ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ»

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Τα Περιθώρια στο κέντρο: Νεανικές κουλτούρες και ο παράγοντας του χώρου στο κέντρο της Αθήνας τις δεκαετίες 1980 και 1990

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Αντώνης Αρχάκης

Αθήνα, 2024

Εξεταστική Επιτροπή

Κώστας Κατσάπης, ΕΔΙΠ Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπων)

Δέσποινα Παπαδημητρίου, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright© Αντώνης Αρχάκης, 2024

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα. Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνωμών του συγγραφέα

Για όλα εκείνα τα αγόρια και κορίτσια με τα ξυρισμένα πλαϊνά μαλλιά και με το αληθινό θράσος που περπατήσαν τους δρόμους αυτής της πόλης, χόρεψαν με τις λερωμένες αρβύλες τους πόγκο, ξεσήκωσαν τις γειτονιές και τις πλατείες με τον θόρυβό τους και δείξανε τι σημαίνει στην πράξη αντίσταση, αυτοοργάνωση κι αλληλεγγύη. Για τους ανθρώπους που γνώρισα στις πλατείες με τα κρύα, για τους αγνώστους που πιαστήκαμε χέρι-χέρι όταν διεκδικούσαμε το δίκιο μας. Για εκείνους που κοιταχτήκαμε στα λεωφορεία και νιώσαμε πως δεν είμαστε μόνοι μας τελικά. Στους μουσικούς αντιήρωες που έδωσαν νόημα στην εφηβεία μου. Σε εκείνους κι εκείνες που αφήσανε την ιστορία τους κάπου στην Αθήνα και στην Πάτρα και κάνανε τα ντουβάρια να τραγουδάνε ακόμα. Η εργασία μου ανήκει σε αυτούς/ες, γιατί αυτές είναι οι ιστορίες τους. Χωρίς αυτούς κι αυτές δεν θα είχα γίνει ο άνθρωπος που είμαι σήμερα. Φιλιά στο Χάος! Πανκ για πάντα! Για πάντα πανκ!

Ευχαριστίες

Αρχικά θα ήθελα να εκφράσω ένα τεράστιο ευχαριστώ στον επιβλέποντα καθηγητή μου Κώστα Κατσάπη. Τον ευχαριστώ, γιατί από την πρώτη στιγμή με εμπιστεύθηκε, με στήριξε και ακόμα και τώρα δεν σταματάει να με συμβουλεύει και να με εμπνέει. Το έργο του κι ο χαρακτήρας του αποτέλεσαν τον κύριο λόγο για να επιλέξω το συγκεκριμένο μεταπτυχιακό πρόγραμμα και να αποφασίσω το θέμα της έρευνάς μου. Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω την Χρύσα για την καθημερινή στήριξη, εμπιστοσύνη και αγάπη που μου δίνει. Αποτέλεσε κι αποτελεί για μένα πηγή έμπνευσης για την εργασία που εκπόνησα και για ό,τι κάνω στην ζωή μου. Την ευχαριστώ για τα πρωινά σημειώματα, τα βραδινά διαλλείματα για παγωτό και την υπομονή που μου έδειξε όλα εκείνα τα βράδια που εγώ έγραφα και της μιλούσα μονάχα για την διπλωματική λίγο πριν κοιμηθεί. Θέλω να ευχαριστήσω τους γονείς μου και τον αδερφό μου, που ακόμη κι αν είναι μακριά, με στηρίζουν και με εμπιστεύονται διαρκώς σε ό,τι κι αν κάνω. Δε θα μπορούσα να σπουδάσω και να ζήσω στην Αθήνα δίχως την καθημερινή τους υποστήριξη κι αγάπη. Ακόμη, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον φίλο μου τον Τ. για ό,τι ζούμε όποτε βρισκόμαστε και για εκείνο το μεγάλο απόγευμα που περάσαμε ατελείωτες ώρες να μου αφηγείται ό,τι έζησε ως έφηβος. Η αφήγηση του ήταν πέραν του δέοντος πολύτιμη για να συγγραφεί η παρακάτω εργασία. Του εύχομαι να παραμείνει πάντα ο ίδιος τρελός και περίεργος και να είναι πάντα καλά. Να ευχαριστήσω, επίσης, τον Tango Mangalore που χωρίς αυτόν δε θα είχα βρει τον δρόμο μου στη μουσική και τον δρόμο μου γενικά σε περίεργες φάσεις της ζωής μου. Θέλω να ευχαριστήσω τους φίλους μου και τις φίλες μου (ξέρουν αυτοί/ες ποιοι/ες είναι) και να ζητήσω ένα συγγνώμη που χάθηκα από το καφενείο μας για να τελειώσω την διπλωματική μου. Τους/Τις αγαπάω και ξέρω ότι πάντα θα είναι εκεί για μένα και θα δείχνουν κατανόηση. Το ίδιο κι εγώ για αυτούς και για αυτές.

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες ……..……..……..……..…….…4

Περίληψη …….……..……..…..…...9

Abstract……..……..11

Πρόλογος…….…….…….……..13

Εισαγωγή…….…….…….…….....16

1. Η έννοια του «δημόσιου χώρου» …..…….…….……..…....21

1.1. Λεφέβρ και δημόσιος χώρος……...…….…….....23

1.2. Φουκώ, Πανοπτικόν, Ετεροτοπίες…….……..…24

1.3. Η έννοια του «third place»…….……..……26

1.4. Ο de Certeau και ο κοινωνικός χώρος…….……...…..27

1.5. Προσωρινές Αυτόνομες Ζώνες (ΠΑΖ)…….……..…..28

1.6. Κατάτμηση της πόλης και χωρικός αποκλεισμός…….…….29

1.7. Ο βιωμένος χώρος ως τόπος……..……..…..30

2. Φόβος, Υποβάθμιση και Χωρικός Στιγματισμός……..……...…32

2.1. Οι outsiders, «άλλοι»/«άλλες» και οι «εμείς»……..…….33

2.2. Ο φόβος της εγκληματικότητας στην πόλη…….…….……35

3. Η Πατησίων ως «το περιθώριο του κέντρου»…….……..……..39

3.1. Η Πατησίων ως κατώφλι…….…….……39

3.2. Το φαινόμενο της Αντιπαροχής…...…….……..…..42

3.2.1. Η οικονομική κατάσταση της Ελλάδα μεταπολεμικά…..…….…….42

3.2.2. Η αναμορφοποίηση του αστικού πολεοδομικού και αρχιτεκτονικού χάρτη μεταπολεμικά…….…….…….44

3.2.3. Η αυθαίρετη δόμηση……..……...45

3.2.4. Οι πρώτες μετακινήσεις στα αστικά προάστια…….……46

3.2.5. Οι νέοι κάτοικοι…….……...47

3.2.6. Η δεύτερη μετακίνηση προς τα αστικά προάστια…….……...48

3.3. Η αρχιτεκτονική και πολεοδομική μορφολογία της Πατησίων από τα μέσα του προηγούμενο αιώνα έως το 1990…….…….……..50

3.4. Η Πατησίων ως συνεκτικός παράγοντας περιοχών……..……51

3.5. Η Πατησίων στο κατώφλι του 21ου αιώνα (1980-1990)……...…..53

3.5.1. Η μορφή της Πατησίων στο κλείσιμο του αιώνα……..…….……53

3.5.2. Η Πατησίων και η πτώση της αίγλης της……..…….……54

4. Οι μετανάστες κάτω από την Πατησίων τη δεκαετία του 1980-1990: η υποτίμηση της εργατικής αξίας και η εγκατάστασή τους κάτω από την Πατησίων ……...57
4.1. Οι οικονομικού μετανάστες πριν τη δεκαετία του 1990 ……57
4.2. Ο ερχομός των μεταναστών από την πτώση της ΕΣΣΔ το ΄90 ……..59
4.3. Μετανάστες, υποτίμηση και εργασιακή εκμετάλλευση στην Ελλάδα…..……..60
4.4. Η εγκατάσταση των μεταναστών στο κέντρο της Αθήνας το 1990 και οι σχέσεις με τους ντόπιους ……..62
4.5. Μετανάστες και νεοναζί στην Πατησίων ……..……66
5. Οι Φυλές των Αθηνών ……..……69
5.1.Το φαινόμενο νεολαία και ελεύθερος χρόνος τη δεκαετία του ’80…69
5.2. Πλάκα: η γενεσιουργός περιοχή ……...74
5.2.1. Η Πλάκα ως το «άσυλο» των punks ……..75
5.2.2. Ο εξευγενισμός και η ανάπλαση της Πλάκας…….77
5.3. Οι punks ως «νομάδες»……..78
5.3.1. Punks και Προσωρινές Αυτόνομες Ζώνες……..80
5.4. Υποκουλτούρες στην Αθήνα ……82
5.5. Ο «σημειολογικός ανταρτοπόλεμος»……83
5.6. Οι νέες υποκουλτούρες στο ξημέρωμα του ’90…….87
6. Ο Πήγασος και το Ρόδον Live……...…...90
6.1. Τα Εξάρχεια ως η «νέα Πλάκα»…….....90
6.2. Πήγασος: η στέγη των συγκροτημάτων…….91
6.3. Το rock, το punk, η αντιεξουσία και το Κ.Κ.Ε……..92
6.4. Ο Πήγασος, οι «επιχειρήσεις Αρετή» και το Χημείο……95
6.5. «Μικροαστοί θα σας φάνε τα παιδιά σας»……...99
6.5.1. Εξευγενισμός, ανάπλαση κι «επιχειρήσεις Αρετή» εναντίον νεολαίας στο κέντρο της Αθήνας……..…..99
6.5.2. Η ομοιογένεια αντεπιτίθεται στην «υποβάθμιση»……...102
6.6. Εδώ δεν υπάρχει άσυλο……..….106
6.7. Ο Πήγασος αναγεννιέται ως Ρόδον…….....107
6.8. Το «απόκεντρο» ως περιοχή που θα φιλοξενήσει το Ρόδον, live...107
6.8.1. Το κτηριακό απόθεμα του κέντρου ως λύση στη στέγαση του νέου Πήγασου…….108
6.9. Το Ρόδον, live……..109

6.9.1. Το «σπίτι» του Ρόδον……..……..111
7. Η «υπόγεια» Rebound, η πλατεία Αμερικής και
οι «σκοτεινοί τύποι»……..115
7.1 Λίγα λόγια για την Πλατεία Αμερικής…….115
7.1.1. Η πλατεία Αμερικής του ’50 και του ’60…….115
7.1.2. Η πλατεία Αμερικής, η αντιπαροχή και οι μετανάστες από το ’70 και μετά……116
7.1.3. Το χωρικό και βιωματικό περιβάλλον του Rebound……...116
7.2. Η ανάδυση Dark Wave στην Ελλάδα ή «Εν αρχή ην το σκότος».118
7.2.1. Η σκοτεινή αισθητική……..119
7.3. Η εμφάνιση του club Rebound…….....121
7.3.1. Πριν τη Rebound…….....122
7.3.2. Η Rebound και ο σκοτεινός ήχος και οι δυσκολίες της εποχής..123
7.3.3. Rebound και η αυτοσυνείδηση της (συλλογικής) ταυτότητας....123
7.3.4. Η συλλογικοποίηση της θλίψης…….....125
7.3.5. Το Rebound η αρχιτεκτονική διάσταση του υπόγειου……....126
7.3.6. Το Rebound ως το μέρος της νεανικής «σκοτεινής ιεροτελεστίας»……...…127
7.3.7. Το Rebound ως safe place για το «διαφορετικό»……130
7.3.8. Η «υπόγα» ως στέγη της dark wave σκηνής……...132
8. Villa Αμαλίας, αντικουλτούρα και punk κάτω από την Πατησίων..133
8.1. Το πολιτικό είναι προσωπικό ή πώς το punk δεν γίνεται να μην είναι πολιτικό…….....133
8.1.1 Διάκριση υπό- και αντί- κουλτούρας…….…..134
8.1.2. «Το πολιτικό είναι και προσωπικό»……..…..136
8.2. Τα Νέα Κοινωνικά Κινήματα και το Ρεπερτόριο Δράσης….……139
8.3. Οι καταλήψεις στον ελλαδικό χώρο και ιδιαιτερότητές τους σε σύγκριση με το εξωτερικό……..…...…141
8.4. Ο αναδυόμενος αντιεξουσιαστικός χώρος στην Ελλάδα τη δεκαετία του ’70…….…….144
8.4.1. Σχέσεις αντιεξουσίας και Κ.Κ.Ε……..……145
8.4.2. Αντιεξουσία και Εξάρχεια……..…….146
8.5. Η ανάδυση του καταληψιακού φαινομένου στον ελλαδικό χώρο..147
8.5.1 Οι πρώτες καταλήψεις……..147
8.5.2. Οι επιρροές από την άκρα Αριστερά……..….148

8.5.3. Το δεύτερο κύμα καταλήψεων……..149
8.6. Γιατί το κέντρο της Αθήνας αποτελεί προνομιακό πεδίο για την καταληψιακή πρακτική;……..149
8.6.1 Καταλήψεις του κέντρου……...……...150
8.7. Ο «θερμός χειμώνας» των καταλήψεων……..152
8.7.1 «Αρετές», ανάπλαση κι αντιεξουσία……...……..153
8.7.2. Πρώτο και δεύτερο «Χημείο»……..155
8.7.3. Η κατάληψη του Πολυτεχνείου του ’90, οι «επιθυμητικοί» και η σχετική αποκέντρωση των καταλήψεων…….156
8.8. Οι νεαροί punks, η Αντιεξουσία και η Βίλα Αμαλίας…...…….157
8.9. Η περιοχή της Πλατείας Βικτώρια προς το 90’ ως η γειτονιά που θα φιλοξενήσει την Βίλα Αμαλίας……...160
8.10. Λίγα λόγια για την Φυλής……..164
8.10.1. Η πολεοδομική και κοινωνική μορφολογία της Φυλής μέχρι τα μέσα του προηγούμενου αιώνα…….…….……..163
8.10.2. Η κοινωνική και πολεοδομική αλλαγή της Φυλής...……...166
8.10.3. Πορνεία και εκμετάλλευση μεταναστριών γυναικών στην Φυλής……..166
8.11. Villa Αμαλίας, punk και αυτοοργάνωση……...175
8.11.1. Η κατάληψη «Φυλής και Φερών»……...…...176
8.11.2. Η Βίλα Αμαλίας ως χώρος διεκδίκησης και «επανοικειοποίησης της καθημερινότητας» ……..…178
8.11.3. Βίλα Αμαλίας και η αντιεμπορευματική-αυτοοργανωμένη μουσική έκφραση…….…..180
8.11.4. Το σχίσμα μεταξύ καταλήψεων και εμπορικών συναυλιακών χώρων…….……..183
8.11.5. Η αυτοοργανωμένη μουσική ως εκφραστής των αντιεξουσιαστικών ιδεών …….……...185
8.11.6. Συμπεράσματα για την Βίλα Αμαλίας…….……187
9. Συμπεράσματα-Επίλογος……..……189
Βιβλιογραφία ……...……...197

Περίληψη

Τα Περιθώρια στο κέντρο: Νεανικές κουλτούρες και ο παράγοντας του χώρου στο κέντρο της Αθήνας τις δεκαετίες 1980 και 1990

Το ρεύμα της punk μουσικής κουλτούρας (και τα υποείδη του) θα εμφανιστεί στην Ελλάδα στις αρχές της δεκαετίας του 1980. Στο κέντρο της μητροπολιτικής Αθήνας και πιο συγκεκριμένα στην περιοχή της Πλάκας θα αναδυθούν οι πρώτες κοινότητες νεαρών φίλων της μουσικής αυτής. Η Πλάκα θα αποτελέσει το προπύργιο της punk και καταφύγιο για ό,τι παρέκκλινε κοινωνικά και πολιτισμικά εκείνη την εποχή από την κυρίαρχη κουλτούρα και τον κυρίαρχο τρόπο ζωής. Προς το τέλος της δεκαετίας του ’80 και στο ξημέρωμα του ’90 η εικόνα είναι εντελώς διαφορετική. Στην Πλάκα κυριαρχούν τα τουριστικά καταστήματα και η άλλοτε «υποβαθμισμένη» περιοχή είναι πλέον εξευγενισμένη. Τα υποκείμενα που άλλοτε σύχναζαν εκεί έχουν εκτοπιστεί. Οι punks παρατηρείται να κινούνται «νομαδικά» σε άλλες περιοχές του κέντρου της πόλης με στόχο να βρουν τη «νέα Πλάκα», δηλαδή ένα νέο μέρος όπου θα μπορούν με μονιμότητα στον χώρο και στον χρόνο να αναπτύξουν τις κύριες πολιτισμικές και κοινωνικές τους τελετουργίες. Στη μελέτη μας θα προσπαθήσουμε να εξηγήσουμε τις αιτίες που οδηγούν τους νεαρούς/ες αυτούς/ες να μετακινούνται σε διάφορα σημεία του αστικού κέντρου, τους λόγους για τους οποίους εγκαθίστανται στις «υποβαθμισμένες» περιοχές δυτικά (δηλ. κάτω) από τη λεωφόρο Πατησίων και τη διαλεκτική σχέση μεταξύ punk υποκειμένου και αστικού (δημόσιου) χώρου.

Το κύριο σκέλος της εργασίας αναφέρεται στη μετακίνηση και την εγκατάσταση των punks στις περιοχές που διαπερνά η Πατησίων και οι οποίες αποτυπώνονται αρχικά στην περιοχή των Εξαρχείων και στη συνέχεια στο συναυλιακό χώρο Ρόδον, live, στο club Rebound και στην κατάληψη Βίλα Αμαλίας. Κύριο ρόλο ως προς τις συγκεκριμένες μετατοπίσεις θα παίξει η προσπάθεια της συντηρητικής κοινωνικής πλειοψηφίας να περιθωριοποιήσει τα εν λόγω υποκείμενα εντός της πόλης. Μέσω των διαδικασιών ανάπλασης και εξευγενισμού κεντρικών περιοχών της Αθήνας, τις έντονες επεμβάσεις της αστυνομίας και της μείωση του δημόσιου χώρου θα δούμε τους punks να μετακινούνται υπό έμμεση και άμεση πίεση εκεί που βρίσκονται και τα υπόλοιπα

περιθωριοποιημένα κοινωνικά υποκείμενα της πόλης. Εν κατακλείδι, θα προσπαθήσουμε να αποκωδικοποιήσουμε τους τρόπους, τα μέσα και τις λύσεις που εφηύραν οι νεαροί/ες punks για να διεκδικήσουν χώρο για να μπορούν να υπάρχουν οντολογικά και να αναπαραχθούν κοινωνικά.

Στη προσπάθεια μας να διερευνήσουμε και να αποδείξουμε τα παραπάνω, θα χρησιμοποιήσουμε ως θεωρητικά εργαλεία αρχιτεκτονικές/ κοινωνιολογικές έννοιες όπως για παράδειγμα: το κατώφλι, τον ενδιάμεσο χώρο, τις ετεροτοπίες και τις Προσωρινές Αυτόνομες Ζώνες. Επιπροσθέτως, κύριες πηγές της ιστορικής μας διερεύνησης θα αποτελέσουν προφορικές συνεντεύξεις από punks της περιόδου του ’80-’90, τις οποίες αλιεύσαμε από ντοκιμαντέρ· και επίσης μια προφορική συνέντευξη από τον πληροφορητή Τ. που έλαβε χώρα τον χειμώνα του 2023. Κατά αυτόν τον τρόπο θα αποπειραθούμε να αποτυπώσουμε το συνολικό πνεύμα της εποχής εκείνης και να αναδείξουμε το βίωμα ως κινητήρια δύναμη της έρευνάς μας.

Λέξεις-Κλειδιά

Πανκ, Πατησίων, ετεροτοπία, υποβάθμιση, δημόσιος χώρος

Margins in the Center: Youth Cultures and the Factor of Spatial Dimension in Central Athens during the 1980s and 1990s

Antonios Archakis

Abstract

The trend of punk music culture (and its subgenres) emerged in Greece in the early 1980s. In the center of metropolitan Athens, specifically in the Plaka area, the first communities of young fans of this music began to appear. The Plaka area became a safe place where punks gathered, as well as people with deviant social and cultural characteristics from the dominant culture and lifestyle of that time. By the late 1980s and early 1990s, the scene had changed drastically. Plaka was dominated by tourist shops, and the once "underdeveloped" area had now become gentrified. The individuals who once frequented the area had been displaced. Punks were observed moving "nomadically" to other parts of the city center in search of the "new Plaka," meaning a new place where they could establish their primary cultural and social rituals with permanence in space and time. In our study, we will attempt to explain the reasons that lead these young people to relocate to various points in the urban center, the reasons why they settle in the "underdeveloped" areas west (i.e., below) of Patission Avenue, and the dialectical relationship between the punk subject and urban (public) space.

The main part of the study focuses on the movement and settlement of punks in the areas traversed by Patission Avenue, which are initially reflected in the Exarcheia area and later in the Rodon live concert venue, Rebound club, and the Villa Amalias squat. A key role in these relocations was played by the efforts of the conservative social majority to marginalize these subjects within the city. Through the processes of redevelopment and gentrification of central areas of Athens, the intense interventions by the police, and the reduction of public space, we will see the punks moving under indirect and direct pressure to places where other marginalized social subjects of the city are also located. In conclusion, we will attempt to decode the ways, means, and solutions that young punks devised to claim space in which they could exist ontologically and socially.

In our effort to investigate and prove the above, we will use architectural/sociological concepts as theoretical tools, such as the threshold, the intermediary space, heterotopias, and Temporary Autonomous Zones. Additionally, the main sources of our historical research will include oral interviews with punks from the 1980s-1990s, which we have gathered from documentaries, as well as an oral interview with the informant T., which took place in the winter of 2023. In this way, we will attempt to capture the overall spirit of that era and highlight experience as the driving force of our research.

Keywords

Punk, Patission, heterotopia, urban blight, public urban space

Πρόλογος

Νύχτα του Αυγούστου πήγαμε στο παρελθόν
τελείωσε η μάχη των ζωντανών νεκρών
Με κοίταζες στα μάτια σε κοίταζα κι εγώ
πιασμένοι χέρι-χέρι σε κάθε τι ανατρεπτικό
Κανένας δεν υπάρχει έχω σιχαθεί
σκοτώσαμε τη φάση που τη λέγαμε ζωή
Φύγαν όλοι, ερήμωσε η πόλη
Είναι τρόπος ζωής - ποτέ μη χαθείς
Λες κι αδειάσανε για πάντα τα πεζούλια κι η πλατεία
μόνο στάχτες από φρικιά με όρθια λοφία
Ησυχία ή ασφάλεια κανείς δεν είναι εδώ
μόνο οι αναμνήσεις που δεν τις προσπερνώ
Φύγαν όλοι, ερήμωσε η πόλη
Είναι τρόπος ζωής - ποτέ μη χαθείς[1]

Αρχές Ιανουαρίου του ’22. Το ιστορικό υπόγειο club Rebound στην πλατεία Αμερικής, που φιλοξένησε τους φίλους της «σκοτεινής» μουσικής κλείνει οριστικά εν μέσω υγειονομικής καραντίνας, ύστερα από 53 χρόνια λειτουργίας. Δίπλα από το εν λόγω club θα χτιζόταν δημοτικό σχολείο γεγονός που απαγόρευε βάσει νόμου την ύπαρξη νυχτερινού κέντρου σε αυτήν την απόσταση.

Τέλη δεύτερης υγειονομικής καραντίνας. Εξουθενωμένος από τον πολύμηνο εγκλεισμό κανονίζω ραντεβού με τους φίλους στον πεζόδρομο της Φωκίωνος Νέγρη για να πιούμε μια πολυπόθητη μπύρα έξω. Οι δυνάμεις των ΔΙ.ΑΣ παρεμβαίνουν στον πεζόδρομο και επιθετικά μας διατάζουν να επιστρέψουμε στα σπίτια μας. Λίγες μέρες μετά στη Δημοτική Αγορά Κυψέλης διεξάγεται πάρτι υπό την αιγίδα της Στέγης Γραμμάτων και Τεχνών Ιδρύματος Ωνάση.

[1] Υστερία, (2006) «Ποτέ μη χαθείς», από τον δίσκο «Ροζ», αυτοέκδοση, Αλεξανδρούπολη

Τέλη Μαΐου του ’22. Βρίσκομαι στη Θεσσαλονίκη μαζί με την μπάντα μου για τη πρώτη μας συναυλία, έπειτα από μια διακοπτόμενη διετία υγειονομικής καραντίνας και εγκλεισμού. Προσεγγίζοντας με αυτοκίνητο το σημείο όπου θα διεξαγόταν η συναυλία, παρατηρήσαμε αμέτρητες αστυνομικές διμοιρίες, λόγω των φοιτητικών κινητοποιήσεων της τότε περιόδου. Γύρω από τον χώρο στάθμευσης της Πολυτεχνικής Σχολής του Α.Π.Θ., όπου θα πραγματοποιούταν το live βρίσκονται σε επιφυλακή αστυνομικές δυνάμεις. Λίγα πανεπιστημιακά συγκροτήματα πιο δίπλα βρισκόταν η «Κατάληψη του Βιολογικού», όπου είχαμε κάνει την τρίτη μας συναυλία. Η κατάληψη είχε εκκενωθεί εν μέσω των υγειονομικών ημιμέτρων λίγους μήνες πριν. Ένας χώρος, όπου για τριάντα χρόνια, φιλοξενήθηκε η D.I.Y αυτό-οργανωμένη και ανεξάρτητη μουσική σκηνή της χώρας και του εξωτερικού, ήταν πλέον ρημαγμένος και γεμάτος μπάζα. Πριν ξεκινήσει η συναυλία ακούγαμε γύρω μας οργισμένες και φοβισμένες φωνές που έβγαζαν λέξεις όπως «καταστολή», «μπάτσοι», «δημόσιος χώρος». Στα μέσα της συναυλίας οι δυνάμεις των Μ.Α.Τ επιτέθηκαν στον οικειοποιημένο από τις μπάντες και την διοργάνωση συναυλιακό χώρο.

Ιούλιος του ’22. Συνεχίζοντας την μόνη δραστηριότητα που μπορούσα να έχω εν μέσω καραντίνας, δηλαδή τη βόλτα στην πόλη, αποφάσισα να περιπλανηθώ στη λεωφόρο Πατησίων. Οι δρόμοι που έτεμναν την λεωφόρο με προσκαλούσαν να τους περπατήσω. Έψαχνα να βρω τα μέρη για τα οποία είχα με συγκίνηση ακούσει, αλλά δεν είχα προλάβει να ζήσω. Έψαχνα να συναντήσω τα μέρη που είχα ακούσει ιστορίες για «φρικιά» και για εκρηκτικές συναυλίες. Έψαχνα να βρω το Ρόδον. Έψαχνα να βρω το σχολείο που κάποτε ήταν η Βίλα Αμαλίας. Τα βρήκα. Κατέληξα στη Rebound, εκεί όπου τα πρώτα χρόνια της ζωής μου στην Αθήνα πέρναγα τη ξημερώματά μου. Συναντώντας τα και πηγαίνοντας από το ένα μέρος στο άλλο επεξεργαζόμουν πολλά ερωτήματα. Εκείνο, όμως, που -εν τέλει-μου έκανε την μεγαλύτερη εντύπωση, ενώ θα μπορούσε να περάσει απαρατήρητο ή να θεωρείται αυτονόητο, ήταν ότι όλα από αυτά τα σημεία που επισκέφθηκα βρίσκονταν το ένα πολύ κοντά σε σχέση με το άλλο. Όλα ήταν τοποθετημένα κάτω από τον νοητό άξονα της Πατησίων σε περιοχές και γειτονιές που τόσο αρχιτεκτονικά-μορφολογικά όσο και ανθρωπολογικά και πολιτισμικά δεν διέφεραν και πολύ.

Ιούνιος του ’23. Βρίσκομαι στο σκοπευτήριο Καισαριανής για μια ακόμα συναυλία οικονομικής ενίσχυσης φυλακισμένων. Εκεί που πριν την εποχή της Covid 19, μπορούσαμε ανενόχλητα να οικειοποιούμαστε τον εν λόγω χώρο και να στήνουμε συναυλίες, μας περίμενε μια διμοιρία των Μ.ΑΤ. Μας ανέφεραν πως οι συναυλία μας ήταν αδύνατο να πραγματοποιηθεί, καθώς μας θέσανε δικαιολογίες όπως: διατάραξης κοινής ησυχίας, έλλειψη άδειας από τον δήμο, απουσία ταμειακής μηχανής για τις μπύρες που θα αγοράζονταν για να ενισχυθεί ο σκοπός της συναυλίας. Με την δυναμική παρουσία πλήθους κόσμου, οι αστυνομικές δυνάμεις απομακρύνθηκαν. Η συναυλία έγινε κανονικά υπό την εποπτεία drones της αστυνομίας.

Εισαγωγή

Όλα τα παραπάνω γεγονότα και βιώματα μου δημιούργησαν αρκετούς προβληματισμούς. Συνειδητοποίησα πως το να πραγματοποιηθεί μια αυτό-οργανωμένη συναυλία στον δημόσιο χώρο στις ημέρες μας είναι κάτι που γίνεται όλο και πιο δύσκολο, όλο και πιο διστακτικά. Το να υπάρχει ένας χώρος που να μπορεί να διατηρεί τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του, μακριά από την αλλοτρίωση της mainstream κουλτούρας ή τουλάχιστον από πολιτισμικούς θεσμούς που αποσκοπούν στην αφομοίωση μουσικών κοινοτήτων αντικουλτούρας στην εποχή μας, φαίνεται όλο και πιο απίθανο. Οι χώροι όπου κάποιος/α μπορεί πλέον να χορέψει, να τραγουδήσει και να συζητήσει, δίχως από πάνω να «ελλοχεύει» το θέαμα, οι εμπορευματοποιημένες σχέσεις, η κυρίαρχη κουλτούρα «που μας έκανε τη χάρη» να υπάρχουμε κι εμείς, είναι ελάχιστοι. Συζητώντας τα παραπάνω με ανθρώπους του κοντινού μου κύκλου διαρκώς άκουγα πως αυτό που συμβαίνει είναι πρωτοφανές για τα έως τώρα δεδομένα. Αυτό με ώθησε στο να μπω σε μια διαδικασία ιστορικής διείσδυσης και να βρω τι συνέβαινε στους «μουσικούς» μας προγόνους. Να προσπαθήσω να καταλάβω εάν αυτό που ζούμε αποτελεί μια ιστορική αιχμή που αλλάζει όσα γνωρίζαμε ή αποτελεί μια ιστορική συνέχεια που ποτέ δεν σταμάτησε. Μέσα από αυτήν την ιστορική περιπλάνηση να αναζητήσω λύσεις και να βρω χαρακτηριστικά αυτής της μουσικής κουλτούρας που έχουν χαθεί στο πέρασμα του χρόνου.

Όσα ανέφερα μέχρι στιγμής υπήρξαν κομβικά ως προς το θέμα έρευνας της διπλωματικής μου εργασίας. Στο παρακάτω πόνημα, θα προσπαθήσω να διερευνήσω μέσα από το παράδειγμα τριών χώρων όπου διεξαγόταν νεανική κατά βάση πολιτισμική δραστηριότητα: Ρόδον Live, Club Rebound και κατάληψη Βίλα Αμαλίας, τη διαλεκτική σχέση της έννοιας του «χώρου» με το νεανικό υπό-πολιτισμικό υποκείμενο τις δεκαετίες 1980-1990. Πιο συγκεκριμένα θα ασχοληθώ με τη συσσώρευση των τριών αυτών χώρων σε ένα συγκεκριμένο συμβολικά όσο και πραγματικά χωρικό πλαίσιο, το οποίο αποτυπώνεται στις περιοχές που διαπερνά η Λεωφόρος Πατησίων ως ένα μη τυχαίο γεγονός/σύμπτωση. Βασιζόμενος στη φράση του Carl Jung «Δεν υπάρχουν συμπτώσεις και τύχη, υπάρχει συγχρονικότητα», ερμηνεύοντάς το σαν το πως ό,τι μας συμβαίνει είναι αποτέλεσμα

βαθύτερων ιστορικών-κοινωνικών διεργασιών, θα προσπαθήσω να αποτυπώσω και να αναλύσω ιστορικά την χωρική μετακίνηση του υπό-πολιτισμικού υποκειμένου στον αστικό ιστό λόγω του χωρικού και κοινωνικού αποκλεισμού του, να ξεδιπλώσω ιστορικά ,δηλαδή, τους υλικούς και κοινωνικούς παράγοντες και λόγους που οδηγούν την διάχυτη μουσική υπο-πολιτισμική κοινότητα να αλλάζει σημεία συνεύρεσης. Πιο συγκεκριμένα, θα προσπαθήσω να απαντήσω στο ερώτημα για ποιους λόγους βλέπουμε να ωθούνται και να συγκεντρώνονται νεανικές αντικουλτούρες και οι χώροι που τις στεγάζουν σε ένα σχετικά στενό χωρικά πεδίο, εκείνο των περιοχών που διαπερνάει ο οδικός άξονας της λεωφόρου Πατησίων.

Εμβαθύνοντας περισσότερο ως προς το θέμα που μας απασχολεί, θα αναφερθώ κυρίως στις χωρικές διαδρομές που έλαβε η punk σκηνή αντί-κουλτούρας (και των υπό-ειδών της) ως ένα «περιθωριοποιημένο» και μειοψηφικό κοινωνικό υποκείμενο της αθηναϊκής μητρόπολης και τι χωρικά και κοινωνικά στάδια πέρασε για να εντοπιστεί να δραστηριοποιείται στην περιφερειακή ζώνη της λεωφόρου Πατησίων. Τα σχέδια (σε επίπεδο μελέτης ή εφαρμογής) στην Πλάκα, τα Εξάρχεια, στην Κυψέλη, στο Μεταξουργείο στο Ψυρρή κι ο εξευγενισμός του κέντρου της Αθήνας όπως συμπεραίνεται από τη μελέτη των αντικειμενικών αξιών (Μαλούτας, 1992:125), ο κοινωνικός αποκλεισμός, η αστυνομική βία, η αντιπαροχή και η «υποβάθμιση» του κέντρου θα αποτελέσουν λέξεις κλειδιά/κομβικούς παράγοντες για αυτές τις χωρικές μετατοπίσεις. Μέσα από την ιστορική, κοινωνιολογική και αρχιτεκτονική προσέγγιση που θα λάβει το πόνημα θα αναδείξουμε την επιρροή και επίδραση του «χώρου» στο υποκείμενο της αντικουλτούρας και αντίστροφα. Η ανάγκη εύρεσης ενός σταθερού χωρικού σημείου αναφοράς («ρίζωμα») και η διεκδίκηση αυτού μέσα από «ήττες» και «νίκες» εντός της πόλης θα αποκρυσταλλώσει κομβικά χαρακτηριστικά αυτών των υποκειμένων, μαζί με τις ανάγκες τους και τις επιθυμίες τους.

Στο κέντρο της Αθήνας του 1980-1990 εντοπίζεται μια έντονη χωρική αντίφαση. Ενώ το κέντρο αποτελεί τον πλέον ζωντανό χώρο μιας πρωτεύουσας όπου οι άνθρωποι και οι πολιτισμοί συναντώνται, η ίδια η χωρική του τοποθεσία θα αποτελέσει τον κυριότερο «παράγοντα έντασης της ανισοκατανομής των πολιτιστικών χώρων» (Δέφνερ

1998:23). Αν λάβουμε την έννοια του «κέντρου» συμβολικά ως τη συμπύκνωση της ηγεμονικής πλειοψηφίας και των ηθικών, ιδεολογικών, οικονομικών και κοινωνικών πρότυπων που αυτή έχει καθιερώσει, αυτό (δηλ. «το κέντρο») αντιστέκεται στη διεκδίκησή/οικειοποίησή του από τα κατώτερα στρώματα. Ως ένας τόπος που συμβολικά αντικατοπτρίζει την «Ηγεμονία»[2] («ηγεμονία του προτάγματος») που ο Bauman (2005) στη λογική του Gramsci θα αναφέρει ως την πολιτική και ηθικό-διανοητική υπεροχή μιας «συλλογικής αναπαράστασης» έναντι μιας άλλης(Γουρνέλου 2013:76), το κέντρο θα προσπαθήσει να απωθήσει τα περιθώριά του, δηλαδή όσους παρεκκλίνουν από τον κυρίαρχο τρόπο ζωής που στη περίπτωσή μας είναι οι νεανικές κοινότητες αντικουλτούρας.

Πριν μια δεκαετία «κοσμούσε» για περίπου έναν μήνα το κέντρο της Αθηναϊκής πρωτεύουσας μία αφίσα αντιεξουσιαστών φοιτητών της αρχιτεκτονικής σχολής η οποία ανέγραφε «Το κέντρο είναι πόλεμος». Μέσα από αυτήν την παράφραση της φράσης μιας γνωστής αφίσας που κολλιότανε από Γερμανούς αντιεξουσιαστές «Ο καπιταλισμός είναι πόλεμος» (Kapitalismus ist krieg)[3] θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι οι συγγραφείς της εν λόγω αφίσας αντιλαμβάνονταν το μητροπολιτικό κέντρο ως ένα συγκρουσιακό πεδίο διαλεκτικών σχέσεων, όπου οι ισορροπίες μεταξύ των κατοίκων-χρηστών της πόλης βρίσκονται υπό μια διαρκή αναμέτρηση με τις συμβολικές και υλικές δομές και πρακτικές της Εξουσίας που αποτυπώνονταν σε αυτήν. Κάνοντας την παραδοχή ότι οι κοινωνικές συγκρούσεις αποτελούν ιστορικό προϊόν και παράγουν ιστορία, δεν θα ήταν λάθος να λέγαμε πως οι διαμάχες των νεαρών punks, για τη διεκδίκηση ζωτικού χώρου οντολογικής και συμβολικής ύπαρξης, αποτέλεσαν ένα απαύγασμα κομβικών, για την ιστορία της πόλης, ιστορικών γεγονότων. Η ανάγκη εύρεσης ενός χώρου όπου θα μπορούσαν τα μέλη αυτής της πολιτισμικής μειοψηφίας να συναντώνται και να πραγματοποιούν το κυριότερο για αυτά

[2] «η οποία λειτουργεί μέσω της ιδεολογίας, όχι όμως με ψευδείς ιδέες, αντιλήψεις και ορισμούς [αλλά] πρωτίστως με το να εντάσσει τις υποτελείς τάξεις στους βασικούς θεσμούς και τις δομές που στηρίζουν τη δύναμη και την εξουσία της κυρίαρχης τάξης» δηλαδή, δημιουργώντας τη συναίνεση των υποτελών τάξεων στο J. Clarke κ.λπ, (2005:24-25,39-40), «Subcultures, Cultures and Class» στο S. Hall - T. Jefferson (Επ.), Resistance Through Rituals: Youth Cultures in Post-war Britain, Νέα Υόρκη: Routledge

[3] https://www.xn--untergrund-blttle-2qb.ch/propaganda/politik/kik-kapitalismus-ist-krieg-3275.html

πολιτισμικό τελετουργικό-συναυλία, θα τα ωθήσει να συγκρουστούν τόσο με τα όρια της τότε ελληνικής κοινωνικής πραγματικότητας όσο και με τα όρια των δυνατοτήτων μιας μουσικής σκηνής, που καμία άλλη μέχρι τότε δεν είχε φτάσει σε αυτό το σημείο. Επιπροσθέτως, το punk ως «ο ήχος της μητρόπολης»[4], θα μας βοηθήσει ώστε να λάβουμε ορισμένες χρήσιμες και ενδιαφέρουσες πληροφορίες για τις κοινωνικές λειτουργίες και τη μορφολογία της αστικής καθημερινότητας όσο και για τα χαρακτηριστικά της ίδιας της punk κοινότητας. Το punk στην Ελλάδα ως ένας σταθερός εκφραστής του ελευθεριακού και αντιεξουσιαστικού τρόπου σκέψης θα αποτυπώσει τις ανησυχίες των νέων της γενιάς του ’80 και θα μας πληροφορήσει για τη πολιτική δράση τα χρόνια της μεταπολίτευσης.

Στην παρακάτω έρευνα θα βασιστούμε τόσο στα λεγόμενα του Τ. ο οποίος επέλεξε να διατηρήσει την ανωνυμία του[5] όσο και σε προφορικές συνεντεύξεις που έδωσαν άτομα που έζησαν την εποχή που ασχολούμαστε σε ντοκιμαντέρ και ειδησεογραφικά άρθρα. Η έρευνα ,δηλαδή, φέρει ως πρωτογενές υλικό προφορικές συνεντεύξεις και έτσι θα μπορούσαμε να πούμε πως αποτελεί ένα πόνημα προφορικής ιστορίας στο μεγαλύτερό του ποσοστό. Θα τολμήσουμε, δηλαδή, μία ιστορική προσέγγιση του μικρό-επιπέδου και της καθημερινής ζωής, όπου μετατοπίζεται το αντικείμενο της διερεύνησης από αυτό που ονομάζουμε «κέντρο» της εξουσίας στις «παρυφές» των πολλών, οι οποίοι συχνά είναι οι αδικημένοι και οι υπό εκμετάλλευση. Τους πολλούς ,όμως, δεν τους αντιμετωπίζουμε ως τμήμα ενός πλήθους, αλλά ως άτομα τα οποία δεν πρέπει να χάνονται είτε μέσα από τις παγκόσμιες ιστορικές διαδικασίες είτε μέσα από τα ανώνυμα πλήθη. Να μην χάνονται δηλαδή μέσα από μία σύλληψη της ιστορίας ως μιας ενιαίας διαδικασίας- μιας μεγάλης αφήγησης, όπου τα πολλά άτομα μένουν κάτω από την επιφάνεια, αλλά σαν μια ροή με πολλές όψεις και πολλά ατομικά κέντρα που στο τέλος διαμορφώνουν ένα ιστορικό κεφάλαιο. Παρόλα αυτά, τα παραπάνω δεν αναφέρονται απορρίπτοντας το γεγονός

[4] Ειπώνεται στο ντοκιμαντέρ του Μιχάλη Καφαντάρη «No Asylum Here» (2015) https://www.youtube.com/watch?v=k0M-OR0I_Ck&t=2s&ab_channel=ThereisNoasylumhere

[5] Ο πληροφορητής Τ. συνέναισε να χρησιμοποιήσουμε τις πληροφορίες που μας παρείχε μέσω της συνέντευξής του με την προϋπόθεση να διατηρήσουμε την ανωνυμία του.

ότι δεν μπορεί να συνυπάρξει αλληλοσυμπληρωματικά μια ιστορία που ασχολείται με ευρείες κοινωνικές διαδικασίες και μια ιστορία που επικεντρώνεται σε ατομικές υπάρξεις.

Όμως, για να μπορέσουμε να ξεδιπλώσουμε τη διαλεκτική σχέση της πόλης με το υποκείμενο του punk είναι δόκιμο να αφιερώσουμε λίγο χώρο και χρόνο σε χρήσιμες και βασικές έννοιες ως προς την έννοια του χώρου, του δημόσιου χώρου, του τόπου και της «υποβάθμισης» για να εισαχθούμε μετέπειτα στο κύριο ερευνητικό ζήτημα.

1.Η έννοια του «δημόσιου χώρου»

Όπως θα εξετάσουμε και παρακάτω η έννοια του δημοσίου χώρου στο αστικό πεδίο δεν αποτελεί απλά την ύπαρξη χώρων ως προς κοινόχρηστη χρήση, αλλά αντιθέτως την εδαφικοποίηση των αναγκών, των επιθυμιών και των επιδιώξεών των πολιτών, οι οποίοι με βάση αυτές διαμορφώνουν και διαχειρίζονται το μέρος στο οποίο βρίσκονται. Βασιζόμενοι στην παραπάνω πρόταση θα ήταν ανέφικτο να διανοηθούμε την εμφάνιση και την δραστηριοποίηση των αντί-κουλτούρων δίχως την ύπαρξη αυτού που αποκαλείται δημόσιος χώρος, καθώς μπορούμε να συνειδητοποιήσουμε πως κοινωνικό/πολιτισμικό κίνημα (συστατικό στοιχείο του οποίου είναι η δημόσια δράση) και δημόσιος χώρος έχουν μια σχέση αλληλεξάρτησης. Το ένα «γεννάει» και διαμορφώνει το άλλο και αντίστροφα. Όπως θα αναφέρει και ο Castells «ο τρόπος οργάνωσης της κοινωνίας αντικατοπτρίζεται στην ίδια την πόλη και το χώρο, αλλά και ο χώρος αντικατοπτρίζεται στον τρόπο οργάνωσης της κοινωνίας. Οι πόλεις αποτελούν ζωντανά συστήματα, τα οποία δημιουργούνται, βιώνονται και μεταβάλλονται από τους ανθρώπους» (Castells, 1983). Συνεπώς, από τα παραπάνω προκύπτει το ερώτημα που συζητά τις διαφορετικές μορφές συγκρούσεων στην πόλη και επιχειρεί να απαντήσει στο πώς και στο γιατί αναπτύσσονται κινηματικά και κοινωνικά φαινόμενα και δράσεις σε ορισμένο χώρο, πως διαμορφώνεται αυτός ο χώρος και κατά πόσο ο χώρος αποτελεί γενεσιουργό και διαμορφωτικό πολιτισμικό και κινηματικό παράγοντα.

Αναλογιζόμενοι την πόλη ως ένα συγκρουσιακό τοπίο ,δηλαδή το σύμπλεγμα των σχέσεων μεταξύ των δρώντων, η σύγκρουση εξαρτάται από τον τρόπο που δομείται η κοινωνία και από τις σχέσεις των υποκειμένων με το περιβάλλον (Παπακώστας 2022:31). Κατά αυτόν τον τρόπο, το συγκρουσιακό τοπίο νοείται ως α)το ευρύτερο περιβάλλον (χωρικό, οικονομικό, κοινωνικό, πολιτικό, πολιτισμικό) που επηρεάζει την δυνατότητα ανάπτυξης συλλογικών δράσεων, β) οι δρώντες και τέλος γ) το αντικείμενο της σύγκρουσης, το διακύβευμα, ή με άλλα λόγια το κοινωνικό αίτημα που ενεργοποιεί τα υποκείμενα να αμφισβητήσουν το υπάρχον σύστημα, να κινητοποιηθούν πολιτικά και να αναπτύξουν μια συγκρουσιακή διάθεση, η οποία μπορεί και να λαμβάνει βίαια χαρακτηριστικά, μέσα σε μια συλλογική κουλτούρα

διεκδίκησης (Παπακώστας 2022:31). Ως πολιτικούς δρώντες ορίζουμε τα κοινωνικά και τα αστικά κινήματα, τις συλλογικότητες και τα μεμονωμένα άτομα, τις αντί-κουλτούρες και από την αντίπερα όχθη, το καπιταλιστικό σύστημα, τα οικονομικά και ιδιωτικά επιχειρηματικά συμφέροντα, τη κρατική εξουσία με τους θεματοφύλακες της και γενικότερα τους θεσμικούς εκπροσώπους της πολιτείας (Παπακώστας 2022:31). Οι συγκρουσιακές δράσεις αναπτύσσονται πάνω σε δίπολα όπως: ιδιωτικός και δημόσιος χώρος, αστικός περίκλειστος χώρος και αστικό κενό, στεγαστικός διαχωρισμός και συλλογική συγκατοίκηση, στεγαστικό απόθεμα και αποτυπωμένη αστεγία, διεκδίκηση και καταστολή(Παπακώστας 2022:31).

Έχοντας αυτήν την θέση ως ένα πρωτόλειο θεωρητικό έδαφος προχωρούμε αναφέροντας πως ο δημόσιος χώρος δεν θα μπορούσε να μην φέρει άρρηκτες σχέσεις εντός του περιβάλλοντος στο οποίο κατασκευάζεται και διαμορφώνεται, το οποίο είναι η πόλη. Όμως, τόσο ο δημόσιος χώρος όσο και η πόλη είναι δύσκολο να ερμηνευθούν και να τεθούν υπό επεξεργασία, καθότι αποτελούν κάτι το ρευστό και μεταβλητό σε μία ασταμάτητη κοινωνική διαδικασία(Αθανασιάδου 2018:17). Αυτό κρίνουμε πως ισχύει, καθώς εντός του αστικού περιβάλλοντος υφίστανται συνεχείς διαφοροποιήσεις ανάλογα με τις εκάστοτε κοινωνικές οικονομικές, πολιτικές και πολιτισμικές συνθήκες, που ευνοούν συνεχείς αλληλοεπικαλύψεις και αλληλοδιεισδύσεις μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού χώρου(βλ. Arrendt 1970 από Νικολαΐδου-Κυριακίδου 2000:38). Η πόλη με λίγο λόγια αποτελεί ένα πλέγμα σχέσεων και συμφερόντων. Συνεπώς, κρίνεται δόκιμο μπαίνοντας στη διαδικασία να διερευνήσουμε συνδέσεις του δημόσιου χώρου με τα κοινωνικά/πολιτισμικά κινήματα που εκφράζονται μέσα από τις καταλήψεις ή τους συναυλιακούς χώρους, να παρουσιάσουμε θεωρητικές προσεγγίσεις πολιτικών στοχαστών. Θα εξετασθούν τα αίτια γέννησής αντί-κουλτούρων, σε συνάρτηση με παράγοντες (δηλαδή των «χώρο») που επηρεάζουν τη μορφή που λαμβάνουν οι συλλογικές δράσεις, αλλά κυρίως που επηρεάζουν την έκβασή τους.

1.1 Λεφέβρ και δημόσιος χώρος

Ξεπερνώντας την θετικιστική αντίληψη ότι ο χώρος αποτελεί μια ουδέτερη επιφάνεια και αντιλαμβανόμενοι ότι ο χώρος αποτελεί σημείο της κοινωνικής πραγματικότητας, καθώς συγκροτείται από τους ανθρώπους σαν «δρώντα κοινωνικά υποκείμενα» με αξίες και βαθύτερα κίνητρα, ο Ανρί Λεφέβρ θα προσπαθήσει να ξεπεράσει και να εμπλουτίσει την άποψη ότι ο χώρος είναι μονάχα μια κοινωνική κατασκευή (Γουρνέλου 2013:18). Θα εισάγει ,λοιπόν, την τριμερή διαλεκτική του χώρου, όπου οι διαφορετικές διαστάσεις του χώρου συνυπάρχουν και δεν μπορούν να υπάρχουν παρά μόνο με την παρουσία και των άλλων δύο. Αναλυτικά: ο χώρος δεν περιορίζεται μόνο στη φυσική διάσταση αλλά διακρίνεται σε: α) αναπαριστάμενο, δηλαδή εννοημένο χώρο που περιλαμβάνει τις αντιλήψεις του χώρου που συγκροτούν τις ιδέες μας για το τι είναι δυνατόν, β) αντιληπτό, δηλαδή υλικό χώρο, την πραγματικότητα της πόλης και τη ρουτίνα της χωρικής συμπεριφοράς και γ) βιωμένο, δηλαδή τον χώρο των συναισθημάτων των κατοίκων και των χρηστών ή αλλιώς χώρο αναπαράστασης. (Lefebvre 2000,1991 [1974]:38-39).

Ο Λεφέβρ πιστεύει ότι ο δημόσιος χώρος δεν αποτελεί απλό σκηνικό στην μεταβαλλόμενη φύση των κοινωνικών σχέσεων. Αντιθέτως, σημειώνεται ως κεντρικό στοιχείο της ηθικής κριτικής της καθημερινής ζωής αλλά και ως σημείο αλλοτρίωσης(Maycrof:2001). Αντιλαμβάνεται τις σύγχρονες πόλεις ως φυλακές, διότι στερείται από τους κατοίκους η δυνατότητα να παρέμβουν σε αυτές και έτσι καταλήγουν να είναι θεατές σε έναν αδιαπραγμάτευτο δημόσιο χώρο-ψευδαίσθηση(Αθανασιάδου 2018:22). Παρενθετικά, την ίδια θέση φέρει και η Arendt, καθώς στηρίζει πως ο δημόσιος χώρος υπάρχει όπου βρίσκονται και συμπράττουν οι άνθρωποι θέλοντας να τονίσει την βαρύτητα της επικοινωνίας και της πολιτικής δράσης για τη δημιουργία και συντήρηση του δημόσιου χώρου(βλέπε H.Arendt 1986 από Ροζάνης 2009:81, 84, 85, 273). Αν δεν υπάρχει συνεύρεση και σύμπραξη κυριαρχεί η τυραννία και η έννοια του δημοσίου χώρου εκλείπει.

Βέβαια, ο Λεφέβρ εντοπίζει στον χώρο πολύ-επίπεδες διαπλοκές και διεργασίες κοινωνικών συμφερόντων που δημιουργούν κι άλλες «εκρήξεις χώρων» (Γουρνέλου 2013:19). Πέρα δηλαδή από τα σημεία

εντός του καπιταλιστικού κεφαλαίου που τα λογιζόμαστε ως δομικά (π.χ εργοστάσια), κατασκευάζονται και άλλα πολλαπλά και αλληλεξαρτώμενα «χωρικά επίπεδα ζωής» προσωπικών ή συλλογικών χώρων στην καθημερινότητα (Γουρνέλου 2013:20). Τέτοια μπορεί να είναι οι χώροι των εργαζομένων, οι χώροι των μειονοτήτων, οι χώροι των υποκουλτούρων κ.α.. Με την διαλεκτική προσέγγιση χώρου και κοινωνίας αντιπαρέβαλε ότι πέρα από τον χώρο παραγωγής (εργοστάσιο), οι αντιπαραθέσεις με το κεφάλαιο εκδηλώνονται και στην πόλη, στους τόπους κατοικίας, του πολιτισμού, της αναψυχής που είναι και αυτοί χώροι του εργατικού δυναμικού. Κατά συνέπεια αντιλαμβάνεται τον αστικό χώρο ως μια αρένα αντιπαραθέσεων και συγκρούσεων, όπου οι κάτοικοι διεκδικούν και οικειοποιούνται σημεία και αγαθά της πόλης και θέτουν αντιστάσεις (Lefebvre 1987:140-141). Διεκδικούν το δικαίωμα στην πόλη ή διαφορετικά το δικαίωμα στον δημόσιο χώρο. (Lefebvre 1977:144, 199-218). Γιατί όπως λέει και ο Melluci: «Μια κοινωνία που ξέρει να εξασφαλίζει ένα αυθεντικό δημόσιο χώρο όπου οι διαφορές εισακούγονται στο βαθύτερο λόγο τους, ίσως μπορεί να αποκαλύψει τις ανισότητές της και να δώσει φωνή σε ότι κινδυνεύει να παραμείνει χωρίς ακρόαση» (Melucci 1996:153).

1.2 Φουκώ, Πανοπτικόν και Ετεροτοπίες

Σε ένα σχετικά ίδιο μήκος κύματος, ο Φουκώ επεξεργάζεται την έννοια της Εξουσίας εισάγοντας στα ερμηνευτικά του εργαλεία τον αστικό σχεδιασμό και την αρχιτεκτονική. Η αρχιτεκτονική για αυτόν εμπεριέχει τη πολιτική στον σχεδιασμό της και ενσωματώνεται ως πρακτική στις τεχνικές διακυβέρνησης των κοινωνιών και ως μέσο που «εξασφαλίζει μια ορισμένη κατανομή ανθρώπων στο χώρο, ένα καναλιζάρισμα της κυκλοφορίας τους, όπως και μια κωδικοποίηση των αμοιβαίων σχέσεων τους» (Foucault 1987:66).

Προχωρώντας πέρα από τις υλικές, αρχιτεκτονικές διαστάσεις και λειτουργίες χρησιμοποιεί το μεταφορικό παράδειγμα του Πανοπτικού[6]

[6] «Πρόκειται για τη φυλακή που σχεδίασε τον 19ο αιώνα ο Μπένθαμ ως απόλυτο διάγραμμα εξουσίας/ δυνάμεις. Παρά το γεγονός ότι το σχέδιο αυτό δεν εφαρμόστηκε με ακρίβεια η μεταφορά του από τον Φουκώ έχει χρησιμοποιηθεί για να περιγράψει τις πρακτικές επιτήρησης που εφαρμόζονται στους χώρους των σύγχρονων πόλεων όπως τα εμπορικά κέντρα με τη χρήση Κλειστών κυκλωμάτων τηλεόρασης και ιδιωτικών φρουρών ασφαλείας»(Γουρνέλου 2013:27)

για να περιγράψει τις διαδικασίες που τις ονομάζει «πειθαρχική κοινωνία». Το Πανοπτικόν είναι ένα οικοδόμημα μέσω του οποίου παρακολουθούνται οι καθημερινές σχέσεις των ανθρώπων σε περίκλειστους χώρους σαν αυτόν του σχολείου ή της φυλακής(Γουρνέλου 2013:27). Με αυτό θέλει ουσιαστικά να υποστηρίξει ότι τα ανθρώπινα σώματα εγκαθίστανται στον χώρο και προσαρμόζουν τις συμπεριφορές τους ανάλογα με τη γεωμετρία και την αρχιτεκτονική του χώρου (Γουρνέλου 2013:27). Το ζήτημα όμως εδώ δεν είναι η «χωρικότητα», αλλά η τελετουργία που ακολουθούν τα άτομα στην καθημερινότητά τους προκειμένου να ανταποκριθούν στις επιταγές της εξουσίας. Κι αυτό γιατί για την εξουσία, η πειθαρχία είναι μια τέχνη κατανομής και καταγραφής των κινήσεων των υποκειμένων (Foucault 1987:65). Μέσα από αυτό καταλαβαίνουμε με την βοήθεια της χωρικής εικόνας ότι «η εξουσία στην πειθαρχική κοινωνία ταξινομεί, ορίζει, οριοθετεί, μοιράζει και ελέγχει την συμμόρφωση των ατόμων ως αποδοχή των κανόνων που η εξουσία τους αποδίδει»(Foucault 1976:190). Όμως πέρα από τους χώρους της πειθαρχίας ο Φουκώ εντοπίζει και χώρους διαφορετικούς που τους ονομάζει «ετεροτοπίες»[7], οι οποίοι είναι αυτοί οι «υβριδικοί-τρίτοι χώροι» μέσα στον κυρίαρχο και κύριο χώρο όπου μέσω διαφορετικών πολιτισμικών αναφορών αμφισβητούν και ανατρέπουν τη τάξη μιας κοινωνίας(Γουρνέλου 2013:27-28). «Οι ετεροτοπίες αποτελούν ρήγματα ασυνέχειας στις ταξινομήσεις του χώρου. Τις εκλαμβάνουμε επομένως ως τόπους περάσματα-προς, ως τόπους εν κινήσει προς την ετερότητα, ενώ ορίζονται μέσα από τη σχέση τους με τους άλλους» (Αθανασιάδου 2018:51). Έτσι ο Σταυρίδης εντός της "ισοτοπίας", η οποία είναι η κυρίαρχη μορφή οργάνωσης του χώρου(το «κανονικό») θα αναφέρει πως οι «ετεροτοπίες» είναι χώροι όπου δοκιμάζονται νέες μορφές συγκρότησης μίας νέας τάξης στην κοινωνική ζωή(Σταυρίδης 1998:56). Συνεχίζοντας (ο ίδιος) θεωρεί πως δεν αποτελούν αποκλεισμένους τόπους, αλλά αντίθετα σημεία όπου διαμορφώνονται

[7]Foucault, M. (1984). «Περί αλλοτινών χώρων (des espaces autres), Ετεροτοπίες» (σελ. 1) Το κείμενο γράφτηκε στην Τυνησία το 1967 και δημοσιεύτηκε την άνοιξη του 1984. Μισελ Φουκώ, Ομιλίες και Γραπτά, Περί αλλοτινών χώρων (διάλεξη στη λέσχη αρχιτεκτονικών μελετών, 14 Μαρτίου 1967). Architecture, Mouvement, Continuiti, τ. 5, σελ. 46-49 «Εκεί που υπάρχει εξουσία υπάρχει και αντίσταση» (Foucault 1978:119) από Γουρνέλου 2013:27

νέες αξίες, νέες συμπεριφορές, νέα υποκείμενα δράσης και νέα κέντρα αναφοράς και εξουσίας.

1.3 Η έννοια του «third place»

Συνεχίζοντας στην λογική της «ετεροτοπίας» και των χώρων που μπορούν να προκύπτουν μεταξύ εργασίας και οικείας στις θεωρήσεις του Λεφέβρ, εντοπίζεται η έννοια του τρίτου χώρου (thirdplace), ενός χώρου μεταξύ του υλικού και του πνευματικού. «Το thirding εισάγει μια «άλλο-από» επιλογή που μιλάει και κριτικάρει μέσα από την ετερότητά της. «Δεν προκύπτει, απλά ως αθροιστικός συνδυασμός των δύο προηγούμενων πόλων, αλλά περισσότερο ως διαταραχή, αποδόμηση και δοκιμαστική ανασύσταση της υποτιθέμενης ολιστικότητάς τους, παράγοντας μια ανοιχτή εναλλακτική που είναι όμοια και ταυτόχρονα εξαιρετικά διαφορετική από αυτούς»[8]. Το thirding παράγει αυτό που θα μπορούσε να αποκαλεστεί συσσωρευτική τριαλεκτική που είναι ριζικά ανοιχτή σε επιπρόσθετες ετερότητες, σε μια συνεχή διεύρυνση της χωρικής γνώσης» (Soja 1996:61) . Ο τρίτος χώρος αποτελεί έναν βιωμένο χώρο με άμεσες και αδιαμεσολάβητες μορφές από τα κυρίαρχα πρότυπα όπου μπορεί να ανθίσει η άρνηση και η αμφισβήτηση απέναντι στην σύγχρονη καπιταλιστική αναπαραγωγή.

Ο χωρικός παράγοντας που θα μπορούσε να καλλιεργήσει ρήξεις όπως το thirding ή γενικότερα να θέσει σημεία αμφισβήτησης στην χωρική ηγεμονία του δημόσιου χώρου (αυτού που είναι εμπορευματοποιημένος) είναι και ο ίδιος ο δρόμος αλλά και οι χώροι στο περιθώριο μιας πόλης(Παντελίδου 2012:122). Σε αυτά τα σημεία συγκροτούνται δίκτυα μικρό-τόπων που εμπεριέχουν «τα νέα νοήματα των αυθεντικών εξωσυμβατικών δράσεων της καθημερινότητας» (Παντελίδου 2012:122). Είναι αυτά τα σημεία της πόλης που ξεφεύγουν από τον πολιτικό και διοικητικό έλεγχο και διαρκώς αλλάζουν μορφή λόγω των διαφορετικών χρήσεων που έχουν στο πέρας του χρόνου διαμορφώνοντας κατά αυτόν τον τρόπο ένα «αρθρωτό συνεχές»(Σταυρίδης 2010:156-159). Αναφερόμαστε στα αστικά τμήματα όπου η ελευθερία διεκδικείται μέσα τη συλλογική κατοίκηση

[8] https://akea2011.com/2012/12/26/eterotopia/

κι αξιοποίηση ενός χώρου, τις άλογες πράξεις και τη σύσφιξη των σχέσεων μέσα από κοινές δράσεις(Παντελίδου 2012:122). Έτσι, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι η αρχιτεκτονική δεν είναι ούτε το έργο του αρχιτέκτονα ούτε το αποτέλεσμα δράσης του χρήστη του χώρου, αλλά το κενό που ανοίγεται μεταξύ χτισμένου κτηρίου και χρήστη (Hill 1998:141).

1.4 Ο de Certeau και ο κοινωνικός χώρος

Συνεχίζοντας, ο de Certeau (1984:96) μας παροτρύνει να φανταστούμε την πόλη ως ένα σκηνικό μιας ατελείωτα συνεχούς και σιωπηλής μάχης μεταξύ των στρατηγικών τεχνικών που παράγουν χώρους πειθαρχίας με τις ποικίλες ατομικές δράσεις οικειοποίησης της πόλης. Τέτοιες μορφές οικειοποίησης μπορεί να είναι τα graffiti και τα συνθήματα στους τοίχους, οι ματαιώσεις κατεδαφίσεων υποδομών, οι καταλήψεις σε χώρους για συλλογική χρήση κ.α.

Ακόμη προσπαθεί να πραγματευτεί τους κοινωνικούς χώρους ως πιο ανοιχτούς στην ανθρώπινη δημιουργικότητα και φαντασία σε αντίθεση με τον Φουκώ. Σε αυτήν την θέαση των πραγμάτων θα εντάξει τη δραστηριότητα του περπατήματος στη πόλη ως μορφή δράσης που είναι απόλυτα δημιουργική ακόμα κι αν αφορά μονάχα έναν άνθρωπο. Ο περιπατητής γίνεται δημιουργός ενός «χώρου έκφρασης», όπου πέρα από τη μοναχικότητά του, αποκτά κι ένα είδος κοινωνικής ανταλλαγής με τις συναντήσεις του στο δρόμο(Γουρνέλου 2013:28). Έτσι, ενώ φαινομενικά επαναλαμβάνει ως ρουτίνα μια διαδρομή, την ίδια ώρα, έχει την ευκαιρία να εντρυφήσει σε αποσπασματικές ιστορίες που ξεδιπλώνονται σε κάθε γωνιά του δρόμου.

Με αυτή τη σκέψη ο de Certeau ορίζει την βάση για να κατανοήσουμε τον αναβρασμό που χαρακτηρίζει τις λαϊκές και τοπικές κουλτούρες του δρόμου ακόμα κι όταν βρίσκονται υπό το καθεστώς κάποιας κυρίαρχης τάξης πραγμάτων. Οι χώροι, οπότε, μπορούν να «απελευθερωθούν» και να «αυτοσχεδιάσουν» οι ίδιοι ή να παράγουν σχέδια ανθρώπων(Γουρνέλου 2013:29). Οι κοινωνικές πρακτικές είναι σε θέση δηλαδή να δημιουργούν άλλους χώρους και δράσεις οποτεδήποτε χωρίς να υπόκεινται συνέχεια σε μορφές ελέγχου και εξουσίας.

1.5. Προσωρινές Αυτόνομες Ζώνες (ΠΑΖ)

Ο Hakim Bey, στην προσπάθειά του τόσο να αναλύσει όσο και να παροτρύνει ένα μοντέλο το οποίο έβλεπε να συμβαίνει εντός της πόλης, εισήγαγε την έννοια των Προσωρινών Αυτόνομων Ζωνών(ΠΑΖ). Προσπαθώντας να ερμηνεύσει την δυσπιστία και την κούραση των κοινωνικών υποκειμένων για την λυτρωτική επανάσταση που θα τελείωνε τις αδικίες και θα έφερνε την ελευθερία στον κόσμο, εισάγει την έννοια των ΠΑΖ σαν τις αόρατες εξεγέρσεις που εμφανίζονται απρόβλεπτα σε ρωγμές της παντοδυναμίας του κράτους και του κεφαλαίου και αυτοδιαλύονται πριν κατασταλούν ή αφομοιωθούν, για να ανασυντεθούν αυθόρμητα κάπου αλλού έπειτα(Σούζας 2014:35). «Πρόκειται για ένα είδος πρόσκαιρης απελευθέρωσης κομματιών του χωροχρόνου (πραγματικού, κοινωνικού, πολιτισμικού, φαντασιακού) με αδιαμεσολάβητες μορφές οργάνωσης και δράσης, που επιχειρούν είτε την απευθείας απελευθέρωση των μέσων παραγωγής (κυρίως στα μέσα πολιτισμικής παραγωγής), είτε την εδώ και τώρα απόλαυση των οφελών που μπορεί να εξασφαλίσουν διάφορες αόρατες «πειρατικές» δραστηριότητες επί του πλεονάσματος της κοινωνικής υπερπαραγωγής» (Σούζας 2014:35). Στην υλική τους εφαρμογή επρόκειτο για τα σημεία εκείνα που διαμορφώνονται μέσα από κοινωνικές ομάδες ,οι οποίες για να μπορούν να υπάρχουν και να δραστηριοποιούνται, πρέπει να είναι «αόρατες» εντός του αστικού ιστού, στα σημεία δηλαδή όπου δεν φτάνει η κρατική εξουσία(ρωγμή/κενό εξουσίας/κενό χώρου). Οι ομάδες αυτές, αν και φέρουν εντός τους στοιχεία επιθετικότητας ή αμυντικότητας (για την αυτοπροστασία τους), είναι πραγματικά πετυχημένες όταν είναι αόρατες τόσο από την αστυνομία και το συντηρητικούς πολίτες όσο και από το θέαμα και τους αφομοιωτικούς του μηχανισμούς(Κολοβός 2015:173).

1.6. Κατάτμηση της πόλης και χωρικός αποκλεισμός

Το συγκρουσιακό πεδίο που αποκαλούμε πόλη κατατμείται σε περιοχές. Οι περιοχές δεν αποτελούν απλά ιστορικές συμφωνίες διαχωρισμού της πόλης για την καλύτερη αυτό-διαχείριση,

αυτορρύθμιση και αυτοδιοίκηση της. Αντιθέτως, οι περιοχές εντός του αστικού πεδίου αποτυπώνουν τα κοινά οικονομικά, πολιτικά, πολιτισμικά χαρακτηριστικά των κατοίκων μέσα από τα οποία διαμορφώθηκαν οι ίδιες. Κατά αυτόν τον τρόπο οι διάφορες περιοχές ταυτίζονται ή ξεχωρίζουν μεταξύ τους με βάση τα παραπάνω, τα οποία αποκρυσταλλώνονται συνήθως μέσα από τις υποδομές μια περιοχής (φωτισμός, σημεία αναψυχής, χώροι στάθμευσης), το εμπορικό της προφίλ (καταστήματα λιανικής, κέντρα διασκέδασης), τη ποιότητα και την αξία των ακινήτων, το εύρος των επαγγελμάτων που συσσωρεύονται στην περιοχή (π.χ δικηγόροι, γιατροί, οικοδόμοι, μηχανικοί αυτοκινήτων) κ.α.

Ο χωρικός αποκλεισμός διάφορων κοινωνικών ομάδων και υποκειμένων και η έντονη κοινωνική κινητικότητα από «υποβαθμισμένες» γειτονιές σε αναβαθμισμένες αλλά και το αντίστροφο αποτελούν βασικά δείγματα/χαρακτηριστικά του κοινωνικού-χωρικού καταμερισμού στον αστικό χώρο στις σύγχρονες μεταβιομηχανικές κοινωνίες. Αυτές οι κοινωνικές μετακινήσεις έχουν ξεκάθαρο ταξικό πρόσημο, επειδή οι χωρικές μετατοπίσεις π.χ μιας οικογένειας αποτυπώνουν την πρόσβαση και αξιοποίηση των κοινωνικών αγαθών της εκπαίδευσης, της υγείας, της ιδιωτικής κατανάλωσης, των δραστηριοτήτων του ελεύθερου χρόνου και επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό τη ζωή των υποκειμένων.

Η Αθήνα φέρει ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα πολεοδομικού κέντρου στο οποίο εκφράζονται με έντονο τρόπο οι διαδικασίες της κοινωνικής πόλωσης και διαχωρισμού. Την ίδια στιγμή που πληθαίνουν τα νοικοκυριά υψηλού εισοδήματος στα βόρεια και τα νότια προάστια, στο κέντρο της πόλης διαμορφώνονται φανερές νησίδες φτώχειας και εξαθλίωσης. Η συγκρότηση αυτών των νησίδων είναι αλληλένδετη με ορισμένες κοινωνικές μεταβολές στο αστικό περιβάλλον. Για παράδειγμα η είσοδος μεταναστών σε υποβαθμισμένες περιοχές με χαμηλά ενοίκια και εύκολη πρόσβαση στο κέντρο της πόλης, όπου υπάρχουν στέκια αλλοδαπών αλλά και οι βασικές οικονομικές λειτουργίες της πόλης. Η οικιστική ζώνη γύρω από τον ηλεκτρικό ανάμεσα στην Ομόνοια και τα Πατήσια αποτελεί ένα τέτοιο χαρακτηριστικό παράδειγμα.

Τοιουτοτρόπως, υπό το πρίσμα των χαρακτηριστικών των αστικών περιοχών εντοπίζονται οι κοινωνικές αποκλίσεις μεταξύ των κατοίκων της πόλης. Ίσως το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα, αποτελεί εκείνο του κέντρου της Αθήνας. Εντός ενός πλαισίου όπου στο ιστορικό (ελάχιστα κατοικημένο) κέντρο της πρωτεύουσας κυριαρχεί η εμπορική κίνηση και το θέαμα[9] μέσω των «φανταχτερών» κτηρίων και καταστημάτων που στεγάζονται σε αυτά, «λεπτές» οδικές γραμμές το διαχωρίζουν από το υποβαθμισμένο «απόκεντρο». Αυτό το κέντρο/απόκεντρο φαντάζει σκοτεινό, επικίνδυνο και «απαγορευμένο» στο μάτι του περιπατητή. Τα σχέδια ανάπλασης δεν το έχουν προσεγγίσει. Εκεί οι κάτοικοι δεν φορούν ακριβά ρούχα και δεν μιλούν την ίδια γλώσσα μεταξύ τους. Η μικρό-παραβατικότητα αποτελεί κομμάτι της οικονομίας της γειτονιάς, της οποίας η κάτοικοι είναι αποκλεισμένοι κοινωνικά, υποτιμημένοι εργασιακά και κοινωνικά και προσπαθούν με τρόπους που ξεφεύγουν από την «λευκή» οικονομία να επιβιώσουν. Η ετερότητα είναι διάχυτη, και τα σημειολογικά χαρακτηριστικά των κατοίκων της περιοχής είναι τόσο διαφορετικά μεταξύ τους (λόγω εθνικότητας, θρησκείας, πολιτισμικών αναφορών) όσο και σαν σύνολο συγκριτικά με αυτά κατοίκων κάποιας άλλης συνοικίας.

1.7. Ο βιωμένος χώρος ως τόπος

Σε μια τέτοια περιοχή, του επονομαζόμενου κέντρου/απόκεντρου μεγάλωσε και ο κύριος συνεντευξιαζόμενός της έρευνάς μας Τ. «Από τα δέκα μου μεγάλωσα στον δρόμο» θα μας πει στην αρχή της συνέντευξής του. Την συγκεκριμένη φράση ο συνεντευξιαζόμενος δεν θα την χρησιμοποιήσει, για να αποδείξει κάποιο χαρακτηριστικό σκληραγώγησης για τον εαυτό του. Αντιθέτως, μέσω αυτής της φράσης θέλει να υπερτονίσει την επιρροή και τις επιδράσεις που είχε για την ζωή του η επαφή με τα υποκείμενα του σημείου της πόλης που μεγάλωσε και να μας αφηγηθεί ένα κομμάτι της ιστορίας των νεανικών του χρόνων μέσα από το πρίσμα του «βιωματικού χώρου». Την εικόνα του χώρου δηλαδή, η οποία σαν ένα ατελείωτο άθροισμα από

[9] «Το θέαμα δεν είναι ένα σύνολο εικόνων, αλλά μια κοινωνική σχέση μεταξύ προσώπων δια μέσου των εικόνων» (Σταυρίδης 1990:29)

προσωπικές εμπειρίες, σα μέρη σφραγισμένα με βιώματα («εκεί όπου γεννήθηκα», «εκεί όπου έκανα το πρώτο μου τσιγάρο» κ.ο.κ.) είναι μια εικόνα ιδιαίτερη ισχυρή στην κοινωνία μας. Ο καθημερινός λόγος είναι φορτωμένος με εικόνες τοποθεσιών, διηγήσεις γεγονότων που σημάδεψαν πόλεις και σπίτια, αστικά και φυσικά τοπία ταυτισμένα με συναισθηματικές καταστάσεις και μνήμες.

Στη θεωρία της αρχιτεκτονικής, και κυρίως στη θεωρητική σκέψη που καταπιάστηκε με τα προβλήματα του χώρου, αυτή η στάση συγκροτήθηκε σαν μια προβληματική μέσω του εννοιολογικού εξοπλισμού που εισήγαγε ο υπαρξισμός. Όπως αναφέρει ο Aldo Van Eyck «Χώρος κατά την εικόνα του ανθρώπου είναι ο τόπος» (Σταυρίδης 1990:29). Σχηματικά θα μπορούσε να πει κανείς ότι η ιδιαιτερότητα αυτού του τρόπου σκέψης, καθοριστική για όσα μας ενδιαφέρουν εδώ, αφορά τη σημασία που αποδίδει στο βίωμα και την εμπειρία, ταυτίζοντάς τα με την πραγματικότητα στο σύνολό της. Η έννοια κλειδί για την θεωρία που δίνει έμφαση στη βιωματική υπόσταση του χώρου είναι η έννοια του τόπου. Ο χώρος αποτελείται από τόπους και θέσεις που δεν είναι παρά η μεταμόρφωση ανάλογων «θέσεων» της υπαρξιακής συνείδησης του ανθρώπου(Vernant 1989: 219). Γενικά ένας τόπος περικλείει εξ ορισμού ένα χαρακτήρα ή «ατμόσφαιρα». Άρα ο τόπος είναι ένα ποιοτικό «καθολικό» φαινόμενο που δεν μπορούμε να το περιορίσουμε σε καμιά από τις ιδιότητές του, όπως οι χωρικές σχέσεις, χωρίς να χάσει την συμπαγή του φύση(Conrads 1977: 110). Για αυτόν τον λόγο, όταν αναφέρουμε ότι κάτι συνέβη λέμε «λαμβάνει χώρα». Αυτό σημαίνει ότι ο τόπος αποτελεί ουσιαστικό κομμάτι του ζωντανού κόσμου. Έτσι δεν έχουμε «ζωή» από τη μία πλευρά και «τόπο» από την άλλη, αλλά έχουμε να κάνουμε με ένα ολοκληρωμένο σύνολο(Van de Ven 1980: 154).

2. ΦΟΒΟΣ, ΥΠΟΒΑΘΜΙΣΗ ΚΑΙ ΧΩΡΙΚΟΣ ΣΤΙΓΜΑΤΙΣΜΟΣ

«Οι άλλοι είσαι εσύ»[10]

Κατά τη διάρκεια ανάγνωσης της έρευνας που εκπόνησα, θα γραφεί-αναφερθεί ή θα εννοηθεί αρκετές φορές η έννοια της «υποβάθμισης» σε σχέση με το αστικό κέντρο της Αθήνας. Πρόκειται για μία έννοια αρνητικού πρόσημου, η οποία χρησιμοποιείται τόσο από τον κυρίαρχο λόγο (media, πολιτικές ομιλίες κ.α) όσο και σε επιστημονικές έρευνες. Το πρόβλημα με την συγκεκριμένη έννοια προκύπτει , όταν η έννοια αυτή χρησιμοποιείται ως μία άμεση ή έμμεση επίρριψη ευθύνης ως προς το ποιος ή τι ευθύνεται για την υποτίμηση της ακίνητης αξίας, της αύξησης της εγκληματικότητας και του φόβου σε ένα χωρικό σκέλος του αστικού ιστού, που κυρίως σχετίζεται με τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα (εργάτες, μετανάστες, σεξεργάτριες, τοξικοεξαρτημένους, πολιτικούς χώρους, άτομα μη ετερόφυλου σεξουαλικού προσανατολισμού, luben υποκείμενα, φτωχούς εν γένει) και δεν αναφέρεται ο πυρήνας που προκαλεί την πραγματική υποβάθμιση των ζωών των παραπάνω υποκειμένων, που δεν είναι άλλος από το υπάρχον οικονομικό, πολιτικό, κοινωνικό σύστημα. Κατά τη διάρκεια της έρευνάς μου παρατήρησα μια πληθώρα δημοσιογραφικών άρθρων και έναν μικρό αριθμό επιστημονικών άρθρων που την συνθήκη της «υποβάθμισης» του κέντρου της Αθήνας, την ανέφεραν ως κάτι δεδομένο που δεν χρήζει περαιτέρω ενδοσκόπηση και που άφηνε ρατσιστικές αιχμές που διαμορφώνουν «τον λόγο του κοινωνικού αποκλεισμού». Εξαιτίας αυτής της συγκεκριμένης οπτικής, χάνεται από το επιστημονικό/ερευνητικό ενδιαφέρον η ανάδειξη της καθημερινότητας των «από τα κάτω» ανθρώπων και ο βίος τους περιγράφεται σαν ένας φαύλος κύκλος, ο οποίος δεν επιδέχεται βελτίωσης και αλλαγής πέρα από αστυνομικά μέτρα, μέτρα αφομοίωσης και μέτρα εξευγενισμού των γειτονιών. Για αυτόν τον λόγο, θεωρώ ότι οφείλεται να καταθέσω μια άποψη ως προς τα παραπάνω που να με βρίσκει επιστημονικά και ηθικά σύμφωνο και θα παράλληλα όσα γραφούν παρακάτω θα είναι ιδιαίτερα χρήσιμα για την

[10] Σύνθημα στένσιλ που εντοπίζεται στους δρόμους της Αθήνας και θα μπορούσε να παραπέμπει στη αφρικανικής προέλευσης έννοια Ubuntu που σημαίνει: «Είμαι αυτό που είμαι λόγω αυτού που όλοι είμαστε»

κατανόηση του υπόλοιπου ερευνητικού μου πονήματος σε σχέση με τους punks ή τους μετανάστες.

Πριν αναφερθούμε στην έννοια της υποβάθμισης, του φόβου και του κοινωνικού αποκλεισμού θα παραθέσουμε έναν μονόλογο του ηθοποιού Δάνη Κατρανίδη στον ρόλο του Μπος στη ταινία «Τα Βαποράκια» (1983), ο οποίος συμπυκνώνει όσα θα πούμε παρακάτω: «Κάποτε στη φυλακή ήμουνα στο ίδιο κελί μ' ένα πρεζόνι, κάπου 20 χρονών. Αυτός όλη μέρα διάβαζε. Όταν έφυγε ξέχασε ένα βιβλίο. Μια μέρα λέω δεν το ρίχνω μια ματιά... Κοιτάω το εξώφυλλο, "Οιδίποδας"... βαρύ λέω... Τέλος πάντων, άρχισα να το ξεφυλλίζω. Σ' ένα σημείο, αφού είχε πηδήξει τη μάνα του, αφού είχε τυφλωθεί, με κάποιον συζήταγε, δε θυμάμαι, με προσέχεις; ...Του λέει: 'Εγώ τις πράξεις μου δεν τις έκανα, αλλά τις έπαθα'. Μ' αυτό θέλω να πω ότι εγώ είμαι γέννημα και θρέμμα δικό σας, της δικής σας κοινωνίας, του δικού σας συστήματος. Εγώ δεν είχα καμία διάθεση να γεννηθώ και να κάνω ό,τι έκανα. Ορφανοτροφείο, αναμορφωτήριο, φυλακές... Όταν είμαι έξω η κοινωνία σας μ' έχει σε καραντίνα. Το τελευταίο βράδυ πριν πιάσουν τη Μαρία της λέω: 'Αν παντρευόμασταν οι δικοί σου θα με θέλανε;'. 'Τι να σε κάνουνε;' μου λέει. Προσέχεις; Δεν είναι λοιπόν ότι δεν σας θέλουμε εμείς. Εσείς δε μας θέλετε, γιατί είμαστε τα αποβράσματα της κοινωνίας. Αν καμία μέρα, λοιπόν, από το πολύ κυνηγητό και τη μοναξιά μου τη δώσει και καθαρίσω μερικούς κοινωνικούς παράγοντες και με στήσουν στον τοίχο, η κοινωνία σας θα χαρεί που έφυγε από τη μέση ένα κάθαρμα. Αλλά δεν θα έχει πάρει χαμπάρι άλλη μια φορά πως το κάθαρμα που σκότωσε ήταν ο ίδιος ο εαυτός της! Και έρχεστε εσείς να μου μιλήσετε για άψογη συμπεριφορά στους ανθρώπους και πράσινα άλογα».

2.1. Οι outsiders, «άλλοι»/«άλλες» και οι «εμείς»

Τα «καθάρματα» για τα οποία μιλάει ο Μπος είναι αυτοί/ες που θα αναφέρουμε εμείς ως «άλλοι» ή «άλλες». Οι «άλλοι»/«άλλες» είναι εκείνοι/ες που τοποθετούνται στην «άλλη» άκρη του νήματος της σύγκρισης των επιθυμητών κατοίκων, των «εμείς», με αυτούς που δεν ακολουθούν και δεν προσαρμόζονται στα υποδεικνυόμενα πρότυπα ζωής (Μητσέλου 2018:17). Ως έννοια το «άλλο» βιβλιογραφικά,

συσχετίζεται με καθετί νέο, άγνωστο ή ξένο το οποίο εισέρχεται και «διαταράσσει» φαινομενικά την κανονικότητα και τις ισορροπίες μιας κοινωνίας. Το «άλλο» ετεροπροσδιορίζεται βασιζόμενο στη διαφορετικότητά του σε σχέση με την επικρατούσα κανονικότητα και η οποία αποτελεί το «δέον» προφίλ-πρότυπο(Μητσέλου 2018:17).

Μελετώντας τις προσεγγίσεις για τους «άλλους» των Βαΐου και Καλαντίδη (2009:23-48), οδηγούμαστε να αποτυπώσουμε πως οι «άλλοι» προκύπτουν από τους «outsiders», δηλαδή τους κοινωνικούς εξόριστους. Οι εξόριστοι/outsiders είναι χωρικά και κοινωνικά οριοθετημένα υποκείμενα, ούτως ώστε να μην είναι τόσο ορατά κοινωνικά όσο και οντολογικά υπαρκτά στο περιβάλλον της κυρίαρχη ομάδας που είναι συγκροτημένη επάνω στις αναφορές του κυρίαρχου λόγου(Μητσέλου 2018:17). Η κυρίαρχή ομάδα, οι «εμείς», είναι αυτό το κοινωνικό σύνολο που συλλαμβάνει τον εαυτό του ως ένα συμπαγές μωσαϊκό αξιών, αξιώσεων, συμπεριφορών, με κοινά προνόμια, κοινά συμφέροντα τα οποία διαμορφώνουν ένα αδιάσπαστο κοινωνικό όλον και λειτουργεί ως ρυθμιστικός παράγοντας της κοινωνίας(Μητσέλου 2018:18). Οι «εμείς» είναι το κοινωνικό «δέον» το οποίο ενώνεται και συσπειρώνεται ως ολότητα. Σε σχέση με αυτήν την ολότητα, ο outsider όταν διαπεράσει τα όρια και γίνει ορατός μετατρέπεται σε «άλλο». Η οντολογική ύπαρξη και ορατότητα του «άλλου» και οι διεκδικήσεις που επιφέρει, είναι αυτά που διαρρηγνύουν την κυρίαρχη ισχύουσα κανονικότητα, καθώς της θέτουν ζητήματα, ανάγκες, επιθυμίες, νέες πολιτισμικές αναφορές και νέους τρόπου κοινωνικής αναπαραγωγής που αναταράσσουν τις προϋπάρχουσες κοινωνικές ισορροπίες και κατά αυτόν τον τρόπο αμφισβητούν τους προγενέστερους διαχωρισμούς που όριζαν διαφορετικές επιταγές, δικαιώματα και προνόμια στην κάθε κοινωνική ομάδα.(Βαΐου, Καλαντίδης 2009:23-48).

Το «άλλο» λογίζεται ως κάτι «ξένο», «επικίνδυνο» και «εχθρικό», καθώς κλονίζει την ταυτότητα του «εμείς» διότι βρίσκεται στο εσωτερικό του και η κυρίαρχη ομάδα αναγκάζεται να διαμορφώσει εκ νέου τα χαρακτηριστικά που φέρει για να ξεχωρίσει τη θέση της στο κοινωνικό-αξιακό βάθρο και να διατηρήσει τα προνόμιά της. (Tulumello, 2017). Η μεταιχμιακότητα που προτείνουν τα «άλλα» ως αναγνώριση της διαφορετικότητάς τους γίνεται επικίνδυνη για την ισχύ των «εμείς». Το «άλλο» αποκτά κατά αυτήν την έννοια μια ταυτότητα

στην οποία ενυπάρχει η διαδικασία της διεκδίκησης, λόγω της οποίας θα γίνει συχνά αντιληπτός ως απειλή(Μητσέλου 2018:18), και συγκεκριμένα το τρίτο είδος απειλής που αναγνώρισε ο Bauman (2007) στη σύγχρονη κοινωνία, της κοινωνικής θέσης και της ταυτότητας.

2.2. Ο φόβος της εγκληματικότητας στην πόλη

Ένας από τους κυριότερους φόβους εντός των πόλεων αποτελεί ο φόβος της εγκληματικότητας (Στεφανάκη 2015:15). Ένα ενδιαφέρον χαρακτηριστικού του φόβου είναι ότι προκύπτει πολύ συχνά σε περιπτώσεις όπου δεν υπάρχει κάποιος πραγματικός κίνδυνος(Στεφανάκη 2015:15). Μετατρέπεται έτσι σε φοβία, γεγονός που δικαιολογεί και την ευρεία διάδοσή του. Ο φόβος για την εγκληματικότητα αποκρυσταλλώνεται με το φόβο για το άγνωστο, το παράξενο, το διαφορετικό(Στεφανάκη 2015:15). Ο φόβος της εγκληματικότητας, με έναν παράλογο φαινομενικά τρόπο, μετασχηματίζεται σε φόβο για οποιαδήποτε πράξη και άνθρωπο που αποκλίνει από τους κυρίαρχους όρους του βίου. Κατά αυτόν τον τρόπο, η εγκληματικότητα θα συσχετιστεί επί παραδείγματι με περιοχές όπου υπάρχει μεγάλη συγκέντρωση μεταναστευτικού πληθυσμού, με «πιάτσες» ναρκωτικών, και με αστέγους. Κατά τους Lianos και Douglas: «δεν χρειάζεται να παραβούν τους κανόνες για να αποκλειστούν. Η διάπραξη ενός παραπτώματος είναι ζήτημα δευτερεύουσας σημασίας στα τμήματα της κοινωνίας που καθορίζουν ποια είναι η αποκλίνουσα συμπεριφορά, ένα ζήτημα που πρέπει να αντιμετωπιστεί στα κοινωνικά και χωρικά πλαίσια όπου οι αποκλίνοντες συγκεντρώνονται. Αυτό που είναι σημαντικό, είναι η αντίληψη της πιθανότητας να γίνουν επικίνδυνοι, το οποίο μπορεί να συσχετίζεται και με απόλυτα νόμιμη συμπεριφορά.» (Lianos, Douglas 2000 αναφορά στον Baghel, 2010:73). Έτσι, διαμορφώνονται τα κοινωνικά στερεότυπα τα οποία αποκλείουν συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες, γεγονός το οποίο αυτό το ίδιο είναι υπαίτιο για την διαμόρφωση της έννοιας εγκληματικότητας, καθώς το εγκληματικότητα και υποτιμημένη κοινωνική ομάδα θα ταυτιστούν, στο κοινωνικό συνειδητό. Με λίγα λόγια «ο φόβος είναι ο φόβος».

Η συσχέτιση του φόβου για εγκληματικότητα με τον χώρο, προκύπτει ένα συγκεκριμένο σημείο της πόλης θα συνδεθεί με την έννοια της επικινδυνότητας(Στεφανάκη 2015:17). Οι συσχετισμένες με το έγκλημα με περιοχές, καθώς αποτελούν τόπους ορατότητας και δραστηριοποίησης του «άλλου», θα συλληφθούν στη συνείδηση των «εμείς» ως οι προβληματικές περιοχές της πόλης. Με βάση τη προηγούμενη πρόταση προκύπτουν στο συλλογικό ασυνείδητο και συνειδητό επικίνδυνες γειτονιές, όπου οι πολίτες αποφεύγουν να κυκλοφορούν. Οι περιοχές αυτές μπορεί να είναι είτε εμπορικές, που η κυκλοφορία αραιώνει κατά τις βραδινές ώρες είτε σημεία του δημόσιου χώρου, όπως οι πλατείες που εμφανίζουν σημάδια εγκατάλειψης και νοούνται ως σημεία όπου εκτυλίσσονται παραβατικές δραστηριότητες(Στεφανάκη 2015:17). Η εκδήλωση φαινομένων, όπως φτώχεια και η παραβατικότητα (που σχεδόν πάντα συνδέονται) κατασκευάζουν κοινωνικά στερεότυπα που υποτιμούν την αξιοπρέπεια του «άλλου» αναφέροντας ότι πρόκειται για πρόσωπα που «κουβαλούν αρρώστιες» ή ότι είναι εν δυνάμει κακοποιά στοιχεία. Έτσι σημειώνεται και αυτό που Habermas θα αποκαλέσει «σοβινισμό της ευημερίας»[11]. Ο ρατσισμός απέναντι στην φτώχεια στην Ελλάδα είναι κάτι το υπαρκτό. «Γυρνάγαμε τον μπάφο γύρω-γύρω και η θεία απέναντι νόμιζε ότι ήμασταν τόσο φτωχοί που δεν είχαμε να πάρουμε τσιγάρα και μοιραζόμασταν το ίδιο τσιγάρο».[12] Στο σύνολό τους σχεδόν, οι μετανάστες, οι άστεγοι, οι σεξεργάτριες, οι τοξικοεξαρτημένοι, οι αντικουλτούρες θα στιγματιστούν ως οι άνθρωποι με τα φτηνιάρικα ρούχα, οι δυσώδεις, οι άεργοι, οι αποτυχημένοι, οι ανήθικοι. Οι χώροι που κατοικούν οι «άλλοι» στιγματίζονται, διότι νοούνται ως σημεία κοινωνικής αποσύνθεσης, όπου κυριαρχούν η ανηθικότητα και η αποδιοργάνωση (Wacquant, Slater, Pereira, 2014:1-31). «Κατά αυτήν την έννοια, μπορούμε να αναλογιστούμε πως μια στιγματισμένη περιοχή, γίνεται η υλική και κοινωνική διαστρέβλωση της ταυτότητας της πόλης, μια υπαρκτή

[11] Ο όρος και η σχετική προβληματική είναι του J. Habermas. (1992:76-84) “Immigration et chauvinism du Bien- être”, La revue nouvelle XVC

[12] στο ντοκιμαντέρ του Μιχάλη Καφαντάρη «No Asylum Here» (2015) https://www.youtube.com/watch?v=k0M-OR0I_Ck&t=2s&ab_channel=ThereisNoasylumhere θα πεί μέλος του συγκροτήματος «Groupies»

δυστοπία η οποία γίνεται αντιληπτή από τους "εμείς" ως κακέκτυπο της κανονικότητας που επιθυμούν στην πόλη "τους", την οποία κανονικότητα βλέπουν να τίθεται υπό αμφισβήτηση»(Μητσέλου 2018:22). «Από τη στιγμή που ένα τμήμα της πόλης κατατάσσεται στις συνειδήσεις των κατοίκων ως επικίνδυνη περιοχή ανεξάρτητα από το αν πραγματικά υπάρχει κίνδυνος θυματοποίησης, ξεκινά και η υποβάθμισή του. Οι κάτοικοι της πόλης αποφεύγουν τις περιοχές αυτές και ταυτόχρονα δεν τις επιλέγουν ως τόπους κατοικίας, με εξαίρεση τα κατώτερα οικονομικά στρώματα της κοινωνίας που στερούνται τη δυνατότητα επιλογής» (Στεφανάκη 2015:17). Συνεπώς, το ζήτημα της «υποβάθμισης» δεν είναι τα υποκείμενα που αναπαράγονται κοινωνικά εντός των συγκεκριμένων περιοχών, αλλά η κοινωνική περιθωριοποίηση, ο αποκλεισμός και η κατασκευή στερεοτύπων τα οποία προέρχονται από εκείνους που μιλούν για «υποβάθμιση» και οι οποίοι εν τέλει διαμορφώνουν συνθήκες γκέτο απέναντι σε όσους παρεκκλίνουν της κοινωνικής, εθνικής, πολιτικής, πολιτισμικής νόρμας.

Σχετικά πρόσφατες έρευνες έχουν αποδείξει πως στις πόλεις εμφανίζεται μια τάση να χωρίζονται σε «ghetto» ομοιογένειας με σκοπό να αποφευχθούν οι συγκλίσεις με την ετερογένεια. Ως αποτέλεσμα τα μεσαία και ανώτερα κοινωνικά στρώματα κατασκευάζουν ιδιόμορφες απομονωτικές πρακτικές με σκοπό να διαφυλάξουν την ποιότητα της καθημερινότητάς τους (Γουρνέλου 2013:46).[13] Η μεγάλη μάζα του πληθυσμού, δηλαδή η μεσαία τάξη, που διαρκώς βρίσκεται μεταξύ των ανώτερων και κατώτερων κοινωνικών τάξεων, βιώνοντας την «υποβάθμιση» σαν έναν φόβο από το μέλλον της, νιώθει μια υπαρξιακή αβεβαιότητα, αγωνία και φόβο (Bauman 2005). Ως συνέπεια, οδηγείται στο να εγκαλεί την επιτήρηση των χώρων όπου διαμένει από την αστυνομία. Κατά αυτόν τον τρόπο διαμορφώνεται αυτό που αναφέρεται και ως «οχυρωματική αρχιτεκτονική» μέσω της οποίας επιδιώκεται η

[13] «Η υποβάθμιση του κέντρου εμφανίζεται, συνεπώς, ως πρόβλημα της μεταβιομηχανικής πόλης, καθώς τα προβλήματα εισάγονται στην κοινωνική και πολιτική ημερήσια διάταξη, όχι όταν δημιουργούνται, αλλά όταν εμφανίζονται συνθήκες και δυνάμεις που θεωρούν ότι μπορούν να τα επιλύσουν» (Μαλουτάς, Κανδύλης 2013:32)

αναδιαμόρφωση του χωροταξικού σχεδιασμού και η δημιουργία «εξευγενισμένων» γειτονιών που αποκλείουν τους φτωχούς, μετανάστες, ανθρώπους που αποκλίνουν από το κοινωνικό πρότυπο (Γουρνέλου 2013:46). Έτσι εντός της πόλης δημιουργούνται χώροι καχυποψίας και επιτήρησης-χώροι ομοιογένειας, ούτως ώστε να αποφευχθεί η συνάντηση με τον «άλλο» (Γουρνέλου 2013:46).

Οπότε, όπως θα εξετάσουμε και παρακάτω, δεν θα μπορούσαμε για κανένα λόγο (επιστημονικό και ηθικό) να αιτιολογήσουμε την συνθήκη που βρίσκονται οι περιοχές κάτω της Λεωφόρου Πατησίων, βασιζόμενοι στο τι είναι οι πολίτες που την κατοικούν. Αντιθέτως, θα προσπαθήσουμε να αποτυπώσουμε ορισμένες ιστορικές διαδικασίες που οδήγησαν την υποβάθμιση των περιοχών που θα εξετάσουμε, που είναι για παράδειγμα η αντιπαροχή, ο ερχομός των μεταναστών το 1990 και η εκμετάλλευσή τους, ο κοινωνικός αποκλεισμός, η αστυνομική βία και η πορνική εκμετάλλευση γυναικών στον δρόμο Φυλής. Επιπροσθέτως, όσα εν τάχει αναφέραμε σχετικά με την έννοια της «υποβάθμισης», θα φανούν χρήσιμα ώστε να συνειδητοποιήσουμε τις κοινωνικές συνθήκες/ κοινωνικό πλαίσιο εντός των οποίων οι ιστορικοί δρώντες, οι οποίοι θα μας απασχολήσουν στο υπόλοιπο της εργασίας, κινούνται.

Είμαστε οι άνθρωποι που δεν θέλετε να ξέρετε
Ερχόμαστε από μέρη που δεν θέλετε να πάτε[14]

[14] Sham 69 (1978) Angels With Ditry Faces, Polydor Records

3. Η Πατησίων ως «το περιθώριο του κέντρου»

3.1. Η Πατησίων ως κατώφλι

Αν θεωρήσουμε ότι η πόλη, δεν διαμελίζεται και είναι η ενότητα ενός όλου, το να μπούμε σε μια διαδικασία να απομονώσουμε ένα κομμάτι της πόλης προς διερεύνηση θα μπορούσε να αποτελεί στην πραγματικότητα μια εσωτερική αντίφαση. Αποκόπτοντας όμως ένα μέλος της, αυτό δεν συνεπάγεται ότι το προσδιορίζουμε ως μονάδα που δεν επιδέχεται επιδράσεων και δεν επιδρά και το ίδιο με τη σειρά στο υπόλοιπο σκέλος της πόλης. Αυτό συμβαίνει, διότι κανενός είδους οριοθέτηση της δυναμικής της κινητικότητας και της επιρροής του κοινωνικού χώρου δεν μπορεί να περιοριστεί, ειδικά αν παραδεχτούμε πως ο κοινωνικός χώρος είναι ρευστός. «Όμως ειδικά η οριοθέτηση, η συμπερίληψη σε έναν στιγμιαίο ή διαρκή ορίζοντα, είναι για το τοπίο ολωσδιόλου ουσιαστική(…) Το να βλέπει κανείς ως τοπίο ένα κομμάτι εδάφους, μαζί με ό,τι υπάρχει πάνω σε αυτό, σημαίνει να παρατηρεί, αυτή τη φορά από τη δική του πλευρά, ένα απόσπασμα της φύσης ως ενότητα, κάτι το οποίο καθίσταται εντελώς ξένο προς την έννοια της φύσης(…) ο άνθρωπος μορφοποιεί έναν κύκλο φαινομένων, έτσι ώστε αυτά να χωρέσουν στην κατηγορία του "τοπίου": πρόκειται για μια εποπτεία κλεισμένη στον εαυτό της, που γίνεται αντιληπτή ως αυτάρκης ενότητα, κι ωστόσο διαπλέκεται με κάτι που εκτείνεται και ρέει ατέρμονα πέρα απ' αυτήν(…)»(Simmel 2004:179).

Ενισχυτική σε σχέση με τα παραπάνω θέση αποτελεί η έννοια του «δρόμου-κατωφλιού». Μια πόλη απαρτίζεται δρόμους-κατώφλια(Κουτσογιαννάκης 2018:13). Αυτοί οι χώροι φέρουν την ιδιότητα να διαχωρίζουν και να συνδέουν(Κουτσογιαννάκης 2018:13). «Το κατώφλι επισημαίνει με κάθε τρόπο τη διαφορά που χωρίζει τους δύο κόσμους ανάμεσα στους οποίους βρίσκεται. Το κατώφλι συνδέει σύμπαντα διαφορετικά- αν τίποτα δεν τα διαφοροποιούσε, τίποτα δεν θα επισήμανε τη διάβαση από το ένα στο άλλο. Με τούτη την έννοια το κατώφλι λειτουργεί σαν όριο: ορίζει σύνορα ενός κόσμου σε σχέση με έναν άλλο(…) η διάβαση του κατωφλιού μπορούμε λοιπόν να πούμε συναρτάται με την αίσθηση της μετάβασης προς μια χρονική και χωρική ετερότητα» (Σταυρίδης 2002:292). Ο δρόμος κατώφλι αποτελεί έναν

ενδιάμεσο χώρο που συνδέει το παρελθόν με το μέλλον, το «εδώ και το εκεί». Το κατώφλι είναι το πέρασμα από κάτι σε κάτι άλλο. Είναι οι χωρικοποιημένες εμπειρίες μετάβασης από μια κατάσταση σε μια άλλη. «Διαβαίνοντας το κατώφλι βρίσκομαι κάπου που πριν δεν βρισκόμουν. Σημαίνει προς ένα τόπο διαφορετικό «άλλο»». Ο δρόμος ως «χαρακιά» στον ενιαίο αστικό ιστό δίνει την δυνατότητα να μεταβαίνουμε διαρκώς σε έτερα σημεία, έτερες καταστάσεις, έτερα συναισθήματα, έτερες εντυπώσεις, έτερα συμπεράσματα, ετέρους ανθρώπους. «Η υποδοχή του ξένου μοιάζει να συνδέεται με την δημιουργία ενός ενδιάμεσου τόπου, ενός κατωφλιού συνάντησης»(Σταυρίδης 2002:311). Έτσι, τα αυστηρώς δομημένα όρια του δρόμου, διαπλέκονται με τις ιδιομορφίες και την πολυπλοκότητα της καθημερινής ζωής της πόλης. Η συγκεκριμένη αντίληψη για την έννοια «δρόμος-κατώφλι» μπορεί να στηριχθεί παραπάνω αν συμπληρώσουμε με όσα παραθέσαμε παραπάνω με την θέση του de Certeau. Το περπάτημα στη πόλη είναι κάτι το δημιουργικό, όπου ο περιπλανώμενος γίνεται δημιουργός ενός «χώρου έκφρασης» και αποκτά κι ένα είδος κοινωνικής ανταλλαγής και συνδιαλλαγής με τις συναντήσεις του στο δρόμο, ακόμα κι αν περπατάει μόνος του. (Γουρνέλου 2013:28). Έτσι λοιπόν, του δίνεται η δυνατότητα να συσχετιστεί με τις αποσπασματικές ιστορίες του δρόμου.

Αυτό είναι που σημειώνει και ο W. Benjamin(1985:169). Το πρώτο και ίσως πιο χαρακτηριστικό πορτρέτο πόλης που έγραψε είναι για τη Νάπολη. Εκεί αντιλαμβάνεται την τεράστια σημασία της αμφισημίας στη βίωση μιας σύγχρονης πόλης. Την σημασία των ενδιάμεσων τόπων και των εμπειριών που προκύπτουν στο ενδιάμεσο δύο αντιτιθέμενων συχνά συνθηκών, συνθηκών κυρίως ιστορικών ,καθώς στη πόλη της Νάπολης «συγκατοικούν» το νέο και το παλιό(Χίου,Κορώνη 2010). Αναφέρει πόσο έντονα συνδιαλέγονται οι ιδιωτικές και οι δημόσιες πλευρές της ζωής: «το σπίτι είναι πολύ λιγότερο το καταφύγιο στο οποίο οι άνθρωποι αποσύρονται παρά η ανεξάντλητη πηγή από την οποία ξεχύνονται προς τα έξω». Στο δρόμο φτιάχνεται μια επικράτεια ιδιωτική όπου κανείς επεκτείνει σπιτικές δραστηριότητες (καθώς παίρνει για παράδειγμα, έναν υπνάκο το μεσημέρι σε μια σκιερή γωνιά). Σε τούτη την αλληλοδιείσδυση ιδιωτικού και δημόσιου χώρου, ιδιωτικής και δημόσιας ζωής, γεννιούνται εμπειρίες χώρου ενδιάμεσου χαρακτήρα. Ο δρόμος γίνεται ένα κατώφλι ανάμεσα στο ιδιωτικό και το δημόσιο,

κατώφλι που διασχίζει και ταυτόχρονα ενώνει. Το ίδιο και τα ναπολιτάνικα καφέ, όπου βρίσκεται κανείς περαστικός για ένα καφέ στο πόδι, ανάμεσα σε δύο δουλειές, σε δύο τόπους, σε δύο επικράτειες του καθημερινού τόπου και χρόνου».

Υπό αυτό το πρίσμα καλούμαστε να διαχειριστούμε και την Λεωφόρο Πατησίων. Έναν δρόμο ο οποίος από την μία ορίζει μια ενότητα της Αθήνας ως ένας αυτοτελής οριοθετημένος χώρος που έχει αρχή, μέση και τέλος (Κουτσογιαννάκης 2018:14-16). Από την άλλη η εν λόγω λεωφόρος αποτελεί μια ετερότητα που φέρει κτήρια (μαγαζιά, πανεπιστήμια, κατοικίες, γραφεία υπηρεσιών και εταιρειών κ.α) και αντικείμενα (επιγραφές, αφίσες, στάσεις λεωφορείων κ.α) που σχηματίζουν και αποτελούν «το κενό», δηλαδή έναν μεταβατικό χώρο που εμπεριέχει τις δράσεις των ανθρώπων στην καθημερινότητα του και την επαφή τους με τα κτήρια και γενικότερα τον υλικό κόσμο. «Οι ενδιάμεσοι χώροι έχουν την ποιότητα συνόρων, είναι όρια που διαχωρίζουν. Είναι τόσο εσωτερικοί όσο και εξωτερικοί και σε κάποιες περιπτώσεις μπορούμε να πειραματιστούμε μετατρέποντάς τους σε εξειδικευμένους χώρους ή απλά αφήνοντάς τους να αμφιταλαντευτούν στην αμφισημία τους, χωρίς να τους προσδίδουμε έμφαση. Παρόλα αυτά οι ενδιάμεσοι χώροι σπάνια έχουν μια σταθερή μορφή. Η ασάφειά τους, δίνει ώθηση στην ίδια τους την ανάγκη να επωφεληθούν από την κατάσταση του περιβάλλοντός τους που εν γένει είναι συνυφασμένη με την έννοια της ροϊκότητας ή της ενδιάμεσης στάσης αλλά όχι με αυτή του τερματισμού. Έτσι μπορούμε να μιλήσουμε για μορφές συσχετισμένες με το χρόνο»(Χίου,Κορώνη 2010:27). Τα συγκεκριμένα χωρικά όρια του δρόμου-οι ενδιάμεσοι χώροι διαρρηγνύονται από τον περιπατητή, ο οποίος έχει την δυνατότητα να συνδεθεί και να αλληλοεπιδράσει οπτικά, ακουστικά, συναισθηματικά με τα υλικά ερεθίσματα. Η Πατησίων λειτουργεί σαν ένα πλούσιο σκηνικό αισθήσεων που απαρτίζεται από μορφές, εικόνες, κινήσεις, νοήματα και μηνύματα. Η περιπλάνηση στον χώρο, αντιτίθεται στον αντικειμενικό λόγο για τον χώρο, ενισχύοντας την υποκειμενική εμπειρία βίωσης της πόλης και τα φυσικά όρια του δρόμου λαμβάνοντας μια υποκειμενική βιωματική εμπειρία και ερμηνεία.

Με βάση όσα περιγράψαμε, η Πατησίων ως κατώφλι αποτελεί έναν υλικό αλλά και νοητό άξονα, ο οποίος ενώνει συμβολικά μα και οργανικά τις περιοχές που διαπερνά και παράλληλα τέμνεται διαρκώς από τις ροϊκές και ρευστές δυναμικές των υποκειμένων και την υπόσταση που δίνουν τα ίδια στον δημόσιο χώρο. Η Πατησίων ενώνει νοητά όσα χωρίζει υλικά και συμβολικά η κοινωνική διαστρωμάτωση, οι θρησκείες, οι εθνικές ταυτότητες, οι πολιτισμικές αναφορές και ταυτόχρονα ξεδιπλώνει με τον πιο εκκωφαντικό τρόπο τις κοινωνικές αντιθέσεις μεταξύ των ανθρώπων που την περιδιαβαίνουν. Πάνω στο ίδιο πεζοδρόμιο θα περπατήσουν punks που θα συναντηθούν με skinheads, «κοστουμαρισμένοι» κύριοι θα πετύχουν στο διάβα τους έναν επαίτη, αντιεξουσιαστικές ομάδες θα συνεπλακούν με τα ΜΑΤ, μετανάστες θα αναγκαστούν να υποδείξουν τις άδειες παραμονής τους στις αστυνομικές αρχές και ούτω καθεξής.

Εντός αυτών των «κωφά εκκωφαντικών» αντιθέσεων που παρουσιάζονται στις περιοχές που διασχίζει η Πατησίων, αναδύονται χώροι-ετεροτοπίες. Τα κατώφλια-ετεροτοπίες της Πατησίων είναι υπαρκτές «αόρατες» ρωγμές εντός της λεωφόρου ή αυτές που θα εφευρεθούν από αυτούς που τις χρειάζονται για να μπορέσουν είτε να υπάρξουν είτε να εκφραστούν. Αυτές οι ρωγμές θα αναδυθούν μέσα σε εκείνο το σημείο της πόλης που λογίζεται από την ηγεμονική κοινωνία ως «υποβαθμισμένο». Για να μπορέσουμε ,όμως, να δούμε πως αναδύονται πρέπει να δούμε πρώτα το περιβάλλον που λογίζεται ως υποβαθμισμένο. Παρακάτω μέσα από το φαινόμενο της αντιπαροχής και στη συνέχεια μέσα από την σύντομη αφήγηση του ερχομού των οικονομικών μεταναστών στις περιοχές που διαπερνά η Πατησίων θα προσπαθήσουμε να ξεδιπλώσουμε το πως προέκυψε η «υποβάθμιση».

3.2. Το φαινόμενο της Αντιπαροχής

3.2.1.Η οικονομική κατάσταση της Ελλάδα μεταπολεμικά. Μετά το τέλος του Β’ Παγκοσμίου Πολέμου και του εμφυλίου η Ελλάδα είναι μια χώρα ρημαγμένη. Η δεκαετής εμπόλεμη συνθήκη θα αφήσει πίσω της χιλιάδες νεκρούς και τραυματίες, μια αδύναμη οικονομία και έναν εξαθλιωμένο πληθυσμό. Πληθώρα εγχώριων μεταναστών εκ της υπαίθρου ,που πλήχθηκαν ιδιαίτερα από τον εμφύλιο, συρρέουν με

έντονους ρυθμούς στην πρωτεύουσα με την ελπίδα εύρεσης εργασίας και καλύτερων συνθηκών διαβίωσης(Κωνσταντούλα 2020: 20). Οι νεοεισαχθέντες κάτοικοι επιδιώκουν την μείωση της βιοτικής και πολιτικής επιτήρησής τους που υπέστησαν στην επαρχία στα χρόνια του εμφυλίου και έπειτα. Η πρωτεύουσα φαντάζει μήτρα ευκαιριών σε σπουδές και σε καριέρα. Έτσι λοιπόν, τόσο η απώλεια σημαντικού κτηριακού αποθέματος από την πολεμική παλινωδία όσο και η αύξηση του πληθυσμού της πρωτεύουσας οδήγησε στην ανάγκη για εκ νέου οικοδόμηση της πόλης με σκοπό την επίλυση της στεγαστικής κρίσης.

Στην ελληνική οικονομία δεν υπήρχαν κεφάλαια και εξέλειπαν τα στεγαστικά δάνεια. Αρχικά, προτάθηκε η οριζόντια, έπειτα η κάθετη ιδιοκτησία και τέλος ο θεσμός της αντιπαροχής όπου κρίθηκε η πιο αποτελεσματική λύση ως μία μέθοδο καταφυγίου(Κωνσταντούλα 2020: 21). Με τον νέο Γενικό Οικοδομικό Κανονισμό του 1955 επί κυβέρνησης της ΕΡΕ με τον Κ. Καραμανλή και πατώντας στον νόμο (ν. 3741/29) προβλεπόταν, μεταξύ άλλων, αύξηση του επιτρεπόμενου ύψους δόμησης ανά περιοχή και ο συντελεστής κάλυψης του οικοπέδου στη τάξη του 70%. Αρχικά η αντιπαροχή μέσω την δραστηριοποίησης του οικοδομικού τομέα, αποτέλεσε την κινητήριο δύναμη του εμπορίου και την οικονομίας στην χώρα. Μέσω της αντιπαροχής, η ανέγερση οικοδομών εμπεριείχε μείωση του συνολικού χρηματικού κεφαλαίου που προ-απαιτείται, αλλά και εφόσον επωφελούνταν και τα δύο μέλη της συμφωνίας (οικοπεδούχος-κατασκευαστής) ήταν πιο εύκολο να αποφευχθούν οι διαφωνίες στα στάδια της ανοικοδόμησης με αποτέλεσμα, το κτιριακό προϊόν να κατασκευαστεί με ταχύτερους ρυθμούς(Βενάρδου & Βρεττού 2021:86).Με την μέθοδο διαιρεμένης ιδιοκτησίας της αντιπαροχής, επεκτάθηκε η ελληνική αστική κοινωνία χωρίς ωστόσο κάποια συγκεκριμένη οργανωτική δομή. Καθώς πραγματοποιήθηκε χωρίς κάποιο εθνικό σχέδιο αρκετές κατασκευές που οικοδομήθηκαν με τον θεσμό αυτό, πραγματοποιήθηκαν για την μεγιστοποίηση των κερδών.(Βενάρδου & Βρεττού 2021:86). Η αντιπαροχή θεωρείται μία κομβική αιτία υποβάθμισης των αστικών πόλεων και κυρίως της Αθήνας, εφόσον για τα όσα κτήρια που κατασκευάστηκαν δεν υπήρξε προσπάθεια τυποποίησης (Woditsch , Δραγώνας, Θεοχαροπούλου, Μαλούτας, Σουλιώτης 2015).

3.2.2. Η αναμορφοποίηση του αστικού πολεοδομικού και αρχιτεκτονικού χάρτη μεταπολεμικά. Αν και την μεταπολεμική περίοδο ο δευτερογενής και τριτογενής τομέας ανακάμπτει και δείχνει σημάδια ταχύρρυθμης ανάπτυξης, κύριος παράγοντας βελτίωσης των οικονομικών του κράτους και της κοινωνίας θα αποτελέσει η οικοδομική δραστηριοποίηση στα αστικά κέντρα. Ο μορφολογικός και κοινωνικός χαρακτήρας του άστυ μορφοποιείται εκ νέου. Σε αυτή τη νέα συνθήκη, προφανώς, θα συμβάλλει τόσο η εσωτερική μετανάστευση από την επαρχία και την ύπαιθρο στην πρωτεύουσα όσο και η μετανάστευση μεγάλου ποσοστού του πληθυσμού προς το εξωτερικό προς εύρεση καλύτερων συνθηκών ζωής. Τοιουτοτρόπως, οι κοινωνικές διαιρέσεις του παρελθόντος, που χώριζαν νοητά αλλά και πραγματικά την Αθήνα στα ανατολικά και δυτικά της τμήματα θα αμβλυνθούν. Η ιδεολογική κυριαρχία του ατομισμού και της ατομικής ιδιοκτησίας. Ο` κατακερματισμός της αστικής γης και η υψηλή βαρύτητα της επένδυσης στην κατοικία ενίσχυσαν την έντονη ανοικοδόμηση.(Ιωάννους, Σερραός 2006:126) Σε αυτό το χρονικό σημείο εντοπίζεται και η απομάκρυνση της αστικής τάξης γύρω από τους βασικούς άξονες στο κέντρο της πόλης, «με τη φυγή τους στην περιφέρεια, τη μετατροπή των πρώην περιοχών εξοχικής κατοικίας σε περιοχές μόνιμης διαμονής, και την κατάληψη σημαντικών τμημάτων του κέντρου από τα λαϊκά στρώματα»(Μαλουτάς 2018:95). Το έντονο φαινόμενο αστυφιλίας και η ανάγκη για στέγαση του νέου πληθυσμού, δεν επιλύθηκε με την οργανωμένη κρατική παρέμβαση, αλλά με την ενεργοποίηση της ιδιωτικής πρωτοβουλίας, μέσω του θεσμού της «αντιπαροχής».

Έτσι, η οικοδομική δραστηριότητα εκδηλώθηκε σε δύο τομείς, στη νόμιμη εντός σχεδίου πόλεως ανοικοδόμηση και στην αυθαίρετη, εκτός σχεδίου οικοδόμηση(Κουτσογιαννάκης 2018:35). Η πρώτη «είχε συνδεθεί άρρηκτα, ήδη από τα χρόνια του μεσοπολέμου, με την εξάπλωση της μικρής ιδιοκτησίας γης σε πλατειές κοινωνικές ομάδες και τον κατακερματισμό σε μεγάλη έκταση της ιδιοκτησίας της αστικής γης. Η ίδια αυτή δόμηση απελευθέρωσε, μεταπολεμικά, όλα εκείνα τα πλεονεκτήματα που σκόπευε να αποκομίσει από αυτήν η επίσημη οικονομική πολιτική που στήριζε μέσω των χρηματοδοτικών

μηχανισμών: τροφοδότηση πληθώρας παράπλευρων με την οικοδομή δραστηριοτήτων μικρό-μεσαίων βιοτεχνικών/εμπορικών επιχειρήσεων» (Καρύδης 2008:271).

3.2.3. Η αυθαίρετη δόμηση. Από την άλλη αυθαίρετη δόμηση, με τη σχετική ανοχή και τις διαρκείς νομιμοποιήσεις, λειτούργησε αντισταθμιστικά στην απουσία κρατικής κοινωνικής και στεγαστικής πολιτικής μεταπολεμικά, ενώ ο ρόλος της είχε πολιτικές και οικονομικές προεκτάσεις. Η εξασφάλιση κατοικίας, που επιτεύχθηκε μέσω της αυθαίρετης δόμησης, ήταν ιδιαίτερα σημαντική, αφενός γιατί αντιμετωπίστηκε το επιτακτικό για την εποχή ζήτημα της στέγασης του νέου αστικοποιημένου πληθυσμού και αφετέρου γιατί οι πληθυσμοί αυτοί μέσω της απόκτησης κατοικίας και απασχόλησης κατάφεραν να ενσωματωθούν στη ζωή της πόλης. Όπως είναι γνωστό, στην Αθήνα η αυθαίρετη δόμηση για απόκτηση πρώτης κατοικίας έγινε στις παρυφές της πόλης, σε αγροτικές συνήθως εκτάσεις εκτός Σχεδίου Πόλης, όπως το Ίλιον, το Καματερό και το Αιγάλεω και σταδιακά το κράτος προχωρούσε σε εντάξεις των περιοχών αυτών στο Σχέδιο Πόλης. Με τον τρόπο αυτό πλατιές μάζες χαμηλότερων στρωμάτων μετατράπηκαν σε μικροϊδιοκτήτες, γεγονός που σε συνδυασμό με την αντιπαροχή λίγο αργότερα, ωφέλησε τα σχετικά νοικοκυριά στην κοινωνική τους ανέλιξη.(Αντωνοπούλου 2013:11). Η παράνομη οικοδομική δραστηριότητα συνυφάνθηκε με έναν συγκεκριμένο τρόπο «επίλυσης», από την πλευρά του κράτους, του στεγαστικού προβλήματος που αντιμετώπιζε ο εφεδρικός βιομηχανικός στρατός που συνέρρεε στις πόλεις, και η παρουσία του οποίου εκεί τίναζε στα ύψη τα ποσοστά συνολικής υπεραξίας που καρπωνόταν από την εργασία του η κυρίαρχη οικονομικά/πολιτικά τάξη. Με άλλα λόγια, η κυρίαρχη τάξη αποσκοπούσε σε μια μετατροπή των κοινωνικών ομάδων, οι οποίες εμπλέκονταν στην παράνομη οικοδομική δραστηριότητα, σε μια δική της πολιτική πελατεία και στη διασφάλιση της συναίνεσης αυτών των ομάδων στους όρους εργασίας»(Καρύδης 2008:271).

Πλέον πολυώροφες οικοδομές θα χτιστούν απαντώντας στην τρέχουσα στεγαστική κρίση και ζήτηση. Μέσω της διαδικασίας αυτής η εικόνα της Αθήνας θα επαναπροσδιοριστεί. Εκατοντάδες κτήρια του νεοκλασικού ρεύματος θα ισοπεδωθούν. Ιστορικές κατοικίες και μέγαρα θα αντικατασταθούν από ψηλά κτήρια με δεκάδες διαμερίσματα

και ο χαρακτήρας της πόλης θα αλλάξει ριζικά (Κωνσταντούλα 2020: 21). Η ραγδαία αύξηση των πολυκατοικιών που κάποτε σχετίζονταν με τα υψηλότερα ταξικά στρώματα, θα αναδιαρθρώσει την οικιστική αγορά. Ένα διαμέρισμα πολυκατοικίας μπορεί πλέον να είναι προσιτό και για τα χαμηλότερα στρώματα των μεσοαστών και των μικροαστών ακόμα(Κωνσταντούλα 2020: 21).

Η αλλαγή του πολεοδομικού περιβάλλοντος λόγω της αστικοποίησης θα αλλάξει ριζικά τόσο την μορφή της Αθηναϊκής μητρόπολης όσο και την ίδια την καθημερινότητα εντός της. Θα υψωθούν πολυκατοικίες με έντονες ιδιομορφίες, με τετραγωνισμένο και λακωνικό σχεδιασμό, υπαγόμενες μεν στο μοντερνιστικό κίνημα, που τότε άνθιζε στο δυτικό κόσμο, δε διαμορφώνοντας το δικό τους χαρακτήρα. Ένας νέος ρυθμός αρχιτεκτονικής λαϊκού τύπου, έντονα επηρεασμένος από τους γοργούς ρυθμούς της κοινωνίας, την πρωτοφανή αναπτυσσόμενη οικονομική ευημερία και την έντονη οικοδομική δραστηριοποίηση της νέας αυτής εποχής, έτσι γεννάται. (Βενάρδου & Βρεττού 2021:87).Το «πολεοδομικό θαύμα» ήταν άναρχο, καθώς δεν έφερε κανέναν ενιαίο πολεοδομικό και χωροταξικό σχεδιασμό. Η κρατική παρέμβαση και διαχείριση ήταν απούσα. Η πυκνότητα των κτηρίων και η αίσθηση ασφυξίας που προκύπτει από αυτό, η έλλειψη δημοσίου χώρου, οι οδικές αρτηρίες οι οποίες σταδιακά πλημμυρίζουν από την αυξανόμενη κατοχή αυτοκινήτων και η απουσία χώρων στάθμευσης συντελούν σταδιακά στην υποβάθμιση του αστικού κέντρου. (Κωνσταντούλα 2020: 23)

3.2.4. Οι πρώτες μετακινήσεις στα αστικά προάστια. Τα υψηλά και μεσαία εισοδηματικά στρώματα της περιοχής ασφυκτιώντας από τις νέες συνθήκες διαβίωσης στην πόλη κινούνται προς τα βόρεια και νότια προάστια της πόλης. Μέσω της αντιπαροχής, της πώλησης ή της ενοικίασης των οικοπέδων ή των διαμερισμάτων σε κατώτερα κοινωνικά στρώματα θα οικοδομήσουν σπίτια σε περιοχές που θα φέρουν καλύτερες συνθήκες διαβίωσης. Θα γίνουν εισοδηματίες που θα συντηρούνται από τα ενοίκια τους. Η συμβίωση των «αυτοχθόνων» με υποκείμενα άλλων κοινωνικών θέσεων με άλλες κοινωνικές κουλτούρες θα τους φέρει σε κατάσταση φόβου. Άλλες κοινωνικές αξιώσεις σήμαινε φόβος για αλλοίωση του τρόπου ζωής τους. Η επαφή με τη φύση, το καθαρότερο περιβάλλον, η ησυχία των προαστίων και η

ιδιοκατοίκηση σε περισσότερο άνετες κατοικίες (που χτίστηκαν με τα λεφτά από τις πωλήσεις των ακινήτων του κέντρου της Αθήνας) θα αποτελέσουν μερικούς από τους λόγους αυτής της μετακίνησης(Κωνσταντούλα 2020: 24). Εν τέλει θα φύγουν από μία συνθήκη που οι ίδιοι έχουν διαμορφώσει, καθώς η γειτονιά που διαμόρφωσαν μέσω των αντιπαροχών έχει γίνει ασφυκτική. Οι «αυτόχθονες» θα είναι εκείνοι που θα ενσαρκώσουν την ιδεολογία και την κουλτούρα της ιδιοκτησίας. Τα άλλοτε οργισμένα νιάτα πλούσιων οικογενειών που κάποτε έπιναν το βερμούτ τους στη Φωκίωνος Νέγρη μετακόμισαν, εφόσον μπορούσαν, προς τα πράσινα βόρεια προάστια ή προς τα νότια με τη θάλασσα.

Ο Μαλουτάς θα αναφέρει πως: «Βασική διαφορά αποτελεί το γεγονός ότι αιτία της υποβάθμισης στην Αθήνα (συγκριτικά με άλλες πρωτεύουσες της Δ. Ευρώπης) δεν υπήρξε η βιομηχανική δραστηριότητα, αλλά ο τρόπος με τον οποίο δομήθηκαν οι κεντρικές περιοχές κατοικίας, που επιδείνωσε ραγδαία τις συνθήκες κατοικίας, ενώ ρόλο καταλύτη έπαιξε και η εμφάνιση της ατμοσφαιρικής ρύπανσης»(Μαλουτάς 2013:36).

3.2.5. Οι νέοι κάτοικοι. Στα διαμερίσματα που άφησαν οι πλουσιότεροι της περιοχής θα μείνουν τώρα πολίτες των μεσαίων και κατώτερων ταξικών στρωμάτων. Τα ισόγεια θα μεταλλαχθούν σε επιχειρήσεις χαμηλής κοινωνικής αποδοχής (οίκοι ανοχής, «κωλόμπαρα») . Πολλά κτήρια θα μείνουν απούλητα ή ανοίκιαστα. Ορισμένα λόγω αδιαφορίας ή πλειστηριασμών θα αφεθούν στο χρόνο και θα φθαρούν. «…πραγματοποιείται σημαντική αναδιάταξη των βασικών κοινωνικό-επαγγελματικών κατηγοριών στο χώρο της πόλης, ειδικά όσον αφορά τη διάσταση κέντρο-περιφέρεια. Εστιάζοντας στις μεγάλες ακραίες κατηγορίες των διευθυντικών στελεχών του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα και των ελεύθερων επαγγελματιών, από τη μία, και των μισθωτών εργατών, από την άλλη, παρατηρούμε ότι οι αναδιατάξεις όσον αφορά τον τόπο κατοικίας τους είχαν πολύ διαφορετικά χαρακτηριστικά. Οι πρώτες κατευθύνθηκαν κυρίως σε νέες περιφερειακές περιοχές υψηλής κοινωνικής φυσιογνωμίας, όπου τετραπλασίασαν την κατανομή τους (από 6,1% σε 24,8%) και στις οποίες αύξησαν το ειδικό τους βάρος σε σχέση με τις υπόλοιπες (από 6,1 προς 6,2 το 1971 σε 24,8 προς 13,7 το 1991). Στο τέλος της

εικοσαετίας, οι υψηλές αυτές κατηγορίες κατοικούσαν σε ποσοστό 30,2% σε περιοχές υψηλής κοινωνικής φυσιογνωμίας εκτός κέντρου. Παράλληλα, αύξησαν σε μικρό βαθμό την κατανομή τους στις μεσαίες περιοχές και σε κάπως μεγαλύτερο στις εργατικές περιοχές, όπου ωστόσο η παρουσία τους παρέμεινε σχετικά περιορισμένη. Η σημαντικότερη ανακατάταξη των κατηγοριών αυτών αφορά το κέντρο, όπου το ποσοστό τους υποδιπλασιάστηκε. Συνεπώς, οι δύο σημαντικές παρατηρήσεις όσον αφορά τη χωρική ανακατάταξη των υψηλών κοινωνικό-επαγγελματικών κατηγοριών στην Αθήνα κατά την περίοδο 1971-91 αφορούν την απομάκρυνση από το κέντρο και την προνομιακή εγκατάσταση σε περιφερειακές περιοχές κατοικίας υψηλής κοινωνικής φυσιογνωμίας… Συνεπώς, η χωρική ανακατανομή υπέρ της περιφέρειας, όσον αφορά τον τόπο κατοικίας στην Αθήνα, οφείλεται πολύ περισσότερο στις υψηλές κοινωνικοεπαγγελματικές κατηγορίες που στράφηκαν σαφώς προς τα προάστια μετά το 1970. Η σημασία της στροφής αυτής γίνεται μεγαλύτερη

αν συνυπολογίσουμε ότι το ειδικό βάρος των σχετικών κατηγοριών

αυξήθηκε σημαντικά: ενώ το 1961 το ποσοστό του ανώτερου ταξικού πόλου ήταν τέσσερις φορές μικρότερο εκείνου των εργατών (ειδικευμένων και ανειδίκευτων), το 2001 είχε περίπου εξισωθεί» (Μαλουτάς 2013:40).

3.2.6. Η δεύτερη μετακίνηση προς τα αστικά προάστια. Τη δεκαετία του 1980, την δεκαετία του ΠΑΣΟΚ, της σοσιαλδημοκρατίας και της «Αλλαγής» ένα νέο κύμα μετοίκησης προς τα προάστια εμφανίστηκε. Αν και το Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο του 1983 και το πρώτο Ρυθμιστικό Σχέδιο της Αθήνας του 1985 προσπάθησε να ελέγξει την διάπλαση της πόλης, φάνηκε ότι καμία κεντρική αρχή δεν θα μπορούσε να διαχειριστεί κάτι τέτοιο(Τσιαμπάος 2017:45). Τα πολλαπλά μικρά και μεγάλα κέντρα εξουσίας με τα δικά τους συμφέροντα και προσόδους φαίνονταν να καθορίζουν την διαμόρφωση και την παραγωγή χώρου(Τσιαμπάος 2017:46). Αν και η κρατική πολιτική αξίωνε πολιτικές προστασίας της μορφολογίας της πόλης(περιορισμός της ακραιφνούς εξάπλωσης της πόλης) και παράλληλα αναπτυξιακές στοχεύσεις (αξιοποίηση νεοκλασικών κτηρίων και ανακήρυξή τους ως διατηρητέων), αυτό δεν φάνηκε να

εφαρμόζεται στην ολότητά του. Πολλά ιστορικά κτήρια των προηγούμενων δεκαετιών κατεδαφίστηκαν και τη θέση τους πήραν άμορφα κτήρια για να στεγάσουν εταιρίες και γραφεία, παράλληλα βέβαια με την αποσυμφόρηση και αναβάθμιση ιστορικών περιοχών. Νομιμοποιήσεις χιλιάδων αυθαίρετων κύριων και παραθεριστικών κατοικιών εφαρμόστηκαν ταυτόχρονα με ανάπτυξη δικτύων και διαδρόμων για τον πεζό(Τσιαμπάος 2017:45). Η κεντρική πολιτική ατζέντα βρισκόταν σε μια αντίφαση. Στην ίδια αντίφαση όπου βρίσκονταν και τα συλλογικά και ατομικά αιτήματα των πολιτών.

Μέσα σε αυτή την δεκαετία των ευκαιριών, της «Αλλαγής» και του νεοπλουτισμού δεν ήταν αναπάντεχο το δεχτεί κανείς όλες αυτές τις αντιφατικές αναδιαρθρώσεις. Θα μπορούσε κανείς να δεχτεί την ύπαρξη πεζοδρόμων από την στιγμή που είχε το ιδιωτικό του αυτοκίνητο(Τσιαμπάος 2017:46). Θα μπορούσε να δεχθεί τα τεράστια οικοδομήματα που στέγαζαν εταιρίες εφόσον αυτές αντικατόπτριζαν μια οικονομική άνθιση και μια επαγγελματική ασφάλεια και αποκατάσταση. Θα μπορούσε κάποιος να υπομείνει το καυσαέριο του κέντρου από την στιγμή που θα μπορούσε να μετακομίσει σε μια πολυτελή μεζονέτα στο προάστια της Αθήνας. Έτσι και συνέβη με την δεύτερη διαδικασία «μετανάστευσης» εντός της πόλης. Όσοι (κυρίως) μεσοαστοί παρέμειναν στα διαμερίσματα του κέντρου ή γενικά εντός των ορίων της πρωτεύουσας προσπάθησαν να προβάλλουν μέσω της ιδιωτικής κατοικίας τις προσωπικές επιλογές, επιθυμίες και τα όνειρά τους. Εμφανίστηκε η επιθυμία των οικογενειών αυτών να εκπέμπουν μέσα από το σπίτι τους το κοινωνικό τους προφίλ. Δηλαδή μια οικειότητα προς τους άλλους ζητώντας όμως και σεβασμό. Να αποδείξουν ότι επρόκειτο για μια οικογένεια προοδευτική με αυστηρές αρχές ταυτοχρόνως. (Τσιαμπάος 2017:46)

3.3. Η αρχιτεκτονική και πολεοδομική μορφολογία της Πατησίων από τα μέσα του προηγούμενο αιώνα έως το 1990.

Όπως είδαμε και παραπάνω, από την μεταπολεμική περίοδο και ύστερα η μορφολογία του αστικού περιβάλλοντος της Αθήνας μεταμορφώνεται. Τα σχέδια ανοικοδόμησης που εντοπίζονται από την περίοδο του μεσοπολέμου σε συνδυασμό με την με την ύστερη

πολεμική ανοικοδόμηση οδήγησαν σε «γιγαντισμό της πόλης, που κορυφώθηκε στη διάρκεια της δεκαετίας του ’60 (Κουτσογιαννάκης 2018:34), «συνδέθηκε με τη διόγκωση του τομέα των υπηρεσιών, τη διεύρυνση της παρασιτικής απασχόλησης ή της υπό-απασχόλησης και την ισχυροποίηση της παρουσίας στην πόλη των μικρό-αστικών στρωμάτων, των μικρό-επαγγελματιών και των δημόσιων και ιδιωτικών υπαλλήλων»(Καρυπίδης 2008:73). Έτσι, κατά την περίοδο που αναφερόμαστε στην περιοχή της Ομόνοιας ορθώνονται πολυώροφα κτίρια που θα στεγάσουν υπηρεσίες και γραφεία, κάτι το οποίο εξαπλώνεται ταυτόχρονα και στην οδό Πατησίων (Κουτσογιαννάκης 2018:34). Η μορφολογία των κτηρίων περιλαμβάνει εκείνα με τις στοές και τα καταστήματα εντός τους, τα «γραφειακά» κτήρια και εκείνα που στον τελευταίο όροφο εντοπίζεται εξώστης σε εσοχή. Ο μεγαλύτερος κτηριακός όγκος της Λεωφόρου Πατησίων θα αναδυθεί με ταχείς ρυθμούς από την δεκαετία του 1950 κι έπειτα. Μέσα σε τριάντα χρόνια από το ’50 έως το ’70 πολλά νεοκλασικά κτήρια ιδιοκατοίκησης θα κατεδαφιστούν και θα αντικατασταθούν από την στερεοτυπική μορφολογία της μεταπολεμικής αστικής πολυκατοικίας με τον εμπορικό χαρακτήρα στο ισόγειό τους (Κουτσογιαννάκης 2018:34-35). Σε όσα οικόπεδα ήταν αδόμητα και ανεκμετάλλευτα θα ανεγερθούν κι άλλες πολυκατοικίες.

Οι αλλαγές που προαναφέραμε θα διαμορφώσουν ένα ομοιογενές συνεχές, με αποτέλεσμα να είναι δυσδιάκριτες οι ιστορικές φάσεις οικοδόμησης του δρόμου(Κουτσογιαννάκης 2018:35). Η κτηριακή ενότητα θα αντικατοπτρίζεται κυρίως από μία, εκείνη της μεταπολεμικής φάσης. Τα περισσότερα κτήρια της προγενέστερης περιόδου θα εκποιηθούν ως καταστήματα με εμπορική ιδιότητα. Όμως απέναντι σε αυτά θα υπερισχύσουν τα αναδυόμενα εμπορικά πολυκαταστήματα και οι «γιγάντιοι» κινηματογράφοι.

Αν και θα υπάρξουν παράμετροι που θα επιβάλλουν μια συγκεκριμένη αρχιτεκτονική δόμηση στα νέα κτήρια (ύψος, ποσοστό κάλυψης οικοπέδου, αριθμός ορόφων) τα αποτελέσματα της αντιπαροχής θα εκτοπίσουν την προϋπάρχουσα μορφή της λεωφόρου. “Η εικόνα μιας σειράς από μεταπολεμικές πολυκατοικίες χαρακτηρίζεται από αποσπασματικότητα, ισοπεδωτική ομοιογένεια,

αλλά ταυτόχρονα και από την απώλεια μιας αίσθησης ενότητας, έξω από τα γνωστά ευρωπαϊκά πρότυπα αισθητικής αρτιότητας". (Rowe,Sarkis,Isopolis 1997 από Κουτσογιαννάκης 2018:36)

3.4. Η Πατησίων ως συνεκτικός παράγοντας περιοχών

Στο νοητό άξονα που διαμορφώνεται από την Λεωφόρο Πατησίων και που διαπερνά την Φωκίωνος Νέγρη, την πλατεία Βικτωρίας, την πλατεία Αμερικής, το Πεδίον του Άρεως και το Αρχαιολογικό Μουσείο θα διαμορφωθεί ένα ομοιογενές πεδίο αναψυχής και ψυχαγωγίας ως επέκταση του κέντρου της Αθήνας, που απαρτιζόταν τότε κυρίως γύρω από την περιοχή του Συντάγματος και των γύρω λεωφόρων. Το συνεχές αυτό, πέρα από τον χαρακτήρα ψυχαγωγίας που προσέφερε, συγκέντρωνε παράλληλα ένα πολύμορφο μείγμα κατοίκησης, εμπορίου, εργασίας, μετακίνησης. Η λεωφόρος της Πατησίων διαμόρφωσε ένα γραμμικό εμπορικό κυρίως κέντρο, με ποικιλία καταστημάτων και εμπορευμάτων και κατά τόπους πιάτσες όπως για παράδειγμα αυτή του εμπορίου υποδημάτων, στα ισόγεια καταστήματα των κτιρίων. Στις ίδιες πολυκατοικίες φιλοξενούνταν εμπορικές δραστηριότητες, υπηρεσίες και γραφεία, αλλά και η κατοικία παρά την αυξανόμενη περιβαλλοντική υποβάθμιση, λόγω των υψηλών καθημερινών κυκλοφοριακών διογκόσεων. Το τοπικό εμπόριο και οι εξυπηρετήσεις της κατοικίας (σχολεία, δημόσιες υπηρεσίες, κ.λπ.) αναπτύχθηκαν κυρίως μέσα στον οικιστικό ιστό των συνοικιών αυτών και όχι στα μέτωπα της οδού Πατησίων[15].

«Αν αντιληφθούμε την σφαίρα επιρροής της πλατείας Αμερικής μέχρι την Αγίου Μελετίου προς νότο, και αυτή της Κολιάτσου μέχρι τα Άνω Πατήσια προς βορρά, όλο αυτό το αστικό συνεχές «κάτω» (δηλαδή δυτικά) από την Πατησίων μέχρι την παράλληλη Αχαρνών, συγκροτείται και πυκνώνει οικιστικά παράλληλα με το ομόλογό του της Κυψέλης, της Βικτώριας και των περιοχών ανατολικά της Πατησίων, κυρίως στις δεκαετίες του '50 και του '60»[16]. Εγγύτερα στην Πατησίων, στα μέτωπα των πλατειών αλλά και διάσπαρτα, ο χώρος χαρακτηρίζεται

[15] https://anoihtipoli.gr/geitonies/amerikis-koliatsou/

[16] https://anoihtipoli.gr/geitonies/amerikis-koliatsou/

από αστικές πολυκατοικίες έως και πολυτελούς κατασκευής που μαζί με άλλες «λαϊκότερες» φιλοξενούν μια κοινωνική διαστρωμάτωση ανάλογη με αυτή που καταγράφεται και στις περιοχές της Κυψέλης, της Βικτώριας κλπ. Μεγάλο τμήμα της εσωτερικής μετανάστευσης των πρώτων μεταπολεμικών δεκαετιών «τακτοποιήθηκε» σ' αυτές τις ζώνες της πόλης, που παραμένουν έως σήμερα από τις πιο πυκνοκατοικημένες περιοχές της Αθήνας.

Η Πατησίων βάση των παραπάνω κοινωνικών φαινομένων (αστυφιλία) και της έντονης οικοδόμησής της θα αποτελέσει ένα νέο αστικό κέντρο-πόλος έλξης για τους κατοίκους των Αθηνών. Η λεωφόρος καλείται να καλύψει τις καθημερινές ανάγκες και τις καταναλωτικές επιθυμίες τόσο των μεσοαστών (κατά κύριο λόγο) κατοίκων της όσο και των κατοίκων της υπόλοιπης πόλης. Η πρόσβαση σε αυτή είναι εύκολη τόσο λόγο του χωρικού εκτοπίσματος του δρόμου όσο και λόγω της συγκοινωνίας του ηλεκτρικού σιδηροδρόμου. Το χωρικό απόθεμα που διαθέτει καλεί για επαγγελματική και εμπορική αξιοποίηση τόσο των ισογείων όσο και τον διαμερισμάτων που μετατρέπονται σε γραφεία. Η ύπαρξη τόσο στο μέτωπο της Πατησίων όσο και περιφερειακά της λεωφόρου Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων αναβαθμίζει το προφίλ της. Η «πληθωρική» ανάδυση χώρων αναψυχής και ψυχαγωγίας (θέατρα, σινεμά, καφετέριες, νυχτερινά κέντρα διασκέδασης) αποτυπώνουν μια εικόνα ταχείας ανάπτυξης των γύρω περιοχών, καθώς ο καταναλωτισμός προσφέρει τόσο ένα χαρακτήρα ευημερίας όσο και ένα εισόδημα στις εν λόγω επιχειρήσεις.

Η Πατησίων τόσο λόγω της όμορης οικονομικής δραστηριότητας όσο και του σχετικά κοινού κοινωνικού χαρακτήρα που οι κάτοικοί της φέρουν, μπορούμε να πούμε ότι αποτέλεσε σημείο αρχιτεκτονικής, οικονομικής και κοινωνικής συνοχής. Από την περιοχή της Βικτώριας έως την πλατεία Κολιάτσου εντοπίζονται σχετικά ίδιοι ανθρωπότυποι, με εισοδηματικό προφίλ που δεν έχει έντονες αποκλίσεις, με κοινές ανάγκες κι επιθυμίες που πραγματώνονται εκεί που ζουν. Οι γειτονιές φέρουν σύνορα «χωρικά» και όχι «κοινωνικά» μεταξύ τους. Τα φαινόμενα που αποτυπώνονται στην μία επηρεάζουν και τις υπόλοιπες. Άρα η Πατησίων διαμόρφωνε μια συνεκτική δυναμική απέναντι στη μορφολογία των περιοχών και το κοινωνικό προφίλ όσων διέμεναν εκεί.

Κι αν δεν αποτελούσε μια τέτοια δυναμική, αντικατόπτριζε τουλάχιστον έναν έντονα κοινό βίο.

3.5. Η Πατησίων στο κατώφλι του 21ου αιώνα (1980-1990)

3.5.1. Η μορφή της Πατησίων στο κλείσιμο του αιώνα. Η μορφολογία της λεωφόρου Πατησίων από τα μέσα του ’80 δεν αλλάζει σημαντικά, καθώς πλέον δεν υπάρχουν πολλά ανεκμετάλλευτα οικόπεδα προς οικοδομική αξιοποίηση. Έτσι η δομική μορφολογία μένει σχετικά αναλλοίωτη (Κουτσογιαννάκης 2018:39). Όμως τα παρελκόμενα της δεκαετίας του ’80 και του ’90 με τα παγκοσμιοποιημένα πρότυπα κατανάλωσης και ψυχαγωγίας θα αναδιαμορφώσουν ορισμένα στοιχεία στις προσόψεις των κτηρίων και στη λειτουργία αυτών. «Οι εξωτερικοί παράγοντες που επιδρούν στη διαδικασία εξέλιξης της εικόνας της σχετίζονται, αφενός μεν, με τις ευρύτερες επιπτώσεις της παγκοσμιοποίησης, αφετέρου δε, με τη συστηματική πλέον προώθηση της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης»(Αγγελίδης 2004). Τεράστιες διαφημιστικές αφίσες και ταμπέλες, φωτεινές επιγραφές και γυάλινες επιφάνειες θα διαρρήξουν την αρχιτεκτονική ενότητα των κτηρίων της μεταπολεμικής περιόδου. Μια πολυσύνθετη πληροφορία και μια αισθητική πολυμορφία αναδύεται. Αλυσίδες ένδυσης και φαγητού θα αντικαταστήσουν τα τσαγκάρικα, τις μικρές βιομηχανίες ρούχων, τις καφετέριες κ.α. επιδεικνύοντας έτσι τα νέα πρότυπα ζωής και κατανάλωσης τα οποία είναι συμμορφωμένα στα προτάγματα της παγκοσμιοποίησης. Η εξάπλωση αυτού του είδους εμπορικής δραστηριότητας οδήγησε τόσο στην μείωση του μέχρι πρότινος δημόσιου χώρου μέσω της κατάληψης αυτού από καταστήματα όσο επίσης ελάττωσε την επιθυμία για χρήση αυτού από τους κατοίκους(Κουτσογιαννάκης 2018:39). Η επιθυμία για χαλάρωση και διασκέδαση σε ένα πάρκο για παράδειγμα αντικαταστάθηκε από την επιθυμία (που μετατράπηκε σε ανάγκη) για διασκέδαση σε ένα εμπορικό κέντρο. Η αισθητική της Πατησίων μετατρέπεται σε ένα εφήμερο γεγονός, που αλλάζει χαρακτήρα όσο συχνά αλλάζουν οι φωτεινές επιγραφές και οι διαφημίσεις στις στάσεις λεωφορείων. Επιπροσθέτως, όπως έχουμε αναφέρει στο κεφάλαιο της

αντιπαροχής η τεράστια αύξηση χρήσης του ιδιωτικού αυτοκινήτου με την κυκλοφορία και την στάθμευση μαζί με την αύξηση του πληθυσμού και των πολυκατοικιών σε έναν στενό δημόσιο χώρο διαμόρφωσε νέες συνθήκες ως προς την βιωματική αίσθηση στον χώρο της λεωφόρου.

3.5.2. Η Πατησίων και η πτώση της αίγλης της. Επιπλέον, από την δεκαετία του ’80 και έπειτα φαίνεται πως σταδιακά η Πατησίων και οι περιοχές που διαπερνά, αρχίζουν να χάνουν την πρότερή τους αίγλη. Ένα συνονθύλευμα γεγονότων θα αλλάξει ριζικά των χαρακτήρα των περιοχών αυτών, οι οποίες σαν ντόμινο ακολουθούν κοινή πορεία. Το 1980 εντοπίζεται ένα δεύτερο κύμα μετακίνησης του πληθυσμού της πόλης από το κέντρο της προς τα βόρεια και νότια προάστια με τα δέντρα και τη θάλασσα. Η πυκνή δόμηση και τα παραπροϊόντα της όπως το γεγονός ότι χάνεται ο ορίζοντας προς τα φυσικά αξιοθέατα και παράλληλα «όρια» της Αθήνας (Πειραιάς σε σχέση με τη θάλασσα και Φιλοπάππου, Λυκαβηττός, Τουρκοβούνια και Υμηττός ως τα «ορεινά» σημεία της πόλης) δημιουργούν μια ασφυκτική συνθήκη μητροπολιτικής διαβίωσης. Η έντονη αύξηση των Ι.Χ οδηγεί σε μια αποπνικτική ατμόσφαιρα στο κέντρο της πόλης. Ταυτόχρονα στην Αθήνα διαμορφώνονται περιοχές «κέντρα» και εκτός του ίδιου του κέντρου της πρωτεύουσας. Το καταναλωτικά και ψυχαγωγικό ενδιαφέρον μετατοπίζεται σε αυτά με αποτέλεσμα να μειωθεί η εμπορική δραστηριότητα της Πατησίων και των γύρω περιοχών, να κλείσουν αρκετά εμπορικά καταστήματα και να πέσει το εισοδηματικό επίπεδο αυτών των γειτονιών. Ένα απτό παράδειγμα είναι η εμφάνιση video clubs που ωθούν στην παρακμή τη μεγάλη πλειοψηφία των δεκάδων κινηματογράφων της εποχής. Ακόμη, πολυκαταστήματα ανοίγουν σε πολλές περιοχές εκτός κέντρου και οι συνοικιακές αγορές αναβαθμίζονται κάνοντας αχρείαστη την μετακίνηση σε αυτό για αγορές. Με την πτώση της αίγλης ακολουθεί και η απαξίωση. Οι κάτοικοι που ζουν πλέον σε πιο προνομιούχες γειτονιές, αντιμετωπίζουν τις γειτονιές της Πατησίων σαν κάτι παρελθοντικό το οποίο δεν μπορεί να αποτυπώσει το κοινωνικό προφίλ που θέλουν να επιδεικνύουν. Η ζωή στα προάστια αποτελεί κοινωνικό γόητρο και μέσο κοινωνικής σύγκρισης και υποτίμησης.

Η παγκοσμιοποίηση πέρα από τις μεταλλαγές που επέφερε σε διάφορα σημεία του αστικού κέντρου έφερε και νέες ανακατατάξεις και προσθήκες στην ελληνική κοινωνία (Κουτσογιαννάκης 2018:38). Η πτώση των σοσιαλιστικών καθεστώτων, ο πόλεμος και η ένταση της φτώχειας σε χώρες της Αφρικής και της Ασίας οδήγησαν στην προσέλευση τεράστιου αριθμού οικονομικών μεταναστών. Από τα μέσα της δεκαετίας του ’80 και κυρίως από το 1990 κι έπειτα ο ερχομός των οικονομικών μεταναστών θα μεταλλάξει το εθνικό προφίλ των πόλεων και ιδιαίτερα της Αθήνας. Οι πρόσφυγες και οι μετανάστες έχοντας ως σημείο αναφοράς και εισόδου την πλατεία Ομονοίας (η οποία θα αποτελέσει και άτυπο σημείο όπου θα προσλαμβάνονται για εργασία), θα εγκατασταθούν σταδιακά στις γύρω περιοχές της πλατείας και στην συνέχεια σε όλο το μήκος του άξονα της Πατησίων (Κουτσογιαννάκης 2018:23,39). Όπως είδαμε στο κεφάλαιο της αντιπαροχής, αλλά όπως και θα δούμε παρακάτω η εγκατάλειψη των περιοχών αυτών από τους Έλληνες κατοίκους και οι χαμηλές τιμές ενοικίων θα προσελκύσουν τους μετανάστες να εγκατασταθούν σε αυτές. Η εθνική, κοινωνική, πολιτισμική και αισθητική μορφή των γειτονιών θα αποκτήσουν πολυεθνικό χαρακτήρα. Η αλλαγή αυτή θα διαμορφώσει έντονες ρατσιστικές ρητορικές που θα επιρρίψουν ευθύνες για την «κατάπτωση» των γειτονιών αυτών στους οικονομικούς μετανάστες και πρόσφυγες.

Πλαστικά λουλούδια πίσω από γυαλισμένες βιτρίνες
Βαμμένα πρόσωπα για να δείχνουν όμορφα
Αίμα από χαμόγελα καθημερινής υποκρισίας(...)
(...)Ίσως να μην είναι μόνο ο μπάτσος ο εχθρός
ίσως όχι η εξουσία, η ανεργία, τα σχολεία, ίσως όχι ο στρατός
Ίσως ο μεγαλύτερος εχθρός
Να είν' η φριχτή ασημαντότητα
που χαρακώνει την ψυχή σου.
Να είν' η φριχτή ασημαντότητα
στην αποξένωση της μεγαλούπολης.[17]

[17] Γενιά του Χάους,(μέσα δεκαετίας 1980) «Μαύρο, το χρώμα της στέρησης», δίσκος «Γενιά του Χάους», WipeOut Records

4. Οι μετανάστες κάτω από την Πατησίων τη δεκαετία του 1980-1990: η υποτίμηση της εργατικής αξίας και η εγκατάστασή τους κάτω από την Πατησίων

Έχοντας αναφέρει τα παραπάνω συνειδητοποιούμε ότι στις περιοχές που διαπερνά η λεωφόρος Πατησίων προκύπτει ένα απόθεμα διαμερισμάτων ανεκμετάλλευτων, παραμελημένων και μη αξιοποιημένων, που συμπληρωματικά με την σχετική «υποβάθμιση» της γειτονιάς λόγω της ύπαρξης οίκων ανοχής συνετέλεσε στην μείωση της αγοραστικής αξίας των ακινήτων. Η συνθήκη αυτή οδηγεί μεγάλο μέρος υποτιμημένων κοινωνικά και ταξικά στρωμάτων στο να κατευθυνθεί στις όμορες περιοχές γύρω από την Πατησίων, όπου τα ενοίκια ήταν χαμηλά.

Ο κύριος όγκος των νέων κατοίκων θα είναι μετανάστες. Σταδιακά οι γειτονιές θα μετατραπούν από μια άλλοτε αστική και μεσοαστική περιοχή ντόπιων σε μια πολυεθνική περιοχή που φιλοξενεί μετανάστες και ντόπιους εργάτες και τις οικογένειές τους, σεξεργάτριες και luben υποκείμενα. Κατά αυτόν τον τρόπο οι γειτονιές της Πατησίων θα αποτελέσουν ένα εθνικό-πολιτισμικό μωσαϊκό και θα υπάρξει από τις πρώτες πολυεθνικές περιοχές του κέντρου της Αθήνας.

«Μετανάστες είχε από τότε πολύ πράμα. Βαλκάνιοι εργάτες οι περισσότεροι. Πολλοί Πολωνοί, πολλοί Βούλγαροι, πολλοί Αλβανοί. Ήταν τότε και η περίοδος με τις οικοδομές και τα έργα. Πολύ δουλειά και πολύ καλτ φιγούρες όλοι τους. Οι Έλληνες τότε είχαν σταματήσει να βγαίνουν στις πλατείες και πήγαιναν μόνο σε μαγαζιά. Κυκλοφορούσαν τότε πολλοί μετανάστες στο δρόμο και στις πλατείες είτε για να πάνε και να γυρίσουν στη δουλειά ή απλά γιατί δεν είχαν και λεφτά να πάνε πουθενά αλλού να περάσουν τον χρόνο τους οι άνθρωποι(…)»[18]

4.1 Οι οικονομικού μετανάστες πριν τη δεκαετία του 1990

Η Ελλάδα από το 1970 και έπειτα θα μετατραπεί από χώρα εξαγωγής οικονομικών μεταναστών σε χώρα υποδοχής

[18] Αφηγείται ο Τ.

τέτοιων(Παπαδοπούλου 2005:41). Πέρα από την πετρελαϊκή κρίση του 1973 που θα αναγκάσει πολλούς Έλληνες, που είχαν μεταναστεύσει στην κεντρική Ευρώπη, να επιστρέψουν και πέρα από τους ομογενείς της Αιγύπτου, του Ζαΐρ, της Κύπρου και της Τουρκίας, θα εμφανιστεί ένα νέο ρεύμα μετανάστευσης προς τη χώρα μας(Παπαδοπούλου 2005:39). Η μειωμένη δημογραφική ανάπτυξη, η έλλειψη εργατικού δυναμικού το οποίο θα δεχόταν μια μειωμένη κοινωνική ασφάλιση και η άνθιση της ελληνικής βιομηχανίας αποτελούν τις κύριες από τις αιτίες για την εισαγωγή μεταναστευτικού στοιχείου. Άνθρωποι από την Ασία και την Αφρική (Πακιστάν, Αίγυπτος, Φιλιππίνες, Ινδία, Ταϊλανδή, Λίβανος, Λιβύη, Σουδάν, Αιθιοπία, Σομαλία) θα υπογράψουν συμβόλαια εργασίας και θα αντιμετωπιστούν με τη λογική της προσωρινότητας(Παπαδοπούλου 2005:39). Παράλληλα θα εντοπιστεί και η άφιξη πολλών Πολωνών από το 1985 και ύστερα σαν αποτέλεσμα της οικονομικής και πολιτικής επιδείνωσης της Πολωνίας, της μαζικής χορήγησης βίζας από το Ελληνικό κράτος και της μερικής φιλελευθεροποίησης του καθεστώτος Γιαρουζέλσκι που επέτρεπε τις άδειες εξόδου από την χώρα(Παπαδοπούλου 2005:40). Οι περισσότεροι από τους Πολωνούς θα έρθουν ως τουρίστες και θα παραμείνουν στην Ελλάδα παρατύπως.

Στα πρόσωπα των μεταναστών πριν το ‘90 βλέπουμε τις Φιλιππινέζες εργάτριες-οικιακές βοηθούς σαν απόκτημα και προϊόν πολυτελείας στα σπίτια των πλούσιων κυριών των προαστίων. Στους Πακιστανούς εργάτες της National Can και της ITT τους πρώτους εργατικούς αγώνες ντόπιων και μεταναστών με τα συνθήματα «Έλληνες- Πακιστανοί, μια γροθιά και μια φωνή» ή «Έλληνες και Ξένοι- εργάτες ενωμένοι»[19]. Πολλοί από το Σουδάν θα έρθουν για να σπουδάσουν στο Ελληνικό Πανεπιστήμιο. Οι Πολωνοί θα εγκαταστήσουν τις κοινότητές τους, στους Αμπελόκηπους, στο Γκύζη, και στον Αγ. Παύλο κοντά στην Βικτώρια. Οι γυναίκες από τις Φιλιππίνες σε όλες τις περιοχές γύρω από την λεωφόρο Αλεξάνδρας ούτως ώστε να έχουν πρόσβαση στα λεωφορεία που οδηγούν προς Κηφισιά. Οι περισσότεροι/ες θα βιώσουν τις δυσκολίες της

[19] https://www.ektosgrammis.gr/website/ergatikoi-agones-stin-proimi-metapoliteysi-kinima-toy-ergostasiakoy-syndikalismoy

υποτιμημένης εργασίας, της παρανομίας λόγω έλλειψης χαρτιών-διαβατηρίων και του ρατσισμού.

4.2. Ο ερχομός των μεταναστών από την πτώση της ΕΣΣΔ το ΄90

Από το 1989 και την πτώση ντόμινο της ΕΣΣΔ και των υπόλοιπων κομμουνιστικών καθεστώτων στην Ανατολική Ευρώπη, το φαινόμενο της μετανάστευσης στην Ευρώπη γενικά και στην Ελλάδα ειδικά εντείνεται και παίρνει πρωτοφανή έκταση. Στα υπό κατάρρευση αυτά κράτη η οικονομία βρίσκεται στο χείλος του γκρεμού. Η μετάβαση από το σοσιαλιστικό οικονομικό μοντέλο στο φιλελεύθερο διαμορφώνει ένα οικονομικό χάος, μια κατακόρυφη αύξηση της ανεργίας και ένταση στην ανομία και την ανασφάλεια. Στην Γιουγκοσλαβία ξεσπά εμφύλιος πόλεμος και οι νέοι κρατικοί παίκτες αναχαράζουν τον χάρτη της Ανατολικής Ευρώπης. Ο πληθυσμός αυτών των περιοχών, ο οποίος στην πλειοψηφία του είναι νεαρός σε ηλικία, εξαθλιωμένος και απελπισμένος επιδιώκει να μεταναστεύσει προς εύρεση ενός καλύτερου και ελπιδοφόρου μέλλοντος.

Εν αντιθέσει, η Ελλάδα τη δεκαετία του 1990 αποτελεί νησίδα ευημερίας και ανάπτυξης στα Βαλκάνια. Το μέσο εισόδημα ενός Έλληνα είναι πολλές φορές πολλαπλάσιο του βαλκάνιου γείτονα του(Παπαδοπούλου 2005:45). Η μετατόπιση της ελληνικής οικονομίας στον τριτογενή τομέα με την διόγκωση του δημόσιου τομέα και την ένταση στην επιχειρηματικότητα (βλέπε άνθιση χρηματιστηρίου), η ανάπτυξη του τουρισμού, τα κατασκευαστικά έργα(μετρό, Ολυμπιακοί Αγώνες, γέφυρα Ρίο- Αντίρριο), η ένταση στις εξαγωγές προϊόντων, η υπερκατανάλωση κ.α. αποδεικνύουν την εικόνα μια ευημερεύουσας οικονομίας σε σχέση με τα υπόλοιπα Βαλκάνια (Ζήκα & Γατανά 2006:31).

Η Ελλάδα θα αποτελέσει μια προσιτή απάντηση στα προβλήματα του νέου μεταναστευτικού ρεύματος. Ούσα σε πολύ κοντινή γεωγραφική απόσταση σε σχέση με τις υπό κρίση Βαλκανικές χώρες, οι βαλκάνιοι μετανάστες βλέπουν την πρόσβαση στην ελληνική επικράτεια ευκολότερη, πιθανότερη και με πολύ μικρό κόστος στη μετακίνηση. Δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις ανθρώπων που διαπέρασαν

το σύνορα με τα πόδια[20]. Σημαντικό θα ήταν επίσης να προσθέσουμε ότι τα κράτη της κεντρικής Ευρώπης βλέποντας την έντονη κλιμάκωση της μετανάστευσης θα θέσουν πολύ πιο αυστηρά μέτρα σε σχέση με το Ελληνικό κράτος ως προς τους όρους/προϋποθέσεις μετανάστευσης και θα εντείνουν τους ελέγχους και τη περιφρούρηση των συνόρων τους(Παπαδοπούλου 2005:46).

Κομβικό ρόλο στην μετακίνηση μεταναστευτικών πληθυσμών θα παίξει και το άτυπο κοινωνικό δίκτυο μεταξύ των ήδη εγκατεστημένων στην χώρα μεταναστών με εκείνους που αναρωτιούνται ως προς το που να κατευθυνθούν. Οι εγκατεστημένοι φίλοι, συγγενείς, γνωστοί συμβάλλουν υπέρ της μετανάστευσης, καθώς είναι εκείνοι που θα παράσχουν τις σημαντικές εκείνες πληροφορίες για τη χώρα υποδοχής, την προσωρινή στέγαση, την εύρεση εργασίας και γενικά την ευκολότερη προσαρμογή στον νεοεισαχθέντα (Παπαδοπούλου 2005:45). Αυτοί οι άνθρωποι αποτελούν ένα είδος παρότρυνσης και εγγύησης για όσους έρχονται(Παπαδοπούλου 2005:45). Κατά αυτόν τον τρόπο η μεταναστευτική διαδικασία διαιωνίζεται, καθώς ο νέος υποψήφιος μετανάστης κινητοποιείται αφού η πρόσβαση σε αγαθά και σε υπηρεσίες που θα τον βοηθήσουν παίζουν καθοριστικό ρόλο στην μετακίνησή του. Έτσι μάλιστα διαμορφώνονται και οι κοινότητες των μεταναστών. Δομημένες στην λογική της αλληλοϋποστήριξης, της συνεργασίας και της διατήρησης των πολιτισμικών τους κωδικών και αξιών συγκροτούνται οι ομάδες τους που ουκ ολίγες φορές αποτυπώνονται σε γειτονιές που παίρνουν τα χαρακτηριστικά τους. Γειτονιές όπως για παράδειγμα η Βικτώρια όπου πάνω και κάτω από την πλατεία θα εντοπίσει κανείς πλήθος αφρικανικών, ασιατικών και βαλκανικών καταστημάτων.

4.3. Μετανάστες, υποτίμηση και εργασιακή εκμετάλλευση στην Ελλάδα

Η πλειοψηφία τους θα εργαστεί εκεί όπου η ελληνική κοινωνία πλέον δεν αποδέχεται να εργαστεί, δηλαδή στις επικίνδυνες,

[20] Η γεωμορφολογία της χώρας με τις μεγάλες ακτογραμμές (15.000 χλμ), αλλά και με (κυρίως στη περίπτωση των Αλβανών μεταναστών) τις οροσειρές και τα πυκνά δάση που χωρίζουν τα δύο κράτη μεταξύ τους, αποτελούσαν σημαντικό παράγοντα για την μετακίνησή τους, εφόσον ήταν δυσκολότερα για την Ελληνική συνοριοφυλακή να τους εντοπίσει κατά την είσοδό τους.

κουραστικές, ανεπιθύμητες και χωρίς κοινωνικό κύρος δουλειές. Αναφερόμαστε σε εργασίες όπως είναι εκείνες του αγροτικού τομέα, των κατασκευών, του τουρισμού, της καθαριότητας, των μεταφορών κ.α.. Οι ντόπιοι πλέον αρνούνται να ασχοληθούν με αυτά τα επαγγέλματα. Στους Έλληνες του '90 κυριαρχεί ο ρατσισμός απέναντι στην χειρωνακτική εργασία. Χαρακτηριστικό γνώρισμα αποτελούσε η κυριαρχία της μικρομεσαίας επιχείρησης. Η μικρομεσαία οικογενειακή επιχείρηση αποτελούσε κομβικό σημείο και πυλώνα της ελληνικής οικονομίας (Καραμπελιάς 1982:79). Η έννοια της ιδιοκτησίας αποτελούσε πυρήνα της οικογενειακής ιδεολογίας είτε αυτή αποτυπωνόταν στην κατοχή γης ή διαμερίσματος είτε σε επιχείρηση(Καραμπελιάς 1982:80). Και τα τρία αποτελούσαν ουσιαστικές πηγές εσόδων για την ελληνική κοινωνία.

Η αναβάθμιση του εκπαιδευτικού επιπέδου (άρα δυνατότητα κοινωνικής και επαγγελματικής ανέλιξης) των Ελλήνων και τα μικροαστικά ιδεώδη κάνουν τον μέσο Έλληνα να ονειρεύεται δουλειές σε γραφεία του δημοσίου ή ιδιωτικών εταιρειών, να έχει την δικιά του επιχείρηση, να είναι εισοδηματίας και να «τα παίζει όλα» στο χρηματιστήριο. Πλέον ο καθένας μπορεί να είναι δικηγόρος και γιατρός εφόσον αυτό αποτυπώνεται στην πραγματικότητα εκείνης της δεκαετίας. Οι μετανάστες ανταποκρίνονται σε αδήλωτες φορολογικά, ανασφάλιστες δουλειές χαμηλής μισθοδοσίας. Καθώς επίσης κυριαρχεί στην Ελλάδα η μικρομεσαία παρασιτική επιχείρηση. Για να μπορεί αυτή να είναι βιώσιμη και ανταγωνιστική, χρειάζεται ανειδίκευτο φθηνό εργατικό δυναμικό που το καλύπτουν οι νεοεισαχθέντες μετανάστες.

Από την είσοδο τους και μόνο οι μετανάστες αρχίζουν να υποτιμούνται για να χτιστεί στις πλάτες τους η χρυσή δεκαετία του 1990. Από τις επαναπροωθήσεις και τους θανάτους από την συνοριοφυλακή στα σύνορα Ελλάδας-Αλβανία μέχρι τις δολοφονίες για ένα κλεμμένο καρπούζι φαίνεται ο σχεδιασμός της εκμετάλλευσης τους. Η έλλειψη μεταναστευτικών πολιτικών και η απουσία γραφειοκρατίας επί του ζητήματος διαμορφώνει ένας καθεστώς συμφερόντων. Κρατικοί μηχανισμοί θα δωροδοκηθούν για την έγκριση η μη μεταναστευτικών χαρτιών. Ο φόβος αλλοίωσης της εθνικής και θρησκευτικής ομοιογένειας και η ανάγκη διαφύλαξής της, η μη έγκριση δελτίων

παραμονής και η κατ' επέκταση παρανομοποίησή τους, οι τυφλές ρατσιστικές επιθέσεις και η τρομολαγνεία των ΜΜΕ ως αγρίων, απολίτιστων, φορέων νόσων ξένων είναι λίγα από τα παραδείγματα της διαδικασίας υποτίμησης τους τόσο ως ταξικά υποκείμενα αλλά και γενικότερα σαν υπάρξεις.

Παράλληλα (και όπως θα αναφερθεί και παρακάτω στο ζήτημα της πορνείας) θα στηθεί ένα «αόρατο» δίκτυο στρατολόγων εργασίας και μετακινητών. Δίκτυα άμεσα σχετιζόμενα με την «μαύρη» οικονομία και το έγκλημα θα εισάγουν μετανάστες, ιδιαίτερα στο κέντρο της Αθήνας για να τους εντάξουν σαν υποτιμημένο εργατικό δυναμικό στις υπηρεσίες τους. Γυναίκες θα εκπορνευθούν και άντρες θα εμπλακούν σε υποθέσεις προστασίας καταστημάτων, κλοπές, δολοφονίες. Η αποστροφή των δομών του κράτους και της κοινωνίας να αποδεχτεί τους νέους πληθυσμούς σε χώρους όπως της εκπαίδευσης, του πολιτισμού, της «αξιοπρεπούς» εργασίας λόγω της απόκλισης από την κοινή εθνική ταυτότητα διαμορφώνει αποκλεισμούς και περιθωριοποιεί. Η απαξίωση και ο αποκλεισμός θα διαμορφώσει παραβατικές συμπεριφορές, οι οποίες όμως λογίζονται ως αυθύπαρκτες από το κυρίαρχο θεσμικό πλαίσιο και όχι ως παράγωγες του ίδιου.

4.4. Η εγκατάσταση των μεταναστών στο κέντρο της Αθήνας το 1990 και οι σχέσεις με τους ντόπιους

Οι περισσότεροι μετανάστες θα επιλέξουν την Αθήνα σαν μέρος εκκίνησης της ζωής τους στην Ελλάδα και συγκεκριμένα το κέντρο της πόλης. Η ευρύτερη περιοχή της Βικτώριας, της Πλατείας Αμερικής, της Κυψέλης και των υπόλοιπων όμορων γειτονιών θα προσελκύσει πλήθος κυρίως Αλβανών, Πολωνών, Ρώσων, Γεωργιανών και Ρουμάνων(Μπαλαμπανίδης 2015). Οι κάτοικοι που εγκατέλειψαν τα σπίτια τους για να μεταφερθούν στα προάστια τώρα θα αντικατασταθούν από τους μετανάστες, διότι υπήρχε υψηλή προσφορά ενοικιαζόμενων διαμερισμάτων σε χαμηλές τιμές. Σε πολλά σπίτια που είχαν οδηγηθεί σε αχρηστία, υπόγεια, ημί-υπόγεια, πλυσταριά που παρέμεναν ξενοίκιαστα θα μείνουν μετανάστες. Μέσα από τα στοιχεία της ΕΣΥΕ/ΕΛΣΤΑΤ επιβεβαιώνουν την αλλαγή στην εθνολογική σύσταση του πληθυσμού στο κέντρο της Αθήνας. Το ποσοστό των

κατοίκων του Δήμου Αθηναίων που ήταν υπήκοοι άλλων χωρών το 1981 ήταν 2% ενώ το 2001 ήταν 20%. [21]

Η οριζόντια κατανομή των μεταναστών ιδιοκτητών στον Δήμο Αθηναίων αποκαλύπτει μία διττή γεωγραφία . Παρατηρούμε ορισμένες αυξημένη συγκέντρωση γύρω από τα βόρεια και δυτικά όρια της πλατείας Ομόνοιας, δηλαδή στις πλατείες Βάθη, Αττικής και Αγίου Παντελεήμονα και σε γειτονιές όπως η Κυψέλη, η Βικτώρια, τα Πατήσια, τα Σεπόλια και ο Άγιος Νικόλαος. Αναφερόμαστε δηλαδή σε περιοχές, οι οποίες βρίσκονται κοντά σε σημαντικούς συγκοινωνιακούς κόμβους (π.χ σταθμός Λαρίσης) και στο κέντρο της πόλης, ενώ από τη δεκαετία του 1990 και μετά διαθέτουν ένα σημαντικό κτηριακό απόθεμα, κυρίως παλαιωμένο και φτηνό, καθώς επίσης εγκαταλελειμμένο σε μεγάλο βαθμό από τον «ντόπιο» πληθυσμό, που αναζήτησε καλύτερες συνθήκες διαβίωσης στα προάστια της Αθήνας (Arapoglou, Maloutas 2011).

Πρόκειται για γειτονιές μεικτές κοινωνικά, όπου ημεδαποί και μετανάστες τείνουν να συγκατοικούν χωρίς αυστηρούς χωρικούς-εθνοτικούς διαχωρισμούς(Μπαλαμπανίδης 2015). Αυτή η χωρική-εθνοτική ανάμειξη στις γειτονιές της Αθήνας επιβεβαιώνεται και ως προς την κάθετη κατανομή των μεταναστών που ιδιοκατοικούν. Ως ιδιοκάτοικοι, οι μετανάστες συγκεντρώνονται κυρίως από το ισόγειο μέχρι τον δεύτερο όροφο, σημαντικό ποσοστό κατοικεί στον τρίτο και στον τέταρτο, ενώ ελάχιστοι παραμένουν στο υπόγειο ή κατοικούν ψηλότερα(Μπαλαμπανίδης 2015). Οι «γηγενείς» και μετανάστες ζουν μαζί όχι μόνο στις ίδιες γειτονιές, αλλά και στις ίδιες πολυκατοικίες, αναπαράγοντας βέβαια ένα τυπικό σχήμα κατακόρυφης διαστρωμάτωσης από το υπόγειο προς το ρετιρέ, χωρίς όμως οι μετανάστες να αποκλείονται πάντα στους πολύ χαμηλούς ορόφους(Μπαλαμπανίδης 2015).

Η οριζόντια και κάθετη γεωγραφία της πρόσβασης των μεταναστών στην ιδιοκατοίκηση, ανατρέπουν έως έναν βαθμό το στερεότυπο περί χωρικής περιχαράκωσής των ίδιων σε εθνοτικά γκέτο, καθώς επίσης τις ρατσιστικές αναπαραστάσεις τους ως στερεοτυπικά

[21] ΕΣΥΕ (2009) Απογραφή πληθυσμού – κατοικιών 18 Μαρτίου 2001. Πειραιάς. Available from: http://dlib.statistics.gr/Book/GRESYE_02_0101_00098 .pdf.

επικίνδυνων, εγκληματικών και εξαθλιωμένων. (Μπαλαμπανίδης 2015). Χωρίς να αγνοούμε τις εξαιρετικά δύσκολες συνθήκες στέγασης, που αφορούν εξάλλου τη μεγάλη πλειονότητα των μεταναστών, η πρόσβασή τους στην ιδιόκτητη στέγη είναι επίσης υπαρκτή περίπτωση, που διευρύνει το φάσμα των «στεγαστικών διαδρομών» τους. Είτε ως ενοικιαστές, είτε ως ιδιοκτήτες, οι μετανάστες επενδύουν στην περιοχή και «ριζώνουν» σε γειτονιές που είχαν σε μεγάλο βαθμό εγκαταλειφθεί. Με πιο απλά λόγια, τα τελευταία χρόνια, οι μετανάστες επανακατοικούν την πρωτεύουσα, σε θέσεις «κεντρικές» και «ορατές», παρόλο που οι θεσμικές πολιτικές και οι αστικοί και πολιτικοί σχεδιασμοί σταθερά και πάγια τους αγνοούν και τους περιθωριοποιούν(Μπαλαμπανίδης 2015).

«Τα ονόματα στα κουδούνια είναι γραμμένα με λατινικούς χαρακτήρες και δεν είναι ελληνικά. Αρχίζουμε και δεν καταλαβαίνουμε τις γλώσσες στην πολυκατοικία. Τα μαγαζιά αλλάζουν ονομασίες και οι θαμώνες τους είναι νεαροί άντρες με βρώμικα ρούχα από τη δουλειά που πίνουν πολύ. Πέθαιναν στη δουλειά όλοι τους και συνέχιζαν να είναι πάμπτωχοι. Πολλοί από αυτούς έγιναν αλκοολικοί. Θυμάμαι έναν Πολωνό μια μέρα να έρχεται στο μίνι μάρκετ που δούλευα, να αγοράζει ένα μπουκάλι οινόπνευμα και να το πίνει στο λεπτό γιατί είχαμε ξεμείνει από βότκα. Το μίνι μάρκετ που δούλευα στη γωνία και ήταν του κυρίου Θανάση που ήταν βγαλμένος από ελληνική ταινίας της εποχής του 50' με μια μεγάλη μπάκα για κοιλιά, καράφλα, μουστάκι και λευκή ποδιά θα το πάρει ο Γιάννης που είχε γυναίκα μια Ρωσίδα και θα αρχίσει να φέρνει προϊόντα από τα Βαλκάνια. Τα μαγαζιά στη πλατεία θα τα πάρουν Γεωργιανοί και θα τα κάνουν φούρνους με γεωργιανές πίτες(…)»[22]

Από τα λόγια του Τ., αντιλαμβανόμαστε ότι η άλλοτε μεσοαστική ελληνική γειτονιά αλλάζει εθνικό και πολιτισμικό προφίλ. Η ταξική σύνθεση αναδιαμορφώνεται και αυτό αποκρυσταλλώνεται στην ίδια την μορφολογία της γειτονιάς και τους ρυθμούς της. Πέρα από την στελέχωση των οίκων ανοχής με γυναίκες μετανάστριες, οι μετανάστες θα ανοίξουν mini market που θα εισάγουν προϊόντα από τις πατρίδες των μεταναστών, μικρά μαγαζιά εκποίησης υποδημάτων, κουρεία-κομμωτήρια και καφενεία. Η κατοχή μιας μικρής ιδιοκτησίας θα

[22] Αφηγείται ο Τ.

διαμορφώσει ένα αίσθημα σταθερότητας και μονιμότητας τόσο στην ίδια την περιοχή όσο και στην «νέα πατρίδα». Τα παραπάνω καταστήματα θα αποτελέσουν για τις μεταναστευτικές κοινότητες σημεία διατήρησης και ανάδειξης της γλώσσας, των συνηθειών τους και της κουλτούρας τους. Ακόμη, θα λειτουργήσουν για αυτούς ως τόποι μνήμης της πατρίδας τους. Τα μαγαζιά αυτά θα διαμορφώσουν ή θα ενισχύσουν τις μεταναστευτικές κοινότητες, καθώς η καθημερινή συνεύρεση σε αυτά, ο διαμοιρασμός των εμπειριών της νέας και δύσκολης καθημερινότητας σε αυτόν τον νέο τόπο, ο διαμοιρασμός αναμνήσεων από την πατρίδα θα λειτουργήσουν ως ένα συμβολικό και υλικό υποστήριγμα στις ζωές αυτών των ανθρώπων, καθώς τους υπενθυμίζει ότι δεν είναι μόνοι σε αυτόν το ξένο μέρος. Έτσι σχηματίζονται σχέσεις αλληλεγγύης μεταξύ τους και δίκτυα εξυπηρέτησης, βοήθειας και υποστήριξης. Αλληλουποστηρίζονται οικονομικά, βοηθούν ο ένας τον άλλο στην εύρεση εργασίας, δουλειάς και στέγης και διαμορφώνουν έναν πυρήνα αλληλεγγύης απέναντι στους κινδύνους που φέρει η χώρα στην οποία βρίσκονται (αστυνομία, εγκληματικά κυκλώματα, ρατσιστές κ.α)

Αν και αποτελεί τυπικό χαρακτηριστικό των μεταναστευτικών κοινοτήτων η απομόνωσή τους από τον πλειονοτικό πληθυσμό ή αυτό-απομόνωσή τους λόγω του ότι είτε αδυνατούν να ενταχθούν στις πλειονοτικές κοινωνικές επιταγές είτε επιδιώκουν να διατηρήσουν τα εθνικά-πολιτισμικά τους χαρακτηριστικά ή να προστατευθούν από τις εχθρικές στάσεις και πρακτικές του κυρίαρχου λόγου, η συνθήκη αυτή «διαρρηγνύεται» μέσω των παιδιών τους.

«Οι γονείς μας δεν φοβόντουσαν καθόλου. Μας άφηναν να παίζουμε από μικρά στη μέσα του δρόμου ανάμεσα από πουτάνες, πορνοπελάτες, και λουμπεναριά. Από μικρός είχα μετανάστες φίλους. Ίσως σε αυτό να παίζει ρόλο που και η οικογένεια μου ήταν μετανάστες και πόσο μάλλον στην Αφρική. Και οι δικοί μου σε πολιτισμικό σοκ ζούσαν. Αν έμπαινες σπίτι μου παντού αγαλματάκια με ελέφαντες έβλεπες και όλα να ναι δερμάτινα. Τέλος πάντων, σα παιδιά παίζαμε μπάλα στη Φυλής και στη πλατεία (εννοεί Βικτωρίας) και δεν καταλαβαίναμε τι πάει να πει Πολωνία ,Ρουμανία, Αίγυπτος. Ήμασταν το «crew» της Βικτώριας. Τότε δεν χωριζόμασταν μόνο για τις ομάδες, αλλά και για τις περιοχές. Μέσα στη παρέα ήμασταν εγώ, ένας Τούρκος,

δύο Αιγύπτιοι που ο ένας ήταν νάνος, ο Βαγγέλης που ήταν φτωχολογιά με μάνα και πατέρα στη φυλακή και κάτι Πολωνοί που έρχονται από την πολωνική συνοικία λίγο πιο κάτω στη Μιχαήλ Βόδα. Σουρρεάλ καταστάσεις. Ήμασταν όλοι με τσουλούφια. Ένα κινούμενο τσίρκο Medrano. Και μετά σκέψου επειδή έβγαινα και μόνος μου είχα φίλους κάτι Ολλανδούς και κάτι Βορειοευρωπαίους πενηντάρηδες ξεχασμένους από τον Θεό που βγάζαν κάτι πάγκους και πούλαγαν κάτι "παλιαντζούρες" και άραζα μαζί τους.(…) Γενικά δε μου άρεσε ποτέ να ανήκω κάπου συγκεκριμένα και βαριόμουνα. Το διαφορετικό πάντα με έλκυε και με ιντρίγκαρε, γιατί και εγώ ξένος και περίεργος ένιωθα και για αυτό ένιωθα άνετα σε παρέες με μετανάστες και πιο μετά με φρικιά. Αλλά από την άλλη πάντα έπρεπε και κάπου να ανήκεις για να προστατεύεσαι. Ειδικά από τους φασίστες. Οπότε κυκλοφορούσαμε σαν συμμορίες για να μην μας την πέφτουν ούτε οι σκινάδες[23] ούτε και για να μας «τη λένε» αυτοί που δεν τους καθόμασταν καλά στο μάτι γιατί ήμασταν μπασταρδεμένες παρέες(…)»[24]

4.5. Μετανάστες και νεοναζί στην Πατησίων

Στις αρχές της δεκαετίας του 1980 το κύμα της punk και λίγο μεταγενέστερα Oi! μουσικής άρχισε να εμφανίζεται και στην Ελλάδα. Παράλληλα με τους punks άρχισαν να φαίνονται που και που στα μαγαζιά που παιζόταν η μουσική αυτή και λιγοστοί νέοι κοντοκουρεμένοι με κονκάρδες και ραφτά εθνικιστικού περιεχομένου. Οι πρώτοι αυτοί skins άρχισαν να συγκροτούνται σε ομάδες και παρέες. Με την «ηγετική μορφή» του 22χρονου νεοναζί Γ. Γαβριήλ ή αλλιώς «Κοστέλο» άρχισαν την αντιδραστική τους δράση. Στόχος των πρώτων Ελλήνων skins[25] ήταν στην αρχή διάφοροι αριστεριστές. Έτσι άρχισαν οι συμπλοκές στους δρόμους. Σιγά σιγά οι Έλληνες skins άρχισαν να οργανώνονται περισσότερο και να καθορίζονται ιδεολογικά ως εθνικοσοσιαλιστές. Αρκετοί Αθηναίοι skins είχαν σχέσεις με άλλους

[23] Προσωνύμιο για τους νέο-ναζί skinheads

[24] Αφηγείται ο Τ.

[25] Προσωνύμιο για τους νέο-ναζί skinheads

ευρωπαίους και κυρίως Άγγλους αλλά και με το τότε National Front της Βρετανίας.

Η εμφάνιση των skinheads, οι αρβύλες, τα μπουφάν, οι τιράντες κ.λ.π. γρήγορα δημιούργησαν έναν νέο τρόπο ντυσίματος καθώς και ένα στίγμα συμπεριφοράς «εθνικά σκεπτόμενων νέων». Οι ρατσιστικές τους δραστηριότητες και ο πολιτικός τους λόγος εντοπίζεται στα γήπεδα με την ανάρτηση πανό με νεκροκεφαλές και σβάστικες, σε οργανώσεις εθνικοσοσιαλιστικής ιδεολογίας (Χρυσή Αυγή, ΕΠΕΝ) και σε ομάδες χούλιγκαν (ΝΟΠΟ[26] κ.λ.π.). Πολλοί αρχίζουν να δραστηριοποιούνται και σε εθνικού επιπέδου οργανώσεις οι οποίες συνεχίζουν τον αγώνα τους μέχρι σήμερα.

Ομάδες skins εγκαθίστανται τα βράδια έξω, σε περιοχές και πλατείες (κυρίως Αμπελόκηπους και Κυψέλη[27]). Έπειτα, με την είσοδο στην Ελλάδα των πρώτων μεταναστών αρχίζουν οι επιθέσεις εναντίον τους. Τα «σκήνια»[28] που ορισμένοι εξ αυτών σύχναζαν στη Φωκίωνος Νέγρη[29] επιτίθενται συχνά σε αλλοδαπούς που διαμένουν στις γύρω περιοχές, αλλά και σε συναυλίες που γίνονται σε διάφορα μέρη της Αθήνας (όπως Saxons στη Ριζούπολη, Motorhead στο Περισσό), οι Έλληνες skins παρουσιάζονται και συγκρούονται με ιδεολογικούς αντιπάλους τους (αντιεξουσιαστές, αριστερούς, punks).

[26]«Η Ναζιστική Οργάνωση Παναθηναϊκών Οπαδών (ΝΟΠΟ) ήταν φασιστική και ρατσιστική συσπείρωση οπαδών του Παναθηναϊκού, που ιδρύθηκε το 1977, αλλά κυρίως έδρασε τη δεκαετία του 1980, εποχή μεγάλης άνθησης του κινήματος των οργανωμένων οπαδών, την οποία προσπάθησε να εκμεταλλευτεί. Ο πολιτικός Μάκης Βορίδης υπήρξε μέλος της οργάνωσης με το ψευδώνυμο Mavor, καθώς και ο πρώην βουλευτής της Χρυσής Αυγής, Ηλίας Παναγιώταρος.» https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9D%CE%B1%CE%B6%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE_%CE%9F%CF%81%CE%B3%CE%AC%CE%BD%CF%89%CF%83%CE%B7_%CE%A0%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CE%B8%CE%B7%CE%BD%CE%B1%CF%8A%CE%BA%CF%8E%CE%BD_%CE%9F%CF%80%CE%B1%CE%B4%CF%8E%CE%BD

[27] «Εγκατασταθήκαμε στα τέλη της δεκαετίας του ’80 αρχές της δεκαετίας του ’90 σε ένα παμπάλαιο κτίριο προπολεμικό της οδού Κεφαλληνίας σε μία πάροδο της Πατησίων στην περιοχή της Κυψέλης. Εκεί ζυμώθηκε το κίνημα και από εκεί λάβαμε μέρος στις εκλογές του 1994 και 1996. Μία τρομοκρατική επίθεση από τον ΕΛΑ κατέστρεψε κυριολεκτικά τα γραφεία και έτσι αναγκαστήκαμε να μετακινηθούμε στην οδό 3ης Σεπτεμβρίου, όπου δεν κλείσαμε καν χρόνο, αφού άλλη τρομοκρατική επίθεση κατέστρεψε τα γραφεία μας αυτά.» τάδε έφη Νικόλαος Μιχαλολιάκος για την ιστορία των γραφείων της νέο-ναζιστικής οργάνωσης Χρυσή Αυγή. https://www.bankingnews.gr/politiki/articles/460830/n-michaloliakos-apo-thn-odo-kefallhnias-sthn-dhligiannh

[28] Προσωνύμιο για τους νέο-ναζί skinheads

[29] Στα πάνω Goody’s της Φωκίωνος εξυφαίνονται οι πρώτες διακρίσεις μεταξύ υποπολιτισμικών ομάδων με όρους πολιτικούς: οι σκίνχεντς (οι οποίοι ήταν φασίστες) πάνε στο bright shoe, ένα αναψυκτήριο σε απόσταση αναπνοής από το Ελλάς (όπου μαζεύονται όσοι δεν είναι φασίστες) , ενώ στην Κυψέλη οι σκίνχεντς και ‘κάτι psychobillies’ (οι φασίστες της περιοχής) στα ‘κάτω Goody’s με όλους τους υπόλοιπούς (χεβιμέταλλάδες, πάνκηδες – τους αντιφασίστες) να πηγαίνουν στα πάνω Goody’s.(Κολοβός 2015:211)

Τόσο για τον Πέτρο όσο και για τους μετανάστες φίλους τους οι skinheads αποτελούν απειλή. Τόσο η εμφάνισή του που υποδηλώνει κλίση σε μουσικά είδη που σχετίζονται με τον χώρο της αριστεράς και της αντιεξουσίας όσο και η εθνική ταυτότητα των φίλων του αποτελούν κύριους λόγους για να βλέπουν οι νεοναζί σε αυτούς έναν εχθρό.

«Οι skinάδες πάντα κυκλοφορούσαν σε ομάδες. Όχι για να φαίνονται πιο επιθετικοί, αλλά για να μην τους την «πέφτουνε» οι πάνκηδες και οι αναρχικοί. Στη γύρω περιοχή είχε πολλούς. Αρκετές φορές περνούσαν και από την Βικτώρια, αλλά μας την έπεφταν όταν περπατούσαμε μόνοι. Τους έβλεπες κάποιες φορές και στην Αλεξάνδρας, αλλά τότε η έδρα του πέρα από τους Αμπελόκηπους ήταν η Κυψέλη και συγκεκριμένα η Φωκίωνος Νέγρη. Εκεί κατά κύριο λόγο σύχναζαν στα κάτω Goody's που ήταν κοντά και τα γραφεία της Χ.Α τότε στην Κεφαλληνίας ενώ οι «δικοί μας» στα πάνω Goody's της πλατείας. Είχαν και μια καφετέρια για στέκι πάνω στην Φωκίωνος όπου άραζαν κάτι τύποι με ονόματα όπως : «Ρόμμελ», «Πρόκυ», «Άντυ», «Μένγκελε» και τέτοια. Τρέλα… Είχαν πάει να μου την πέσουνε μια δυο φορές. Η μία ήταν στο Πεδίο του Άρεως και μια φορά κάποια χρόνια πιο μετά στη Rebound. Και τις δύο με είχε σώσει ένας Αλβανός που ήμασταν κάποτε φίλοι. Έλεγε πως δεν ήταν Αλβανός, το έπαιζε πολύ σκληρός και χτυπούσε ομοεθνής τους για να αποδείξει πως ήταν Έλληνας. Είχε φτάσει στην απέναντι πλευρά για να «επιβιώσει» κοινωνικά. Στο τέλος οι σκινάδες μου έκαναν αυτό που μου έκαναν και οι πάνκηδες όταν ήμουν μικρός. Μου πήραν το φλάι τζάκετ. Παρόλα αυτά μην φανταστείς. Δεν ήταν και πολλοί όσο έφτασαν να είναι στις ημέρες μας. Τότε δεν χρειαζόταν, γιατί ούτως ή άλλως η ίδια η κοινωνία ήταν τρομερά συντηρητική και ρατσιστική. Ποιοι νομίζεις ότι ήταν πιο εχθρικοί για τους μετανάστες τότε; Δέκα ξυρισμένοι ή δέκα εργοδότες που δεν τους πλήρωναν και τους απειλούσαν με απέλαση;(…)»

Μετανάστες στη μιζέρια μας
τα τρισέγγονα του Μαρξ
στο έγκλημα πρόλαβαν και τους βάφτισαν
τα τσογλάνια του Κλικ και του Μαξ[30]

[30] Ωχρά Σπειροχαίτη(1997)τραγούδι: Αλβανικό, δίσκος:»Ωχρά Σπειροχαίτη, αυτοέκδοση

5. Οι Φυλές των Αθηνών

«Εγώ δεν τα νοσταλγώ καθόλου τα 80's. Μα καθόλου. Και θα σου εξηγήσω γιατί δεν τα νοσταλγώ. Ήμασταν τρεις κι κούκος. Ήμασταν μια τραγική μειοψηφία σε μια τραγική μειοψηφία του rock γενικότερα στην Ελλάδα. Εμείς ήμασταν η μειοψηφία αυτής της τραγικής μειοψηφίας που λεγόντουσαν ροκάδες στην Ελλάδα. Είναι ένα πράγμα που παιδεύτηκε πολύ ώστε να βρει έναν χώρο κάπου-κάπως να εκφραστεί, οι άνθρωποι περιμένανε μήπως κάποιος σύλλογος πολιτιστικός στην Νεάπολη ή κάποιοι τροτσκιστές διοργανώσουν μια συναυλία ώστε να πας και να παίξεις, η οποία συναυλία επειδή υπήρχε κάτι συσσωρευμένο από κάτω συνήθως διαλυότανε κακήν κακώς… Αυτό που πολλές φορές με ενοχλεί είναι κάποιος περίεργος μύθος που πάει να δημιουργηθεί για τα 80's. Δεν ήταν ούτε ρόδινα, ούτε ονειρικά πλασμένα τα 80's. Ήταν ζόρικα τα πράγματα.»[31]

Αυτή είν' η πόλη μου και γεύτηκα τη βία της
Κι η λάσπη στα παπούτσια μου έχει την ιστορία της
Αν έφυγα για λίγο, ήταν όλα για χατίρι της
Μα επέστρεψα ξανά να διηγηθώ την αλητεία της[32]

5.1.Το φαινόμενο νεολαία και ελεύθερος χρόνος τη δεκαετία του '80

Συζητώντας σχετικά για την νεολαία της εποχής του και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της, ο Τ. θα απαντήσει έμμεσα αποκαλώντας την Αθήνα ως «Τσιμεντένια Βαβυλώνα»[33]. Αν και αυτή η φράση θα μπορούσε να χαρακτηρίσει το σύνολό της αθηναϊκή μητρόπολης σαν ένα σύμπλεγμα ανταγωνισμών και έντονων κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών αποκλίσεων μεταξύ των κατοίκων της, ο Τ. θα αναφερθεί συγκεκριμένα ως προς την πληθώρα νεανικών αντί-κουλτούρων. Αν και

[31] Θα αναφέρει η γνωστή punk φιγούρα της Θεσσαλονίκης Elmer στη συνέντευξή του στην εκπομπή «Ανατόπια» με συνεντευξιαστή τον Κάιν από το Locomotiva Radio
https://www.youtube.com/watch?v=y4JcAtxtwmA&ab_channel=KostisAsteras8

[32] Το τραγούδι «Φράχτης» από τον ράππερ ΛΕΞ στον δίσκο «Τέχνη Για Κολλημένους» (2014)

[33] Το «Τσιμεντένια Βαβυλώνα» αποτελεί τραγούδι της Θεσσαλονικιώτικης punk μπάντας Βανδαλούπ στον δίσκο «Ένα Ηχητικό Fuck-Off» (1992).

κυριαρχεί στο σύνολο της νεολαίας η mainstream κουλτούρα, η οποία άμεσα συσχετίζεται με την μουσική της εποχής (ελληνική λαϊκή/pop μουσική) που εκφράζει και την κυρίαρχη κουλτούρα της εποχής (οικονομική ευμάρεια, κατανάλωση) , ο Τ. θα αναφέρει για τη δεκαετία του 1990

«Στο κέντρο μπορούσες να δεις τα πάντα. Μαλλιάδες, σκινάδες, πανκιά, ροκαμπιλλάδες, νιουγουεηβάδες, μεταλάδες, χιπχοπάδες, γκραντζς, ό,τι θες. Όλοι αυτοί ήταν η μειοψηφία της μειοψηφίας, αλλά η έντονη παρουσία τους στο κέντρο και το στυλ που κουβαλούσε ο καθένας τους έκανε να ξεχωρίζουν.»

Σύμφωνα με τα παραπάνω αντιλαμβανόμαστε πως σε αντίθεση με τα παραδείγματα του εξωτερικού, το μεγαλύτερο ποσοστό των νέων που οικειοποιούνταν ένα στυλ υποκουλτούρας, δραστηριοποιούταν στο κέντρο και όχι στα προάστια της πόλης. Σε χώρες όπως η Αγγλία, εμφανίστηκε δυναμικά πληθώρα νεανικών υποκουλτούρων κατά κύριο λόγο στα προάστια των πόλεων, τα οποία αποτελούσαν εργατικές συνοικίες ή συνοικίες με αναβαθμισμένη την παραβατική δραστηριότητα (Αστρινάκης 1991). Μέσα σε αυτά τα πλαίσια, τα νεαρά υποκείμενα μεγαλώνοντας μέσα σε εργατικές οικογένειες γενεών, σε πλαίσια φτώχειας, αδυναμίας κοινωνικής κινητικότητας και αποκλεισμού, διαμόρφωσαν τις δικές τους κοινότητες και μέσα αυτό-έκφρασης μέσα από τα οποία παρουσίαζαν τα βιώματα, τις εμπειρίες τους και την επιθυμία τους είτε να αποκτήσουν μια καλύτερη ζωή(στα πρότυπα της καπιταλιστικής ευδαιμονίας) είτε να ανατρέψουν το σύστημα το οποία διαμόρφωνε αυτόν τον κόσμο(Αστρινάκης 1991).

Αυτές οι υποκουλτούρες στην Ελλάδα, θα έρθουν ως πολιτισμικά δάνεια στην ελληνική νεολαία και αυτή με τη σειρά της θα τις διαμορφώσει και θα τις οικειοποιηθεί με βάση τις δικές τις ιδιαίτερες ανάγκες και χαρακτηριστικά. Οι επιδράσεις του πολιτισμικού ρεπερτορίου των νεανικών μουσικών πολιτισμών του εξωτερικού σε κοινότητες νεανικής αντικουλτούρας το 1980 είναι εμφανείς στα συμβολικά αντικείμενα που χρησιμοποιούν. Καθώς, όμως δεν αποτελούν ένα ελληνικό προϊόν το οποίο εκκινούσε από κάποιες συγκεκριμένες περιοχές και επειδή αποτελούσε στην αρχή ένα εμπόρευμα (ως μουσική, ως στυλ το οποίο αγοραζόταν σε καταστήματα

ρούχων κ.α), τα υποκείμενα της νεανικής υποκουλτούρας θα δραστηριοποιηθούν στο κέντρο, ως το σημείο εκείνο όπου συσσωρεύεται η πληροφορία(δισκοπωλεία, πρακτορεία διεθνή Τύπου), συγκεντρώνεται το εμπόρευμα(καταστήματα ρούχων,club κ.α) και συγκλίνουν οι οδικοί άξονες. Το κέντρο[34] της Αθήνας εξακολουθεί να παίζει το σπουδαιότερο ρόλο ως χώρος συγκέντρωσης των πολιτιστικών δραστηριοτήτων.

Τόσο στην Δύση όσο και στην Ελλάδα η συγκρότηση της νεολαίας ως διακριτής κοινωνικής κατηγορίας τοποθετείται χρονικά από την μεταπολεμική περίοδο και ύστερα (Ζαϊμάκης 2018:41). Ο παράγοντας της δυτικής οικονομικής ευημερίας, δηλαδή η οικονομική πρόοδος της οποίας προϊόντα ήταν η ανάδυση του κοινωνικού κράτους ως η κρατική διαχείριση των κοινωνιών μέσω της πρόνοιας και η επικέντρωση στην εκπαίδευση των νέων γενεών μέσω της επέκτασης της θα συμβάλλουν στη διαμόρφωση του κοινωνικού προφίλ του νεανικού υποκειμένου (Δεμερτζής & Σταυρακάκης 2008: 16). Ο ρόλος της εκπαίδευσης θα είναι καθοριστικός ως προς τη διαμόρφωση ενός αυτόνομου υποκειμένου και «έτοιμου» να ενταχθεί στο κόσμο των ενηλίκων (Δεμερτζής & Σταυρακάκης 2008: 16). Σημαντικό χαρακτηριστικό του μεταπολεμικού κόσμου είναι και η κατασκευή του «ελεύθερου χρόνου». Ο ελεύθερος χρόνος σε αντίθεση με την εργασία που νοείται ως μια παραγωγική διαδικασία λογίζεται ως καταναλωτική. Ενώ μπορούμε να φανταστούμε πως στις προ-πολεμικές κοινωνίες ο ελεύθερος χρόνος σχετιζόταν με την ανάπαυλα και ξεκούραση από την εργασία, ο μεταπολεμικός καπιταλισμός στη διαδικασία ορθολογικοποίησης της καθημερινότητας[35] εντάσσει σε αυτήν τον

[34] Ο Γ. Κολοβός θα αναφέρει στην συνέντευξη του στο κανάλι Ο Ελευθεριακός στο youtube «Το punk, έτσι όπως φαίνεται κι από τις αφηγήσεις των παιδιών που μου μίλησαν, είναι μια υπό-κουλτούρα του ‘έξω’. Δηλαδή, ελάχιστα έχει να κάνει με κάποιον κλειστό χώρο. Δεν είναι ‘κάθομαι στον καναπέ και πίνω μπύρες και βλέπω τα αγαπημένα μου συγκροτήματα στη τηλεόραση’, ούτε ‘μαζεύομαι σπίτι κι ακούω μουσική’. Είναι κυρίως ‘βρίσκομαι με τους άλλους σε έναν εξωτερικό χώρο’. Είτε γίνεται συναυλία είτε δεν υπάρχει τίποτα ‘απλά σκοτώνουμε την ώρα μας’.»
https://www.youtube.com/watch?v=Gan4mri3L_s&ab_channel=%CE%9F%CE%95%CE%BB%CE%B5%CF%85%CE%B8%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CF%8C%CF%82

[35]«Οι σύγχρονες δυτικές κοινωνίες κυριαρχούνται, σύμφωναμε τον Lefebvre, από την ορθολογικοποιημένη οργάνωση της καθημερινής ζωής. Τα βασικά χαρακτηριστικά της είναι: (α) η ρήξη του καθημερινού με το μη καθημερινό, (β) η υποκατάσταση της τέχνης από τον αισθητισμό, (γ)ο διαχωρισμός ανθρώπου-φύσης και η έμφαση στη νοσταλγία, (δ)ο παραμερισμός των συμβόλων, (ε) η έμφαση στην ατομικότητα, (στ) η όξυνση του καταμερισμού της εργασίας, (ζ) η κυριαρχία του ασήμαντου. Ένας από τους βασικούς στόχους της ορθολογικοποιημένης οργάνωσης της καθημερινής ζωής είναι η επιβολή της φυσικοποίησης σε όλους τους τομείς(1968,σσ.77-8,88). Ειδικότερα για τον αστικό χώρο, η ορθολογικοποιημένη οργάνωση της

ελεύθερο χρόνο(Δέφνερ 1998: 30-31). Έτσι λοιπόν στην «κατασκευή» αυτής της διαδικασίας εντός του χρόνου προκύπτει η εμφάνιση και η εξάπλωση μιας αγοράς νεανικών προϊόντων στο πλαίσιο της πολιτισμικής βιομηχανίας(Τζιόβας 2022:312-313). Στις δυτικές κοινωνίες από το 1950 κι έκτοτε οι νεαροί/ες καταναλώνουν περισσότερα αγαθά, συγκροτούν νέες μορφές κουλτούρας και ταυτότητας και επαναδιαπραγματεύονται τα πρότυπα της τάξης, της φυλής, του φύλου, του έθνους, της θρησκείας και της εργασίας(Ζαϊμάκης 2018:41).

Οι νέες αυτές κουλτούρες και ταυτότητες, ακόμη κι αν αναδύονται μέσα από ένα καπιταλιστικό έδαφος και μέσα σε ένα καπιταλιστικό πλαίσιο, αποτελούν κοινωνικές άρνησης και αμφισβήτησης της καθημερινότητας ως έχει. Η τάση άρνησης της ρουτίνας, η οποία ρουτίνα συμπυκνώνει τις αξιώσεις του κόσμου των ενηλίκων (των κανόνων, των νόμων, των προσταγμάτων), θα είναι εκείνες οι συμβολικές ρωγμές απέναντι στα στερεότυπα του τρόπου ζωής και σε δεύτερο επίπεδο στην οικογένεια και στο σχολείο(Δέφνερ 1998:27). «Η διαδικασία αυτή -που τοποθετείται σ' ένα πλαίσιο πολυμορφίας χρόνων (ελεύθερος χρόνος - χρόνος εργασίας, παρελθόν - παρόν - μέλλον, βραχυπρόθεσμο - μακροπρόθεσμο), χώρων (θερινός - χειμερινός, δημόσιος - ιδιωτικός, εξειδικευμένος - διαφοροποιημένος χώρος) και κουλτουρών (υψηλή - λαϊκή κουλτούρα, παράδοση - μοντερνισμός, ανατολικές - δυτικές επιδράσεις στην ελληνική κουλτούρα)- είναι γεμάτη αντιφάσεις και εμπεριέχει επίσης την πολυμορφία των πολιτισμικών ταυτοτήτων. Η αναζήτηση της ταυτότητας διά μέσου των καλλιτεχνικών δραστηριοτήτων στον ελεύθερο χρόνο αποτελεί λοιπόν μια ενεργητική αντίδραση στην ομογενοποίηση της ελληνικής κοινωνίας, η οποία κυριαρχείται, στο πολιτιστικό επίπεδο, από τη μεσαία τάξη» (Δέφνερ 1998:27). Μέσα σε αυτά τα πλαίσια η αυξανόμενη έκθεση σε μια ροή πολύμορφων και πολυσύνθετων ερεθισμάτων οι νέοι/ες εμπλέκονται σε ένα παιχνίδι ρευστών και

καθημερινής ζωής συσχετίζεται με τη ρουτίνα και τα στερεότυπα του τρόπου ζωής. Η κοινωνικότητα λειτουργεί ως διαφοροποιητικό στοιχείο της ορθολογικοποιημένης οργάνωσης της καθημερινής ζωής και όχι ,όπως συνήθως πιστεύεται, της ατομικότητας(η οποία διαφοροποιείται από την ομαδικότητα). Αυτό ισχύει στο βαθμό που η καθημερινότητα του παρό ντος αποτελεί τη βάση του τρόπου ζωής στον οποίο σημαντικό ρόλο έχουν να παίξουν η τέχνη, τα σύμβολα, η συλλογικότητα και η ιδιαιτερότητα» (Δέφνερ 1998:30—31)

ευμετάβλητων ταυτοτήτων και διακρίσεων της κοινωνικής καθημερινότητας, μέρος των οποίων συνδέονται με έναν κοινωνικό χωροχρόνο που έχει διαμορφωθεί γύρω από δραστηριότητες σχόλης (Hall 1997, Bauman 2000).

Τα μέλη των νεανικών κοινοτήτων όσο καταναλώνουν παράλληλα εντάσσονται σε πολιτισμικές κοινότητες και διαχειρίζονται υπαρξιακά και συναισθηματικά ζητήματα, διαπραγματεύονται πολιτισμικές ταυτότητες και συγκροτούν αφηγήματα μέσα από τα βιώματά τους (Grossberg 1992). Ταυτόχρονα εντός της υπό διαμόρφωση κοινότητας επενδύουν συμβολικά στην πολιτισμική διαφορά διαχωρίζοντας τον κοινωνικό κόσμο σε οικείες και ανταγωνιστικές συλλογικότητες(Ζαϊμάκης 2018:41).

Οι νέοι/ες που θα παρουσιάσουμε παρακάτω αποτελούσαν τη συνέχεια ενός ρεύματος νεανικής αμφισβήτησης της καθημερινότητας, που οι καταβολές τους εντοπίζονται στις προηγούμενες δεκαετίες της ελληνικής κοινωνικής πραγματικότητας. Οι νεανικές ταυτότητες και κουλτούρες του ’80 και του ’90 προέρχονται από τους ροκάδες και τους χίπηδες του ’60, και τα συγκροτήματα όπως τους Forminx, τους Meteors και τους M.G.C.. Ταυτόχρονα όμως τους γυρνάνε την πλάτη σαν κάτι απαρχαιωμένο, αναχρονιστικό κι ήδη «νεκρό»[36]. Ακόμη κι αν δεν είναι οργανωμένοι σε κομματικές νεολαίες , διότι τις θεωρούν είτε ανίσχυρες να επιφέρουν κάποια αλλαγή είτε απλά κλειστές ως προς αυτούς και το τρόπο ζωής τους, οι νέοι αυτοί είναι η συνέχεια ή κομμάτι αυτού που είχε αφήσει το «παγκόσμιο ‘68» με την ανάδειξη των επιθυμιών ως κύριο πολιτικό πρόταγμα. Μεγαλώνουνε στις απαρχές τις μεταπολίτευσης και του αποτυπώματος της εξέγερσης του Πολυτεχνείου και στην εποχή της σοσιαλιστικής διακυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ. Η Σοβιετική Ένωση είναι ακόμη παγκόσμια υπερδύναμη. Τα αντιαποικιοκρατικά κινήματα, το κίνημα των Αφροαμερικανών, το φεμινιστικό κι οικολογικό κίνημα, το ένοπλο αντάρτικο πόλης δεν έχουν χάσει την «ένταση της φωνής» τους και την επιρροή τους.

[36] «’Ντάξει ωραίο το ροκ, αλλά μάλλον πρέπει να αλλάξει. Δηλαδή υπήρχαν ροκ συγκροτήματα απ’το ’70 όπως η δουλειά που έκανε ο Πουλικάκος, οι Σπυριδούλα…αλλά δεν έφτανε αυτό. Καλό αλλά άλλαζε η κοινωνία» θα αναφέρει ο Αποστόλης Δαδάτσης των συγκροτημάτων Γκρόβερ και Εκτός Ελέγχου στο ντοκιμαντέρ «Μέχρι να γίνει ο Βασιλιάς των ηλιθίων», Βαφειάδης, Σ., Νταλανίκας, Μ., (2013), Stefi Productions
https://www.youtube.com/watch?v=psfmYInXHb0&t=992s&ab_channel=StartASceneProductions

Όπως θα δούμε οι νεαροί αυτοί που στη συνέχεια θα μιλήσουμε για αυτούς θα αμφισβητήσουν τόσο στη πράξη όσο και συμβολικά τον ηγεμονικό στερεοτυπικό και παραδοσιακό κατά τα ελληνικά ήθη τρόπο ζωής. Θα κρατήσουν κριτική ή στάση αμφισβήτησης απέναντι σε όσους μιλούν για αυτούς χωρίς αυτούς όπως οι κομματικοποιημένοι νέοι ή οι διανοούμενοι(Ζαϊμάκης 2018:49) και θα αναπτύξουν τα δικά τους πολιτισμικά στιλ «με νοηματοδοτημένα ενδυματολογικά χαρακτηριστικά, τρόπους ζωής και συμπεριφοράς» (Κατσάπης 2013, Αστρινάκης & Στυλιανούδη 1996, Κολοβός 2015).

5.2. Πλάκα: η γενεσιουργός περιοχή

Στις 6 Απριλίου του 1973, το περιοδικό Ταχυδρόμος θα φιλοξενήσει ένα άρθρο με τίτλο «Ένα Σόχο γεννιέται στην Αθήνα». Η περιοχή της Πλάκας[37] θα παραλληλιστεί με τη λονδρέζικη τότε κακόφημη περιοχή. Εκεί με θλιβερό ύφος ο αρθρογράφος θα αποτυπώσει με μερικές εικόνες την τότε συνθήκη. «Μπουζούκια κάτω από τις Καρυάτιδες, βάρβαροι τουρίστες- "αλητοτουρίστες" καταναλώνουν μαριχουάνα και ανώμαλοι άνδρες ντύνονται γυναίκες και ψάχνουν έναν εφήμερο εραστή».[38] Στο χωρικό σημείο που διεξάγονται όλα αυτά, θα αναδυθούν στα τέλη της δεκαετίας του '70 μέχρι το 1983 μια σωρός μαγαζιών που θα αποτελέσουν τόπο συνεύρεσης των νέων υπό-πολιτισμικών φιγούρων. «Είναι το πιο πολυθόρυβο και φιλόξενο μέρος για μας απ' όλη την Αθήνα. Βρίσκουμε στην Πλάκα φθηνό φαγητό, και φθηνή διασκέδαση. Δεν μας πειράζει κανείς εκεί».[39]Ο δημοσιογράφος Αργύρης Ζήλος θα δηλώσει πως «Μιας και μιλάμε για τη δεκαετία του '80 τότε ήταν, ίσως, η πρώτη φορά που βρεθήκαμε σε χώρους που αισθανθήκαμε πως μας ενώνουνε. Είχαμε να ακούμε μια μουσική που δεν είχε ξαναπαιχτεί ποτέ

[37] Ο Γ. Κολοβός θα αναφέρει στην συνέντευξη του στο κανάλι Ο Ελευθεριακός στο youtube «Η Πλάκα ήταν ένας χώρος ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του '70, όπου πήγαιναν τουρίστες, είχε φτηνά ξενοδοχεία και εκεί πήγαιναν όχι μόνο οι πρώτοι ροκάδες· είχε αρχίσει και λίγο πιο πριν. Ας πούμε η Σοφίτα ήταν ένα μποέμ στέκι (…) όπου μαζεύονταν ο Ελύτης, κάποιοι διανοούμενοι της εποχής και είχε μια μποέμ ατμόσφαιρα…»
https://www.youtube.com/watch?v=Gan4mri3L_s&ab_channel=%CE%9F%CE%95%CE%BB%CE%B5%CF%85%CE%B8%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CF%8C%CF%82

[38] Κώστας Κώνστας, «Ένα "Σόχο" γεννιέται στην Αθήνα», Ταχυδρόμος No. 991 (06/04/1973) σελ. 8-9

[39] Κώστας Κώνστας, Ένα «Σόχο» γεννιέται στην Αθήνα που δημοσιεύθηκε στο περιοδικό Ταχυδρόμος, No. 991 (06/04/1973) σελ. 9.

έτσι, γιατί ήταν μια καινούρια μουσική…»[40]. Η πρότερη ύπαρξη των γνωστών μποέμ διαμόρφωνε ένα δίχτυ ασφαλείας και ένα κλίμα ελευθερίας για τις ομάδες αυτές των νέων, διότι μέσα στα χρόνια είχαν σταδιακά σχηματιστεί συνθήκες κατάλληλες για να μπορεί να εκφραστεί δίχως κίνδυνο ή χλευασμό τόσο μια αντικομφορμιστική συμπεριφορά όσο και μια σημειολογική αμφισβήτηση(Κολοβός 2015:165). Για τον Ν. Άσιμο η καταλληλόλητα της Πλάκας σαν «ορμητήριο όλων των περιθωρίων και παραμεθορίων» θα βασιστεί στο γεγονός ότι μαγαζιά όπως το Remember, το Skylab, η Αρετούσα, η Λήδρα, το Mad αποτέλεσαν ελεύθερους χώρους, όπου μπορούσε να αναπτυχθεί η καλλιτεχνική έκφραση δίχως τα όρια που επέβαλαν τα κοινωνικά πρότυπα του καταναλωτισμού και του εμπορεύματος (Κολοβός 2015:152).

5.2.1. Η Πλάκα ως το άσυλο των punks. Εντός αυτού του χωρικού-πολιτισμικού πλαισίου θα αναδυθούν οι «νεανικές φυλές» της Αθήνας. Punks, new waveάδες, dark waveάδες, rockabillies κ.α συρρέοντας από όλο το λεκανοπέδιο θα κατευθυνθούν στην Πλάκα για να βρουν άλλους σαν κι αυτούς (Κολοβός 2015: ,160-161,165). Ο Λούης του συγκροτήματος Stress αναφέρει: «Αναζητούσαμε τους χώρους τους δικούς μας, που θα αισθανόμαστε άνετα, βρε παιδί μου. Που θα συνυπήρχαμε με ανθρώπους με τις ίδιες ιδέες με εμάς. Που πιστεύανε σε μια διαφορετικότητα, σε κάτι άλλο, στο ασυμβίβαστο…Ψάχναμε να βρούμε το άσυλό μας. Ακόμα και στις πλατείες δεν υπήρχε άσυλο»[41]. Στα κακόφημα «φιλόξενα» μπαρ της Πλάκας οι νεαροί μπαίνουν σταδιακά σε μια διαδικασία κατασκευής συλλογικής ταυτότητάς σε πρώιμο στάδιο. Εκεί αποκτήθηκε το κριτήριο του ποιος/τι και πόσο είναι και ποιος/τι/πόσο δεν είναι κομμάτι της εκάστοτε υποκουλτούρας, όπου εμφανίστηκαν και οι πρώτοι διαπληκτισμοί μεταξύ των διαφορετικών πολιτισμικών «φυλών». Κατά αυτόν τον τρόπο διαμορφώθηκαν οι πρώτες ιεραρχήσεις εντός αυτών

[40] στο ντοκιμαντέρ του Μιχάλη Καφαντάρη «No Asylum Here» (2015) https://www.youtube.com/watch?v=k0M-OR0I_Ck&t=2s&ab_channel=ThereisNoasylumhere

[41] στο ντοκιμαντέρ του Μιχάλη Καφαντάρη «No Asylum Here» (2015) https://www.youtube.com/watch?v=k0M-OR0I_Ck&t=2s&ab_channel=ThereisNoasylumhere

των συλλογικοποιήσεων(Κολοβός 2015:164-165). Αφού καταφέρνουν σύντομα να διαμορφώσουν μια διαφοροποιημένη υποπολιτισμική ταυτότητα από άλλες της περιόδου, γρήγορα θα περάσουν στη διαδικασία να πραγματοποιηθεί η βασική τους πολιτιστική τελετουργία που είναι η οργάνωση συναυλιών ή η συλλογική ακρόαση της μουσικής τους(Κολοβός 2015:164-165). Κι αυτή την δυνατότητα την προσέφερε επίσης η περιοχή της Πλάκας, καθώς το μαγαζί Σοφίτα αποτελούσε την βασική υποδομή για να υλοποιηθούν οι ανάγκες αυτές των νεαρών αυτών. Έτσι κλιμακωτά φτιαχνόταν η πρώτη σκηνή/κοινότητα των «νεογέννητων» αντικουλτούρων.

Την περίοδο εκείνη, η αλληλεπίδραση της μόδας και της μουσικής ήταν τρομερά έντονη. Η ενδυματολογία αποτελούσε αναπόσπαστο μέρος των υπο-κουλτούρων της εποχής εκείνης καθώς η σημειολογία του ρουχισμού αποτελούσε, μια μορφή τόσο αντιπαράθεσης με τον κυρίαρχο συντηρητικό λόγο της κοινωνίας των «πρέπει» και των «ηθών». Όπως συνέβη και στο παράδειγμα της Αγγλίας, όπου η γνωστή σχεδιάστρια μόδας Vivienne Westwood μαζί με τον Malcolm McLaren εισήγαγαν την punk αισθητική και μόδα μέσα από την μπουτίκ SEX στην 430 King's Road του Λονδίνου, έτσι και στην Αθήνα την δεκαετία του 1980 υπήρξε το μαγαζί ρουχισμού Remember. Η κύρια πηγή αγοράς ενδυμάτων και υποδημάτων για τους punks και τους darkwaveάδες ήταν το κατάστημα στην οδό Αδριανού 79 στην Πλάκα του σχεδιαστή μόδας Γιώργου Βανάκου και του Δημήτρη Τουανάτου (Δρίβας 2012:20). Οι δυο τους παρουσίαζαν κολεξιόν εμπνευσμένες από την τάση του punk και του new wave που κυριαρχούσαν στην Ευρώπη. Το Remember ήταν το πρώτο κατάστημα που εισήγαγε αξεσουάρ από την Αγγλία όπως: άρβυλα Dr. Martins, τα γνωστά υποδήματα creepers, κονκάρδες και μπλούζες με στάμπες συγκροτημάτων ή σχετικά με την ανάλογη μουσική σχέδια (Δριβας 2012:20).

«Είχε αρχίσει σιγά σιγά να εξομαλύνεται η κατάσταση. Πάντα βέβαια σκεπτόμενοι ότι η Ελλάδα ήταν πάντα μια συντηρητική χώρα. Ποτέ δεν ήσουν πραγματικά αποδεκτός και να (νιώθεις ότι μπορείς να) περνάς αδιάφορα από τον κόσμο» θα αναφέρει ο Ντίνος Ζούμπερης μέλος αρκετών hardcore punk συγκροτημάτων όπως Ναυτία, Αδιέξοδο,

Χαοτική Απειλή, Ξεχασμένη Προφητεία.[42]Με βάση τα παραπάνω διαπιστώνεται, ότι δεν ήταν τυχαία η εγκατάσταση των punks στη Πλάκα. Τόσο οι υποδομές που παρείχε, τόσο το κλίμα μιας πιο ελεύθερης έκφρασης όσο και η αίσθηση ασφάλειας και προστασίας ήταν κρίσιμα για την εμφάνισή τους εκεί. Στεκόμενοι στο τελευταίο, η περιοχή της Πλάκας θα αποτελέσει πλέγμα ασφάλειας, καθώς απέναντι στην παρατήρηση του συμβατικού Άλλου ή του αστυνομικού, οι punks θα ενταχθούν σε μία ευρύτερη αντισυμβατική κοινότητα και σε ένα μποέμικο μητροπολιτικό περιβάλλον «αταξίας» μέσα από το οποίο συγκροτούνται συλλογικά και βρίσκουν χώρους όπου είναι αποδεκτοί(Κολοβός 2015:152).

5.2.2. Ο εξευγενισμός και η ανάπλαση της Πλάκας. Η συνθήκη αυτή θα αλλάξει απότομα. Η Πλάκα θα χαρακτηριστεί άβατο «περιθωριακών στοιχείων». Η κατασκευασμένη αυτή κατάσταση «θα στρώσει το χαλί» για να εφαρμοσθεί το σχέδιο ανάπλασης του 1984 από το ΥΠΕΧΟΔΕ των υπουργών Μερκούρη και Τρίτση για την Πλάκα και την αναδιαμόρφωση της ιστορικής αθηναϊκής συνοικίας[43]. «Κάποιοι λέγανε ότι έχουνε στο μάτι τις ταβέρνες που παίζουν κάτι ψευτό-λαϊκά για τουρίστες. Αυτά δε κλείσανε. Είχανε στο μάτι τα ροκ clubάκια.» θα αναφέρει μέλος του post punk συγκροτήματος Metro Decay[44] Η Μελίνα Μερκούρη θα αναφέρει ότι «η Ελλάδα πρέπει να πρωταγωνιστήσει για τον πολιτισμό»[45], μόνο που τα rock clubs και το punk δεν συγκαταλέγονταν στον πολιτισμό. Μάλλον το αντίθετο. Ο Frank Panx

---

Σ. Βαφειάδης- Μ. Δαλανίκας, Μέχρι Να Γίνεις Ο Βασιλιάς Των Ηλιθίων (2013) παραγωγή: Stefi Productions [42] https://www.youtube.com/watch?v=psfmYInXHb0&ab_channel=StartASceneProductions

[43] Ο Γ. Κολοβός θα αναφέρει στην συνέντευξη του στο κανάλι Ο Ελευθεριακός στο youtube «Ήδη από τις αρχές του ’80 υπήρχε ένα σχέδιο ανάπλασης της Πλάκας και είναι πιθανότατα το μοναδικό σχέδιο που όντως πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα, γιατί υπήρξαν και άλλα που απλά δε λειτούργησαν (…) Άλλαξε η χρήση γης, κλείσανε τα μαγαζιά στη Πλάκα, πιθανότατα πουληθήκανε-παίχτηκε και παιχνίδι με το real estate στη περιοχή- και επειδή κλείσανε αυτά τα μαγαζία, κάπου μείνανε άστεγοι. Όχι μόνο οι punks, αλλά και όλοι όσοι μαζεύονταν εκεί» https://www.youtube.com/watch?v=Gan4mri3L_s&ab_channel=%CE%9F%CE%95%CE%BB%CE%B5%CF%85%CE%B8%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CF%8C%CF%82

[44] στο ντοκιμαντέρ του Μιχάλη Καφαντάρη «No Asylum Here» (2015) https://www.youtube.com/watch?v=k0M-OR0I_Ck&t=2s&ab_channel=ThereisNoasylumhere

[45] Από απόσπασμα του ντοκιμαντέρ «No Asylum Here»(2015) https://www.youtube.com/watch?v=pp2IwW_42FQ&t=1946s&ab_channel=%CE%98%CE%B1%CE%BD%CE%AC%CF%83%CE%B7%CF%82%CE%93%CE%B9%CE%B1%CE%BD%CE%BD%CF%8C%CF%80%CE%BF%CF%85%CE%BB%CE%BF%CF%82

των γνωστών Panx Romana μας πληροφορεί: «Ήταν η εποχή που ήθελαν να καθαρίσουν την Πλάκα από τα ταραχοποποιά στοιχεία, από αυτούς που δεν ταίριαζαν με το τουριστικό τοπίο. Ήμασταν στα μαγαζιά που στοχοποιήθηκαν πρώτα από την αστυνομία»[46]. Το σχέδιο αυτό θα κλείσει ή θα διώξει έμμεσα (μέσω του επικριτικού Τύπου) ή άμεσα (μέσω της αστυνομικής παρέμβασης) γρήγορα τόσο τα καταστήματα που δεν μπορούσαν να ταυτιστούν με τις επιταγές αυτής της αλλαγής όσο και τα υποκείμενα που τα επισκέπτονται.(Κολοβός 2015:165-167).Έτσι κατά κάποιον τρόπο για ένα μεγάλο διάστημα οι πρώτοι punks, new waveάδες, rockabillies κ.α θα μείνουν «άστεγοι» και θα μπουν σε μια κατάσταση περιπλάνησης και «νομαδισμού». Ο Hulio (μέλος του συγκροτήματος Panx Romana) θα πει: «Όλοι οι αστυνομικοί, όλοι οι πολιτικοί τα μυαλά τους τα είχαν ακόμα χουντικά. Δεν είχε αλλάξει τίποτα. Στην εκπαίδευση, στον δρόμο. Οι πάνκηδες ήταν δακτυλοδεικτούμενοι. Τριάντα-σαράντα άτομα (εννοεί στο πλήθος) και έλεγαν να αυτός!».[47] Στη σύγχρονη πολεοδομική γλώσσα, ήταν η πρώτη περίπτωση «gentrification» στην Ελλάδα.(Κολοβός 2015:87)

5.3. Οι punks ως «νομάδες»

Με τον διωγμό τους από την Πλάκα οι νεαροί αυτοί, αν και θα οδηγηθούν σε αυτό που θεωρούν ως φυσικό τους πεδίο δραστηριότητας που είναι το «χαοτικό μητροπολιτικό πεδίο», είναι τότε που συνειδητοποιούν την απώλεια της προστασίας της κοινότητας των αντικουλτούρων της Πλάκας. Ο Λούης της θρυλικής μπάντας Stress περιγράφοντας το κλίμα της εποχής θα πει: «Αναζητούσαμε άσυλο σε διάφορους χώρους. Το λέω αυτό γενικά γιατί παντού: στο σπίτι, στο στούντιο, στους χώρους που πηγαίναμε όλο κάτι συνέβαινε- υπήρχε μια απαγόρευση».[48] Ανακαλύπτουν το πόσο ευάλωτοι και «γυμνοί» είναι

[46] στο ντοκιμαντέρ του Μιχάλη Καφαντάρη «No Asylum Here» (2015) https://www.youtube.com/watch?v=k0M-OR0I_Ck&t=2s&ab_channel=ThereisNoasylumhere

Σ. Βαφειάδης- Μ. Δαλανίκας, Μέχρι Να Γίνεις Ο Βασιλιάς Των Ηλιθίων (2013) παραγωγή: Stefi Productions [47] https://www.youtube.com/watch?v=psfmYInXHb0&ab_channel=StartASceneProductions

[48] στο ντοκιμαντέρ του Μιχάλη Καφαντάρη «No Asylum Here» (2015) https://www.youtube.com/watch?v=k0M-OR0I_Ck&t=2s&ab_channel=ThereisNoasylumhere

τόσο στο εχθρικό βλέμμα και τις αντιδράσεις του συμβατικού/συντηρητικού συμπολίτη τους όσο και στη στάση της αστυνομίας απέναντί τους(Κολοβός 2015:168). «Δύσκολα, δύσκολα. Ξύλο στον δρόμο. Κανονικά. Δηλαδή εγώ δε στο κρύβω-δε λέω μαλακίες-έχω φάει ξύλο για την εμφάνισή μου. Το '81 που κυκλοφορούσα με την λωρίδα[49], ένα χρόνο άντεξα. Δύσκολα. Μετά με σκουφί κυκλοφορούσα. Αλλιώς με παρέα. Πέντε-πέντε, έξι-έξι. Δε γινόταν αλλιώς» θα αναφέρει ο γνωστός πάνκης της Θεσσαλονίκης Elmer που συμμετείχε σε ιστορικά συγκροτήματα της περιόδου του 1980-1990[50]. Τα παραπάνω τα επιβεβαιώνει και ο Μιχάλης Πούγουνας μέλος των Flowers of Romance στο ντοκιμαντέρ «Εδώ δεν υπάρχει Άσυλο» : «Ο κόσμος τότε ήταν αλλού. Δηλαδή μπορεί να περπατούσες στον δρόμο και να σε έφτυναν ή να σου φωνάζανε γιατί φορούσες άρβυλα ή τα μαλλιά σου ήταν κάπως ή η εμφάνισή σου ήταν κάπως»[51]. Η εχθρικότητα του κοινωνικού περίγυρου εμφανίζεται λόγω της εμφάνισης τους και της επιτέλεσης αυτής. Ένας μοναχικός punk για παράδειγμα δεν θα μπορούσε καθόλου εύκολα να επιβιώσει διασχίζοντας τους αθηναϊκούς δρόμους. Για αυτό θα αρχίσουν να μετακινούνται ως ομάδες χρησιμοποιώντας κάποιους δημόσιους χώρους για στέκια με όρους προσωρινότητας. Θα αρχίσουν να μαζεύονται στο Πολεμικό Μουσείο, έπειτα στην πλατεία Κλαυθμώνος, στα Προπύλαια[52], για να καταλήξουν στο τέλος στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο. Μέσα σε αυτές τις μετακινήσεις κινούνται «αγελαία» (Κολοβός 2015:169-170). Ομαδική παρουσία σημαίνει αυτοάμυνα και προστασία. «Όταν ήμασταν πιτσιρικάδες και περιμέναμε στην στάση του λεωφορείου για να πάμε στου Ντορέ,

[49] Ως λωρίδα εννοείται του κούρεμα της μοϊκάνας

[50] Σ. Βαφειάδης- Μ. Δαλανίκας, Μέχρι Να Γίνεις Ο Βασιλιάς Των Ηλιθίων (2013) παραγωγή: Stefi Productions https://www.youtube.com/watch?v=psfmYInXHb0&ab_channel=StartASceneProductions

[51] στο ντοκιμαντέρ του Μιχάλη Καφαντάρη «No Asylum Here» (2015) https://www.youtube.com/watch?v=k0M-OR0I_Ck&t=2s&ab_channel=ThereisNoasylumhere

[52] Ο Γ. Κολοβός θα αναφέρει στην συνέντευξη του στο κανάλι Ο Ελευθεριακός στο youtube «…Πήγαινα στα Προπύλαια επειδή ήτανε άσυλο μπορούσαν να κάνουν εκεί τίποτα βλακειούλες: να ανάψουν καμία φωτιά, να κουρεύονται(…)και γενικά εκεί ξεκινάγανε και διάφορες πορείες.Ήρθαν σε πρώτη επαφή με τις πορείες. Γενικά, επειδή ξεκινάγανε όλες οι πορείες από εκεί είδανε τι είναι ΜΑΤ, τι είναι αναρχικοί (…)» https://www.youtube.com/watch?v=Gan4mri3L_s&ab_channel=%CE%9F%CE%95%CE%BB%CE%B5%CF%85%CE%B8%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CF%8C%CF%82

είχαμε δυο-τρεις τσαμπουκάδες στον δρόμο μόνο και μόνο λόγω εμφάνισης».[53]

5.3.1. Punks και Προσωρινές Αυτόνομες Ζώνες. Η στάση όμως μεταστρέφεται γρήγορα από αμυντική και παθητική σε επιθετική. Οι νεαροί θα περιφρουρήσουν και θα υπερασπιστούν συλλογικά την ύπαρξή τους στο μέρος που εγκαθίστανται και δραστηριοποιούνται. Θα διαμορφώσουν αυτό που ο Hakim Bey θα αποκαλέσει ΠΑΖ/ΤΑΖ Προσωρινές Αυτόνομες Ζώνες/ Temporary Autonomous Zones, οι οποίες φέρουν μέσα στοιχεία επιθετικότητας ή αμυντικότητας, αλλά είναι πραγματικά πετυχημένες όταν είναι αόρατες τόσο από την αστυνομία και το συντηρητικούς πολίτες όσο και από το θέαμα και τους αφομοιωτικούς του μηχανισμούς. Στο ντοκιμαντέρ «Εδώ δεν υπάρχει Άσυλο» η αφηγήτρια σε μορφή απαγγελίας θα πει: «Τρέφονταν από κάδους σκουπιδιών, όταν οι κάδοι γίνονταν προσανάμματα. Μαζεύονταν στις πλατείες και στις καταλήψεις να την πέσουν στους μπάτσους, στους φλώρους, στους μαλλιάδες, στους skinheads. Μαζεύονταν για να την πέσουν στον κόσμο ολόκληρο και άλλες φορές μαζεύονταν για να τους την πέσει ο κόσμος ολόκληρος, επειδή ο κόσμος όλος ήταν εναντίον τους. Στα σπίτια, στα σχολεία, στις πλατείες, στους δρόμους, στα καφενεία».[54]

«Κάποιος θα πει ότι στις αρχές της δεκαετίας του ’80 αν είχες ξασμένο μαλλί σαν του Ρόμπερτ Σμιθ των Cure και έμπαινες στο λεωφορείο, οι υπόλοιποι επιβάτες σιωπούσαν και έστρεφαν μακριά σου το βλέμμα τους – εκτός και αν σε κοιτούσαν επίμονα κουνώντας απαξιωτικά το κεφάλι. Άλλος θα πει ότι αν ήσουν πάνκης και περπατούσες στο δρόμο φορώντας κολλητά παντελόνια και σκισμένες μπλούζες, πάντα κάποιος θα σε έκραζε, μπορεί ακόμη και κέρματα να σου πετούσαν. Όχι ότι δεν συνέβαινε το ίδιο αν στην Αθήνα εκείνη τη μεταιχμιακή περίοδο ανταποκρινόσουν εμφανισιακά στα κελεύσματα οποιουδήποτε από τα νεωτεριστικά ρεύματα μουσικής που ξέφευγαν από την κλασική ποπ και

Θα αναφέρει ο Κίμης μέλος του συγκροτήματος «Bad Movies» στο ντοκιμαντέρ των Σ. Βαφειάδης- Μ. Δαλανίκας, Μέχρι Να Γίνεις Ο Βασιλιάς Των Ηλιθίων (2013) παραγωγή: Stefi Productions https://www.youtube.com/watch?v=psfmYInXHb0&ab_channel=StartASceneProductions

[54] στο ντοκιμαντέρ του Μιχάλη Καφαντάρη «No Asylum Here» (2015) https://www.youtube.com/watch?v=k0M-OR0I_Ck&t=2s&ab_channel=ThereisNoasylumhere

ροκ εικονογραφία. Αν κυκλοφορούσες δε και με καμιά κιθάρα στην πλάτη, ίσως και να πήγαινες ακόμα περισσότερο γυρεύοντας.»[55]

Στο συγκεκριμένο σημείο παρενθετικά βλέπουμε ότι τα σημεία που αναφέραμε και προηγουμένως π.χ: η Κλαυθμώνος ή τα Προπύλαια βρίσκονται σε απόσταση αναπνοής από την Πλάκα που εξακολουθούσε ως ένα βαθμό να υπάρχει στο συλλογικό φαντασιακό ως ασφαλής χωρικά ζώνη και σαν πολιτισμικός φάρος στα υπο-πολιτισμικά στοιχεία. Καταλαβαίνουμε λοιπόν, ότι μπορούμε να αποδώσουμε και κεντρομόλες χωροταξικά τάσεις συγκρότησης στο πνεύμα της επιβίωσης της κοινότητας της αντικουλτούρας.

Η ανάγκη για μονιμότητα εντός ενός συγκεκριμένου χωρικού πλαισίου, το οποίο θα διαμόρφωνε ιδανικές συνθήκες για την συγκρότηση ισχυρών κοινοτήτων στην εκάστοτε υποκουλτούρα, οδήγησε πολλές από αυτές σε περιπλανήσεις εντός της μητρόπολης με στόχο τόσο την ίδια την εξερεύνηση του αστικού τοπίου, αλλά κυρίως την εύρεση μια «νέας Πλάκας». Η «νέα Πλάκα» αποτυπώθηκε τόσο στην περιοχή των Εξαρχείων όσο και σε διάσπαρτα σημεία εντός της πόλης που μπορεί να ήταν είτε κέντρα νυχτερινής διασκέδασης είτε σημεία συνάντησης εντός του δημοσίου χώρου (π.χ Rebound,στάση ηλεκτρικού στο Θησείο, Φωκίωνος Νέγρη, Πήγασος, Πεδίον του Άρεως κ.α. Το κοινό χαρακτηριστικό όλων αυτών των σημείων εντός του αστικού ιστού αποτελούσε αρχικά η εγγύτητά/περιφερειακότητά τους με το κέντρο της Αθήνας. Το κύριο, όμως, κοινό χαρακτηριστικό αποτελούσαν τα ποιοτικά στοιχεία των σημείων αυτών, τα οποία εξασφάλιζαν την ύπαρξη ενός πέπλου «αορατότητας» για τα υπο-πολιτισμικά υποκείμενα, συνθήκη αναγκαία για την ασφάλεια και την ομαλή δραστηριοποίηση αυτών. Αυτό σήμαινε, ότι αναφερόμαστε για περιοχές γύρω από το κέντρο του Αθηναϊκού χάρτη, οι οποίες δεν έφεραν όμοια εικόνα με εκείνης του ιστορικού-εμπορικού τριγώνου και δεν συντελούνταν εντός τους οι ίδιες κοινωνικές και οικονομικές διαδικασίες. Συνεπώς, αυτά τα σημεία δεν είχαν την ίδια κινητικότητα, τις ίδιες ταξικές-κοινωνικές και πολιτισμικές αναφορές σε σχέση με εκείνες του ιστορικού κέντρου. Εντός αυτών μπορούσε να ξεδιπλωθεί

[55] Θ. Μίχος (2/10/2023) στο https://www.news247.gr/magazine/culture/epistrofi-sta-skoteina-athinaika-80s-me-tin-creep-records/

το υπο-πολιτισμικό ρεπερτόριο μακριά από την επιτήρηση της αστυνομίας, των συντηρητικών βλεμμάτων και τα πλαίσια του κυρίαρχου λόγου. Οι νεολαίοι μπορούσαν να χάνονται στα πάρκα και σε πλατείες, ανάμεσα σε άλλα υποκείμενα του κοινωνικού πεδίου το οποία ήταν κι αυτά αντιστοίχως «περιθωριακά» ή «παρεκκλίνοντα». Τοιουτοτρόπως, ένα τέτοιο σημείο κατέληξε να είναι και η γειτονιά στην οποία μεγάλωσε ο Τ., γεγονός το οποίο αποτυπώνεται στην εμφάνιση καταλήψεων όπως η Villa Αμαλίας ή club όπως εκείνο της Rebound στην πλατεία Αμερικής.

5.4. Υποκουλτούρες στην Αθήνα.

«Μεγάλωσα στον απόηχο των 80's. Υπήρχαν πολλές φιγούρες ξεθωριασμένες. Παλιοί ροκάδες, φρικιά με μοϊκάνες/λοφία "βουτηγμένα" στη πρέζα και πολλά άλλα. Αυτό δε σήμαινε ότι οι κουλτούρες του '80 είχαν πεθάνει. Ίσα-ίσα το 90' πολλές επιβίωσαν και άλλες εδραιώθηκαν σε μεγαλύτερο βαθμό. Το πανκ είχε περάσει την πρώτη του φάση των μαγαζιών και με dark-punk μπάντες όπως η Γενιά του Χάους, οι Stress, οι Γκρόβερ, οι Αντί… κ.α. και είχε περάσει στην καταληψιακή του περίοδο με πιο metal και hardcore στοιχεία. Στη γειτονιά είχαμε πολλούς πάνκηδες. Πολλοί από αυτούς αν και καλά παιδιά ήταν και τραμπούκοι. Πιτσιρικάς εγώ, ήρθαν και μου τη πέσανε για να με κλέψουνε. Άλλη φορά με απείλησαν να μου πάρουν μια μπλούζα που φορούσα αν δεν τους έλεγα τη δισκογραφία τους[56]. Τότε ήταν η εποχή που έπρεπε να είσαι «αληθινά αληθινός», διαφορετικά ήσουν σκάρτος και της πόζας. Έπρεπε να ξέρεις για να μπορείς να ανήκεις κάπου. Επίσης είχαμε εδώ και 'κει κάτι σκινάδες. Αυτοί είχαν εξαφανιστεί απ' όσο ξέρω στα μέσα του '80, αλλά με το μεταναστευτικό ξαναμαζεύτηκαν. Εκείνη την περίοδο δεν είναι όπως τώρα. Δεν υπήρχαν αντιφασίστες σκινάδες-καραφλοί. Όλοι ήταν φασίστες. Από το 2000 και μετά εμφανίστηκαν οι antifaδες skinheads. Μετά ήταν οι

[56] Ήταν αρκετά σύνηθες τις δεκαετίες του 1980 και του 1990 να παίρνεται (στην πραγματικότητα κλέβεται) «δικαιωματικά» το T-shirt που αναγράφει το όνομα ενός μουσικού συγκροτήματος στην περίπτωση που ο κάτοχός του δεν γνώριζε αρκετές πληροφορίες για το εν λόγω συγκρότημα. Έτσι εάν κάποιος ρωτούσε κάποιον που φοράει π.χ μπλούζα Metallica τη δισκογραφία της μπάντας και ο κάτοχος δεν τη γνώριζε, έπρεπε εκείνος που κάνει την ερώτηση να την πάρει. Όπως θα αναφέρει και ράππερ ΛΕΞ στο τραγούδι «Μουσική για τσόγλανους» του 2011 «Γιατί ο δρόμος ανατρέφει τα σκληρότερα παιδιά/του '90 γενιά αλά ελληνικά/ Τζίνα στα δημοτικά και μαγκιές στην Πρασιά/Σιλικόνη στα τσι-πάπου, σκουλαρίκια στ' αυτιά/Πες μου τη δισκογραφία ή βγάλ' την μπλούζα, γενιά (βγάλ' τη)»

rockabilláδες και οι psychobilláδες με τα μαλλιά-κοκόρια του Έλβις. Αυτοί ήταν η μειοψηφία της μειοψηφίας, αλλά ήταν τρομεροί τύποι, άγριοι και χόρευαν ακραία. Οι κυριότερες ομάδες ροκαμπιλάδων ήταν οι Victoria Cats που σύχναζαν από την Πλατεία Βικτωρίας ως την Κυψέλη, οι Περιστεριώτες που σύχναζαν στο Λόφο των Αξιωματικών, οι Αμπελοκηπιώτες, οι Γλυφαδιώτες που σύχναζαν στα Bobby's. Οι πιο σκληροπυρηνικοί ήταν οι Victoria Cats. Αλλά ξέρεις κάτι; Οι περισσότεροι από αυτούς ή τρελαθήκανε ή πεθάνανε. Έπεσε τότε και η πρέζα και τους θέρισε. Μετά, ξέρεις, τα γνωστά. Μεταλάδες παντού, με μακριά μαλλιά, σκισμένα μανίκια, κολλητά τζιν και στάμπες μπαντών στις μπλούζες. Όλοι αυτοί τσακώνονταν μεταξύ τους. Οι μουσικές ομάδες τότε χωρίζονταν με βάση του τι μουσική άκουγες. Ήταν μια ελιτιστική και συμμορίτικη κατάσταση. Έπαιζε πολύ το θέμα της καθαρότητας, που είχαν φέρει οι ροκάδες από το '70. Αν δεν είσαι δικός μας- είσαι εχθρός μας. Αυτό άρχισε να αλλάζει σε κάποια φάση το '90. Έπαιζε σταδιακά πολύ αφομοίωση και ο καθένας γινόταν ότι ήθελε. Δεν ήταν πλέον πρόβλημα να είσαι πάνκης και να ακούς trance μουσική. Μπορούσες να είσαι μεταλάς και να τα έχεις με μια raveou. Από τότε οι διάφορες «φυλές» άραζαν μαζί στη πλατεία Βικτωρίας, στο πεδίο του Άρεως, στα πρώτα τότε indie free festival και επειδή δεν υπήρχαν πολλά μαγαζιά που να τους δέχονται και αυτοί αντίστοιχα να τα γουστάρουν, πήγαιναν μαζί στη Rebound και στο An club. Σίγουρα κανένας δεν τα πήγαινε καλά με τους σκινάδες, γιατί ήταν φασίστες. Αλλά όλοι μαζί κυνηγάγανε τους new waveάδες που τους θεωρούσαν φλώρους, επειδή ήταν ρομαντικοί και τους θεωρούσαν αδερφές. Μια ομοφοβική κατάσταση δηλαδή…».

5.5. Ο «σημειολογικός ανταρτοπόλεμος»

Ο Τ. θα αναφέρει πως όλα αυτά τα νεανικά υποκείμενα ήταν δακτυλοδεικτούμενα. Πολλοί από αυτούς τους νεαρούς τραμπουκίζονταν και σχολιάζονταν αρνητικά. Η στάση της αστυνομίας υπήρξε ιδιαίτερα καχύποπτη και επιθετική απέναντί τους .«Είχα κάνει κοπάνα από το σχολείο 13 χρονών και είχα πάει στο Πεδίον του Άρεως με μια κοπέλα για βόλτα. Τότε φόραγα ένα περιλαίμιο με καρφιά που είχα φτιάξει μόνος μου και φόραγα ένα δερμάτινο μπουφάν με

παραμάνες. Εκεί με σταματάει ένας αστυνομικός και μου ζητάει ταυτότητα. Βγάζω το πορτοφόλι μου στο οποίο είχα μέσα ένα flyer μια συναυλίας που είχε ζωγραφισμένο έναν σατανά. Μόλις το βλέπει αυτό ο μπάτσος, αρχίζει και με χτυπάει και να μου λέει πως αν με ξαναέβλεπε μπροστά του ντυμένο έτσι θα με λιντσάριζε. Ήταν, βλέπεις, και οι εποχές με τις σατανιστικές τελετές που είχαν όλοι τρομοκρατηθεί»(γέλια).

Μέσα από την εμφάνιση αυτών των υποκειμένων, αντιλαμβανόμαστε το στυλ ως μια μορφή Άρνησης(Hebdige 1988:12)- «ένα σημειολογικό ανταρτοπόλεμο» (Κολοβός 2015:168). Μιας Άρνησης, η οποία μέσω σημειολογικών και συμβολικών στοιχείων στην εμφάνιση θέλει να δηλώσει μια διαφοροποίηση με τον κυρίαρχο λόγο της αισθητικής. Μιας αισθητικής η οποία είναι άρρηκτα συνυφασμένη με τους αξιακούς κώδικες του κυρίαρχου κοινωνικού λόγου (ηθικά, πολιτικά, κοινωνικά). «Φαντάσου 18 χρονών παιδιά να τα σταματάνε οι αστυνομικοί και να τα κάνουν ρεζίλι στον δρόμο. Μόνο και μόνο επειδή έχεις διαφορετικά ρούχα και να σε ψάχνουν λες και είσαι εγκληματίας. Τα σκέφτομαι αυτά τώρα. Να αντιμετωπίζεις έτσι ένα παιδί 18 χρονών, επειδή έχει μαλλιά σηκωμένα ή επειδή έχει σκουλαρίκια, είναι κάτι αυτό. Κάτι κάναμε στην ουσία.»[57] Οι παραμάνες, τα καρφιά, τα περίεργα κουρέματα αποκτούν μια συμβολική διάσταση, η οποία αποτελεί μια δήλωση «αυτοεξορίας» από τον υπάρχοντα κόσμο και σύστημα(Genet 1967). Αυτή η μείξη, δηλαδή ο συνδυασμός στοιχείων που δεν έχουν κάποια απαραίτητη συνάφεια μεταξύ τους και που προσαρμόζονται στην εξωτερική εμφάνιση των υποκειμένων της αντικουλτούρας διαμορφώνουν μια νέα στιλιστική εμφάνιση της οποίας το ζητούμενο δεν είναι ένας εναρμονισμένος συνδυασμός ρούχων. Αντιθέτως αυτό το ενδυματολογικό «κολλάζ» (bricolage) επιδιώκει να αποτυπώσει με κάθε στοιχείο της ενδυματολογικής εμφάνισης ένα πλήθος μηνυμάτων. Η έννοια του Claude Levi Strauss «bricolage» είναι «η αναδιάταξη και επανασυγκειμενοποίηση (recontextualisation) των αντικειμένων για να

[57] Θα αναφέρει ο Χρίστος Panther του συγκροτήματος «Πανικός» στο ντοκιμαντέρ των Σ. Βαφειάδης- Μ. Δαλανίκας, Μέχρι Να Γίνεις Ο Βασιλιάς Των Ηλιθίων (2013) παραγωγή: Stefi Productions
https://www.youtube.com/watch?v=psfmYInXHb0&ab_channel=StartASceneProductions

κοινωνούν νέα νοήματα εντός ενός ολοκληρωμένου συστήματος σημασιών, το οποίο ήδη περιέχει προηγούμενα και επικείμενα νοήματα συνημμένα στα αντικείμενα που χρησιμοποιήθηκαν. *Μαζί, [σημαίνον] αντικείμενο και [σημαινόμενο] νόημα (meaning) απαρτίζουν ένα σημείο (sign) και, εντός καθεμίας κουλτούρας, αυτά τα σημεία συναρμολογούνται, κατ' επανάληψη, σε χαρακτηριστικές μορφές λόγου (discourse)*(Κολοβός 2013:34). *Όμως, όταν ο bricoleur επανατοποθετήσει το σημαίνον αντικείμενο σε διαφορετική θέση εντός του λόγου, χρησιμοποιώντας το ίδιο ρεπερτόριο σημείων, ή όταν το αντικείμενο τοποθετηθεί σε διαφορετικό σύνολο συναρμολόγησης, σχηματίζεται ένας νέος λόγος, μεταβιβάζεται ένα νέο νόημα»*. (Κολοβός 2013:34). Καθώς ο bricoleur απευθύνεται στην υπάρχουσα κοινωνία με την επίσημη μορφή του λόγου που αυτή χρησιμοποιεί, τα ενδυματολογικά στοιχεία του bricoleur χρειάζεται να υπάρχουν και να φέρουν νοήματα οργανωμένα στο κατανοητό από όλους σύστημα (Κολοβός 2013:34). Έτσι, «η επανατοποθέτησή τους και ο μετασχηματισμός τους γίνεται αντιληπτός ως μετατροπή». Διακρίνεται μια διαλεκτική ανάμεσα στην δράση και στην αντίδραση, που δίνει νόημα σε όλα αυτά τα σημειολογικά στοιχεία (Hebdige 1988:13).Όπως θα αναφέρει ο Αλέκος από την punk μπάντα Γκούλαγκ:« Στην Ελλάδα ήταν πολύ καινούριο πράγμα τη δεκαετία του '80 το punk. Εγώ να φανταστείς δεν έκανα τίποτα τρομερό. Πήγαινα στο σχολείο με ένα κολιέ από παραμάνες, μία κονκάρδα "Fuck off n' Die!" και μια γραβάτα πάνω απ' το T-shirt. Ήμουνα και εγώ…δεν ξέρω τι ήμουνα».[58]

Γιατί, όπως η σύγκρουση ανάμεσα στην «αντικοινωνική» παραμάνα και την «νόμιμη» οργή του αστυνομικού συγκεντρώνεται σε ένα και μόνο αντικείμενο, έτσι και οι αντιθέσεις ανάμεσα στις κυρίαρχες και υποτελείς ομάδες αντανακλώνται στην επιφάνεια της υποκουλτούρας-στα στιλ, που δημιουργούν τα ασήμαντα αντικείμενα και που αποκτούν έτσι ένα διπλό νόημα(Hebdige 1988:13). Από τη μία πλευρά, προειδοποιούν τον «ομαλό» κόσμο για μια επικίνδυνη παρουσία (διαφοροποίηση) και συγκεντρώνουν επάνω τους τις θολές υποψίες και

[58] Θα αναφέρει ο Αλέκος Κανταρτζής του συγκροτήματος «Γκούλαγκ» στο ντοκιμαντέρ των Σ. Βαφειάδης- Μ. Δαλανίκας, Μέχρι Να Γίνεις Ο Βασιλιάς Των Ηλιθίων (2013) παραγωγή: Stefi Productions https://www.youtube.com/watch?v=psfmYInXHb0&ab_channel=StartASceneProductions

τα αμήχανα γέλια. Από την άλλη πλευρά, γίνονται για αυτούς που τα μυθοποιούν σύμβολα μιας απαγορευμένης οντότητας και πηγές αξίας (Hebdige 1988:13). Οι «συμβολικές» δυνατότητες των αντικειμένων δεν είναι λιγότερο «χρήσιμες» από τις «λειτουργικές» τους δυνατότητες(Σταυρίδης 1990:138). Γίνονται σύμβολά ενός θριάμβου που κατάφεραν τόσο να επιβιώσουν εντός ενός εχθρικού περιβάλλοντος όσο και να λειτουργήσουν μαρτυρικά/ηρωικά στην περίπτωση που εξαιτίας τους θα προκύψει μια βίαιη αντιμετώπιση με αρνητικά για τον φέροντα αποτελέσματα. Και στις δύο περιπτώσεις, όμως, κύριο ρόλο λαμβάνει η αμφισβήτηση μέσα από την ορατότητα και τις αντιδράσεις που προκύπτουν με βάση αυτή. Το στυλ λειτουργεί ως ένας αόρατος πυροκροτητής ενός αόρατου διαλόγου εντός του κοινωνικού πεδίου. Μέσω της αισθητικής διαφοροποίησης εκκινεί μια διευρυμένη αντιπαράθεση ως προς τις επιλογές ζωής του κάθε υποκειμένου, του ηθικού του κώδικα, της ταξικής του θέσης και των πολιτικών του πεποιθήσεων.

Κατά αυτόν τον τρόπο και χρησιμοποιώντας το παράδειγμα των νεαρών punks, οι ίδιοι θα ξυρίσουν τα μαλλιά τους για να ξεχωρίσουν από τους χίπηδες, θα φορέσουν δερμάτινα jacket και θα βάλουν πάνω τους αλυσίδες για να διαχωριστούν από τους παλιούς rockers και θα επιμεληθούν περισσότερο την συνολική τους εξωτερική εμφάνιση για να διαχωριστούν από τη μη προσεγμένη προλεταριακή εμφάνιση των νέων που είναι πολιτικοποιημένοι (Μποζίνης 2008:390). Επιπροσθέτως, θα «σηκώσουν (βαμμένες) μοϊκάνες», και θα φορέσουν παραμάνες, κονκάρδες και λουκέτα. Αν και η συνηθισμένη punk αμφίεση απαρτιζόταν από δερμάτινο μπουφάν, στενό-σωλήνα τζιν, αρβύλες και ζώνες και βραχιόλια με καρφιά, ορισμένες φορές οι νεαροί αυτοί θα φορέσουν καμπαρτίνες, σκωτσέζικα παντελόνια και ροκαμπίλλι παπούτσια με χοντρούς πάτους (Μποζίνης 2008:30)1. Όπως συνέβη και στην Βρετανία, στην Ελλάδα οι punks κάποιες φορές θα εμφανιστούν με σβάστικες για να προκαλέσουν και να δηλώσουν την αποστασιοποίηση τους από την κοινωνία των μεγαλύτερων σε ηλικία, που ενώ είχαν πολεμήσει τους ναζί κουβαλούσαν έναν συντηρητισμό και την ηθική μια παλαιότερης περιόδου (Μποζίνης 2008:391). «Κάποια στιγμή θυμάμαι ότι φορούσα ένα T-shirt των Killing Joke, το οποίο είχε τον Πάπα να επιθεωρεί τα γερμανικά στρατεύματα. Και

περιμένω σε μία στάση λεωφορείου και έρχεται μια κυρία και μου λέει "Αυτό τι το φοράς; Ξέρεις αυτοί τι μας κάνανε το '40;" Της λέω "δεν έχεις πιάσει το νόημα του T-shirt"».[59] Αντίστοιχα, όμως, φόρεσαν κόκκινα αστέρια και σφυροδρέπανα (Μποζίνης 2008:391) είτε για να προκαλέσουν όσους φορούσαν σβάστικες είτε γιατί συμφωνούσαν με τις αριστερές ιδέες ακολουθώντας το παράδειγμα της βρετανικής punk rock μπάντας The Clash. Το εν λόγω γκρουπ έτεινε προς τροτσκιστικές κατευθύνσεις και φόραγαν τα μέλη του επιδεικτικά περιβραχιόνια με κομμουνιστικά σύμβολα δείχνοντας με αυτόν τον τρόπο την απέχθειά τους σε όσους φόραγαν τα αντίστοιχα ναζιστικά, ακόμα κι αν το έκαναν για να προκαλέσουν την συντηρητική βρετανική κοινωνία που είχε μεγαλώσει στην περίοδο του Β'ΠΠ.

Από την άλλη πλευρά, οι κοπέλες ούσες ισότιμα μέλη στις punk παρέες(Μποζίνης 2008:403) θα βαφτούν με έντονο μακιγιάζ γύρω από τα μάτια για να διακωμωδήσουν και να σχολιάσουν επικριτικά το βάψιμο των κυρίων της αστικής τάξης(Μποζίνης 2008:391). Γενικά η μορφολογία της ένδυσής τους είναι γκροτέσκα. Η ενδυματολογία τους που αποτελούταν από δερμάτινες μίνι φούστες, δικτυωτά καλτσόν, δερμάτινα σουτιέν έξω από τις μπλούζες δημιουργούσε τόσο την εντύπωση μιας ελευθεριακής ερωτικής κουλτούρας, αλλά κυρίως όλα σχετίζονταν σε σχέση με την πρόκληση και την προκλητικότητα (Μποζίνης 2008:391). Η ένδυση των γυναικών punks (όπως και των υποκατηγοριών της punk κουλτούρας) αποτελούσε μια συμβολική κριτική στα πρότυπα θηλυκότητας, στις έμφυλες κοινωνικές συμβάσεις/ νόρμες και στον υπάρχοντα καταναλωτισμό σε σχέση με την γυναικεία εμφάνιση (Μποζίνης 2008:391,403).

5.6. Οι νέες υποκουλτούρες στο ξημέρωμα του '90

Από τις αρχές του 1990 και ύστερα, το εναλλακτικό πολιτισμικό τοπίο αναδιαμορφώνεται. Στην ελληνική μουσική σκηνή εισάγονται νέες επιρροές από το εξωτερικό, οι οποίες θα διαμορφώσουν νέα είδη ντυσίματος, νέες συμπεριφορές και νέους τρόπους και σημεία διασκέδασης. Η grunge μουσική σαν συνδυασμός της punk της indie

[59] Θα αναφέρει ο Μιχάλης Πούγουνας των Flowers Of Romance στο ντοκιμαντέρ του Μιχάλη Καφαντάρη «No Asylum Here» (2015) https://www.youtube.com/watch?v=k0M-OR0I_Ck&t=2s&ab_channel=ThereisNoasylumhere

rock της εποχής, θα διαμορφώσει ένα νέο μεγάλο ροκ κοινό, το οποίο όμως δεν θα αφήνει μακριά μαλλιά ούτε θα ντύνεται «έξαλα». Αντίθετα καρό πουκάμισα και ξεθωριασμένα φαρδύτερα τζιν θα εισάγουν, μια εικόνα περισσότερη κοντινή στα κυρίαρχα αισθητικά μοντέλα. Επιπροσθέτως, η κουλτούρα του χιπ-χοπ θα είναι και αυτή λιγότερο εκκεντρική ως προς το ντύσιμο. Οι αρνήσεις που η κουλτούρα αυτή θα εισάγει, θα εντοπιστούν εντονότερα στην μουσική μέσα από την χρήση περισσότερων στίχων (λόγω της μορφολογίας της) και στο graffiti, το οποίο έχοντας την ανάγκη να εξαπλωθεί σε ολόκληρη την πόλη(λόγω της ανάγκης να διαχυθεί το όνομα του writer[60] όσο το δυνατόν περισσότερα σημεία) θα σπάσει τα στεγανά παλαιότερων υποκουλτούρων που κομβικό για αυτές ήταν η μονιμότητα εντός τους χώρου.

Παρόλα αυτά στην Ελλάδα της εποχής εκείνης, η μουσική της rave και τα rave parties θα αποτελέσουν την πολιτισμική τομή ως προς τις κουλτούρες της νεολαίας. «Οι περισσότεροι εκείνης της εποχής πάνκηδες, darkηδες, metalάδες και ροκάδες θα γίνουν raveάδες»[61]. Οι ravers δεν θα αναζητήσουν σημεία για να πραγματοποιήσουν το πολιτισμικό τους τελετουργικό (party) στο κέντρο της πόλης.

Αντιθέτως, θα αναζητήσουν σημεία έξω από το κέντρο της πόλης, όπου πρώην βιομηχανικοί χώροι των προαστίων θα μετατραπούν σε club και συγχρόνως θα χορέψουν σε οικόπεδα περιοχών εκτός της ίδια της Αθήνας, όπου θα μπορούσαν να βρίσκονται εκεί μέχρι το πρωί, δίχως παρεμποδίσεις. Μέσω της συγκεκριμένης μουσικής θα αναδιαμορφωθούν η όροι νεανικής διασκέδασης. Η μουσική θα βασιστεί κυρίως σε ψηφιακά μέσα (υπολογιστές, synthesizers) και όχι σε αναλογικά (π.χ κιθάρα, ντραμς, μπάσα κ.α). Ο ήχος θα υπάρξει αποκλειστικά ηλεκτρονικός και ο ρυθμός της μουσικής θα είναι υπερβολικά γρήγορος, προσδίδοντας μια μουσική ενέργεια που δεν υπήρχε στο παρελθόν. Επιπροσθέτως, η συγκεκριμένη μουσική σκηνή θα συσχετιστεί άμεσα με την χρήση τόσο ψυχεδελικών ουσιών (LSD) όσο και με την χρήση «ανεβαστικών» ουσιών (ectasy, κοκαΐνη). Η

[60] Writer είναι η ονομασία για τον γκραφφιτά/graffiti artist που «γράφει» το όνομά του στους τοίχους

[61] Θα μας πει ο Τ.

νυχτερινή ζωή των νέων αλλάζει και οι κοινότητες μεταξύ τους μορφοποιούνται μέσα από τα club και όχι μέσα από σημεία του δημόσιου χώρου όπως το παρελθόν. Κατά αυτόν τον τρόπο, η ανάγκη εύρεσης σημείων συνάθροισης και επικοινωνίας, θα αναζητηθεί σε αυτούς τους χώρους και όχι σε περιοχές όπου είναι αναγκαία η «αορατότητα».

«Πολλοί πιτσιρικάδες που πήγαιναν στην Villa σταμάτησαν να έρχονται. Προτιμούσαν τα rave parties και τα afteράδικα. Τα φρικιά του παρελθόντος κράτησαν τα σκουλαρίκια, αλλά φόρεσαν ανοιχτόχρωμα ρούχα. Από το '95 και μετά, πέρα από αυτούς που πήγαιναν στο «Σπίτι», δεν έβλεπες τόσα πολλά φρικιά στη γειτονιά».[62]

Ακόμη, η συγκεκριμένη μουσική δεν θα ταυτιστεί με τις ίδιες πολιτικές αιχμές που έθεταν προγενέστερες μουσικές υποκουλτούρες, αλλά αντιθέτως θα παρουσιαστεί σαν μια μουσική σκηνή που θα προσπαθήσει να διαρρήξει την καθημερινή αλλοτρίωση, όχι μέσω μιας άμεσης καταγγελίας, αλλά μέσα από τον τρόπο με τον οποίο αυτή πραγματοποιείται (χορός). Εισάγοντας διάφορες γενικότερες και πιο αποδεκτές και μη συγκρουσιακές αξιώσεις αντίστοιχες με εκείνες των hippies (αγάπη και ειρήνη), θα χαίρει ευρύτερης αποδοχής από το νεανικό κοινό. Έτσι, θα υπάρξει μια περισσότερο διαταξική κουλτούρα σε αντίθεση με εκείνες του παρελθόντος, όπου η συχνή αναφορά στις ταξικές και κοινωνικές διακρίσεις είναι έντονη.

[62] Αφηγείται ο Τ.

6. Ο Πήγασος και το Ρόδον Live

«Γνωρίζεις ποιο είναι το επίσημο σλόγκαν του Ρόδον; Από την πρώτη ημέρα υπάρχει. Είναι τυπωμένο και στην πρώτη αφίσα (του συναυλιακού χώρου). "Regina Rosas Amat". Που σημαίνει "η Βασίλισσα αγαπάει τα ρόδα" στα λατινικά. Και η βασίλισσα στο μυαλό όλων μας ήταν η Αθήνα, που σήμαινε ότι το Ρόδον είναι εδώ για να το αγαπάει η πόλη του.»[63]

6.1. Τα Εξάρχεια ως η «νέα Πλάκα»

Στον απόηχο του διωγμού των «παρεκκλίνουσων» φιγούρων από την ευρύτερη περιοχή της Πλάκας και ύστερα από την σύντομη σε διάρκεια περιπλάνηση των συγκεκριμένων νεανικών ομάδων στο κέντρο της Αθήνας, αυτές θα εγκατασταθούν στην περιοχή των Εξαρχείων. Όπως θα αναφέρει και ο Γ. Κολοβός σε συνέντευξή[64] του «Τα Εξάρχεια ήταν ο επόμενος φυσιολογικός χώρος που μπορούσαν να πάνε τέτοιες ομάδες, γιατί ήδη απ' το '74 εκεί έχουν (ήδη) αρχίσει να μαζεύονται οι αριστεροί φοιτητές. Κάποιοι το πάνε και πιο παλιά, από την εποχή των Δεκεμβριανών και μετά. (…) Στις αρχές της δεκαετίας του '80, απ' το '84/'85 και μετά, ήδη υπάρχουν βιβλιοπωλεία στην περιοχή, κάποια δισκάδικα στην ευρύτερη περιοχή που φέρνουν και punk δίσκους. Μπορεί κάποιος να αράξει στη πλατεία Εξαρχείων και να πάρει μια μπύρα απ' το περίπτερο, άρα πετυχαίνει αυτήν την ατμόσφαιρα της Κλαυθμώνος[65].(…)Υπήρχαν bar στα Εξάρχεια.(…) Η παλιά αντί-κουλτούρα του '60 και του '70, οι οποίοι κάτι έχουν αρχίσει να ψυλλιάζονται για το punk, δηλαδή στο Ιδεοδρόμιο και ο Μηλάτος είχε εκδώσει εκείνο το βιβλίο 'Το punk'. Οπότε, μάλλον, είναι μια ατμόσφαιρα που τους δέχεται. Δε λέω ότι ταυτίζονται, απλά και οι

[63] Θα αφηγηθεί Θοδωρής Μανίκας (μέλος της ομάδας διοργανώσεων του Ρόδον Live) στην εκπομπή της ΕΡΤ «Τα Στέκια-Ρόδον Live» του Νίκου Τριανταφυλλίδη 3/1/2016
https://www.youtube.com/watch?v=JDeBr2vSLho&t=688s&ab_channel=%CE%95%CE%A1%CE%A4%CE%91.%CE%95.

[64] Στο κανάλι του youtube Ο Ελευθεριακός
https://www.youtube.com/watch?v=Gan4mri3L_s&ab_channel=%CE%9F%CE%95%CE%BB%CE%B5%CF%85%CE%B8%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CF%8C%CF%82

[65] Εννοεί την πιο «δρομίσια» και πιο περιπετειώδη

αναρχικοί από κάποια φάση και μετά, επειδή αρχίζουν και οι πάνκηδες και κατεβαίνουν στις πορείες, θεωρούν ότι "είναι σαν κι εμάς". Τα αναρχικά έντυπα εκείνη την εποχή έχουνε μια σχετικά θετική άποψη για punk. Ότι είναι μια μορφή "Anarchy in the UK"[66] άρα είναι αναρχικοί κι αυτοί. "Οι ex-humans έχουνε τα Αλφάδι άρα είναι δικοί μας" κατά κάποιον τρόπο. "Πιτσιρικάδες, φασαριόζοι, ίσως ανεγκέφαλοι μεν, αλλά τέλος πάντων δικοί μας δε"».

6.2. Πήγασος: η στέγη των συγκροτημάτων

Ένας από τους χώρους που θα στεγάσει τόσο την κύρια πολιτισμική τους τελετουργία (συναυλίες) όσο και την ανάγκη κοινωνικής συνεύρεσης στο άκουσμα της μουσικής που την εκφράζει θα αποτελέσει το Club Πήγασος. Το club Πήγασος, όπως και άλλα όμορα μαγαζιά της περιοχής που έχουν ως κύριο κοινό στοιχείο την ροκ (και τα υποείδη της) μουσική, ανήκαν στον παλαίμαχο «πανελλαδικάριο» Πέτρο Κουτσούμπα, ο οποίος θα αποτελέσει πατρική φιγούρα για πολλά μέλη της punk (και όχι μόνο) κοινότητας, καθώς ήταν εκείνος ο οποίος έδινε την δυνατότητα σε πολλά punk μουσικά σχήματα να κάνουν συναυλίες στα καταστήματά του(Κολοβός 2013:106). Αξιοσημείωτες μπάντες του punk, post punk, darkwave και rock 'n roll ήχου θα βρούνε στέγη για τις συναυλίες τους. Μπάντες όπως οι Alive she Died, Χωρίς περιδέραιο, Ex-Humans, Stress, Yell-o- Yell, Villa 21, South of no North, οι Last Drive και άλλες θα αφήσουν το αποτύπωμά τους στον χώρο. Τα ίδια τα συγκροτήματα θα διευρύνουν το κοινό τους και η εναλλακτική σκηνή-κοινότητα της πόλης θα ενισχύσει τους προϋπάρχουσες σχέσεις μέσα της. Ο συνιδιοκτήτης του Πήγασου Danny στην εκπομπή «Τα Στέκια» λέει πως: «Ουσιαστικά εκεί πέρα φτιάχτηκαν όλα τα γκρουπ τα οποία έμειναν στην ιστορία και δισκογράφησαν, δηλαδή π.χ. οι Last Drive, όπου και αναγνωρίστηκαν.» [67]

[66]Το Anarchy in the U.K. είναι τραγούδι του αγγλικού Punk συγκροτήματος Sex Pistols, το οποίο συμπεριλήφθηκε στον δίσκο τους, Never Mind the Bollocks, Here's the Sex Pistols, το 1977. Το τραγούδι κυκλοφόρησε πρώτα ως single το 1976. Ήταν και το πρώτο τους. Οι στίχοι του έχουν ύφος πολιτικό και επικεντρώνονται στην αναρχία.
https://el.wikipedia.org/wiki/Anarchy_in_the_U.K.

[67] στην εκπομπή της ΕΡΤ «Τα Στέκια-Ρόδον Live» του Νίκου Τριανταφυλλίδη 3/1/2016
https://www.youtube.com/watch?v=JDeBr2vSLho&t=688s&ab_channel=%CE%95%CE%A1%CE%A4%CE%91.%CE%95.

Ο Γιάννης Μπρεγιάννης στο ντοκιμαντέρ «No Asylum Here» θα αναφέρει: «Πιστεύω πως η ιστορία του Πήγασου είχε να κάνει με την ποιότητα των ανθρώπων που ζούσαν στη δεκαετία του 80', που δεν ήταν ταγάρια, που δεν ήταν ΠΑΣΟΚ ούτε Νέα Δημοκρατία, αλλά ούτε και ΚΚΕ. Για εκείνα τα χρόνια ήμασταν οι μιαροί, γιατί ήμασταν το ξενόφερτο αμερικάνικο είδος, είμαστε το «μπάτσοι-γουρούνια-δολοφόνοι». Δεν ήμασταν οι «Αμερικάνοι φονιάδες των λαών», ο Μικρούτσικος, ο Θοδωράκης. Για τους άλλους όμως ήμασταν ταγάρια. Όμως, όλα αυτά τα πράγματα που ήταν αναγκαστικά κομμάτια της ζωής μας(εννοεί τα «Αμερικάνοι φονιάδες των λαών», ο Μικρούτσικος, ο Θοδωράκης) , τα βλέπαμε και θέλαμε να τα αποφύγουμε. Και ίσως ο τρόπος για να τα αποφύγουμε ήταν ο Πήγασος».[68]

6.3. Το rock, το punk, η αντιεξουσία και το Κ.Κ.Ε

Το Κ.Κ.Ε και η Κ.Ν.Ε θα κρατήσουν μια ιδιαίτερα επικριτική και αρνητική στάση απέναντι στο ροκ (και στις μετεξελίξεις του) και στη νεολαία που το ακούει. Θεωρούταν ότι το ροκ ως είδος μουσικής και ως τρόπος ζωής αποτελούσε έμμεση προπαγάνδα του «αμερικάνικου τρόπου ζωής» που παραπλανούσε και αποπροσανατόλιζε την εργατική εν δυνάμει επαναστατική νεολαία(Μποζίνης 2008:371). Τα blue jeans, οι μίνι φούστες, τα μακριά μαλλιά και τα υπόλοιπα σημειολογικά χαρακτηριστικά των νεαρών που είναι φιλικά προσκείμενοι στην ροκ μουσική και αισθητική, θα θεωρηθούν σημάδια μιας καπιταλιστικής παρακμής και αλλοτρίωσης, που θέτουν ανάγκες και επιθυμίες πέρα από αυτές που θα έπρεπε να έχει ο νεαρός Έλληνας εργάτης. Τόσο η δικτατορία όσο και οι εκφάνσεις που λάμβανε ο αμερικανικός ιμπεριαλισμός στον παγκόσμιο χάρτη νομιμοποιούσε και παγίωνε αυτό το χάσμα ανάμεσα στο ροκ και στην Κ.Ν.Ε (Μποζίνης 2008:371). «Θυμάμαι τη δεκαετία του '80 σαν μια βίαιη, συντηρητική και αποπροσανατολισμένη δεκαετία. Είχες να αντιμετωπίσεις μια εχθρότητα, που δεν ήξερες από που πήγαζε. Ήταν ένα συνδυασμός του νόμου 4.000 που ερχόταν από τις προηγούμενες δεκαετίες με αυτήν την

[68] Θα αναφέρει ο δημοσιογράφος και μέλος των συγκροτημάτων «Anti Troppau Council», «Χωρίς Περιδέραιο», «Yeah» Γιάννης Μπρεγιάννης στο ντοκιμαντέρ του Μιχάλη Καφαντάρη «No Asylum Here» (2015) https://www.youtube.com/watch?v=k0M-OR0I_Ck&t=2s&ab_channel=ThereisNoasylumhere

σταλινική παράνοια που έλεγε ότι το rock n' roll είναι ξένο σώμα στην ελληνική νεολαία και ότι στην ουσία δεν πρέπει να υπάρχει. Υπήρχε μια τέτοια αντίληψη. Όμως, αυτό είναι το πιο ωραίο υλικό για να υπάρχεις εσύ. Σου δίνει το κίνητρο να πεις "μόνο και μόνο επειδή έχω τη μπάντα μου και παίζω έχω μια θέση, έχω μία στάση απέναντι σε αυτό το πράγμα και έτσι διαμορφώνω κατά κάποιο τρόπο αυτό το περιβάλλον. Δηλαδή αφού κάνω τη δήλωσή μου το σκηνικό αλλάζει, δεν είναι πια το ίδιο''.»[69]Η στροφή στο ελληνόφωνο πολιτικό τραγούδι επισκίασε την ευαισθησία και το ενδιαφέρον για κοινωνικά ζητήματα, την έκφραση των επιθυμιών, και τον ενθουσιασμό που θα μπορούσε να αποτυπώσει το ελληνικό ροκ. Η παραπάνω συνθήκη δεν σήμαινε, όμως, πως οι φίλοι του ροκ και των υπό-ειδών του δεν ήταν πολιτικοποιημένοι ή δεν ήταν οργανωμένοι σε κάποιον πολιτικό σχηματισμό[70]. Από την άλλη πλευρά, η αδιαφορία του ελληνικού ροκ να συσχετιστεί με τις αναφορές της ελληνικής μουσικής π.χ παραδοσιακό τραγούδι και η επιθυμία να τονιστεί η διαφορά και η κριτική σε αυτήν μέσω της χρήσης αποκλειστικά αγγλόφωνο στίχου, θα διογκώσει το υπάρχον χάσμα (Μποζίνης 2008:372-373). Βέβαια, σε αντίθεση με τους ροκάδες της προηγούμενης δεκαετίας οι πάνκηδες θα χρησιμοποιήσουν τον ελληνικό στίχο σαν κάτι πιο άμεσο και αιχμηρό, που μπορούσε ευκολότερα να εκφράσει τις απόψεις τους, την κριτική τους και τον τρόπο ζωής τους και να τους φέρει πρόσωπο με πρόσωπο με τον καθένα που τους εξόργιζε. Επιπλέον είναι χαρακτηριστικό το παράδειγμα των punks οι οποίοι δεν θα βρουν τίποτα κοινό με το οπισθοδρομικό και συντηρητικό ως προς τις κοινωνικές αλλαγές και ανάγκες κομμουνιστικό κόμμα και αυτό από την πλευρά του θα κρατήσει εχθρική στάση απέναντί τους. «Πήγα σε ένα φεστιβάλ της ΚΝΕ και

[69] Θα αναφέρει Άλεξ Καλοφωλιάς του συγκροτήματος «Last Drive" στο ντοκιμαντέρ των Σ. Βαφειάδης- Μ. Δαλανίκας, Μέχρι Να Γίνεις Ο Βασιλιάς Των Ηλιθίων (2013) παραγωγή: Stefi Productions
https://www.youtube.com/watch?v=psfmYInXHb0&ab_channel=StartASceneProductions

[70] «Ήταν μια φοιτητοπεριοχή, γιατί μαζευόταν από πριν αρκετός φοιτητόκοσμος. Αυτός ό χώρος δηλαδή, η διάσπαση του Ρήγα Φεραίου, η Β' Πανελλαδική, τα άτομα αυτά ήτανε αρκετά πιο ανοιχτά ως προς αυτούς τους τύπους που σκάνε σαν ινδιάνοι, μπορώ να πω ίσως και πιο ανοικτοί κι από του αναρχικούς» θα αναφέρει ο Γ. Κολοβός σε συνέντευξή του στο κανάλι Ο Ελευθεριακός στο youtube
https://www.youtube.com/watch?v=Gan4mri3L_s&ab_channel=%CE%9F%CE%95%CE%BB%CE%B5%CF%85%CE%B8%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CF%8C%CF%82

επειδή είχα μια φωτογραφία(εννοεί στη μπλούζα) του Syd Vicious[71] αυτή την περίφημη με τη σβάστικα και λέγανε "νεοφασίστες" και τέτοια. Γενικά οι ΚΝίτες πιστεύανε ότι όλα αυτά ήταν "αμερικανιές" ή "νεοναζί". Είχαν πολύ αρνητική άποψη».[72]

Αυτή η συνθήκη αποτυπώνεται στο «γνωστό» live για μέλη της punk κοινότητας το 1984 στο κέντρο της Αθήνας. Στις 25 Σεπτεμβρίου 1984, οι υπεύθυνοι της Α.Σ.Ο.Ε.Ε. απαγορεύουν την πραγματοποίηση της προγραμματισμένης punk συναυλίας της «Επιτροπής ενάντια στην κρατική καταστολή». Η προσπάθεια μεταφοράς της συναυλίας στο χώρο του Πολυτεχνείου παρεμποδίζεται από τη νεολαία φοιτητών του Κ.Κ.Ε[73]. Μεγάλες αναταραχές από τους punks και τους αντιεξουσιαστές θα εκδηλωθούν. Στη συλλογική μνήμη θα αποτυπωθεί εκείνη η βραδιά ως «η νύχτα των punks» και θα καταδικαστούν από το σύνολο των πολιτικών φορέων και των Μ.Μ.Ε. Όπως επιβεβαιώνει και ο τραγουδιστής της μπάντας South Of No North Ανδρέας Γρηγοριάδης: «Τώρα θα μιλήσουμε για μία συναυλία που δεν έγινε ποτέ. Υπήρχαν πολλά γκρουπ που θα παίζανε σε αυτή τη συναυλία. Όμως υπήρχαν κάποια προβλήματα με τις αρχές. Υπήρχε πάρα πολύς κόσμος και μέσα και έξω στην Πατησίων. Μετά βγήκαν κάτι φήμες ότι η συναυλία θα μεταφερόταν κάπου αλλού κι ότι θα γίνει άλλη μέρα. Το κοινό εξαγριώθηκε. Τα πράγματα ξεφύγανε. Τα αποτέλεσμα ήταν πως διαβάζαμε έκπληκτοι για πρώτη φορά με οκτάστηλα στις εφημερίδες «Οι πανκς καίνε την Αθήνα».[74]

Οι πάνκηδες θα συσχετιστούν άμεσα πολιτικά και κοινωνικά με τον ευρύτερο αντιεξουσιαστικό χώρο. Συνεχίζοντας με βάση τα παραπάνω, πέρα από ένα αρνητικό γενικά κλίμα που επικρατούσε, οι πολιτικοποιημένοι νέοι/ες των διάφορων πολιτικών τάσεων έτειναν να

[71] Ο Syd Vicious ήταν μέλος της πασίγνωστης μπάντας The Sex Pistols. Υπάρχουν αρκετές φωτογραφίες να φοράει μπλούζα με το ναζιστικό σύμβολο.

[72] θα αναφέρει ο Γ. Κολοβός σε συνέντευξή του στο κανάλι Ο Ελευθεριακός στο youtube https://www.youtube.com/watch?v=Gan4mri3L_s&ab_channel=%CE%9F%CE%95%CE%BB%CE%B5%CF%85%CE%B8%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CF%8C%CF%82

[73] Ο Ριζοσπάστης είχε καταγγείλει το Δεκέμβρη του 1982: «Δεν φτάνουν τα τόσα και τόσα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι κάτοικοι [των Εξαρχείων], έρχεται να προστεθεί η διαφθορά με τους "αναρχικούς", τα ναρκωτικά, τα φανερά πορνεία, τον αγοραίο έρωτα σε κρυφή μορφή στα ξενοδοχεία». Από Τα Παιδιά της Γαλαρίας (2011) σελ. 116

[74] στο ντοκιμαντέρ του Μιχάλη Καφαντάρη «No Asylum Here» (2015) https://www.youtube.com/watch?v=k0M-OR0I_Ck&t=2s&ab_channel=ThereisNoasylumhere

συχνάζουν στους ίδιους χώρους όπου νέοι-μέλη εναλλακτικών πολιτισμικών μουσικών κοινοτήτων είχαν ως στέκια(Μποζίνης 2008:376). Η παραπάνω συνθήκη διαμόρφωσε πεδία επικοινωνίας, συνύπαρξης και ανταλλαγής χαρακτηριστικών ουσιαστικών για τη διαμόρφωση των δύο αυτών πολιτικών-πολιτισμικών ομαδοποιήσεων.

6.4. Ο Πήγασος, οι «επιχειρήσεις Αρετή» και το Χημείο

Αυτό εντοπίζεται και στις δηλώσεις του ιδιοκτήτη του Πήγασου: «Τότε μέναμε στην Τηλεμάχου 10, σε ένα κτίριο υπό ημικατάληψη, ένα παλιό νεοκλασικό, σχεδόν παρατημένο, που το είχε φτιάξει ένας φίλος μου από την αρχιτεκτονική ονόματι Γιώργος Μεταξάς. Εκεί μέσα, λοιπόν, ζούσαμε μια συλλογικότητα ανθρώπων, σύμφωνα με τα δικά μας ήθη. Ήταν μια καταπληκτική εποχή που αναπολώ συχνά. Τέλος πάντων. Ένας άλλος φίλος μου, ο Τάκης Κρεμμύδας, είχε την ιδέα να κάνουμε εκεί ένα μπαράκι. Τελικά το κάναμε μαζί και με τον Ντάνυ (σ.σ. θρυλική μορφή του αθηναϊκού underground που αρκετά χρόνια αργότερα θα γινόταν υπεύθυνος του μπαρ στο Ρόδον). Κάπως έτσι φτιάχτηκε ο Πήγασος.»[75]

Ο Πήγασος λειτούργησε από το 1981 έως το 1985. Όπως θα αναφέρει ο Danny Κουλούρης, ο οποίος αρχικά υπήρξε εργαζόμενος στον Πήγασο και μετέπειτα συνιδιοκτήτης με τον Κουτσούμπα: «Το ‘81 ξεκίνησε. Ξεκίνησε τον πρώτο χρόνο με άλλη μορφή. Ήταν ένα culture club με πιάνο και τραγούδι. Όταν πήρα το μαγαζί το μετάλλαξα. Το έκανα ροκ club στην αρχή. Φώτα δυνατά μουσικές δυνατά, δεν υπήρχαν καθίσματα, δεν υπήρχε τίποτα. Δεν υπήρχε μέχρι τότε αυτό στην Ελλάδα.(...) Και μετά η κίνηση μου φυσικά ήταν να το κάνω ένα live rock club.(…) Ήταν το πρώτο ουσιαστικά club rock liveάδικο που έγινε στην Αθήνα. Στέγασε την εναλλακτική ροκ σκηνή αγγλόφωνη και ελληνόφωνη. Έως ότου αποφάσισε η αστυνομία χωρίς λόγο και αιτία

[75] Θα δηλώσει ο συνιδιοκτήτης του Πήγασου Πέτρος Κουτσούμπας στην του στο online περιοδικό propaganda με συνεντευξιαστή τον Θεοδόση Μίχο στις 26.03.2015 https://popaganda.gr/people/koutsoumpas-pegasus-an/

να το κλείσει. Μάιος του 1985. Κατ' εντολή του κύριου Αρκουδέα[76].[77] Σε άλλη συνέντευξη θα αναφέρει ο ίδιος: «Ο Αρκουδέας έκανε διαρκώς τις "επιχειρήσεις Αρετής"[78], που "επιχειρήσεις Αρετής" σήμαινε ότι οποιοσδήποτέ χώρος ένιωθε ότι υπάρχει ένα στίγμα οποιασδήποτε επανάστασης-ένα σπέρμα επανάστασης το τσεκούρωνε. Οπότε καταλαβαίνεις, ότι κάθε τόσο στον Πήγασο έπεφτε ξύλο, ζητούσαν ταυτότητες, , έκαναν προσαγωγές.»[79] Όπως θα αναφέρει ο ιδιοκτήτης του Berlin bar στην Θεσσαλονίκη, το οποίο έφερε πολλά κοινά χαρακτηριστικά με εκείνα του Πηγάσου (μουσική, διαρρύθμιση, υποκείμενα νεανικής κουλτούρας): «Όλα ήταν καλά, αλλά ήταν και δύσκολα. Το να έχεις ένα τέτοιο μαγαζί δεν ήταν και η καλύτερη φάση. Έπρεπε να είσαι λίγο εγωιστής, δηλαδή ή εγώ ή αυτοί. Η αστυνομία ερχόταν εδώ συνέχεια με τις "επιχειρήσεις Αρετή". Για μένα κυρίως γινότανε. Δε γινόταν για άλλα μαγαζιά. Γινόταν για να έρθουν εδώ. Μας κυνηγούσαν. Μα στη τελική τα κάναμε για να μας κυνηγήσουνε». [80]Οο Γ. Μπρεγιάννης πληροφορεί πως: «Το χαρακτηριστικό του Πήγασου ήταν ότι βρισκόταν στην οδό Τηλεμάχου 13. Το Τηλεμάχου 13 σημαίνει ότι είμαστε δίπλα ακριβώς από το 5ο Αστυνομικό Τμήμα. Και επειδή πονούσε ο λαιμός (εννοεί ο σβέρκος) του ανθρώπου που καθόταν μέσα στο κουβούκλιο (εννοεί του αστυνομικού υπηρεσίας) να κοιτάει κάθε φορά πόσοι έχουν μαζευτεί απόψε στο μαγαζί του κάναμε δώρο καθρεφτάκι από παπί (δηλ. χαμηλού κυβισμού μηχανής). Το δέσαμε κιόλας πάνω στο κουβούκλιο κι ο άνθρωπος μπορούσε άνετα να κοιτάει

[76] Ο Νίκων Αρκουδέας (26 Νοεμβρίου 1928 - 4 Σεπτεμβρίου 2005) ήταν ανώτατος αξιωματικός της Ελληνικής Αστυνομίας, που έφθασε μέχρι το βαθμό του Αντιστράτηγου. Τη δεκαετία του '80, έγινε διοικητής των ΜΑΤ και των ΜΕΑ, στη συνέχεια Αττικάρχης, και τελικά Αρχηγός της ΕΛΑΣ το διάστημα 1986-1988. https://el.wikipedia.org/wiki/Anarchy_in_the_U.K.

[77] εκπομπή της ΕΡΤ «Τα Στέκια-Ρόδον Live» του Νίκου Τριανταφυλλίδη 3/1/2016 https://www.youtube.com/watch?v=JDeBr2vSLho&t=688s&ab_channel=%CE%95%CE%A1%CE%A4%CE%91.%CE%95.

[78] «Η «Επιχείρηση Αρετή» είναι ένας όρος που περιγράφει αστυνομικές επιχειρήσεις, οιοποίες σκοπό είχαν την εκκαθάριση και εξυγίανση ενός χώρου από αποκλίνοντα, παρασιτικά, παραβατικά στοιχεία μέσω της καταστολής.» (Νοταρά 2024:21 από Λάγος 2014:202)

[79] στο ντοκιμαντέρ του Σέργιου Βαφειάδη «Ζητείται Διέξοδος» (2017) https://www.youtube.com/watch?v=JrRDdLq1Bg8&t=2738s&ab_channel=StartASceneProductions

[80] Θα αναφέρει ο ιδιοκτήτης του Berlin Bar στη Θεσσαλονίκη Θοδωρής Παπαδόπουλος στο ντοκιμαντέρ του Σέργιου Βαφειάδη «Ζητείται Διέξοδος» (2017) https://www.youtube.com/watch?v=JrRDdLq1Bg8&t=2738s&ab_channel=StartASceneProductions

για να δει ακριβώς τι γινότανε».[81] Ο Πέτρος Κουτσούμπας συνιδιοκτήτης του Πηγάσου σε συνέντευξή του θα αναφέρει: «Ο Πήγασος τελικά έκλεισε μετά το δεύτερο "Χημείο". Εκεί εκδικητικά, επειδή η πλειοψηφία των ανθρώπων/ένα μεγάλο κομμάτι των ανθρώπων που είχαν συλλάβει στο δεύτερο "Χημείο" συμπεριλαμβανόμενης της γκαρσόνας μας και του dj μας, δηλώναν ότι είχαν περάσει τυχαία από το Χημείο και κατευθύνονταν στον Πήγασο τους δέσανε όλους. Την επόμενη μέρα ήρθαν τα ΜΑΤ, μπήκανε μέσα στο Πήγασο, μας έβγαλαν όλους έξω, μας τσάκισαν όλους στο ξύλο, μας σπάσανε τα πλευρά στο απέναντι πεζοδρόμιο και έτσι έκλεισε ο Πήγασος. Άξιο αναφοράς ,βέβαια, είναι ότι αυτό που μου έκανε εντύπωση εκείνη τη μέρα, ενώ μας πήγαν όλους έξω, ένα-ένα μας σάπισαν όλους στο ξύλο· στο μαγαζί δεν έκαναν την παραμικρή ζημιά. Δηλαδή ούτε ένα ποτηράκι. Ήταν απόλυτα ευγενικός (εννοεί ο Αρκουδέας) με τον Πήγασο, αλλά φάγαμε ξύλο όλοι, δηλαδή από τους ιδιοκτήτες μέχρι τους πελάτες.»[82]

Σε άλλη συνέντευξη του Π. Κουτσούμπα θα ειπωθούν τα εξής: «Ο Πήγασος θα μπορούσε να λειτουργήσει για πολύ περισσότερα χρόνια, αν δε συνέβαιναν δύο σημαντικά γεγονότα. Το ένα ήταν ότι στη γωνία Τηλεμάχου-Καλλιδρομίου, σε ένα παλιό κληροδότημα, χτίστηκε το αστυνομικό τμήμα. Και ακόμη πιο σημαντικό ήταν ότι όλος ο Πήγασος συμμετείχε ενεργά και στο πρώτο και στο δεύτερο Χημείο (σ.σ. οι ιστορικές καταλήψεις που έγιναν στις 4/12/79 και 9/5/85 αντίστοιχα, ενώ ακολούθησε και η τρίτη στις 17/11 της ίδιας χρονιάς, μετά τη δολοφονία του Μιχάλη Καλτεζά από την αστυνομία). Ειδικά μετά το δεύτερο Χημείο, έγινε χαμός με συλλήψεις και στο μαγαζί – εγώ τη γλίτωσα γιατί έτυχε να είμαι στη Νομική με τις Συσπειρώσεις. Μπήκαν, λοιπόν, τα ΜΑΤ μέσα στο μαγαζί, εκκένωσαν το χώρο, έστησαν τον κόσμο στον απέναντι τοίχο, και αφού σάπισαν στο ξύλο όλους όσους

[81] Θα αναφέρει ο δημοσιογράφος και μέλος των συγκροτημάτων «Anti Troppau Council», «Χωρίς Περιδέραιο», «Yeah» Γιάννης Μπρεγιάννης στο ντοκυμαντέρ του Μιχάλη Καφαντάρη «No Asylum Here» (2015) https://www.youtube.com/watch?v=k0M-OR0I_Ck&t=2s&ab_channel=ThereisNoasylumhere

[82] στο ντοκιμαντέρ του Σέργιου Βαφειάδη «Ζητείται Διέξοδος» (2017) https://www.youtube.com/watch?v=JrRDdLq1Bg8&t=2738s&ab_channel=StartASceneProductions

μαζευτήκαμε εκεί, δεν μας επέτρεψαν να μπούμε μέσα ούτε καν για να μαζέψουμε τα πράγματα μας. Έτσι έκλεισε ο Πήγασος.».[83]

Η νύχτα στα στέκια κύλαγε στο γνωστό της ρυθμό / και δυο τρεις τύποι δίπλα κάπνιζαν και κοιτούσαν περίεργα / Η κλούβα απέναντι στοιχείο του τοπίου γραφικό επέβλεπε το σκηνικό πίσω απ' το παραβάν/ Και τότε οι τύποι σηκώθηκαν κι αρχίσανε καβγά / κι οι μπάτσοι τρέξανε αμέσως για ν' αρχίσουν έναν χορό / με τον χαφιέ που προβοκάρει και μουσική από τα γκλομπς / καθώς θα σπάνε το δικό σου το κεφάλι / Κι οι μπάτσοι φεύγοντας θ ' αρπάξουν μερικούς...[84]

Ο Μάνος Χατζιδάκις θα αναφερθεί λίγες μέρες μετά την δολοφονία του Μιχάλη Καλτεζά για τα γεγονότα του Χημείου στα Εξάρχεια, τον Νοέμβριο του 1985, με τα εξής λόγια: «Όταν έρχεται η Πολιτεία και μας περιφρουρεί από ομάδες που δεν μας μοιάζουν και καταδιώκει αυτές τις ομάδες αστυνομικά, είναι πιο επικίνδυνο από να τους άφηνε να υπάρχουν. Αυτό που έγινε λίγο πολύ στα Εξάρχεια, είναι θλιβερό θέαμα, το οποίο ποτέ δε θα με συμφιλιώσει, μαζί του. Και είναι λάθος να νομίζουμε ότι περιφρουρείται η ελευθερία μας με το να καταδιώκονται άνθρωποι που δε μας μοιάζουν. Τότε θα έρθει μια δεδομένη στιγμή που εμείς δε θα μοιάζουμε με κάποιους και θα καταδιωχτούμε και θα έχουμε το παρελθόν ότι ανεχτήκαμε τις καταδιώξεις των ατόμων που δε μας μοιάζουν. Άρα και εμείς σωστά θα καταδιωχτούμε. Μην ξεχνάμε ότι αυτό είναι και η αρχή, και η βάση του εθνικοσοσιαλισμού και του φασισμού. Δεν κινδυνεύουμε από αυτούς που δε μας μοιάζουν. Κινδυνεύουμε από αυτούς που μας περιφρουρούνε και καταδιώκουν αυτούς που δεν μας μοιάζουν».[85]

Έπειτα από το κλείσιμο του Πήγασου ο Πέτρος Κουτσούμπας θα συνεχίσει αυτό που διακόπηκε λίγο καιρό πριν και θα ξαναδοκιμάσει τα όρια της αστυνομίας. Όπως αναφέρει: «Η όλη ιστορία του Πήγασου

[83] Θα δηλώσει ο συνιδιοκτήτης του Πήγασου Πέτρος Κουτσούμπας στην του στο online περιοδικό propaganda με συνεντευξιαστή τον Θεοδόση Μίχο στις 26.03.2015 https://popaganda.gr/people/koutsoumpas-pegasus-an/

[84] Εκτός Ελέγχου, «Η δίκιά τους Αρετή», μέσα δεκαετίας 1980.

[85] https://www.topontiki.gr/2022/06/15/manos-chatzidakis-enas-antiexousiastis-pou-agapouse-me-pathos-tous-kinigimenous-videos/

συνεχίστηκε για ένα χειμώνα ακόμη στο 127 Ντεσιμπέλ, εκεί που τώρα είναι ο πάνω όροφος της Όστριας, το '86, αν θυμάμαι καλά. Ώσπου πάλι μας έκλεισε η αστυνομία, μετά από μια περίφημη συναυλία ροκαμπιλάδων, των Blue Jeans και των Rebels of 60's. Όλα τα ροκαμπίλλια, λοιπόν, χόρευαν ρυθμικά και το πάτωμα που δεν ήταν και τίποτα της προκοπής, ταλαντευόταν άγρια. Οπότε ήρθε πάνω ο τύπος που είχε την Όστρια και ωρυόταν ότι θα πέσει το πάτωμα να τους πλακώσει. Εγώ βγήκα στο μικρόφωνο και είπα στους ροκαμπιλάδες "ώπα παιδιά λίγο πιο ήρεμα, ταλαντωνόμαστε", εκείνοι φυσικά το διασκέδαζαν και το έκαναν ακόμη πιο δυνατά, ώσπου τελικά ήρθαν οι κλούβες, εκκένωσαν το χώρο και μας έκλεισαν· τέλος» .[86]

Ο Γ. Κολοβός ισχυρίζεται[87] πως οι punks ως πιο «πιτσιρικάδες» και λόγω της εμφάνισής τους ήταν ο πιο εύκολος στόχος αφού μπορούσε η αστυνομία να τους αναγνωρίσει ευκολότερα. «Είναι αυτή που τρώνε τη μεγαλύτερη καταστολή, τις περισσότερες εξακριβώσεις».

6.5. «Μικροαστοί θα σας φάνε τα παιδιά σας»

6.5.1. Εξευγενισμός, ανάπλαση κι «επιχειρήσεις Αρετή» εναντίον νεολαίας στο κέντρο της Αθήνας.Την ίδια χρονική περίοδο, μαζικές επιχειρήσεις της αστυνομίας θα αποπειραθούν να «καθαρίσουν» και άλλα σημεία-στέκια της μητροπολιτικής νεολαίας, όπως εκείνα της Φωκίωνος Νέγρη και των Εξαρχείων. Στην Φωκίωνος, που αποτέλεσε από τα πρώτα στέκια των «φυλών» της νεολαίας από τη δεκαετία του 1960 και ήταν γνωστό για τα καφενεία, τα σφαιριστήρια και τα ζαχαροπλαστεία, τα ταχυφαγεία αλλά και για τα νυχτερινά κέντρα, θα παρατηρηθούν τακτικές παρεμβάσεις, οι οποίες φαίνεται να ολοκληρώνονται το 1985 στο πλαίσιο ενίσχυσης των πεζοδρόμων της Αθήνας.[88] Οι αλλαγές αυτές συνέβαλαν στη μετατροπή του κοινωνικού προφίλ της περιοχής. Αναδύθηκε πλήθος καφετεριών και μπαρ, των

[86] Θα αφηγηθεί ο συνιδιοκτήτης του Πήγασου Πέτρος Κουτσούμπας στην του στο online περιοδικό propaganda με συνεντευξιαστή τον Θεοδόση Μίχο στις 26.03.2015 https://popaganda.gr/people/koutsoumpas-pegasus-an/

[87] https://www.youtube.com/watch?v=Gan4mri3L_s&ab_channel=%CE%9F%CE%95%CE%BB%CE%B5%CF%85%CE%B8%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CF%8C%CF%82

[88] Τα Παιδιά της Γαλαρίας 15 (2011) σελ. 115-116

οποίων ο αριθμός αυξήθηκε δραματικά. Αυτό αντικατέστησε τις προηγούμενες τοπικές επιχειρήσεις κι έτσι ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 μιας νέας μορφολογίας κόσμος άρχισε να εμφανίζεται και να «εκτοπίζει» τους προηγούμενους.

Η μετατροπή αυτή, η οποία εντοπίζεται και σε άλλες πλατείες της πόλης όπου ως τότε συγκεντρωνόταν πλήθος νεαρού κόσμου, σχετιζόταν με γενικότερες και βαθύτερες διεργασίες και σχέδια στην ελληνική κοινωνία, όπως την ενσωμάτωση και αφομοίωση της «αντικουλτούρας» στο κυρίαρχο τρόπο ζωής μέσω της εμπορευματοποίησή της με την ανάδυση «εξειδικευμένων» μαγαζιών και περιοδικών κι όχι μονάχα με διαδικασίες «εξευγενισμού» σταδιακά στην πόλη.

Στα Εξάρχεια εφαρμόστηκαν αντίστοιχα πλάνα πολεοδομικών και αστυνομικών παρεμβάσεων. Αυτό το επιβεβαιώνει και ο ιστορικός Γ. Κολοβός.[89] Τα ευρύτερα σχέδια ανάπλασης στο εμπορικό τρίγωνο της Αθήνας που αναφέραμε και παραπάνω τη δεκαετία του ‘80, μέσω της ανάδειξης (φωταγώγηση, συντήρηση και ανακαίνιση) πρώην ανεκμετάλλευτων υπαίθριων χώρων και χαρακτηριστικών κτηρίων της περιοχής και μέσω της ρύθμισης της χρήσης ορισμένων οικοπέδων και της κυκλοφορίας στο ιστορικό κέντρο, αποτέλεσαν το κατάλληλο πρόσχημα για παρέμβαση.[90] Η ενθάρρυνση της νέου τύπου κατοικίας στο κέντρο, η μεταστροφή σε συμβολικού/μουσειακού χαρακτήρα της εν λόγω περιοχής με την ενίσχυση του άξονα Αρχαιολογικό Μουσείο – λόφος του Στρέφη και τη σύνδεσή του με την υπόλοιπη τουριστική «βιτρίνα» θα αποτελούσαν στοχευμένες «αισθητικές» παρεμβάσεις[91]. Πίσω από αυτές κρυβόταν η ανάγκη πειθάρχησης και ελέγχου της «απείθαρχης» νεολαίας, που μαζευόταν στα Εξάρχεια, μία ανάγκη που, σύμφωνα πάντα με τους κρατικούς σχεδιασμούς, θα επιτυγχανόταν με την Σύμφωνα με σχετικό φυλλάδιο που ετοίμασε το ΥΠΕΧΩΔΕ το 1985[92]. Κυρίαρχος σκοπός της πολεοδομικής επίθεσης δεν ήταν άλλος

[89]https://www.youtube.com/watch?v=Gan4mri3L_s&ab_channel=%CE%9F%CE%95%CE%BB%CE%B5%CF%85%CE%B8%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CF%8C%CF%82

[90] Τα Παιδιά της Γαλαρίας 15 (2011) σελ. 115-116

[91] Τα Παιδιά της Γαλαρίας 15 (2011) σελ. 115-116

[92] Σύμφωνα με τον Σπύρο Τσαγκαράτο, σύμβουλο του Β. Κουλουμπή, τότε υπουργού ΠΕΧΩΔΕ, και επικεφαλής της ομάδας των πολεοδόμων που σχεδίασαν την «ανάπλαση» των Εξαρχείων, η αστυνομία, με μια μάλλον κοντόφθαλμη οπτική, δεν

από την «αποθάρρυνση των διαφόρων περιθωριακών κοινωνικών ομάδων στη μονοπώληση και υποβάθμιση του χώρου», καθώς τα Εξάρχεια θα γίνουν «πόλος έλξης επισκεπτών και τουριστών»[93].

Με τις συνεχόμενες «επιχειρήσεις Αρετή», με τη καθημερινή περικύκλωση των αστυνομικών δυνάμεων τριγύρω των Εξαρχείων, με τη μεταφορά του τοπικού αστυνομικού τμήματος από τη λεωφόρο Αλεξάνδρας στην οδό Τηλεμάχου/Καλλιδρομίου, με την υπόθαλψη της διακίνησης ναρκωτικών στην πλατεία Εξαρχείων αλλά και τα «κέντρα νεότητας» που εγκαινίασε το Υπουργείο Νέας Γενιάς, οι αρχές προσπάθησαν να μεταβάλλουν το χαρακτήρα της περιοχής.

Η συντεταγμένη διοχέτευση εμπορίου ηρωίνης στα Εξάρχεια και οι αντίστοιχες «δραματικές» αναφορές του τύπου και της τηλεόρασης διαμορφώνουν ένα στερεότυπο περί εγκληματικότητας, στιγματίζοντας κοινωνικά τη περιοχή και τους θαμώνες της και μειώνοντας τις ήδη λίγες δυνατότητες που είχαν να εκφράσουν οι ίδιοι τις θέσεις τους για την ζωή και την περιοχή που ζουν. «Το 1982-83 η ελληνική επαρχία θα γνωρίσει τα Εξάρχεια σαν "άβατο παρανομίας και διαφθοράς", μέσα από ένα σίριαλ στην κρατική τηλεόραση(Σούζας 2014: 69). Το σίριαλ "Κάθοδος" διαδραματιζόταν στην περιοχή και την παρουσίαζε περίπου σαν γκέτο, όπου τα ναρκωτικά ήταν η κυρίαρχη κουλτούρα και οι νεανικοί έρωτες των "δεκαεξάχρονων φρικιών", παραβατική συμπεριφορά (οι οποίοι παρατούσαν οικογένειες και σχολείο για να μείνουν σε κτίρια που παρέπιπταν σε καταλήψεις)».[94] Είναι εκείνα τα χρόνια, που ξεκινάει να σχηματίζεται ο μύθος του «αβάτου των Εξαρχείων» και των «εστιών παρανομίας». Ο τότε υπουργός Δημόσιας Τάξης Αντώνης Δροσογιάννης θα δηλώσει σε συνέντευξή του στην εφημερίδα Το Βήμα στις 18/5/1986 πως «έβαλαν στην πλατεία Εξαρχείων ένα στρώμα και εξέδιδαν εκεί έναντι πενήντα δραχμών δύο

καλοέβλεπε τα σχέδια αυτά γιατί θα απομάκρυναν τους χρήστες και τους μικρεμπόρους ναρκωτικών από την πλατεία Εξαρχείων και θα διέλυαν την πιάτσα που θεωρούσαν ότι έλεγχαν. Έτσι η αστυνομία προκειμένου να χάσει έναν προνομιακό χώρο απ' όπου «ψάρευε» χαφιέδες, για να μη μιλήσουμε για τα ντήλια που έστηνε εκεί, σαμπόταρε τις προσπάθειες του ΥΠΕΧΩΔΕ. Βλ. Σ. Τσαγκαράτος, Πολεοδομικά Τετράδια, Νεφέλη, 2001, σελ. 54. Από Τα Παιδιά της Γαλαρίας 15 (2011) σελ. 116

[93] Τα Παιδιά της Γαλαρίας 15 (2011) σελ. 115-116

[94] Ευάγριος Αληθινός (2009), «Εξάρχεια, η ελληνική 'Λωρίδα της Γάζας'. 35 χρόνια πολιορκία, 'αρετή' και αστυνομική βία», εφημερίδα δρόμου Άπατρις, αρ. φύλλου 5, Νοέμβριος 2009, σελ. 16 (από Σούζας 2014:69)

κοριτσάκια δεκαπέντε ετών»[95]. Λίγοι στην δημόσια σφαίρα θα υποστηρίξουν τους θαμώνες και την γειτονιά και θα αποτυπώσουν στοιχεία μιας άλλης πραγματικότητας. Ένας από αυτούς ήταν ο γνωστός ροκ καλλιτέχνης Βασίλης Παπακωνσταντίνου το 1988 στην εκπομπή «3 στον αέρα», στην οποία θα αναφέρει περιστατικό όπου ομάδα θαμώνων της πλατείας θα κυνηγηθεί από τις δυνάμεις των Μ.Α.Τ, ενώ πρώτα η ομάδα αυτή θα εκδιώξει έναν έμπορο ναρκωτικών, γεγονός με το οποίο ο συνεντευξιαζόμενος θέλει να αποδείξει την άμεση σχέση μεταξύ της μαφίας ναρκωτικών και της αστυνομίας στα Εξάρχεια[96].

6.5.2. Η ομοιογένεια αντεπιτίθεται στην «υποβάθμιση». Στην επιχείρηση Αρετή των 80's τα Μ.Μ.Ε. είχαν ως κατεύθυνση να διασπείρουν ένα ακλόνητο αφήγημα που θα διαμόρφωνε έναν ηθικό πανικό για τα Εξάρχεια και τους θαμώνες που συγκεντρώνει.(Νοταρά 2024:22). Ακόμη, όπως θα αναφέρει σε άρθρο[97] του ο Αντώνης Ζήβας (μέλος της ιστορικής punk μπάντας Όρα Μηδέν), στο ήδη πολωμένο κλίμα θα προστεθούν και οι «αγανακτισμένοι πολίτες» που στην πραγματικότητα ήταν ασφαλίτες, μέλη των ακροδεξιών οργανώσεων ΕΠΕΝ[98](Εθνική Πολιτική Ένωσις) κι ΕΝΕΚ (Ενιαίο Εθνικιστικό Κίνημα), φασίστες, ή απλά μέλη του ΠΑΣΟΚ. Οι «αγανακτισμένοι πολίτες» θα βγουν στους δρόμους με πρόσχημα την προστασία των γειτονιών και των περιουσιών τους από το «κράτος των Εξαρχείων». Όπως θα φανεί και στην περίπτωση του Χημείου, οι εν λόγω πολίτες θα συμμαχήσουν με την ΕΛ.ΑΣ. πετώντας πέτρες προς τους

[95] Παρατίθεται σε σχετικό αφιέρωμα του 'Ιού της Κυριακάτικης Ελευθεροτυπίας': Τάσος Κωστόπουλος, Δημήτρης Τρίμης, Αγγέλικα Ψαρρά, Άντα Ψαρρά, Δημήτρης Ψαρράς (2007), «ΕΞΑΡΧΕΙΑ 1984-2007: Η ιστορία ενός 'ψευδοκράτους'», 13/05/2007. Αναδημοσιεύεται στο http://www.iospress.gr/ios2007/ios20070513.htm, (από Σούζας 2014:69)

[96] https://www.youtube.com/watch?v=1PAS5mpEbEU&ab_channel=GuernicaEu

[97]Ζήβας Αντώνης, «Εξάρχεια: 45 χρόνια πολιορκία, «αρετή» και αστυνομική βία…» Merilin's music Box https://merlins.gr/blog/2102-%CE%B5%CE%BE%CE%AC%CF%81%CF%87%CE%B5%CE%B9%CE%B1-35-%CF%87%CF%81%CF%8C%CE%BD%CE%B9%CE%B1-%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CE%BF%CF%81%CE%BA%CE%AF%CE%B1,-%C2%AB%CE%B1%CF%81%CE%B5%CF%84%CE%AE%C2%BB-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B1%CF%83%CF%84%CF%85%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%B2%CE%AF%CE%B1?fbclid=IwAR3U9wCysRLtVzprsqdToNeFEC-TrjoVoizOIk1xgbG5_YkZxo9YzT_fkFc

[98] Η Εθνική Πολιτική Ένωσις ιδρύθηκε στις 30 Ιανουαρίου 1984 με ιδρυτή και «παρασκηνιακό»-«πνευματικό» ηγέτη τον έγκλειστο στις φυλακές Κορυδαλλού, Γεώργιο Παπαδόπουλο.

αντιεξουσιαστές και punks κατά τις οδομαχίες και την κατάληψη της σχολής του Χημείου[99].

Κρατώντας τα παραπάνω αντιλαμβανόμαστε πως τόσο λόγω μιας κυρίαρχης ηθικής και φόβου όσο και των υλικών προνομίων που διακυβεύονταν, αποκρυσταλλώνεται ολοκληρωτικά μια δομική εχθρικότητα απέναντι στα «παρεκκλίνοντα» για την υπόλοιπη κοινωνία υποκείμενα(αναρχικοί, punks, σεξεργάτριες, τοξικοξαρτημένοι, gays, λεσβίες) που εντοπίζονται στις περιοχές που συζητούμε. Αυτή η εχθρικότητα αντικατοπτρίζει τόσο έναν ηθικό πανικό/φόβο (Μαλουτάς,Κανδύλης,Πέτρου,Σουλιώτης 2013:263), που προέρχεται από ένα εμπεδωμένο συντηρητισμό του κυρίαρχου λόγου κι ο οποίος αρνείται να διαταραχθούν οι «ένδοξες» παρελθοντικές και παροντικές ισορροπίες εντός των γειτονιών του κέντρου. Αγνοώντας τις ευθύνες που φέρει στην περιοχή, η ίδια η προνομιούχα ομάδα κατοίκων επιδιώκει να επιστρέψουν οι συνθήκες της γειτονιάς σε άλλες εποχές, στις εποχές της ευημερίας της. Αυτό σχετίζεται άμεσα τόσο με κερδοσκοπικά κίνητρα όσο και με την ανάγκη να κυριαρχεί πολιτισμικά, εθνικά, πολιτικά, ιδεολογικά. Ο απορριπτικός λόγος της κυρίαρχης κοινωνίας συμβάλλει στην εξάπλωση ενός ηθικού πανικού, ενώ όντως φαίνεται να βρίσκεται σε αδυναμία διαχείρισης της κοινωνικής κρίσης για την οποία μιλάει. Κάτι τέτοιο συμβαίνει χάρη στη δημιουργία ενός ενδιάμεσου τόπου της απόρριψης, ανάμεσα στο πλήθος των εξατομικευμένων προκαταλήψεων και φόβων από τη μια και στη μεγάλη αφήγηση μιας κοινωνίας ή καλύτερα μιας νεολαίας σε κρίση και υπό το κράτος της εκ των έσω απειλής από την άλλη(Μαλουτάς,Κανδύλης,Πέτρου,Σουλιώτης 2013).

Στην περιγραφή της ιστορίας της κοινωνικής επιτυχίας και της ομοιογένειας αντιδιαστέλλεται, η οποία, αρκετά πέρα από το να αποτελεί απλή υποβάθμιση σε σχέση με το παρελθόν, περιγράφεται αποφασιστικά με τους όρους μίας κατάστασης πολιορκίας(Μαλουτάς,Κανδύλης,Πέτρου,Σουλιώτης 2013:266-267). Οι φράσεις «ορμητήριο αναρχικών» και «άβατο» αναδύονται στο συλλογικό ασυνείδητο. Η απώλεια των υλικών και κοινωνικών

[99] Κατσάκος Πέτρος, «"Αγανακτισμένοι πολίτες" από τον Β. Βασιλικό έως τον Ν. Ευαγγελάτο», Η Αυγή, https://www.avgi.gr/politiki/67956_aganaktismenoi-polites-apo-ton-b-basiliko-eos-ton-neyaggelato?amp

προνομίων αποδίδεται απευθείας στους «άλλους», οι οποίοι λογίζονται ως «φορείς» της παρακμής, σε επίπεδο αισθητικής, ηθικής και κουλτούρας. Ως αποτέλεσμα, οι άλλοτε «περήφανοι» κάτοικοι σήμερα φοβούνται για την ασφάλειά τους στους δρόμους και στα σπίτια τους, το ακίνητο που κάποτε αντικατόπτριζε ένα ανώτερο κοινωνικό status χάνει πλέον την αξία του, νιώθουν να καταρρέει το κύρος της περιοχής τους και τελικά νιώθουν να στιγματίζονται και οι ίδιο ως κάτι κοινό με τους «ξένους». Ταυτίζονται δηλαδή και οι ίδιοι με την «υποβάθμιση», όχι όμως σαν υπαίτιοι(που είναι) αλλά σαν σύνολο ενός υποτιμημένου και περιθωριακού κοινωνικού συνόλου. «Εκκινώντας πάντα από την περιγραφή αυτού που "ανήκει" στη γειτονιά και καταλήγοντας στον εντοπισμό εκείνου που πρέπει να αποβληθεί, είναι μία ρηματική πρακτική που χρησιμεύει στην απόκρυψη ευθέων απορριπτικών τοποθετήσεων, οι οποίες θεωρείται ότι μπορεί να πλήξουν το κύρος και την αξιοπιστία εκείνου που μιλάει» (Μαλουτάς,Κανδύλης,Πέτρου,Σουλιώτης 2013:266).

Δεν είναι εφικτό να κατανοήσουμε την βία (που ασκείται στα υποκείμενα για τα οποία συζητάμε) μόνο ως αποτέλεσμα ευρύτερων κοινωνικών μετασχηματισμών. Δεν προκύπτει δηλαδή η βία μόνο, γιατί οι αντικειμενικές αξίες των ακινήτων «πέφτουν». Και αυτό συμβαίνει, επειδή οι γενικές κοινωνικές αναπαραστάσεις που συνθέτουν την κοινωνική απόρριψη ενεργοποιούνται με την τοποθέτησή τους στα πρακτικά και τετριμμένα πλαίσια της καθημερινής ζωής. Έτσι οι θαμώνες της πλατείας δεν είναι υπεύθυνοι μόνο επειδή «ρίχνουν την αξία των σπιτιών», αλλά είναι «ξένοι» γιατί δεν εναρμονίζονται με τον κυρίαρχο τρόπο ζωής. Για παράδειγμα οι punks είναι ταραχοποιοί, οι αντιεξουσιαστές που αρνούνται εθνικές και θρησκευτικές αφηγήσεις, οι σεξεργάτριες αντικατοπτρίζουν την ανηθικότητα και οι τοξικοεξαρτημένοι που ενσαρκώνουν την αυτοκαταστροφή και την νοσηρότητα. (Sparks κ.α. 2001 από Μαλουτάς, Κανδύλης, Πέτρου, Σουλιώτης 2013:264).

Η απόδοση μίας συλλογικής ταυτότητας σε εκείνους που ενοχλούνται από την παρουσία «των ταραχοποιών, των χούλιγκανς, των αναρχικών» εξυπηρετείται από την κατασκευή ενός τόπου που ενώ δεν υπάρχει ευκρίνεια ως προς τα όριά του, περιγράφεται ως η άμεση περιοχή κατοικίας τους. Η έμφαση στη νεανική παραβατικότητα που

χαρακτηρίζει μια ολόκληρη κατηγορία ταινιών της δεκαετίας του 1980 (βλ. π.χ. «Τα τσακάλια», «Χούλιγκανς», «Φυλακές ανηλίκων»), αποτυπώνεται στην σειρά «Η Κάθοδος» που αναφέραμε προηγουμένως. «Το 1982-83 η ελληνική επαρχία θα γνωρίσει τα Εξάρχεια σαν «άβατο παρανομίας και διαφθοράς», μέσα από ένα σίριαλ στην κρατική τηλεόραση. Αυτή η ασάφεια των ορίων του χώρου που «ο νοικοκυραίος» αυθαίρετα προσδιορίζει συμπληρώνεται από μία αντίστοιχη σχετικά απροσδιόριστη κλίμακα χρόνου που αφορά το παρελθόν. Φράσεις όπως: «σε αυτήν εδώ την περιοχή κατοικούσαν μέχρι πρότινος επιτυχημένοι και φιλήσυχοι άνθρωποι», αποτυπώνει μια φαντασιακή εικόνα κύρους και ευμάρειας για την περιοχή για να σηματοδοτήσει το χρονικό σημείο έναρξης της «υποβάθμισης» και να αποδειχθεί το μέγεθος της αλλαγής και της «καταστροφής» με τον ερχομό των «άλλων»(Μαλουτάς,Κανδύλης,Πέτρου,Σουλιώτης 2013:266-268). Η γειτονιά λογίζεται εδώ ως το σύμβολο μιας κοινωνικής θέσης. Αυτό την έκανε να φαντάζει μαγνήτης στους πολίτες για ιδιοκατοίκηση. Η εγκατάσταση όχι μόνο δεν αποκρυστάλλωνε την κοινωνική ανέλιξη συμβολικά, αλλά την επέβαλλε κιόλας, διαφορετικά σε «ξερνούσε». Παράλληλα το κοινωνικό στάτους της περιοχής παρείχε έμμεσα και άμεσα εργαλεία για να ανελιχθεί κάποιος ταξικά.

Η ιδέα της εισβολής ανοίγει την δυνατότητα εντοπισμού ρωγμών εντός του (επιθυμητά) συμπαγούς κοινωνικού σώματος. Σε αντίθεση με την ρομαντική αφήγηση της ομοιογενούς γειτονιάς, το «συντηρητικό» κοινωνικό σώμα περιλαμβάνει και αυτούς που άνοιξαν την πόρτα στους εισβολείς ή τους υπερασπίζονται(Μαλουτάς, Κανδύλης, Πέτρου, Σουλιώτης 2013:269). Ο προσδιορισμός αυτών των εσωτερικών εχθρών είναι εμφανώς πολιτικός, έτσι ώστε να καταδεικνύει το γεγονός ότι και αυτοί είναι ξένοι προς την κοινότητα των κατοίκων. Οι εν λόγω «προδότες» λογίζονται κι εκείνοι ως υποκείμενα που χρειάζεται να αποβληθούν από την περιοχή και για να οριστεί κάποιος ως απόβλητος πρέπει να αποδειχθεί ότι δεν ανήκει εδώ σε αντιδιαστολή με αυτόν που ανήκει και το χρησιμότερο εργαλείο είναι να αποφασίσουν ότι δεν ανήκε στην ιστορία που μοιραζότανε η (άλλοτε) κυρίαρχη πλειοψηφία της γειτονιάς.

Όπως καταλαβαίνουμε από τα παραπάνω η εναλλακτική σκηνή, η οποία βρισκόταν σε πρωτόλειο στάδιο εκείνη την περίοδο, βρίσκεται

ξανά σε δυσμενή κατάσταση και σε ένα εχθρικό για εκείνη κλίμα. «Μας στέλνανε τους χωροφύλακες απ' έξω από το Paranoid και ζητάγανε από τα 15χρονα,16χρονα και 17χρονα ταυτότητα. Τα παιδάκια βλέπανε αυτό το πράγμα και φεύγανε».[100] Έχοντας χάσει ένα ζωτικό για εκείνη χώρο, το ζήτημα για το που θα λαμβάνουν χώρα οι συναυλίες επανεμφανίζεται στην επιφάνεια. «Υπήρχαν κάποια γήπεδα, που δεν ήταν όμως οι δικοί μας χώροι» θα αναφέρει η δημοσιογράφος Έφη Παπαζαχαρίου[101]. Ύστερα από το τέλος «της εποχής της Πλάκας» και την εντατικοποίηση των «επιχειρήσεων Αρετής», οι συναυλίες για ένα διάστημα μειώνονται ή αλλάζουν το μέρος που γίνονται.

6.6. Εδώ δεν υπάρχει άσυλο

«Παρακαλούσαμε να δούμε κάνα live. Δεν υπήρχε live. Ας πούμε, καμία εκδήλωση του Δήμου, κάνα πολιτιστικά πράγμα το καλοκαίρι, που συνήθως γινόταν της κακομοίρας· πάντα φασαρίες και τέτοια. Αυτό ήταν. Δεν ήταν όπως τώρα, δηλαδή, που υπάρχει ένα στέκι στα πανεπιστήμια και κάθε "Παρασκευοσάββατο" κάνει και κάτι ή μαγαζιά που να ανέχονται το punk. Δεν υπήρχε τέτοιο πράγμα. Και στα μπαρ που μας ανέχονταν, στην ουσία παρείσακτοι ήμασταν, δεν μας γουστάρανε».[102]Το ίδιο θα το επιβεβαιώσει και ο Λούης του συγκροτήματος Stress: «Εκεί που είχαμε ζητήσει να παίξουμε δε μας αφήνανε. Δηλαδή δεν γουστάρανε το punk βασικά» για να προσθέσει ο Γιάννης από την ίδια μπάντα «Μόνο που μας βλέπανε λέγανε "άντε δρόμο!"».[103] Μέσα σε αυτή τη συνθήκη εντοπίζονται να διαδραματίζονται συναυλίες στο γήπεδο Σπόρτιγκ ή στο γήπεδο Λεωφόρου Αλεξάνδρας, σε ανοικτά θέατρα όπως εκείνο του Πειραιά, σε σχολεία του κέντρου και των προαστίων (λύκεια Γκράβας, Αιγαλέου, Καισαριανής) είτε στο πλαίσιο μαθητικών καταλήψεων είτε απλά σε

[100] Θα αναφέρει ο Βασιλής Παλαιοκώστας μέλος του συγκροτήματος «Παρθενογένεσις» στο https://www.youtube.com/watch?v=psfmYInXHb0&ab_channel=StartASceneProductions

[101]Εκπομπή της ΕΡΤ «Τα Στέκια-Ρόδον Live» του Νίκου Τριανταφυλλίδη 3/1/2016 https://www.youtube.com/watch?v=JDeBr2vSLho&t=688s&ab_channel=%CE%95%CE%A1%CE%A4%CE%91.%CE%95.

[102] Θα αναφέρει ο Elmer μέλος των συγκροτημάτων «Πανικός», «Χαοτική Απειλή», «Μάστιγα», «Καταδίκη» στο ντοκιμαντέρ των Σ. Βαφειάδης- Μ. Δαλανίκας, Μέχρι Να Γίνεις Ο Βασιλιάς Των Ηλιθίων (2013) παραγωγή: Stefi Productions https://www.youtube.com/watch?v=psfmYInXHb0&ab_channel=StartASceneProductions

[103] στο ντοκιμαντέρ του Μιχάλη Καφαντάρη «No Asylum Here» (2015) https://www.youtube.com/watch?v=k0M-OR0I_Ck&t=2s&ab_channel=ThereisNoasylumhere

ένα πλαίσιο οικειοποίησης δημόσιων χώρων όπως οι punk συναυλίες στο Πεδίον του Άρεως. «Φαντάζεσαι τι εξοπλισμός υπήρχε τότε τη δεκαετία του ’80. Lives στηνόντουσαν σε σχολεία, σε αίθουσες, σε πολιτιστικά κέντρα, σε γυμναστήρια. Club υπήρχαν ελάχιστα, όπου εκεί γινόντουσαν κατά κύριο λόγο οι συναυλίες, όπως η Σοφίτα του Ηρακλή Τρανταφυλλίδη και σε άσχετα μέρη και σε εκδηλώσεις. Δηλαδή είχαμε παίξει και στο Sporting και σε άλλες φάσεις κι αυτό επειδή κάποιος ήθελε να κάνει κάποιο πολιτιστικό γεγονός κι εκεί χωνόμασταν μέσα για να περάσουμε αυτό που θέλαμε».[104] Αν και οι νεαροί/ες της περιόδου δεν σταματούν να βρίσκουν τρόπους και χώρους να συναντώνται και να τελούν τις πολιτισμικές τους τελετουργίες, δεν παύουν να έχουν ανάγκη σημεία που να είναι τόσο στάσιμα στον χώρο και στον χρόνο όσο και να είναι σχετικά αόρατοι από τα επικριτικά και επικίνδυνα βλέμματα της αστυνομίας και των συντηρητικών περαστικών/συμβατικού «άλλου».

6.7. Ο Πήγασος αναγεννιέται ως Ρόδον

Η απουσία βέβαια του Πήγασου δεν κράτησε για μεγάλο χρονικό διάστημα. Δύο χρόνια μετά, η ομάδα του Πήγασου έχοντας τόσο την τεχνογνωσία όσο και την βαθιά επιθυμία να συνεχιστεί το έργο της, ψάχνει έναν χώρο που να μπορεί να καλύπτει σε υψηλά επαγγελματικό επίπεδο τα μουσικά τεκταινόμενα, να είναι επαρκής χωρητικά και να παρέχει μια ασφάλεια τόσο στην ίδια την επιχείρηση όσο και στους ακροατές από κοινωνική και κρατική καχυποψία. Έτσι το 1987 στην οδό Μάρνη 24 ιδρύεται το Ρόδον Live! Παίρνοντας τη θέση του παλιού και άλλοτε ένδοξου κινηματογράφου Ρόδον, ο οποίος είχε καταντήσει να είναι αποθηκευτικός χώρος της εταιρείας ΡΑΔΕΞ. «Ήταν αποθήκη της ΡΑΔΕΞ, αλλά η αποθήκη ήταν τόσο αποθήκη που από κάτω βρέθηκαν προγράμματα και άλλα παραφερνάλια από την κινηματογραφική του περίοδο.»[105]. Έτσι βλέπουμε η ομάδα του

[104] Θα αναφέρει ο Γιάννης Τρομπέτας μέλος των συγκροτημάτων «S.O.A», «Ex Humans», «Velocity» στο https://www.youtube.com/watch?v=psfmYInXHb0&ab_channel=StartASceneProductions Μέχρι Να Γίνεις Ο Βασιλιάς Των Ηλιθίων-2013 σκηνοθεσίας: Σ. Βαφειάδης- Μ. Δαλανίκας, παραγωγή: Stefi Productions

[105]Θα αναφέρει ο Θοδωρής Μανίκας στην εκπομπή της ΕΡΤ «Τα Στέκια-Ρόδον Live» του Νίκου Τριανταφυλλίδη 3/1/2016 https://www.youtube.com/watch?v=JDeBr2vSLho&t=688s&ab_channel=%CE%95%CE%A1%CE%A4%CE%91.%CE%95.

Πηγάσου να μετατοπίζεται σε ένα σημείο μεταξύ των πλατειών της Ομόνοιας και της Βάθης.

6.8. Το «απόκεντρο» ως περιοχή που θα φιλοξενήσει το Ρόδον, live

Στην πλατεία Βάθη συγκλίνουν οι οδοί Αριστοτέλους, Χαλκοκονδύλη, Μάρνη, Μαιζώνος, Λιοσίων, Μενάνδρου, Καματερού και Καρόλου Ι.. Από τις αρχές του 1970 η περιοχή αρχίζει να αλλάζει ως προς τον αστικό της χαρακτήρα. Η οικιστική ζώνη της πρωτεύουσας κατευθύνεται προς την οδό Πατησίων και θα εμφανιστούν πολλές βιοτεχνίες, επιχειρήσεις και ταβέρνες που εξυπηρετούν τις ανάγκες των εργατών εκεί. Η ευρύτερη περιοχή γύρω από την πλατεία θα μετατραπεί σε εργατική, μέσα στο κέντρο της πόλης. Σύντομα στην περιοχή στο μήκος της λεωφόρου Λιοσίων θα παρουσιαστούν οι πρώτοι οίκοι ανοχής όπως συνέβη και στην οδό Φυλής για την οποία θα μιλήσουμε παρακάτω. Την δεκαετία του 1980 θα προκύψει ένα νέο Δημαρχιακό Μέγαρο στην οδό Λιοσίων 22 με τη λογική να αποσυμφορήσει εκείνο της οδού Αθηνάς. Σκοπός του νέου αυτού κτηρίου ήταν να λειτουργήσει ως ο πυρήνας του Δήμου Αθηναίων με την στέγαση όλων των διοικητικών υπηρεσιών σε αυτό το σημείο. Αντί, όμως, το νέο Δημαρχιακό Μέγαρο να επιτελέσει τα σχέδια για τα οποία οριζόταν ,όπως το να αποτελέσει παράγοντα αναβάθμισης και κινητικότητας της εν λόγω περιοχής, δεν το κατόρθωσε και ίσως να είχε και αρνητικές συνέπειες.

6.8.1. Το κτηριακό απόθεμα του κέντρου ως λύση στη στέγαση του νέου Πήγασου. Καταλαβαίνουμε πως όπως οι αντιεξουσιαστές-καταληψίες (που θα μελετήσουμε παρακάτω) θα κινηθούν προς τις περιοχές που διαπερνά η Πατησίων, όπου υπάρχει ένα μεγάλο κτηριακό απόθεμα εγκαταλελειμμένων κτηρίων, έτσι και η ομάδα του Πηγάσου στεγάστηκε σε έναν χώρο που στο παρελθόν είχε άλλη ιδιότητα και ο οποίος με το πέρας του καιρού ήταν ανεκμετάλλευτος και ανέμενε έναν νέο διαχειριστή. Έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον το κτηριακό απόθεμα που προέκυψε σε κτήρια τα οποία στο παρελθόν ήταν κινηματογράφοι. Καθώς δεν υπήρχε οθόνη σε κανένα από τα σπίτια της ελληνικής κοινωνίας μέχρι και τις αρχές του 1970, οι άνθρωποι συνέρρεαν στους κινηματογράφους του κέντρου και της γειτονιάς, οι οποίοι βρίσκονταν

πλεονάζοντας σε κάθε αστικό τετράγωνο και που λειτουργούσαν από τις πρωινές ώρες έως το βράδυ. Το τέλος της FINOS FILM, η δημιουργία της τηλεόρασης (και η άνοδος του οικογενειακού εισοδήματος που βοήθησε στο να μπορεί να αγοραστεί μια τηλεόραση), η εμφάνιση της βιντεοκασέτας οδήγησαν στο κλείσιμο ενός τεράστιου αριθμού κεντρικών και προαστιακών κινηματογράφων και ουσιαστικά στο κλείσιμο μια εποχής. Με την πάροδο αυτής της εποχής οι άνθρωποι προτιμούν να φέρνουν την εικόνα στο εσωτερικό του σπιτιού τους, να διασκεδάζουν σε πιο στενά κοινωνικά πλαίσια, να απομονώνεται η διασκέδαση και οι ίδιοι να ιδιωτεύουν.

Μια σημαντική διαφορά της Ομόνοιας ως προς άλλες περιοχές του αθηναϊκού κέντρου σχετικά με το κατά πόσο δεν αξιοποιήθηκε το κτηριακό απόθεμα, προκύπτει λόγω του ότι γύρω από την πλατεία δεν κυριαρχούσε η κατοικία, αλλά η βιοτεχνία, διοικητικά γραφεία και γραφεία ιδιωτικών υπηρεσιών. Έτσι η απουσία χρήσης και αξιοποίησης του κτηριακού αποθέματος ερήμωσε το μεγαλύτερο ποσοστό των κτηρίων. Οι αλλαγές του οικονομικού προσανατολισμού και χαρακτήρα της ευρύτερης περιοχής σε συνδυασμό με την αύξηση «παραβατικών» δράσεων στο «παραμελημένο» κέντρο, άλλαξαν σταδιακά τη κοινωνική και οικονομική μορφολογία της Ομόνοιας.

Η ομάδα του Πηγάσου έρχεται να επανοηματοδοτήσει τον χαρακτήρα αυτού του χώρου προσθέτοντας τα δικά της πολιτισμικά χαρακτηριστικά και διατηρώντας μια ιστορική συνέχεια διατηρώντας το όνομα του προκάτοχου του χώρου όπως συνέβη και στο παράδειγμα της Villa Amalias. Αντιλαμβανόμαστε, δηλαδή, ότι σημεία του αστικού ιστού τα οποία περνούν αδιάφορα στο μάτι κάποιου που δυνητικά θα μπορούσε να τα αξιοποιήσει, αλλά δεν το κάνει, διότι η περιοχή θεωρείται υποβαθμισμένη και το καταναλωτικό κοινό πιθανότατα να διστάσει να επισκεφθεί ένα τέτοιο μέρος (άρα μη κερδοφορία), αποτελούν τα κενά σημεία της πόλης από τα οποία οι νεανικές μουσικές κοινότητες έρχονται για να δώσουν και να πάρουν ζωή. Τα παραμελημένα και ανεκμετάλλευτα αυτά κτηριακά αποθέματα θα αποτελέσουν τόσο την δεκαετία του ‘80 όσο και του ‘90 τις συμβολικές-σημειωτικές και υλικές ρωγμές τόσο στην ίδια την μορφή μιας αποπνικτικής πόλης όσο και στους επαναλαμβανόμενους καταπιεστικούς ρυθμούς της.

6.9. Το Ρόδον, live

Τις συνθήκες υπό τις οποίες δημιουργήθηκε ο συναυλιακός χώρος του Ρόδον, σαν σήμερα το 1987, περιγράφει με γλαφυρό τρόπο ο Μάκης Παπαϊωάννου: «Είναι γνωστό ότι η κατάσταση της συναυλιακής Αθήνας, όσον αφορά τουλάχιστον τη σύγχρονη και κυρίως τη ροκ μουσική, το 1987 ήταν "γραφική". Σκόρπιες εκδηλώσεις χωρίς κανένα πρόγραμμα, συνήθως κακοοργανωμένες σε χώρους που σίγουρα δεν προορίζονταν γι' αυτόν τον σκοπό. Με την εξαίρεση του Club 22 που πολλές φορές φιλοξένησε αξιοπρεπείς συναυλίες, οι άλλες γίνονταν σε απαρχαιωμένα γήπεδα μπάσκετ (από τον Μύλωνα και το Σπόρτινγκ έως και τον Τάφο του Ινδού – το κλειστό του ΠΑΟ για τους γνώστες) και σε μικρά κλαμπάκια με ηχητική τρανζίστορ. Εκείνη την εποχή, δηλ. γύρω στο 1986, ο Φώτης Μπόμπολας θέλησε να πραγματοποιήσει ένα όραμα που είχε από μικρός: τη δημιουργία ενός σύγχρονου ροκ κλαμπ, σαν αυτά που είχε επισκεφτεί στο εξωτερικό. Εκείνη την εποχή οι άνθρωποι που έτρεχαν τον Πήγασο (όχι τον Πήγασο της οικογένειας Μπόμπολα, αλλά ένα μικρό ιστορικό κλαμπ στα Εξάρχεια – φοβερή σύμπτωση;), ο Ντάνυ (σκέτο) και ο Πέτρος Κουτσούμπας (ιδιοκτησία του), ονειρεύονταν κι αυτοί ένα χώρο που εκτός από τα ελληνικά γκρουπ θα ήταν τόσο βελτιωμένος ώστε να υποδέχεται με άνεση κάποιους ξένους καλλιτέχνες από αυτούς που άκουγαν οι ίδιοι με συνέπεια σπίτι τους, όμως ατυχώς οι καλλιτέχνες αυτοί οι περισσότεροι τουλάχιστον αγνοούσαν πως στην Ελλάδα του 1985 υπήρχαν φανατικοί μουσικόφιλοι, που επιθυμούσαν να τους δουν ζωντανά. Ανάμεσα στους δύο Πηγάσους υπήρχε ένας άνθρωπος που γνώριζε και τις δύο πλευρές: ο Γιώργος Σταυράκης, κι έτσι τα δύο άλογα συναντήθηκαν. Ο Φώτης Μπόμπολας ίδρυσε την ΑΝΩΣΗ με πρώτα στελέχη τον Γιώργο Σταυράκη και τον Θοδωρή Μανίκα (στον συναυλιακό τομέα) κι έβαλε μπρος για τη δημιουργία ενός κλαμπ 100% ευρωπαϊκών προδιαγραφών χωρίς ημίμετρα και συμβιβασμούς. Έτσι άρχισε η αναζήτηση. Έτσι φτάνουμε στον Φεβρουάριο του 1987, όπου ύστερα από υπόδειξη του Διονύση Τσονόπουλου (μέλος της παρέας του Πήγασου-Bar και ύστερα σημαντικό μέλος δισκογραφικών εταιρειών) ο Ντάνυ βρέθηκε στην οδό Μάρνη 24 χαζεύοντας το παλιό σινεμά Ρόδον, που από κινηματογράφος κυριλέ πρώτης προβολής έγινε β' και βγάλε και μετά γνώρισε την απόλυτη απαξίωση παίζοντας ρόλο αποθήκης της γνωστής εταιρίας

ηλεκτρικών συσκευών Sanyo (για έναν ήχο σπάνιο!). Ο χώρος προσφερόταν προς ενοικίαση, οι εκτιμήσεις κι επισκέψεις έδειξαν πράσινο, τα ξεθωριασμένα γράμματα βάφονται και η αποθήκη της Sanyo ξαναπαίρνει το ιστορικό της όνομα με μια μικρή αλλαγή: όχι Ρόδον Σίνεμα αλλά Ρόδον Club ή Ρόδον Live. Ο Γιάννης Μπουρνάζος, πολιτικός μηχανικός, είναι ο άνθρωπος που θα αναλάβει το δύσκολο έργο της μετασκευής της αποθήκης σε ροκ κλαμπ χωρητικότητας 1500 ατόμων με υποδομή να αντέξει σκληρό αλλά καλό ήχο. Ο ζωγράφος Νίκος Λυμπερόπουλος αναλαμβάνει όλο το artwork του χώρου, συμπεριλαμβάνοντας φυσικά σε αυτό και το άνθος-σήμα κατατεθέν! Τον Ιούλιο του 1987, αφού έχουν ληφθεί οι οριστικές αποφάσεις για τη λειτουργία του club που θα αλλάξει τα μουσικά δρώμενα στην πρωτεύουσα, πραγματοποιείται το απαραίτητο ταξίδι στο Λονδίνο για την προμήθεια του ηχητικού εξοπλισμού. Δεν χρειάζεται να τονιστεί ιδιαίτερα πως η ηχητική κάλυψη του χώρου ανταποκρινόταν στα πιο υψηλά standards για την εποχή κι ευθυνόταν για το χαρακτήρα του – το ΡΟΔΟΝ ήταν ένα κλαμπ που δεν φοβόταν να «παίξει» δυνατά, ένα ροκ κλαμπ όπου τα ντεσιμπέλ είχαν τον τελευταίο λόγο, χωρίς αυτό να καταλήγει σε βάρος της ποιότητας. Εν τω μεταξύ, ακούγοντας για τη δημιουργία του καινούριου χώρου οι εταιρείες που υπήρχαν πριν από την Άνωση στον τομέα της διοργάνωσης συναυλιών, όπως η Breathless, η Didi Music (ή Δικαίωμα Διάβασης, αν θέλετε), η Pilgrim και η Halfnote, αρχίζουν μαζί με την Άνωση να ενεργοποιούνται στην ανεύρεση των καλλιτεχνών. Ο Άγγελος Μαστοράκης θα είναι ο πρώτος ηχολήπτης της κεντρικής κονσόλας του ΡΟΔΟΝ, ο Ντάνυ επωμίζεται τη φροντίδα της τροφοδοσίας και λειτουργίας των (τεσσάρων!) μπαρ, το προσωπικό ασφαλείας οργανώνεται με βάση (στην αρχή) φίλους και γνωστούς, ηθοποιούς και ρόκερς, η Μαίρη εγκαθίσταται στο ταμείο, όπου και παραμένει για δεκαοχτώ χρόνια με ελαχιστότατες απουσίες, ο κόσμος ανυπομονεί πληροφορούμενος εν τω μεταξύ τα πρώτα ονόματα των καλλιτεχνών που θα εμφανιστούν. Πέμπτη 5 Νοεμβρίου 1987. Πρόβα τζενεράλε με τους Yeah!, τα Άλλα Μαντάτα και τζαμάρισμα μουσικών έως πολύ αργά το βράδυ. Παρασκευή 6 / Σάββατο 7. Οι κουρτίνες του club ανοίγουν και οι πρώτες νότες του Wide Open Road των Αυστραλών Triffids σ’ έναν κατάμεστο χώρο, στέλνουν προς

πολλαπλές κατευθύνσεις μια πληθώρα μηνυμάτων κι ένα ασύλληπτο μπουκέτο συναισθημάτων. Τίποτα δεν θα είναι το ίδιο με πριν.»[106]

6.9.1. Το «σπίτι» του Ρόδον. Στην εκπόμπη τα «Τα Στέκια» του Νίκου Τρανταφυλλίδη[107], ο οποίος εργαζόταν στο Ρόδον, οι μαρτυρίες θα αποκρυσταλλώσουν το βίωμα ενός χώρου, ο οποίος δεν αποτελούσε απλά έναν συναυλιακό χώρο σαν τους άλλους. Η δημοσιογράφος Έφη Παπαζαχαρίου θα δηλώσει πως το Ρόδον αποτελούσε «το σπίτι μας», εννοώντας πως ο συγκεκριμένος χώρος ήταν ένα μέρος οικείο, που στέγαζε τις ανάγκες πολλών νεαρών εκείνης της εποχής. Το Ρόδον ήταν η συνέχεια των συναυλιών του Rorry Gallagher, της εμβληματικής συναυλίας Rock in Athens στο Καλλιμάρμαρο, των μεγάλων συναυλιών στο γήπεδο Sporting. Ο δημοσιογράφος και ραδιοφωνικός παραγωγός Μάκης Μηλάτος θα υποστηρίξει πως όπως κάθε άνθρωπος έχει ένα στέκι/το καφενείο της γειτονιάς του, έτσι και για αυτόν το Ρόδον υπήρξε το καφενείο της γειτονιάς του, εξηγώντας πως για εκείνον η οικογένειά του, οι φίλοι και η ζωή του ήταν το κύκλωμα των μουσικών παραγωγών, οι αρθρογράφοι μουσικών περιοδικών, οι άνθρωποι που διοργάνωναν συναυλίες, οι οποίοι όλοι αυτοί συναντιόντουσαν εκεί. Η δημοσιογράφος Μαρία Μάρκουλη θα καταθέσει πως το Ρόδον έδωσε τη δυνατότητα σε έναν πυρήνα ανθρώπων να επικοινωνήσει αναμεταξύ του, μέσα σε μια περίοδο όπου η επικοινωνία μέσω μηνυμάτων και ίντερνετ δεν υπήρχε. «Ήταν ο μόνη περίπτωση που δεν πήγαινες κάπου επειδή έπαιζε μουσική ο «τάδε» .Πήγαινες κάπου, όχι γιατί έχει live ο «τάδε» ή ο «δείνα», αλλά (τονίζοντας) στο Ρόδον!» θα αναφέρει ο Θοδωρή Μανίκας. «Και έχω δει από James Taylor,ιου! μέχρι Screamin' Jay Hawkins. Πήγαινα δηλαδή σε συναυλίες που κάποιες ήθελα να τις δω και σε κάποιες που δεν μου άρεσαν, αλλά σίγουρα ήξερα ότι λόγω του χώρου θα με ενδιαφέρει. Δηλαδή και στον James Taylor καλά πέρασα. Για εμένα το Ρόδον είχε λειτουργήσει, επειδή έμενα και στην

[106] https://coverp.wordpress.com/2009/11/07/%CE%BF%CE%BB%CE%B7-%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CF%81%CE%BF%CE%B4%CE%BF%CE%BD-%CE%B5%CE%BD%CE%B1%CF%83-%CF%80%CF%81%CE%B1%CE%B3%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%BA/

[107] Εκπομπή της ΕΡΤ «Τα Στέκια-Ρόδον Live» του Νίκου Τριανταφυλλίδη 3/1/2016 https://www.youtube.com/watch?v=JDeBr2vSLho&t=688s&ab_channel=%CE%95%CE%A1%CE%A4%CE%91.%CE%95.

πλατεία Αττικής, ως ένα μαγαζί,ως ένα μπαρ, ως το στέκι μας. Δηλαδή, απ' την αρχή δεν έβλεπα ποιος παίζει μέσα. Ερχόμουν να πιω το ποτό μου».[108] Ο Μάκης Καπράνος (δημοσιογράφος και κριτικός ταινιών) θα δηλώσει πως: «Δεν υπήρχε περίπτωση να έρθεις εδώ και να αισθάνεσαι μόνος. Αν ερχόσουν για να δεις κάτι που σε ενδιαφέρει ήταν αδύνατον να μην βρεις την παρέα σου. Έμπαινες μέσα και ήσουν σε ένα οικείο περιβάλλον. Ήταν λίγο σαν τις μεταμεσονύχτιες προβολές του AlphaVille, όπου επίσης θα πήγαινες μόνος σου , αλλά ήξερες ότι εκεί πέρα σε αυτό το περιβάλλον, που είναι γνωστό και νιώθεις μια ζεστασιά, θα έβρισκες δικούς σου ανθρώπους».

Στις μαρτυρίες των θαμώνων του Ρόδον αποτυπώνεται η έντονη σχέση που συνάπτεται μεταξύ των ίδιων και του συναυλιακού χώρου. Οι λέξεις όπως «σπίτι», «στέκι», «οικείο περιβάλλον», αναδεικνύουν μια συναισθηματική προσκόλληση στη συγκεκριμένη τοποθεσία, όπου διαμορφώνεται η αίσθηση του ανήκειν κι όπου διαρθρώνεται μια κοινωνική δράση, η οποία με τη σειρά της οδηγεί στη δημιουργία μιας κοινότητας(Χτούρης,Ζήσης 2012:102). Δεν αυτό-προσδιορίζεται μονάχα το άτομο σε αυτό το πλαίσιο, αλλά συγκροτείται μια ολόκληρη κοινότητα. Αντιλαμβανόμαστε έτσι, ότι μια από τις πρωταρχικές λειτουργίες του τόπου είναι η διαμόρφωση συναισθηματικών δεσμών με το υποκείμενο, γεγονός που είναι συγκροτητικό για την ταυτοτική διεργασία (Χτούρης,Ζήσης 2012:100). Όπως αναφέρει και ο Tilley (1995:15) «(…)η προσωπική και πολιτισμική ταυτότητα είναι προσδεδεμένη του τόπου, και ότι η τόπο-ανάλυση αφορά στη διεύρυνση της δημιουργίας της προσωπικής ταυτότητας μέσα από τον τόπο». Κατά αυτά τα λεγόμενα μπορούμε να θεωρήσουμε πως ο «τόπος» είτε νοείται ως στοιχείο αυτοπροσδιορισμού είτε πως η ταυτότητα του τόπου δομείται από την άποψη ότι η υποκειμενική αίσθηση του εαυτού διαμορφώνεται όχι μόνο από τις σχέσεις μας με άλλα υποκείμενα, αλλά και από τη σχέση μας με τον φυσικό-υλικό δομημένο περιβάλλον (Χτούρης,Ζήσης 2012:99-100). Εντός αυτού του περιβάλλοντος προκύπτουν εμπειρίες μέσα από τις οποίες το άτομο αναγνωρίζει

[108]Θα αναφέρει ο Τάκης Γιαννούτσος ο οποίος είναι ραδιοφωνικός παραγωγός και των συγκροτημάτων «Anti Troppau Council», «Χωρίς Περιδέραιο», «Yeah» στην εκπομπή της ΕΡΤ «Τα Στέκια-Ρόδον Live» του Νίκου Τριανταφυλλίδη 3/1/2016 https://www.youtube.com/watch?v=JDeBr2vSLho&t=688s&ab_channel=%CE%95%CE%A1%CE%A4%CE%91.%CE%95.

συμβολικές και πρακτικές πτυχές του τόπου-χώρου, γεγονός που το ωθεί στην κατανόηση αυτού του περιβάλλοντος (Χτούρης,Ζήσης 2012:100). Η θεωρία της ταυτότητας τόπου των Proshansky, Fabian, Kaminoff(1983) θεωρεί πως οι δεξιότητες που προκύπτουν εντός του περιβάλλοντος μπορούν να επηρεάσουν, να βελτιώσουν, να αλλάξουν ακατάλληλα στοιχεία του φυσικού εξωτερικού περιβάλλοντος και αντισταθμίσουν την αποξένωση και την εξατομίκευση των κοινωνικών καταναγκασμών που εντοπίζονται στον περιβάλλοντα χώρο της πόλης (Χτούρης,Ζήσης 2012:101).

Συνεπώς, μέσα από τα λόγια των ανθρώπων που είτε εργάζονταν στον Ρόδον ή υπήρξαν θαμώνες, συνειδητοποιούμε πως συγκεκριμένοι άνθρωποι οικειοποιήθηκαν τον συγκεκριμένο χώρο μέσα από την δημιουργία μιας κοινότητας, η οποία διαμόρφωσε συνθήκες και δυναμικές οι οποίες θα μπορούσαν να δώσουν και να εκδηλώσουν συμβολικές απαντήσεις και αρνήσεις απέναντι στον κυρίαρχο λόγο του πως θα πρέπει να διασκεδάζει και να ψυχαγωγείται το νεαρό κομμάτι της κοινωνίας. Το Ρόδον αποτέλεσε ένα σημείο μονιμότητας για τα υποκείμενα που αναζητούσαν χώρους έκφρασης και αποσυμπίεσης στον ασφυκτικό χωροχρόνο της μητρόπολης, η οποία στο μεγαλύτερο της κομμάτι αν και υπήρξε μήτρα έμπνευσης, ήταν αφιλόξενη. Στα πλαίσια του εν λόγω συναυλιακού κέντρου οι διάφορες μουσικές σκηνές και κοινότητες ενδυναμώθηκαν, πλάτυναν και απέκτησαν ταυτότητα, δίνοντας του τη δυνατότητα ύπαρξης και διεκδίκησης περισσότερου χώρου για την πραγματοποίηση του θεμελιακού τους πολιτισμικού τελετουργικού, δηλαδή τις συναυλίες. Το Ρόδον όχι ως ένα εμπορικός συναυλιακός χώρος, αλλά ως το απαύγασμα εμπειριών (όπως ο διωγμός του Πήγασου από τα Εξάρχεια, ο «ηλεκτρισμός» των συναυλιών, η διαμόρφωση συλλογικών ταυτοτήτων, συλλογικών δραστηριοτήτων, συλλογικών σχέσεων, αναμνήσεων κι αρνήσεων) θα αποτελέσει μια ετεροτοπία στο περιβάλλον των μη-τόπων που διαμορφώνονταν εντός της πόλης μέσα από την εχθρικότητα της αστυνομίας και ενός μεγάλου κομματιού της κοινωνίας. Σε αυτόν δοκιμάστηκαν νέες μορφές συγκρότησης μίας νέας συνθήκης στην ζωή της πόλης. Διαμορφώθηκαν αξίες, νέες συμπεριφορές και νέα υποκείμενα δράσης.

7. Η «υπόγεια» Rebound, η πλατεία Αμερικής και οι «σκοτεινοί τύποι»

7.1 Λίγα λόγια για την Πλατεία Αμερικής

Δεν θα μπορούσαμε να αναφερθούμε στο ιστορικό σκοτεινό υπόγειο του Rebound αν δεν αναφερόμασταν πρώτα ως προς το που ήταν τοποθετημένο στον αστικό χάρτη. Είναι χρήσιμη μια σύντομη σκιαγράφηση της περιοχής, ούτως ώστε να αντιληφθούμε τους λόγους που το εν λόγω club αποτέλεσε «καταφύγιο» για τους φίλους του σκοτεινού ήχου.

7.1.1. Η πλατεία Αμερικής του ’50 και του ’60. Η πλατεία Αμερικής ως σημείο αναφοράς για τον κεντρικό άξονα της Αθήνας, αποτελεί μια ζώνη κατοικίας που εκτείνεται στη δυτική πλευρά της Πατησίων, απέναντι από τη συνοικία της Κυψέλης, ανάμεσα στις γειτονιές της πλατείας Βικτωρίας, του Αγίου Νικολάου και των Κάτω Πατησίων. Η πλατεία Αμερικής, ονομάστηκε έτσι το 1927 προς τιμήν του φιλελληνισμού των ΗΠΑ, ενώ παλιότερα ονομαζόταν πλατεία Ανθεστηρίων ή πλατεία Αγάμων. Κατά μια εκδοχή, η λαϊκή ονομασία προέκυψε από το ότι η πλατεία ήταν ερημική και αποτελούσε κέντρο ερωτικών συναντήσεων στις αρχές του 20ου αιώνα[109]. Η άλλη εκδοχή ήταν ότι όταν η περιοχή ήταν ακόμα εξοχική, υπήρχε ένα μικρό καφενείο στο οποίο σύχναζε μια παρέα ώριμων Αθηναίων, που όλοι τους ανεξαιρέτως ήταν άγαμοι[110]. Η συνοικία της πλατείας Αμερικής συνορεύει με την Κυψέλη, την πλατεία Κολιάτσου, την πλατεία Βικτωρίας και τον Άγιο Νικόλαο.

Η γειτονιά της πλατείας Αμερικής ήταν μαζί με την κοντινή σε απόσταση Κυψέλη από τις πρώτες περιοχές εντατικής επέκτασης της αστικοποίησης της πρωτεύουσας ήδη από τον Μεσοπόλεμο. Τις δεκαετίες του ’50 και του ’60 η Πλατεία Αμερικής, μια γειτονιά αστικών πολυκατοικιών, απαρτίζεται από ένα μωσαϊκό καλλιτεχνών, διανοούμενων, ευκατάστατων αστών, μεγαλοαστών, ξεπεσμένων

[109] https://www.monopoli.gr/2023/12/05/istories/739731/plateia-amerikis-i-istoria-tis-plateias-pou-gennise-to-kinima-ton-ergenidon/

[110] https://www.monopoli.gr/2023/12/05/istories/739731/plateia-amerikis-i-istoria-tis-plateias-pou-gennise-to-kinima-ton-ergenidon/

αριστοκρατών, ξέφρενων πλουσιοκόριτσων, οργισμένων νιάτων, τεντιμπόηδων γόνων καλών οικογενειών, στρατιωτικών, εισοδηματιών και πολιτικών που τότε έχτιζαν το τζάκι τους[111]. Η Φωκίωνος Νέγρη, η οποία αποτελεί γειτονική με την πλατεία Αμερικής γειτονιά, θα παρουσιαστεί στον κινηματογράφο και θα μας δώσει μια κατατοπιστική εικόνα για τα υποκείμενα και της πλατείας Αμερικής. «Το ρεμάλι της Φωκίωνος Νέγρη», μαζί με άλλες ταινίες που καταπιάστηκαν με την Φωκίωνος Νέγρη του ’50 και του ’60 θα μας πληροφορήσουν εμμέσως για τις «φυλές» και για τους κατοίκους της που κατοικούσαν στην Πλατεία Αμερικής πριν από μισό αιώνα[112].

Η πλατεία Αμερικής ήταν το σημείο αναφοράς και το γεμάτο ζωή κέντρο της γειτονιάς που, μάλιστα, μαγνητικά καλούσε τους πολίτες όλης της Αθήνας. Τα ζαχαροπλαστεία ήταν κατάμεστα με θαμώνες. Οι κινηματογράφοι της περιοχής και κατά μήκος της Πατησίων γέμιζαν ασφυκτικά. Πολιτισμικά σημεία κατατεθέν της μεταπολεμικής περιόδου μέχρι και τη δεκαετία του 1980 ήταν ο κινηματογράφος Studio στην πλατεία Αμερικής, που λειτούργησε στη πραγματικότητα ως κινηματογραφικό σχολείο και λέσχη, ο κινηματογράφος Ράδιο Σίτυ και το θέατρο Καλουτά, στην ευρύτερη περιοχή της Κολιάτσου. Τα σφαιριστήρια και τα μπιλιαρδάδικα περιτριγύριζαν την γειτονιά που καλούσαν τα νεαρά αγόρια να κάνουν κοπάνες από το σχολείο και να γεμίσουν το χρόνο τους μετά το σχόλασμα. Ενδεικτικό είναι το μπιλιαρδάδικο Roi Mat που χρονολογείται από το 1974 και λειτουργεί έως σήμερα.

7.1.2. Η πλατεία Αμερικής, η αντιπαροχή και οι μετανάστες από το ’70 και μετά. Η αυξανόμενη ανοικοδόμηση και πύκνωση στις δεκαετίες του ’70 και του ’80 ως απότοκα της αντιπαροχής, μαζί με τον ανταγωνισμό που διαμορφώνεται στην πόλη λόγω της ανάδυσης νέων κέντρων, που προσελκύουν τα υποκείμενα που άλλοτε μαγνήτιζε η πλατεία Αμερικής, αλλάζουν την συνοικία.[113] Το ίδιο συμβαίνει όπως έχουμε αναφέρει σε παραπάνω κεφάλαιο και στις όμορες περιοχές που

[111] https://anoihtipoli.gr/geitonies/amerikis-koliatsou/

[112] https://anoihtipoli.gr/geitonies/amerikis-koliatsou/

[113] https://anoihtipoli.gr/geitonies/amerikis-koliatsou/

διαπερνά η Πατησίων. Το κτηριακό απόθεμα που κλιμακωτά χάνει την παρελθοντική αντικειμενική του αξία, αρχίζει σταδιακά από τα τέλη του 1970 και τις αρχές του 1980 να εγκαταλείπεται από τους μεσοαστούς ιδιοκτήτες. Η πτώση των τιμών των ακινήτων λειτουργεί στα μεταναστευτικά υποκείμενα ελκυστικά για την εγκατάσταση τους, καθώς τα ενοίκια των διαμερισμάτων είναι χαμηλότερα από άλλες περιοχές του κέντρου των Αθηνών[114]. Σταδιακά από το 1980 και μέχρι το 1990, η μορφολογία της γειτονιάς αλλάζει, καθώς οι πρότεροι κάτοικοι μαγνητίζονται από το πράσινο, την ηρεμία, την φαινομενική ασφάλεια και την συμβολική «ανωτερότητα» των βόρειων και νότιων προαστίων της πόλης.

Ως απότοκο των παραπάνω και με βάση τις αλλαγές που παρουσιάζουν οι όμορες γειτονιές της λεωφόρου Πατησίων, τα επόμενα χρόνια με τον ερχομό των Αλβανών(κυρίως) μεταναστών όσο και μεταναστών από το υπόλοιπο «Ανατολικό μπλοκ», την Ασία και την Β. Αφρική, οι συγκεκριμένες περιοχές αποκτούν ένα έντονο πολυεθνικό πρόσημο. Το πλήθος των νέων εθνοτήτων αποτυπώνεται στον νοητό άξονα της Πατησίων. Τα παλιά καταστήματα αντικαταστάθηκαν με νέα τα οποία είχαν μη ελληνικά αναγραφόμενες ταμπέλες και εξυπηρέτησαν τις ανάγκες των νεοαφιχθέντων μεταναστών. Η ύπαρξη δικτύων εθνοτικού εμπορίου και πολλών ξένων καταστημάτων αυξάνεται εκείνη τη περίοδο[115]. Τα ξενοίκιαστα διαμερίσματα, που όλο και πλήθαιναν από την αποχώρηση των μεσοαστών και μεγαλοαστών πρώην ενοίκων, αποκρυστάλλωναν ένα δημογραφικό κενό το οποίο καλύφθηκε με την εμφάνιση των οικονομικών μεταναστών, οι οποίοι έθεσαν τα δικά τους πολιτισμικά χαρακτηριστικά. Αυτό όπως ήδη πρότερα αναφέραμε διαμόρφωσε μια «κακή» φήμη για τη γειτονιά, καθώς το «ξένο» στοιχείο στιγματίστηκε ως μη συμβατό με τα εθνικά και κοινωνικά πρότυπα, ορίστηκε ως εγκληματικό και τέθηκε υπό την εκμετάλλευση του ημεδαπού πλειονοτικού πληθυσμού.

[114] https://anoihtipoli.gr/geitonies/amerikis-koliatsou/

[115] https://anoihtipoli.gr/geitonies/amerikis-koliatsou/

7.1.3. Το χωρικό και βιωματικό περιβάλλον του Rebound. Για να καταλάβουμε το χωρικό και βιωματικό περιβάλλον που εμφανίζεται το Rebound παραθέτουμε την παρακάτω αφήγηση: «Αρχίζουμε mixing στο Pro-Cabaret. Η καταιγίδα πλησιάζει την βλέπουμε καθώς έρχεται απειλητική από την μεγάλη τζαμαρία του bar του studio. Βρισκόμαστε κάπου στους πρόποδες της Πεντέλης. Η περιοχή αραιοκατοικημένη. Λίγο πριν τα μεσάνυχτα η τελική μίξη. "We will tear your souls apart!" Ακούγεται μέσα από τα monitors η φωνή του Chris και ένας κοντινός κεραυνός κάνει το studio να χοροπηδά μαζί με εμάς. Μέσα σε βροντές και αστραπές αρχίζουμε να βρισκόμαστε σε paranormal κατάσταση. Συμβαίνουν τώρα όλα αυτά στ' αλήθεια; Λίγες ώρες μετά βρισκόμαστε στο Rebound ελάχιστος κόσμος· θαυμάσια μουσική χορεύουμε αρκετά ζαλισμένοι. Αργότερα με groupies στο "Καταφύγιο"του Ορέστη του manager μας σ' ένα διώροφο νεοκλασικό στην Αλκιβιάδου κάτω από τον Άγιο Παντελεήμονα. Εμείς στο πρώτο όροφο στο ισόγειο μπουρδέλο αληθινό. Η μέρα μάς βρίσκει χωρίς να θυμόμαστε πολλά-πολλά. Σπασμένα καρέ μνήμης σαν αναμνήσεις από κάποιο όνειρο. Σήμερα μιξάρουμε το SHA-LA-LA.»[116]

7.2. Η ανάδυση Dark Wave στην Ελλάδα ή «Εν αρχή ην το σκότος»

Η punk rock σκηνή στον ελλαδικό χώρο τη δεκαετία του 1980 θα αποτελέσει τον πυρήνα εκείνο μέσα από τον οποίο θα αναδυθούν διάφορα παρεμφερή είδη και υπο-είδη της συγκεκριμένης πολιτισμικής κουλτούρας. Σε αντίθεση με τον ήχο που έφεραν τα punk συγκροτήματα του εξωτερικού εκείνης της περιόδου, ο οποίος θα τείνει προς το rock n' roll, το rock και το reggae, ο πρώιμος ήχος των ελληνικών μουσικών σχημάτων ακούγεται πιο σκοτεινός. Ο ρυθμός είναι πολλές φορές αργός, οι μελωδίες είναι μελαγχολικές και στενάχωρες, το μπάσο επικρατεί της γρήγορης κιθάρας και οι φωνές των τραγουδιστών είναι υποτονικές και σπαρακτικές. Με αυτόν τον τρόπο θα μπορούσαμε να αποκαλέσουμε τα πρώτα punk συγκροτήματα περισσότερο «dark punk» παρά punk-rock ή αυτό που ονομάζεται '77 punk. Ταυτόχρονα συναυλίες ορόσημα όπως εκείνη του τριήμερου Ανεξάρτητου Ροκ στο

[116] Θα αφηγηθεί ο Γιώργος Κουλούρης, μέλος του μουσικού συγκροτήματος South Of No North στο 65ο τεύχος του περιοδικού Sonic Mag. σελ. 37 τον Φεβρουάριου του 2011 https://issuu.com/eyefix/docs/goth

Sporting(Σεπτέμβριος 1982) με τους New Order, Birthday Party, Fall, η συναυλία των Bauhaus το 1983, το επικό Rock in Athens ’85 με ονόματα της synth και darkwave μουσικής όπως: Depeche Mode, The Cure, Nina Hagen, μαζί με τις συναυλίες στο Ρόδον Live των Christian Death, New Model Army, των Nick Cave and the Bad seeds, των The Damned και της συναυλίας των Siouxsie And The Banshees στο Sporting θα διαμορφώσουν μια ολόκληρη γενιά νέων που θα κατευθυνθεί στον σκοτεινό ήχο(Δρίβας 2012:13-25). Το μπαρ Mad θα προσφέρει στο αθηναϊκό κέντρο μια new wave προσθήκη σαν ήχο της πόλης.

Θεμέλιος λίθος για την διαμόρφωση του new wave, synth, και dark ήχου θα αποτελέσει η δισκογραφική εταιρεία Creep Records του Μπάμπη Δαλίδη , η οποία βρισκόταν στην οδό Δροσοπούλου στην Κυψέλη. Από την Creep Records θα κυκλοφορήσουν οι πρώτες μπάντες αυτού του ήχου όπως οι Metro Decay, οι South Of No north, οι Clown, οι Villa 21, οι Yell-O-Yell, οι Rehearsed Dreams, ο Angelo and his egos. Μαζί με τα παραπάνω συγκροτήματα η συγκεκριμένη δεκαετία θα επιδείξει και άλλα ιστορικά συγκροτήματα όπως οι Alive She Died, οι Forward Music Quintet, οι Magic de Spell, οι Χωρίς Περιδέραιο, οι Λευκή Συμφωνία και οι Αντί. Ο ήχος και η εικόνα της Creep αποτέλεσε έναν καταλύτη μιας μεγάλης αισθητικής μετατόπισης. Όπως θα αναφέρει σε συνέντευξή του ο Νίκος Χατζής, ο δημιουργός του ντοκιμαντέρ «Return of the Creeps» για την ιστορία της εν λόγω δισκογραφικής εταιρείας: «Ήταν κάτι εντελώς αλλιώτικο από τις υπόλοιπες μπάντες της “κατεστημένης” ελληνικής ροκ σκηνής που επικρατούσε την δεκαετία του ’80. Ήταν σαν μην υπήρχε άλλος τέτοιος σκοτεινός ήχος στην Ελλάδα νωρίτερα, με το μπάσο και τα συνθεσάιζερ στην πρώτη γραμμή. Ένας ήχος που μοιάζει να ξεπήδησε κατευθείαν από τα τσιμέντα μιας βρώμικης μητρόπολης. Μελωδίες που σε κάνουν να χορεύεις αυτό το αέναο μπρος-πίσω σε σκοτεινά υπόγεια».[117]

[117] https://www.news247.gr/magazine/culture/epistrofi-sta-skoteina-athinaika-80s-me-tin-creep-records/

7.2.1. Η σκοτεινή αισθητική. Η παραπάνω συνθήκη θα διαμορφώσει ένα φαινόμενο, μέσα από το οποίο ο σκοτεινός[118] ήχος και αισθητική σχετικά εξαπλώνονται στα σχολεία της αθηναϊκής μητρόπολης. Μέσα στα άγρια 80's όπου οι μουσικές φυλές βρίσκονταν υπό διαρκείς κυριολεκτικές και μεταφορικές/συμβολικές μάχες, οι new waveάδες και οι darkάδες[119] θα αναζητήσουν μέσα από τη μουσική που ακούν μια εσωτερικότητα με την οποία θα ταυτιστούν(Δρίβας 2012:21). Συχνά, όπως και οι υπόλοιπες νεανικές ενναλακτικές ομάδες θα δεχθούν σχόλια για την εμφάνισή τους, καθώς ένα ολόμαυρο outfit με χρήση έντονου μακιγιάζ τόσο στα κορίτσια αλλά όσο και στα αγόρια και τα σηκωμένα μαλλιά δε θα μπορούσε να μείνει απαρατήρητο και ασχολίαστο. Το τραγούδι «No Tears» της μπάντας Tuxedomoun με τον στίχο «No tears for the creatures of the night, no tears…» θα αποτελέσει μια αυτό-αναφορά που προσδιορίζει τους ντεθάδες[120] ως πλάσματα της νύχτας που ζουν σε μια αφιλόξενη κοινωνία(Δρίβας 2012:21). Οι εν λόγω, όμως, νεαροί δεν θα πτοηθούν, αλλά με έναν εγωιστικό και ίσως ναρκισσιστικό τρόπο θα συνεχίσουν να προκαλούν με την αμφίεσή τους, απομακρύνοντας τους εαυτούς του κατά αυτόν τον τρόπο από την συντηρητική κοινωνία(Δρίβας 2012:21). Η ανάγκη για την εύρεση χώρων που δεν θα διαδραματιζόταν μόνο το κύριο πολιτισμικό τελετουργικό της συναυλίας (ειδικά από τη στιγμή που συναυλίες γινόντουσαν σε μεγάλο βαθμό στον An, στον Πήγασο και μετέπειτα στο Ρόδον Live), αλλά όπου οι νεαροί goths της εποχής θα μπορούσαν να βρίσκονται τακτικότερα «αράζοντας» και ακούγοντας την μουσική που αγαπούν, δίχως να αγχώνονται για το εχθρικό βλέμμα της συντηρητικής κοινωνίας, θα τους οδηγήσει στο να κινούνται σπασμωδικά εντός του μητροπολιτικού ιστού, για να βρουν σημεία που μπορούν να προσφέρουν και να στεγάσουν κάτι τέτοιο.

Ο Λεωνίδας Σκιαδάς, ιδιοκτήτης του Death Disco Club αφηγείται: «1989, Α' Λυκείου στη ΣΕΛΕΤΕ και ο Παναγιώτης, ο καινούργιος

[118] Όταν αναφέρομαι στον «σκοτεινό ήχο» εννοώ το είδος μουσικής Darkwave που περικλείει μουσικά υπό-είδη όπως το gothic, το post punk, το industrial,το ebm, το neo-folk. Όσων αφορά τη μουσική new wave υπάρχουν στοιχεία μουσικά κι αισθητικά που συγκλείνουν αρκετές φορές.

[119] Με την προσφώνηση «darkας» ή «νταρκάς» αναφερόμαστε στους φίλους της μουσικής Dark Wave

[120] Με την προσφώνηση «ντεθάς» αναφερόμαστε στους φίλους της μουσικής Dark Wave

φίλος μου στο σχολείο με τα ξασμένα μαλλιά και το T-shirt Christian Death, αφού μου έχει πασάρει πρώτα μερικές κασέτες που με πέρασαν από την πρώτη πίστα (Cure, Depeche, Bunnymen, Joy Division, Smiths, Jamc) στη δεύτερη (Clan of Xymox, X mal Deutschland, Sound, Anne Clark), μου μιλάει για τη Rebound. Και για τα επόμενα έξι χρόνια, δηλαδή μέχρι να μην μπορώ για επαγγελματικούς λόγους να είμαι εκεί, η Rebound (και οι μουσικές και οι άνθρωποί της) ήταν το επίκεντρο του ενδιαφέροντός μου. Και το πού θα με έβρισκες κάθε Σάββατο βράδυ, αδιαπραγμάτευτο. Οι αναμνήσεις ακόμα και τώρα παραμένουν αναλλοίωτες.»[121]

7.3. Η εμφάνιση του club Rebound

Μέσα σε αυτά τα χωρικά και κοινωνικά πλαίσια που καταθέσαμε θα αναδυθεί και το club Rebound, το οποίο δεν προσφωνείται από τους θαμώνες του με το άρθρο «το» αλλά του δίνεται η θηλυκή προσφώνηση «η» Rebound συσχετίζοντάς το club με την λέξη της «υπόγας» που έχει θηλυκή προσφώνηση(καθώς επρόκειτο για υπόγειο χώρο). Έχοντας παραθέσει παραπάνω το ιστορικό και τις εξελίξεις που διαδραματίζονται στην ευρύτερη περιοχή της πλατείας Αμερικής, συνειδητοποιούμε πως το συγκεκριμένο club θα εμφανιστεί σε μια γειτονιά με κοινά χαρακτηριστικά όπως εκείνα της Villa Amalias στην περιοχή της Βικτώριας και του Ρόδον, live!. Η μυθική μορφή του ιδιοκτήτη της Rebound, δηλαδή του Ηλία Γεωργουλέα, μετρούσε στο ίδιο σημείο ήδη πολλά χρόνια. Ο Ηλίας Γεωργουλέας ήταν λάτρης του μποξ, ερασιτέχνης πυγμάχος και συχνά προκαλούσε τους φίλους του εντός του καταστήματός του σε μονομαχίες μπρα ντε φερ. Υπήρξε στενός φίλος και συμμαθητής του Παύλου Σιδηρόπουλου, ο οποίος ήταν τακτικός πελάτης του καταστήματος, και του ηθοποιού Αλέξη Γκόλφη . Είχε ανοίξει στο ίδιο σημείο (Μηθύμνης 43, απέναντι από την πλατεία Αμερικής) το club Blueberry περί τα 1968, το οποίο ήταν ένα από τα αντισυμβατικά στέκια της νεολαίας που φιλοξένησε μερικά σπουδαία lives , όπως των Stormies και των Storm (πρώιμοι Aphrodite’s

[121] https://www.lifo.gr/articles/rebound-nyhtes-se-ena-apo-ta-istorikotera-klamp-tis-athinas

Child).[122] Ένα χρόνο μετά το 1969 θα το μετανομάσει σε Problem. Στην συνέχεια το 1979 θα αλλάξει το προφίλ του μαγαζιού, θα το μετατρέψει σε punk-rock ντισκοτέκ με το όνομα BEAR 'S CLUB[123] και το 1986 θα αλλάξει ξανά τον χαρακτήρα του μαγαζιού και θα δημιουργήσει το Goth-Darkwave club Rebound. Η Rebound υπήρξε ένας μεγάλος υπόγειος χώρος (εξού και το προσωνύμιο «υπόγα» που του δόθηκε), όπου μπορούσε κανείς να βρει μια τεράστια πίστα για χορό, τραπεζοκαθίσματα γύρω από την πίστα, ένα φλίπερ στο βάθος και μια μεγάλη neon πινακίδα που απεικόνιζε μια στεφάνη και μια μπάλα καλαθοσφαίρισης. Το "Rebound" έλαβε το όνομά του από τις γραμμές στο ξύλινο λουστραρισμένο πάτωμα που παραπέμπουν στο μπασκετικό παρκέ. Ο φωτισμός ήταν πάντοτε σκοτεινός με ελάχιστα φώτα ταιριάζοντας έτσι με την αισθητική της μουσικής και των νεαρών ντεθάδων.

7.3.1. Πριν τη Rebound. Πριν την εμφάνιση της ιστορικής Rebound, οι φίλοι του σκοτεινού ήχου περιπλανιόντουσαν σε διάφορα μαγαζιά της πόλης για να ακούσουν μικρές δόσεις από την μουσική τους. Τέτοιοι χώροι υπήρξαν το Iron στο Μπραχάμι, το οποίο φέρει μεγάλο φορτίο μύθων για τις συμπλοκές μεταξύ των πολιτισμικών νεανικών «φυλών», το Madd στην Πλάκα, το μπαρ Ψυχό στους Αμπελοκήπους, το Σκιάχτρο στη Καστέλλα, το Κύτταρο, το club An και ο Πήγασος στα Εξάρχεια, το Memphis, το No Name. Όταν όμως άνοιξε το club Rebound έγινε το απόλυτο gothic/darkwave στέκι(Δρίβας 2012:21). Όμως, την διετία 1988-1999 θα κλείσε με εντολή των Αρχών(Δρίβας 2012:21). Όπως και πριν την εμφάνιση του εν λόγω club, έτσι και τότε η περιπλάνηση σε διάφορα bars των Εξαρχείων που έπαιζαν «με το δοσίμετρο» darkwave μουσική θα αποτελέσει την μόνη διέξοδο(Δρίβας 2012:75). Παρόλα αυτά, με την έναρξη της δεκαετίας του '90 θα επαναλειτουργήσει, όπου θα έχει μεγάλη προσέλευση κάθε Παρασκευή και Σάββατο. Εντός των δύο ετών που απουσίαζε η παρουσία του από το Αθηναϊκό βράδυ είχε δημιουργηθεί ένας μύθος για την Rebound και οι νέο-εισαχθείσες γενιές των «ντεθάδων» νοσταλγούσαν όσα άκουγαν για αυτή, αλλά δεν έζησαν(Δρίβας

[122] https://www.thetoc.gr/people-style/article/ekleise-to-rebound-to-klamp-pou-efere-tin-gothic-mousiki-stin-ellada-eikones/

[123] https://freedomgreece.blogspot.com/2017/11/rebound-20-2008.html

2012:75). Τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1990 όταν η Rebound έκλεινε στις 3:00 τα ξημερώματα, καθώς ίσχυε το ορισμένο ωράριο λειτουργίας στα νυχτερινά κέντρα με βάση τον «νόμο Παπαθεμελή», πολλοί θα πάνε να κοιμηθούν στις καρέκλες των καφετεριών της Φωκίωνος Νέγρη περιμένοντας το πρώτο πρωινό λεωφορείο(Δρίβας 2012:75).

7.3.2. Η Rebound και ο σκοτεινός ήχος και οι δυσκολίες της εποχής. Η Μαρία Κουκουβίνου, υπεύθυνη δημοσίων σχέσεων των εκδόσεων ΚΑΚΤΟS και θαμώνας της Rebound στα 80's, μας πληροφορεί πως: «Τη δεκαετία του '80 που κυριαρχούσαν οι πολιτικές νεολαίες, τα πολιτικά συνθήματα και φυσικά τα σκυλάδικα υπήρχαμε και εμείς που αγαπούσαμε το punk, το post punk, και το new wave· είχαμε διαλέξει να είμαστε διαφορετικοί. Ήταν η εποχή που δε χρειαζόσουν το πιο επιτηδευμένο ντύσιμο παρά μόνο τα μαύρα και κάποιο παράξενο κούρεμα, ώστε να σε κοιτάνε σαν εξωγήινο. Όμως εμείς αναγνωριζόμασταν μεταξύ μας, επικοινωνούσαμε, ανταλλάσσαμε απόψεις για νέα συγκροτήματα, βιβλία, ταινίες και πολιτική. Μην ξεχνάμε πως τότε δεν υπήρχε το ίντερνετ, τα social media και το YouTube. Η απόκτηση πληροφοριών χρειαζόταν κόπο και προσπάθεια. Δεν ήταν εύκολη ούτε αυτονόητη. Στη Rebound πρωτοπήγα το 1986. Ήμασταν μετρημένοι στα δάχτυλα αυτοί που ακούγαμε new wave μουσική, στην πραγματικότητα ήμασταν οι ίδιοι άνθρωποι που πηγαίναμε στις ίδιες συναυλίες και που συναντιόμασταν στα ίδια δισκοπωλεία (όπως το Happening) και σε άλλα μπαρ με αντίστοιχες μουσικές. Η Rebound στη δεκαετία του '80 δε διέφερε από άλλους παρόμοιους χώρους. Έγινε, όμως, θρυλική γιατί συνέχισε όλα τα επόμενα χρόνια να λειτουργεί αδιαλείπτως στον ίδιο ακριβώς χώρο με τον ίδιο ακριβώς τρόπο δίχως να προδίδει τους φανατικούς οπαδούς της. Θυμάμαι το 1987, όταν έπαιξαν στο Club 22 ο Nick Cave και οι Bad seeds, ήρθαν μετά τη συναυλία ο Blixa Bargeld και ο Kid Congo Powers και έπαιζαν με το Pacman που υπήρχε στον χώρο». [124]

7.3.3. Rebound και η αυτοσυνείδηση της (συλλογικής) ταυτότητας. Η ύπαρξη ενός χώρου, όπως ήταν το Rebound θα σχηματίσει ένα σταθερό σημείο αναφοράς για την σκοτεινή σκηνή. Σε

[124] https://www.oneman.gr/onecity/exodos/no-tears-for-the-creatures-of-the-night-anamniseis-apo-to-ipogeio-tis-rebound/

εποχές που το internet δεν υπάρχει ως μέσο ενημέρωσης και επικοινωνίας, το club Rebound θα αποτελέσει ένα σημείο αναφοράς- ένα «πολιτισμικό κέντρο», όπου οι νέοι της Αθήνας συγκεντρώνονται, γνωρίζονται μεταξύ τους, διαμορφώνουν σχέσεις και εν τέλει μια κοινότητα που οδηγεί σε μία αυτό-συνείδηση/αυτεπίγνωση της ταυτότητάς τους. Ο Νίκος Κούρος, κομμωτής και συνιδιοκτήτης του Lemon Poppy Seed θα αναφέρει: «Τα άτομα που πηγαίναμε εκεί βρίσκαμε κοινή την αγάπη μας για τη μουσική, ανταλλάσσαμε απόψεις για το μπάσο ή τα φωνητικά σε κάποιο κομμάτι, συζητούσαμε για τους νέους δίσκους (πού θα τους βρούμε και πόσο τους πήραμε), διαφωνούσαμε για το αν τα νέα κομμάτια του τάδε συγκροτήματος ήταν αντάξια των παλιών, ποιοι ήταν πιο καλοί: οι Sisters ή οι Nephilim. Συζητούσαμε για ρούχα, μαλλιά, συζητούσαμε για θέματα που αφορούσαν την ύπαρξή μας, αλλά πάνω απ' όλα χορεύαμε. Υπήρχαν αυτοί που χόρευαν Cure, οι άλλοι που χόρευαν Sisters και τα συναφή, οι του Cave, των Bauhaus και πήγαινε έτσι(…)»[125]. Όταν συνειδητοποιούν πως δεν αποτελούν «μοναδικότητες» στο μουσικό χάρτη και ότι μπορούν να αποτελούν μια δυναμική μειοψηφία εντός των «πολιτισμικών φυλών» είναι ένα γεγονός, διαμορφώνει ένα αίσθημα αυτοπεποίθησης(Δρίβας 2012:21-22). Επιπροσθέτως, εντός αυτού του κέντρου διασκέδασης, οι νεαροί darks ενημερώνονται τακτικά για την μουσική τους. Οι περισσότεροι κυκλοφορούν με ένα μικρό τετράδιο στο τσεπάκι του παντελονιού για να σημειώνουν ότι τραγούδι δεν γνωρίζουν, ρωτώντας τον μουσικό ειδήμονα-disc jokey που επιλέγει μουσικές στο μαγαζί. Το μουσικό πάθος γιγαντώνεται, καθώς οι νεαροί/ες αρχίζουν και μαθαίνουν περισσότερες πληροφορίες του μουσικού τους είδους μια εποχή όπου «οι new wave μπάντες ήταν δύσκολο να προσεγγίσουν ένα πιο ευρύ κοινό οπότε ήταν δύσκολο να φιλοξενηθούν από αυτές τις εταιρίες»[126]. Εκεί για πρώτη φορά πολλοί/ες νεαροί/ες Αθηναίοι/ες θα χορέψουν στους ρυθμούς των Xmal Deutchland, των Clan of Xymox, των Immortal Coil, των Mecano, των Bauhaus.

[125] https://www.oneman.gr/onecity/exodos/no-tears-for-the-creatures-of-the-night-anamniseis-apo-to-ipogeio-tis-rebound/

[126] https://www.news247.gr/magazine/culture/epistrofi-sta-skoteina-athinaika-80s-me-tin-creep-records/

Από τα παραπάνω διαπιστώνουμε πως το άτομο συσσωρεύει τόσο ατομικά όσο και συλλογικά αξία λόγω της συν-παρουσίας και της συμμετοχής του σε έναν συγκεκριμένο χώρο(Χτούρης,Ζήση 2012:111). Επίσης, αυτό προκύπτει μέσα από κοινές σταθερές λειτουργικές και συμβολικές αναφορές σε αυτόν τον χώρο. Από τη συγκεκριμένη κατάσταση προκύπτει ένα κοινό πολιτισμικό κεφάλαιο λόγω κοινών πολιτισμικών συμβόλων και δραστηριοτήτων που αναδύονται εντός ενός συγκεκριμένου χωρικού πλαισίου(Χτούρης,Ζήση 2012:112). Αυτό το κοινωνικό κεφάλαιο συγκροτείται μέσα από μια κοινή χωρική αναφορά και από την παραγόμενη εντός αυτού του χωρικού πεδίου πολιτισμική ταυτότητα. Η εν λόγω ταυτότητα λογίζεται από τον χώρο-τόπο όπου εντοπίζεται κοινή παρουσία και επαναλαμβάνονται οι πολιτισμικές δραστηριότητες. (Χτούρης,Ζήση 2012:112-113).

7.3.4. Η συλλογικοποίηση της θλίψης. «Σε εκείνη την πίστα συλλογικοποιούσαμε την θλίψη μας, κι αυτό μας έφερνε τρομερή χαρά. Αυτό που ήταν σίγουρο είναι πως το θεατρικό σκηνικό της υπόγας έδινε το tempo για περφόρμανς και μια περίεργη αναστοχαστικότητα που μόνο εκείνες τις περίεργες ώρες μπορεί να λάβει χώρα.»[127] Η εκδήλωση του συναισθήματος της θλίψης, ενώ σε ένα πρώτο επίπεδο δείχνει σημάδια παραίτησης και ηττοπάθειας, στην πραγματικότητα αποκρυσταλλώνει τόσο με τους στίχους και τη μορφολογία της μελωδίας των τραγουδιών όσο και με την αισθητική της ενδυμασίας μια συμβολική-σημειολογική κριτική και άρνηση. Οι goths αντικατοπτρίζουν μέσω της αισθητικής τους την κατάπτωση της κοινωνίας, της υποτίμηση της ανθρώπινης ζωής, την αλλοτρίωση των ανθρωπίνων σχέσεων με τις επιταγές του σύγχρονου τότε κόσμου. Ενώ οι punks εκδηλώνουν τις ίδιες ανησυχίες με έναν επιθετικό τρόπο, οι darkwaveάδες επιλέγουν να εσωτερικεύσουν αυτές τις σκέψεις και να γίνουν οι ίδιοι/ες ο καθρέφτης της κοινωνίας(Δρίβας 2012:21). Η μεταγενέστερη darkwave μπάντα Lebanon Hannover θα αποτυπώσει δεκαετίες μετά από την εποχή του ’80 και του 90 πολύ εύστοχα τη συγκεκριμένη στάση που κρατούσαν οι «ντεθάδες» με το τραγούδι «Sadness is Rebellion»: *You say nostalgia is negation /It can’t go on like that, it will all end/Contentment to be in nature/And kindness is still*

[127] https://olafaq.gr/people/stories/ena-antio-ston-oikodespoti-tis-rebound-ilia-georgoylea/

so hard to find/Sadness is rebellion/And self-hate only respect/ There is waves, waves of resistance/Somewhere out there/But there's not enough of them/Those graves are such a temptation/If we don't press rewind, it will all end/You say popular music is contamination/It won't stop if the public is too blind/Sensitivity almost a sensation/In a world of cruel and simple minds/May teardrops be our revolution/In confusion, we will connect(…).

7.3.5. Το Rebound η αρχιτεκτονική διάσταση του υπόγειου. Το club Rebound όντας ένας υπόγειος χώρος νυχτερινής διασκέδασης αποκαλούταν από τους θαμώνες του «υπόγα», δίνοντας μια αίσθηση για τον εν λόγω χώρο τόσο κυριολεκτική όσο και μεταφορική. Η πόρτα όριο-σύνορο του υπογείου/της υπόγειας συνθήκης, ακόμα και αν βρίσκεται ανάμεσα στις δύο επικράτειες, εκείνη της επίγειας καθημερινότητας και του υπόγειου κόσμου, λειτουργεί ως ένας αμφίσημος, διφορούμενος ενδιάμεσος τόπος που αποθαρρύνει την ταυτόχρονη γνώση και συνύπαρξη των χαρακτηριστικών και των δύο πλευρών. Η περιοχή της εισόδου είναι το πραγματικό και συμβολικό κατώφλι. Είναι το σημείο σύναψης, εκεί όπου γίνεται η ένωση και η αντιπαράθεση των δύο κόσμων(Χίου, Κορώνη 2010:95). Η «υπόγα» επιτρέπει στην υπόγεια ταυτότητα να επεκταθεί μη επιτρέποντας στην ταυτότητα του επίγειου κόσμου να την κατακρίνει, κυνηγήσει, αφομοιώσει και να την ακυρώσει(Χίου, Κορώνη 2010:65). Με αυτή την πρακτική της μονόπλευρης διείσδυσης ενός συγκεκριμένου κοινωνικού σκέλους στην υπόγεια επικράτεια, ο υπόγειος κόσμος αυτό-προστατεύεται, περιφρουρείται/οχυρώνεται και δεν επιδιώκεται τον διάλογο με τον «επάνω» κόσμο ο οποίος είναι εχθρικός. Όπως διαχρονικά η εκμετάλλευση του υπόγειου χώρου ήταν θέμα επιβίωσης από βομβαρδισμούς ή καιρικά φαινόμενα (Χίου, Κορώνη 2010:69), έτσι και η «υπόγα της Rebound» αποτέλεσε ένα υλικό και συμβολικό καταφύγιο, το οποίο θα προστάτευε τους θαμώνες του από τα επικριτικά βλέμματα. Μέσω της αρχιτεκτονικής διάστασης του υπογείου, εξασφαλίζεται το αίσθημα της άνεσης και της ασφάλειας στο χρήστη. Παράλληλα η υπόγεια διάσταση του χώρου προσφέρει έναν μανδύα μη ορατότητας, καθώς όλα κρύβονται κάτω από το νοητό όριο του εδάφους. Από αυτή τη συνθήκη προκύπτει μια διάχυτη μυστηριώδης ατμόσφαιρα γύρω από την είσοδο του υπογείου, που είτε

απωθεί τον φοβικό ή επικριτικό περιπατητή είτε προσκαλεί να ανακαλύψουμε τον αποκλεισμένο να διερευνήσει τα κρυμμένα μυστικά του υπόγειου χώρου. Ο υπόγειος κόσμος διαχρονικά θα γοητεύσει τον άνθρωπο ως ένας χώρος ακατανόητος και δύσκολα προσεγγίσιμο, δημιουργώντας συναισθήματα τρόμου, μιζέριας και μυστηρίου(Χίου, Κορώνη 2010:69). Τοιουτοτρόπως, η υπόγεια συνθήκη διασκέδασης θα διαμορφώσει δυναμικές δυνατότητες που δεν θα ήταν εύκολο να διαμορφωθούν σε κάποιο άλλο χωρικό και συμβολικό πλαίσιο. Παράλληλα ο μυστικισμός του συγκεκριμένου χώρου θα ταυτιστεί και συνδεθεί άρρηκτα με τον μυστικισμό, την σκοτεινή αισθητική, το αλλόκοτο, το τρομακτικό και το παράξενο που φέρει ως μορφολογικά του χαρακτηριστικά η μουσική του goth, του darkwave και του post punk. «Ένιωθα ότι κανείς δε με κοιτούσε και ότι εκείνο το βράδυ δεν ήξερα κανέναν άλλο πέρα από τη φίλη μου, είχα ένα αίσθημα ελευθερίας. Τα φώτα ήταν χαμηλά και ο κόσμος πολύς. Στην πίστα μπορούσες να δεις μόνο τους πολύ κοντινούς σου. Αναρωτιόμουν ποιοι ήταν αυτοί που στέκονταν στην άκρη. Θυμάμαι μόνο σκοτεινές φιγούρες» θα αφηγηθεί η dj Ablaze Meursault.[128]

7.3.6. Το Rebound ως το μέρος της νεανικής «σκοτεινής ιεροτελεστίας». Πληροφορητής που επιθυμεί να κρατήσει την ανωνυμία του θα μας αφηγηθεί πως: «Το Rebound δεν ήταν απλά ένα μαγαζί. Ήταν μια κοινότητα, μια μουσική κοινότητα, παθιασμένων μουσικόφιλων, που κοινωνούσαν μεταξύ τους Παρασκευή και Σάββατο. Άλλοι ερχόταν από τις 12 να ακούσουν όλο το πρόγραμμα. Φάτσες από όλη την Αθήνα, που σίγουρα δεν θα τους έβλεπες να κυκλοφορούν μέρα. Ξωτικά, αιθέριες υπάρξεις, από όλα τα κοινωνικά στρώματα, εκεί, κάθε Παρασκευή και Σάββατο. Μερικές φορές, το Σάββατο γινόταν το αδιαχώρητο, κοπέλες ντυμένες με τα τελευταία σύνολα της Coco Chanel, μεθυστικά αρώματα, που μπερδεύονταν με την μυρωδιά της μούχλας και της τσιγαρίλας της υπόγας. Πολλές μουσικές φυλές εκεί· goth, new wavers, popers, indie rockers, χαρακτηριστικές οι παρέες των curάδων και των Sisters of Mercy. Skinheads που πετούσαν τα τραπεζομάντηλα και βάζαν την σβάστικα

[128] Στο https://www.oneman.gr/onecity/exodos/no-tears-for-the-creatures-of-the-night-anamniseis-apo-to-ipogeio-tis-rebound/

πάνω και εκεί έπιναν τα ποτά τους. Αλλά αυτά δεν ήταν τίποτα. Τίποτα δεν έκαναν. Μονάχα δυο τσαμπουκάδες και μετά τους σάπισαν στο ξύλο· τους περίμεναν από έξω. Από το '94-'95 εξαφανίστηκαν από το μαγαζί[129]. Όλα σε μια ισορροπία. Υπό της δωρικής μορφής του Ηλία που δεν χαριζόταν. Το πρώτο μαγαζί που ακούστηκαν και χορευτήκαν κομμάτια των Συνθετικών και των Στέρεο Νόβα. Θαμώνες πολλοί μουσικοί της Ελληνικής ανεξάρτητης σκηνής της εποχής, Nick Frontman, the Drops, Διάφανα Κρίνα, Συνθετικοί, Horror Vacui. Και τόσοι άλλοι που μου διαφεύγουν. Cross dressers και trans, έρχονταν εκεί και διασκέδαζαν πριν πουλήσουν το κορμί τους. Ένα ετερόκλητο κοινό, που γινόταν ένα σώμα στην πίστα με τις μπασκέτες. Ένα διάστημα θυμάμαι ερχόταν μια παρέα από goth κοπελιές με συνοδεία φουσκωτών μπράβων. Διασκέδαζαν όλο το βράδυ υπό την προστασία των φουσκωτών, αργότερα έμαθα ότι ήταν μια εξ αυτών ήταν κόρη κάποιου ξένου αξιωματούχου που βρισκόταν και υπηρετούσε στην Ελλάδα. Ο μυστήριος γκριζομάλλης με τα διχαλωτά παπούτσια που ερχόταν με τα πόδια από την Γλυφάδα κάθε Σάββατο, Δεν μιλούσε σε κανένα και χόρευε τα ηλεκτρονικά. Κι εκατοντάδες ευαίσθητες, ρομαντικές ψυχές με πλούτο ενδυματολογικών αναφορών που σε παρέπεμπαν σε κάθε εποχή, από την Βικτωριανή, μέχρι την εποχή του μεσοπολέμου . Αυτό ήταν η Rebound. Μία μουσική κοινότητα, μια μουσική οικογένεια, μια ενδυματολογική πανδαισία μουσικού στυλ του τύπου, "Είσαι ό,τι ακούς". Πήγαινα από το '90 μέχρι το '99. Τελευταία φορά πήγα το 2002, όταν κατέβηκα στην Αθήνα για συναυλία. Αυτό ήταν η Rebound για μένα. Κάποιος φίλος είχε γράψει, ότι ήταν μια χρονοκάψουλα. Έτσι είναι. Την τελευταία φορά που πήγα αναζήτησα να βρω τον εαυτό μου εκεί. Κάτω από το booth ήταν η θέση μου. Δεν ήμουν εκεί. Η Rebound είχε αλλάξει. Μπορεί και καλύτερα. Ή μπορεί να άλλαξα εγώ. Όμως έπαψα να ανήκω εκεί. Έχω παίξει μουσική σε πολλά μαγαζιά. Οι φιλίες που έκανα εκεί είναι σταθερές κι αναλλοίωτες στο χρόνο. Αυτή η αίσθηση της κοινότητας με ακολουθεί ακόμα και σήμερα, όταν συναντώ αυτούς τους φίλους. Όπως πρόσφατα που κατέβηκα στην

[129] Είναι γεγονοός πως ένα χρονικό διάστημα skinheads οργανωμένοι στην ΝΟΠΟ επισκέπτονταν το Rebound. Όμως, όπως εξακρίβωσα από άτομο που πήγαινε πολύ συχνά τη δεκαετία του '90, τα άτομα αυτά «έφαγαν πολύ ξύλο» και δεν συνέχισαν να εμφανίζονται στο εν λόγω club.

Αθήνα την ένιωσα όταν επισκέφτηκα το Death Disco του Σκιάδα. Σε ευχαριστώ για όσα έζησα και γνώρισα μέσα σου Rebound. Σε ευχαριστώ που υπήρξες το μέρος όπου έζησα όλα τα χρόνια της παιδικής μου αφέλειας.»

Όσα περιγράφει ο πληροφορητής μπορούν να επιβεβαιωθούν μέσα από το video clip του τραγουδιού «Ρωγμές» του 1991 ή 1992 του γνωστού rock καλλιτέχνη Διονύση Τσακνή[130], το οποίο διαδραματίζεται στην «υπόγα» και αποτυπώνει με εμβληματικό τρόπο το περιβάλλον που επικρατούσε. Στην πραγματικότητα ενώ γυρίζεται το βίντεο, η μουσική υπόκρουση με την οποία χορεύουν οι νεαρές και οι νεαροί δεν είναι το τραγούδι του Τσακνή, αλλά το τραγούδι Cantara της Darkwave μπάντα Dead Can Dance (Δρίβας 2012:75). Νεαρές και νεαροί με έντονα μαύρα βαμμένα μάτια, βαμμένα λευκά πρόσωπα, διάφορα υπερβολικά σχέδια πάνω στο πρόσωπο που αποδεικνύουν τις έντονες επιρροές των καλλιτεχνών της εποχής όπως ο David Bowie, Siouxsie Sioux, Peter Murphy, Klaus Nomi. Τα μαλλιά είναι «ξασμένα», άλλα σηκωμένα φριζαρισμένα/κρεπαρισμένα προς τα πάνω σαν τα μαλλιά του Robert Smith των The Cure και άλλα κουρεμένα ως το δέρμα στα πλάγια του κεφαλιού αποτυπώνοντας τις punk καταβολές και επιρροές. «Η πλειοψηφία των κοριτσιών και των αγοριών είχαν όρθια μαλλιά με ξυρισμένα πλαϊνά, βαμμένα μαύρα, μπλε ή κόκκινα. Σκοτεινές παρουσίες με μυτερά παπούτσια, κολλητά παντελόνια και άπειρο βάψιμο. Η μουσική βαριά καταθλιπτική, ο χώρος και η πίστα γεμάτη με άτομα που χόρευαν μπρος πίσω, ο καθένας το δικό του κόλλημα. Υπήρχαν πάνκηδες και σκινάδες επίσης. Άτομα με πολλά παρατσούκλια που δεν έχει σημασία να αναφερθώ αλλά νομίζω ότι ακόμα έτσι τους λέμε και τους θυμόμαστε». Τα ρούχα των ανδρών αρκούνται στο κλασσικό δερμάτινο jacket perfecto, σε τζιν σωλήνες και αρβύλες, ενώ η γυναικεία αμφίεση είτε έχει κοινά με την ανδρική είτε κατευθύνεται σε πιο βικτωριανές προσεγγίσεις. Πρόκειται ,δηλαδή, για μία από τις πιο εκκεντρικές τάσεις του punk και παρατηρείται πως, σε αντίθεση με άλλες υποκουλτούρες, η γυναικεία παρουσία είναι έντονη σε όλες τις μορφές (Miles, 1997 στο Reddington, 2003). Ο χορός στο βίντεο είναι άλλοτε υποτονικός, εσωστρεφής και η κίνηση είναι στατική

[130] https://www.youtube.com/watch?v=7_lIPW6J9rc&ab_channel=nickstarfield

γύρω από το ίδιο το άτομο και άλλες φορές έξαλλη, με έντονη επαφή που κρύβει μια αίσθηση ξεσπάσματος και βίας σαν τον χορό της punk (pogo). Το παραπάνω αποτυπώνεται στον διάλογο της ταινίας Νορβηγία (2014) του σκηνοθέτη Γιάννη Βεσλεμέ από τον ηθοποιό Βασίλη Μουρίκη ο οποίος χορεύει ασταμάτητα στην πίστα της Rebound:

-Γιατί χορεύεις συνέχεια;

-Αν σταματήσω να χορεύω, θα σταματήσει η καρδιά μου.

7.3.7. Το Rebound ως safe place για το «διαφορετικό». Κρατώντας την αναφορά του πληροφορητή για την παρουσία trans ατόμων, τις αναφορές του Νίκου Δρίβα(2012) ως προς την άνεση ύπαρξης κι ελεύθερης εκδήλωσης μη ετεροφυλικών σεξουαλικών προσανατολισμών στο club της Rebound και την έντονη γυναικεία παρουσία εντός των dark «κύκλων», μπορούμε να οδηγηθούμε σε ορισμένα συμπεράσματα. Σε μια περίοδο όπου οι έννοιες του γάμου, της πυρηνικής οικογένειας, της ετεροκανονικότητας και της ετεροφυλίας κυριαρχούν, η ομοφυλοφιλία και η έμφυλη ταυτότητα των trans βρίσκονται σε μια περιθωριακή συνθήκη. Η ομοφοβία εκδηλώνεται σε διάφορα φάσματα του κοινωνικού βίου. Η διακωμώδηση του ομοφυλόφιλου στον κινηματογράφο, ο κοινωνικός αποκλεισμός από την οικογένεια, το σχολείο και τη γειτονιά, η αδυναμία εύρεσης εργασίας λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού ή έμφυλης ταυτότητας, η βία που ασκείται από το μεγαλύτερο του κοινωνικού περιβάλλοντος και της αστυνομίας, το ηθικό κυνηγητό από την εκκλησία και από ορισμένα «αυτόφωτα» μέλη της κοινωνίας διαμορφώνουν μια αποπνικτική συνθήκη για τα υποκείμενα που δεν υπάγονται στην ετεροκανονικότητα.

Η συγκεκριμένη κοινότητα όντας περιθωριοποιημένη, οδηγείται στο να διαμορφώσει τις κοινότητες και τους κώδικές της είτε στον εργασιακό χώρο («πιάτσα») είτε σε μέρη στα οποία μπορεί να υπάρχει υπό την σκιά του κυρίαρχου λόγου. Όπως αντιλαμβανόμαστε ένας τέτοιος χώρος υπήρξε και η Rebound. Τα gay παραδείγματος χάριν υποκείμενα δεν βλέπουν όπως αντιλαμβανόμαστε την Rebound, σαν έναν χώρο στον οποίο υποχρεωτικά πηγαίνουν για να διασκεδάσουν.

Αντιθέτως, σαν έναν χώρο στον οποίο δεν είναι απλά ανεκτά, αλλά είναι ασφαλή κι αποδεκτά. Η δικιά τους ρευστή έμφυλη ταυτότητα και σεξουαλικός προσανατολισμός διαπλέκεται με την ρευστότητα της αισθητικής των νεαρών goths. Όσο περιθωριακοί είναι οι punks και οι goths, άλλο τόσο είναι και τα gay υποκείμενα. Βρίσκουν, λοιπόν, κοινές αναφορές όχι μόνο σε πολιτισμικά χαρακτηριστικά, αλλά στην ίδια εχθρική στάση που κρατάει η κοινωνία απέναντί τους. Οι συγκεκριμένες νεανικές κουλτούρες αρνούμενες τις κοινωνικές νόρμες και συμβάσεις, αρνούνται παράλληλα και τις κυρίαρχες σεξουαλικές επιταγές. Αντιλαμβάνονται τον κόσμο αντικομφορμιστικά. Ο ρουχισμός των ανδρών δεν φέρει τα χαρακτηριστικά του «άνδρα πρότυπου» και ο ρουχισμός των γυναικών διαρρηγνύει την ηθική του σεμνότυφου κοριτσιού. Η αμφίεση τους δε συνάδει με τις στερεοτυπικές ενδύσεις των δύο φύλων-των κυρίαρχων έμφυλων ταυτοτήτων. Οι συμβολισμοί των εμφανίσεών τους είναι προκλητικοί και πολλές φορές gender neutral. Η επιρροή της μουσικής και του αισθητικού ρεύματος του new romantism προωθεί έναν «ανδρόγυνο» χαρακτήρα. «Σαν μαλλιάς με μηδενικό fashion sense, δεν ανησυχούσα για το αν φαινόμουν αρκετά ντάρκης για το περιβάλλον. Το περίεργο είναι πως ακόμη κι ο πιο επιδέξια στολισμένος ντάρκης/ντάρκισσα εκεί δεν είχε κάποια τέτοια ανησυχία: Όλοι ήταν τόσο φυσικά αφύσικοι».[131] Η απαξίωση τους από την κοινωνία είναι κοινή (Αστρινάκης, 1991:275).Οι punks και οι ντεθάδες φέρουν χαρακτηριστικά ανθρώπων που αρνούνται να εργαστούν για την τότε σύγχρονη καπιταλιστική κοινωνία και αντιστρόφως η κοινωνία δεν μπορεί να τους δεχθεί εργασιακά γνωρίζοντας τον τρόπο ζωή τους και βλέποντας τον τρόπο που ντύνονται. Αντιστοίχως, η κοινωνία δεν δέχεται στους χώρους εργασίας άτομα με μη ετερόφυλη σεξουαλικότητα. Οι μεν έρχονται στη περιοχή γιατί και οι transsexual υπάρχουν εκεί και οι δε (transsexual) εισέρχονται στη Rebound, γιατί εκεί μπορούν να νιώσουν άνεση και ασφάλεια. Ο αποκλεισμός από την κοινωνία μαγνητίζει αμφότερα τα δύο αυτά κοινωνικά υποκείμενα στο ίδιο μέρος με έναν αμοιβαίο τρόπο. Για αυτόν τον λόγο δεν φαίνεται παράξενο και χρήστες ουσιών να

[131] Τόλης Γιοβανίτης, πρώην συντάκτης του ελληνικού Metal Hammer στο https://www.oneman.gr/onecity/exodos/no-tears-for-the-creatures-of-the-night-anamniseis-apo-to-ipogeio-tis-rebound/

συχνάζουν σε goth χώρου όπως «της υπόγας», μόνοι και απομονωμένοι ή σε παρέα ατόμων που ήταν επίσης χρήστες. Ακόμη, σε μια περίοδο που ο ιός του AIDS εμφανίζεται για πρώτη φορά και οι gay στοχοποιούνται ως οι κύριοι και μοναδικοί φορείς του συγκεκριμένου ιού, ταυτόχρονα οι punks κι οι goths φαντάζουν συμβολικά στα μάτια της κοινωνίας ως μιερές υπάρξεις, τσαλακωμένες και αυτοκαταστροφικές. Οι δύο κοινωνικές φιγούρες κοιτάζοντας αντικρυστά η μία την άλλη, αντιλαμβάνονται πως δεν έχουν να χωρίσουν κάτι μεταξύ τους, καθώς οι εχθροί τους είναι κοινοί και η ζωή τους στα περιθώρια του κέντρο είναι επίσης σχετικά όμοια. Και οι δύο ταράζουν τις ηθικές ισορροπίες της κοινωνίας.

7.3.8. Η «υπόγα» ως στέγη της dark wave σκηνής. Βάσει όσων αναφέραμε για το club Rebound, αντιλαμβανόμαστε πως υπήρξε ένας χώρος ζωτικός για την ύπαρξη της υπό-πολιτισμικής κοινότητας του DarkWave. Η σωματικότητα του χορού, η αντίθεση με τους έμφυλους διαχωρισμούς που επέβαλλε η κοινωνία, η ανάγκη ανάδειξης αρνήσεων μέσω από την εσωτερικότητα της εν λόγω μουσικής και η αντικομφορμιστική εμφάνιση χρειάζονταν ένα ρίζωμα για να μπορέσουν να εκδηλωθούν και να αναπαραχθούν. Όπως θα πει και ο Νίκος Κούρος «ήταν το μέρος που ένιωσα ότι ανήκα».[132] Η «υπόγα» ως στέγη διαμόρφωσε ένα ρίζωμα αυτής της κοινότητας στην περιοχή, μέσα από την οποία αναδείχθηκαν αρκετές μπάντες, των οποίων τα μέλη τους συναντήθηκαν για πρώτη φορά εκεί. Θα ήταν αρκετά δύσκολο να αναφερθούμε στην ύπαρξη μιας «σκοτεινής» κοινότητας δίχως την ύπαρξη αυτού του χώρου. Η «συλλογικοποίηση της θλίψης» σε ένα ευρύτερο περιβάλλον (αυτό της Πατησίων) το οποίο έθρεφε την «θλίψη», δεν θα ήταν εφικτό να υπάρχει αυτό το σημείο όπου αυτή μπορούσε να εκδηλωθεί για να σκορπιστεί στο τέλος μέσα από τον χορό.

[132] https://www.oneman.gr/onecity/exodos/no-tears-for-the-creatures-of-the-night-anamniseis-apo-to-ipogeio-tis-rebound/

8. Villa Αμαλίας, αντικουλτούρα και punk κάτω από την Πατησίων

8.1. Το πολιτικό είναι προσωπικό ή πώς το punk δεν γίνεται να μην είναι πολιτικό

Για να είναι εφικτό να ξεδιπλωθεί τόσο η ιστορική διαδικασία της καταληψιακής πρακτικής στον ελλαδικό χώρο όσο και η κινηματική, πολιτική, ιδεολογική και πολιτισμική της πλαισίωση σε σχέση με την punk αντικουλτούρα, είναι χρήσιμο να παραθέσουμε τους λόγους που θεωρούμε ότι punk και καταλήψεις έχουν άμεση και ζωτική συσχέτιση μεταξύ τους και να κάνουμε μια σύντομη περιήγηση στην ιστορία των καταλήψεων προ της κατάληψης της Βίλας Αμαλίας.

Όπως θα δούμε και παρακάτω «το φαινόμενο των καταλήψεων στέγης εμφανίστηκε (με τη μητροπολιτική εκδοχή την οποία έχουμε γνωρίσει) κυρίως σε κοινωνίες αυξημένης έντασης κεφαλαίου και σε περιόδους οικονομικό-κοινωνικών αναδιαρθρώσεων και μεταβάσεων»(C/krümel 2005:10). Τη δεκαετία του 1960 οι αναδιαρθρώσεις αυτές διαμόρφωσαν έντονες κοινωνικές και ταξικές αποκλίσεις μεταξύ των πολιτών, γεγονός που αποκρυσταλλώνεται αισθητά στην μεγιστοποίηση του αριθμού των αστέγων εντός των αστικών ιστών και στην αδυναμία μεγάλων κομματιών των ευρωπαϊκών κοινωνιών να μην μπορούν να ανταποκριθούν στα πάγια στεγαστικά έξοδα (Σούζας 2014:93).

Παρόλα αυτά, το εν λόγω φαινόμενο δεν θα μπορούσε να νοηθεί μονάχα σαν μια πρακτική που εμφανίστηκε για να καλύψει την υλική ανάγκη της στέγασης μέσα σε μια περίοδο έντονης αστικοποίησης και εκβιομηχάνισης, διότι αναφερόμαστε στην περίοδο αμέσως μετά τον «παγκόσμιο Μάη του ‘68». Με βάση τα απότοκα αυτού του κοσμοϊστορικού φαινομένου εξελίχθηκαν και νοηματοδοτήθηκαν με τη πάροδο του χρόνου τα καταληψιακά εγχειρήματα, καθώς βλέπουμε να συνδυάζεται το ζήτημα της στέγασης με την πραγμάτωση των κοινωνικών επιθυμιών, οι οποίες διαρκώς υποτιμούνται και δεν αναγνωρίζονται εντός του καθεστώτος των εντατικοποιημένων χρόνων και όρων της σύγχρονης ζωής και εργασίας(Σούζας 2014:95). Εισβάλλει, δηλαδή, ένας πολιτισμικός παράγοντας, ο οποίος δεν

αρκείται μόνο στην κάλυψη στέγασης, αλλά και στην διαμόρφωση σχέσεων συμβίωσης και δράσης μεταξύ των ενοίκων των καταλήψεων έξω από τις νόρμες του κυρίαρχου λόγου και των κατεστημένων θεσμικών πλαισίων, όπου τα όρια της προσωπικής ζωής και της πολιτικής δραστηριοποίησης γίνεται προσπάθεια να αναιρεθούν.

Προτού προχωρήσουμε σε μία σκιαγράφηση του καταληψιακού φαινομένου στην Αθήνα την δεκαετία του 1980 και του 1990, κρίνουμε σημαντικό να αναφέρουμε για ποιο λόγο ωθούμαστε σε αυτήν την ιστορική διερεύνηση. Αρχικά, καθώς το κύριο θέμα του συγκεκριμένου κεφαλαίου αποτελεί το πολιτισμικό- πολιτικό κεφάλαιο της κατάληψης Villa Amalias, όπως επίσης και οι λόγοι που ώθησαν μέλη της punk αντικουλτούρας και του αντιεξουσιαστικού χώρου να καταλάβουν από κοινού έναν χώρο, θα ήταν επιστημονικά «λειψό» το να μην κάνουμε μια ταχεία ιστορική αναδρομή στο καταληψιακό φαινόμενο και στον ίδιο τον αντιεξουσιαστικό πολιτικό χώρο της περιόδου.

8.1.1 Διάκριση υπό- και αντί- κουλτούρας. Μελετώντας όσα θα αναφέρουμε παρακάτω, αντιλαμβανόμαστε ότι τα νεανικά υποκείμενα αντικουλτούρας, όπως για παράδειγμα οι punks, αποτελούν δομικό κομμάτι αυτών που στη συνέχεια θα αναφέρουμε ως Νέα Κοινωνικά Κινήματα, στα οποία συγκαταλέγονται τα ζητήματα και οι αξιώσεις που προτάσσει ο αντιεξουσιαστικός χώρος και οι αντιεξουσιαστές καταληψίες. Λαμβάνοντας υπόψιν το ερευνητικό έργο «Subcultures, Cultures and Class», με τον όρο «αντικουλτούρα», περιγράφεται ένα μωσαϊκό από εναλλακτικές νεανικές κουλτούρες που δημιούργησαν οι νέοι των μεσαίων στρωμάτων. «Η αντικουλτούρα σχηματίστηκε και λειτούργησε σε μια άμεση και ανοιχτή αντίθεση και σύγκρουση με την κυρίαρχη κουλτούρα -τη δική τους γονεϊκή κουλτούρα και επεκτάθηκε στο πεδίο της πολιτικής δράσης, με τη δημιουργία "εναλλακτικών" θεσμών (underground τύπος, νέες φιλοσοφίες, κοινόβια, συνεταιρισμοί, μουσικά φεστιβάλ, "εναλλακτικές καρίερες" ή "αντι-καριέρες"). Αντίθετα, οι υποκουλτούρες παρέμειναν στο πεδίο των συμβολικών μορφών αντίστασης, πετυχαίνοντας -στην καλύτερη περίπτωση- «μια ρομαντική νίκη, μια νίκη της φαντασίας», λίγο πριν αφομοιωθούν από την κυρίαρχη κουλτούρα (Hebdige στο Jefferson 2005: 94)-συν το γεγονός ότι οι αντικουλούρες είναι "διάχυτες, λιγότερο επικεντρωμένες στην ομάδα, συμπυκνώνονται όχι

σε σφιχτές υποκουλτούρες αλλά σε ένα ευρύτερο περιβάλλον και παίρνουν φανερή ιδεολογική και πολιτική μορφή"(Clarke 2005:58-61)» (Κολοβός 2013:35).

Όπως θα παρατηρήσουμε και παραπέρα, «οι άναρθρες κραυγές» και οι έμμεσοι ή άμεσοι συμβολισμοί, με τους οποίους θα παρουσιάσουν τους κοινωνικούς τους προβληματισμούς και επιθυμίες οι punks, θα είναι οι ίδιοι προβληματισμοί που θα θέσει εκείνη την περίοδο ο αντιεξουσιαστικός χώρος. «Το punk πρέπει να είναι τουλάχιστον ενάντια σε κάθε μορφή εξουσίας, πρέπει να υπερασπίζεται τις μειονότητες· να είναι υπέρ της εργατικής τάξης και των διεκδικήσεών της. Να υποκλίνεσαι στον κατώτερο και να μην κατεβάζεις το κεφάλι στον ανώτερο».[133] Ο αντιεξουσιαστικός πολιτικός χώρος όντας μη πολιτικό κόμμα, αλλά ένα συνονθύλευμα μικρών ομαδοποιήσεων που αναπαράγουν αντιεξουσιαστικές θέσεις και συμφωνούν να συγκαταλέγονται σε αυτό που συμβολικά ονομάζεται σαν σύνολο «αντιεξουσιαστικός χώρος», φέρει δικές του συγκροτητικές πολιτισμικές αναφορές και χρησιμοποιεί πολιτισμικά τελετουργικά (π.χ συναυλίες), όχι εργαλειακά όπως κάνουν τα πολιτικά κόμματα. Αντιθέτως, ταυτίζεται με αυτές τις πολιτισμικές τελετουργίες, επηρεάζει και επηρεάζεται. Δεν μπορούμε, δηλαδή, να αντιληφθούμε τον σύγχρονο αντιεξουσιαστικό χώρο δίχως τα εργαλεία και τις πρακτικές που προέκυψαν με τη συνύπαρξή του με τη punk κουλτούρα. «Το punk απλώς στέγασε αυτό που σκεφτόμασταν. Διαβάζαμε τα βιβλία των θεωρητικών του αναρχισμού όπως του Προυντόν και του Μπακούνιν και απλά όταν είδα ότι το punk είναι μια μουσική, η οποία μπορούσε να χωρέσει οτιδήποτε ήταν επαναστατικό μπόρεσα και εκφράστηκα μέσα από αυτή τη μουσική. Και χάρηκα φυσικά γιατί δε με χωράγανε τα στεγανά του αναρχισμού, του σοσιαλισμού ή του κομμουνισμού. Ήθελα και την τέχνη να ανακατευτεί μαζί και αυτό το μείγμα το βρήκα μέσα από την μπάντα που δημιούργησα»[134]. Ο εν λόγω

[133] Θα αναφέρει Δημήτρης Παπαθεοφίλου του συγκροτήματος «Αρνάκια» στο ντοκιμαντέρ των Σ. Βαφειάδης- Μ. Δαλανίκας, Μέχρι Να Γίνεις Ο Βασιλιάς Των Ηλιθίων (2013) παραγωγή: Stefi Productions https://www.youtube.com/watch?v=psfmYInXHb0&ab_channel=StartASceneProductions

[134] Θα αναφέρει Δημήτρης Παπαθεοφίλου του συγκροτήματος «Αρνάκια» στο ντοκιμαντέρ των Σ. Βαφειάδης- Μ. Δαλανίκας, Μέχρι Να Γίνεις Ο Βασιλιάς Των Ηλιθίων (2013) παραγωγή: Stefi Productions https://www.youtube.com/watch?v=psfmYInXHb0&ab_channel=StartASceneProductions

χώρος εξαιτίας του ποσοτικού του μεγέθους εκείνην την χρονική περίοδο όσο και λόγω του τρόπου ζωής που αντιπροτείνει, του τρόπου με τον οποίο επιλέγει να ζει και του τρόπου να χρησιμοποιεί και ο ίδιος σημειωτικά/συμβολικά εργαλεία αντίστοιχα των νεανικών αντί-κουλτουρών, δεν θα ήταν παράλογο να νοείται συμβολικά και ο ίδιος ως μια έκφανση μιας αντικουλτούρας. Οι αναφορές πέρα από πολιτικές είναι και κραυγαλέα πολιτισμικές, γεγονός το οποίο αποτυπώνεται ως προς το με ποια κοινωνικά υποκείμενα θα συνυπάρξει, ποιους συμπεριφορικούς κώδικες αναπαράγει, πως θα ντυθεί κλπ. Όπως και οι υπόλοιπες νεανικές κοινότητες θα διωχθεί από την αστυνομία και θα κατακριθεί από την κοινωνία, όχι ως μια πολιτική συσπείρωση, αλλά ως μια κοινότητα ανθρώπων της οποίας ο τρόπος κοινωνικής αναπαραγωγής αποκλίνει από την κοινωνική νόρμα.

8.1.2. «Το πολιτικό είναι και προσωπικό». Στον αντιεξουσιαστικό χώρο της περιόδου δεν υπάρχει διαχωρισμός πολιτικού και προσωπικού βίου. Οι δύο αυτές συνθήκες αποτελούν ένα όλον, μια αδιαχώριστη μονάδα η οποία συνθέτη μια ενιαία πολιτισμική ταυτότητα. Η άρση του διαχωρισμού δημόσιας και ιδιωτικής σφαίρας διαταράσσει τους ηθικούς φραγμούς της συντηρητικής κοινωνίας. Το φεμινιστικό σύνθημα «το προσωπικό είναι πολιτικό» αντιπροσωπεύει στο ακέραιο αυτή τη μετάβαση, αυτό το πρόταγμα, αυτή τη στάση ζωής. Προχωρώντας την συγκεκριμένη φράση, δεν θα ήταν αδόκιμο να πούμε ότι το «πολιτικό είναι πολιτισμικό» ή ότι «το προσωπικό είναι πολιτισμικό». Τοιουτοτρόπως, διεκδικείται μια παρουσία και μια αναγνώριση στη δημόσια σφαίρα. Η κοινή δίωξη αντιεξουσιαστών και νεαρών της μουσικής αντικουλτούρας αποτυπώνει εμφανώς την διαπλοκή του πολιτικού με το προσωπικό, καθώς δεν διώκονται σε πρώτο βαθμό οι ιδέες τους, αλλά το πως αποτυπώνονται οι ιδέες και οι επιθυμίες τους στη καθημερινότητα τους, στην εμφάνιση τους, στον χώρο που δραστηριοποιούνται, στην συμπεριφορά τους. Οι επιρροές του μαρξισμού και των μεταπολεμικών μαρξιστικών θεωρήσεων αποδίδουν τα αίτια της κοινωνικής καταπίεσης «στον ηθικό και ιδεολογικό πυρήνα της καπιταλιστικής νοοτροπίας της μεσαίας τάξης». (Rizzo, 2008: 213). Κατά συνέπεια, το (ηγεμονικό) πολιτικό εισβάλει στο ιδιωτικό πεδίο, ελέγχει τα όρια της ατομικής ελευθερίας, απορρίπτει και αποκλείει(Τσολάκη 2019:86). Αντίστοιχα, το προσωπικό κρίνεται

ως πολιτικό, διότι διαμορφώνεται σε αυτό το εξουσιαστικό πεδίο που αναφέρουμε παραπάνω. Διαμορφώνεται μία σχέση αλληλεπίδρασης: η ατομική εμπειρία κωδικοποιείται με βάση το εκάστοτε πολιτικό συγκείμενο, στο οποίο η ίδια επιδρά διαμορφωτικά (Butler, 2006α: 388).

Ο Alberto Melucci, αναφερόμενος στα Νέα Κοινωνικά Κινήματα με τα οποία θα ασχοληθούμε παρακάτω θα ισχυριστεί πως: «(…) Οι καινούργιες συγκρούσεις δεν θα έπρεπε να οριοθετούνται στο φανερό επίπεδο της δημόσιας παρουσίας τους(…) Οι ρίζες και οι βαθιές αιτίες της δράσης τους είναι κρυμμένες στα υπόγεια δίκτυα όπου ό,τι γίνεται έκδηλο με τη δημόσια κινητοποίηση ήταν ήδη παρόν, ήδη δομημένο»(Melluci 2002 108-111). Ο Γ. Κολοβός (2013:115) αντιλαμβάνεται πως ο Melluci προσανατολίζει την έρευνα του στα «αόρατα δίκτυα του καθημερινού βίου» τα οποία περιγράφει ως «μια ενδοχώρα όπου υφίστανται επεξεργασία οι κουλτούρες που φανερώνονται στις ευκρινείς μορφές δράσης»: «Η συλλογική δράση δεν αρχίζει στις πολιτικές οργανώσεις, αλλά στις ομάδες, στα άτυπα δίκτυα ατόμων που συνδέονται μεταξύ τους», εκεί όπου συγκροτούνται (θα ενώσει τα λεγόμενα του Melluci ο Κολοβός) «τα εργαστήρια όπου παράγονται οι γλώσσες και οι γραμματικές της αλλαγής»(Melluci 2002:108-111). Τα παραπάνω θα μπορούσαν να συμπυκνωθούν μέσα στη φράση «To exist is to resist» δηλαδή «το να υπάρχεις σημαίνει το να αντιστέκεσαι».

Προσπαθώντας να δούμε την διαπλοκή μεταξύ καταληψιακής δομής και ζωής και των νέων κοινωνικών κινημάτων, διαπιστώνουμε ότι εντός των καταληψιακών χώρων βρήκαν χώρο: το μουσικό κίνημα του D.I.Y, το φεμινιστικό κίνημα, το οικολογικό, αντιπολεμικό κ.α και αναδείχθηκαν θέσεις, οι οποίες έφερναν στο προσκήνιο και στο επίκεντρο της κινηματικής δράσης το πεδίο της καθημερινότητας, της επιθυμίας, της αδικίας (στο πεδίο της ιδιωτικής σφαίρας). Οι καταλήψεις στον ελλαδικό χώρο θα αποτελέσουν το νέο «τρίτο» χώρο ανταγωνιστικής δράσης και πολιτικών πολιτισμικών διεκδικήσεων πέρα από τον εργασιακό, ο οποίος θα αμφισβητήσει συμβολικά και πρακτικά τα κυρίαρχα κοινωνικά στερεότυπα.

Για τον Melucci η ουσία της δράσης των κοινωνικών κινημάτων που εκφράζονται μέσα από τις καταλήψεις και τους αυτό-διαχειριζόμενους χώρους, δεν σχετίζεται με την συμμετοχή ή την αποχή τους από το ισχύον κοινωνικό σύστημα, αλλά αφορά τη διαδικασία ονοματοθεσίας που αποτελεί την απόπειρα αυτόνομης κατασκευής νοήματος (Melucci 1996:113-115). Με τη διαδικασία ονοματοθεσίας στις καθημερινές ενέργειες τίθεται η προϋπόθεση της συλλογικότητας και της συλλογικής δράσης. Εδώ είναι σημαντικό να ισχυριστούμε πως η ιδιοποίηση ενός χώρου εκφράζει συχνά μια πολιτική διαμαρτυρία, αλλά οι δράσεις κατάληψης αφορούν κυρίως συμβολικές μορφές καταλήψεων και όχι μακροπρόθεσμη στρατηγική(Αθανασιάδου 2018:36). Με λίγα λόγια, η κατάληψη αποτελεί μια συμβολική αρένα για αντιπαράθεση με την εξουσία και τον κυρίαρχο λόγο.

Σε ερώτηση σε σχέση με την ώσμωση του αντιεξουστικού χώρου με την punk αντικουλτούρα και κοινότητα ο Γ. Κολοβός θα απαντήσει πως «(…) Υπάρχουνε σίγουρα αλληλοεπιδράσεις. Πάρα πολλά (εννοεί παραδείγματα). Οι συναυλίες που κλιμακώνονται π.χ.. Κακά τα ψέματα οι πάνκηδες δεν είχαν στο μυαλό τους ότι κάποια ώρα x θα γίνει επανάσταση, "θα καταλάβουμε την εξουσία" και μετά δε ξέρω 'γω τι. Οι πάνκηδες συναυλίες θέλανε να κάνουνε· να αράζουνε. Δηλαδή, αυτό που λέμε (θέλανε εννοεί) καθημερινή ζωή. Αυτό επηρεάζει και τον αντιεξουσιαστικό χώρο. Βλέπουν ότι η συναυλία είναι και κάτι που είναι και πολιτικός λόγος ή (εννοεί ότι "υπάρχουν και συναυλίες") συμπαράστασης, γιατί μαζεύουν και λεφτά για να "προωθήσω τα αιτήματά μου". Όχι με τη μηχανιστική λογική που είχαν οι νυν σοσιαλιστές τότε, οι τροτσκιστές δηλαδή ή κάποια άλλα αριστερά κόμματα, ότι "ας τσιμπήσουμε δυο-τρεις πιτσιρικάδες να παίξουν για να φέρουν και κάνα άνθρωπο δικό τους να τους γράψουμε στο κόμμα". Η συναυλία είναι από μόνη της πολιτικός λόγος. Κι αν το δούμε και πιο μακροπρόθεσμα φεύγοντας από αυτήν την εποχή, το DIY (που αξιώνει) ότι δε βάζουμε εισιτήριο στις συναυλίες επηρεάζει τον χώρο αυτό.(…) Και (το punk) στιλιστικά επηρέασε και (οδήγησε στο) "μήπως να αλλάζουμε/φτιάχνουμε δομές για την καθημερινή ζωή και όχι να μιλάμε για την επανάσταση". Δηλαδή πιστεύω ότι οι πάνκηδες βάλανε το χέρι τους στο να γίνουν καταλήψεις σε πάρκα (…) ή να έχουμε το βλέμμα προς την καθημερινότητα κι όχι προς την μεγάλη επανάσταση».

8.2. Τα Νέα Κοινωνικά Κινήματα και το Ρεπερτόριο Δράσης

Βασιζόμενοι στα προλεγόμενα θα προσπαθήσουμε παρακάτω να εξηγήσουμε πως το φαινόμενο των καταλήψεων συγκαταλέγεται σε αυτό που αποκαλούμε Νέα Κοινωνικά Κινήματα(Ν.Κ.Κ.). Ο Fuchs (2006) θα προσπαθήσει να συγκεντρώσει τα κυριότερα χαρακτηριστικά των κοινωνικών κινημάτων. Ορισμένα από αυτά είναι η άρνηση των κυρίαρχων αξιών, θεσμών και δομών, η συλλογική δράση, η αναζήτηση νέων ταυτοτήτων, συλλογικών εννοιών και αξιών, οι διάφορες μέθοδοι διαμαρτυρίας, τα εναλλακτικά πολιτικά ζητήματα που τίθενται, η κοινωνική αλλαγή. Ο Runchs (1994) θα προσθέσει τον εξωθεσμικό χαρακτήρα του υποκείμενου δράσης τους, τη χρήση μεθόδων διαμαρτυρίας ως κυρίαρχη μορφή δράσης, τη σχετική διάρκεια και συνέχεια της δράσης και το δίκτυο των ομάδων και οργανώσεων.

Ένα κοινωνικό κίνημα για να μπορέσει να αιτηθεί και να διεκδικήσει αυτά που επιδιώκει τίθεται σε μια διεκδικητική διαδικασία, η οποία αποκαλείται διεκδικητικό ρεπερτόριο(Tilley,1995,1995a). Οι άνθρωποι δηλαδή εισάγονται σε μία διεκδικητική πορεία επαναλαμβανόμενων τελετουργικών πρακτικών, οι οποίες μεταλαμπαδεύονται από γενιά σε γενιά, μαθαίνονται και εν κατακλείδι γίνονται αντικείμενο προς περαιτέρω επεξεργασία(Σεφεριάδης 2006:12). Το κινηματικό ρεπερτόριο δράσης στα σύγχρονα κινήματα φέρει τα παρακάτω χαρακτηριστικά: α) πανεθνικό-γενικό, καθώς τα συμφέροντα που εξυπηρετεί αφορούν πολλούς και διαφορετικούς πληθυσμούς, β)παραδειγματικό, γιατί μπορεί εύκολα να αντιγράφει από μια περιοχή και συγκυρία σε άλλες γ) αυτόνομο, γιατί χρησιμοποιείται για διαμαρτυρία πανεθνικής εμβέλειας δίχως μεσάζοντες και τοπικούς άρχοντες ως διαμεσολαβητές, δ) «πολιτικοποιημένο» , καθώς βασικό στόχος είναι η πολιτική επιρροή και όχι η χρήση φυσικής βίας(Tilely,1983).

Τα Νέα Κοινωνικά Κινήματα θα αναδυθούν από την δεκαετία του ‘60 και ύστερα. Κύρια διαφορά τους σε σχέση με τα πρότερα κινήματα αποτελεί το γεγονός ότι δεν θα επικεντρωθούν στα εργατικά και εθνικά

ζητήματα[135]. Πιο συγκεκριμένα, κύριες διαφορές τους σημειώνονται στο ότι δεν υποστηρίζουν την οικονομική αλλαγή ως λύση για το σύνολο των κοινωνικών προβλημάτων και δεν επικεντρώνονται στις πολιτικές διαστάσεις της συλλογικής δράσης, αλλά στη δημιουργία πολιτιστικών προτύπων και συμβολικών προκλήσεων(Calhoun, 1993; Fuchs, 2006). Τα κύρια χαρακτηριστικά τους αποτελούν η ύπαρξη διακριτής ταυτότητας, η αυτονομία, η πολιτικοποίηση της καθημερινής ζωής των συμμετεχόντων, η δια-ταξική κινητοποίηση όλων και η χρήση αντισυμβατικών μέσων(Ντάλιου 2014:12). Τα Ν.Κ.Κ προσπαθούν σε αντίθεση με τα εργατικά να δώσουν συμβολικές μάχες σε ένα πολιτισμικό πεδίο. Επιτιθέμενα στα κοινωνικά στερεότυπα αποσκοπούν στην απελευθέρωση των ηθών. Οι κινηματικοί δρώντες δεν επιζητούν την εμπλοκή του κράτους για την αντιμετώπιση των προβλημάτων τους, αλλά αντιθέτως, καθώς το θεωρούν υπαίτιο για όσα αντιδρούν, δεν επιθυμούν καμία εμπλοκή του ίδιου και των παραγόντων του στην ιδιωτική τους ζωή και στις συλλογικές τους δράσεις. Οι μαζικές διαδηλώσεις και οι δημόσιες συνεδριάσεις αποτέλεσαν κύριες μορφές διαμαρτυρίας, συνδυασμένες με άμεσες δράσεις, στις οποίες περιλαμβάνονται οι καταλήψεις(Ντάλιου 2014:12). Οι κινηματίες επιδιώκουν να φτιάξουν χώρους ανταγωνιστικών συμφερόντων έξω από τον έλεγχο και την επιτήρηση της εργασίας, δίχως δηλαδή τον έλεγχο του κράτους και του κεφαλαίου. Αντιλαμβανόμαστε κατά αυτόν τον τρόπο τη μετατόπιση του πεδίου των συγκρούσεων τόσο υλικά όσο και συμβολικά με αποτέλεσμα να αλλάζουν και οι παραστάσεις διαμαρτυρίας. Οι πρακτικές και οι τελετουργίες των Ν.Κ.Κ αποκτούν μια μορφή άμεσης δράσης δίχως στοιχεία λόμπινγκ και διαπραγμάτευσης. Κυριαρχεί μια συγκρουσιακή και συμβολική παρεμπόδιση ως προς τις λειτουργίες του κράτους και της συντηρητικής κοινωνίας που πολλές φορές λαμβάνει λυρική και καρναβαλίστικη μορφή.

Λογιζόμενοι ότι το καταληψιακό φαινόμενο αποτελεί μια πρακτική που κατά κύριο λόγω θα εντοπιστεί σε πόλεις, θα μπορούσαμε με ευκολία να το εντάξουμε στα Αστικά Κοινωνικά Κινήματα που αποτελούν μια υποκατηγορία των Νέων Κοινωνικών Κινημάτων. Ο

[135] Το εργατικό κίνημα αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα των «παλιών κοινωνικών κινημάτων» (Calhoun, 1993).

Pruijt (2007:1), ορίζει τα Αστικά Κοινωνικά Κινήματα (Α.Κ.Κ.) ως «τα κοινωνικά κινήματα, μέσω των οποίων οι πολίτες προσπαθούν να επιτύχουν κάποιον έλεγχο στο αστικό τους περιβάλλον. Το αστικό περιβάλλον περιλαμβάνει το δομημένο περιβάλλον, τον κοινωνικό ιστό της πόλης και τις τοπικές πολιτικές διαδικασίες». Στο ίδιο μήκος κύματος ο Castells σημειώνει πως τα αστικά κοινωνικά κινήματα[136] αναφέρονται σε οποιαδήποτε δράση των πολιτών, η οποία τείνει στο δομικό μετασχηματισμό του αστικού συστήματος, διεκδικώντας ριζικές αλλαγές στην πολιτική εξουσία, σε επίπεδο πόλης ή στην κοινωνία συνολικά, ανεξαρτήτως αποτελέσματος(Castells 1977). Επιπλέον, είναι ικανά να μετασχηματίσουν τα αστικά νοήματα και να παράγουν μια πόλη, οργανωμένη με βάση τις αξίες χρήσης, τις αυτόνομες τοπικές κουλτούρες και την αποκεντρωμένη συμμετοχική δημοκρατία (Mayer, 2006). Τέλος, συμμετέχουν ενεργά στις αστικές πολιτικές επηρεάζοντας το εθνικό ή ακόμα και το διεθνές πεδίο (Leontidou 2010· Pruijt 2007) και στοχεύουν στην «αστική κοινωνική αλλαγή, που αρθρώνεται μέσω εναλλακτικών ιδεών για την πολιτική, κοινωνικο-πολιτιστική και χωροταξική οργάνωση της πόλης» (Mamadouh, 1992:10).

8.3. Οι καταλήψεις στον ελλαδικό χώρο και ιδιαιτερότητές τους σε σύγκριση με το εξωτερικό

Σε αντίθεση με το υπόλοιπο ευρωπαϊκό καταληψιακό παράδειγμα, το ελληνικό δεν εμφανίζεται για να καλύψει στεγαστικές ανάγκες σαν εκείνες που εκκίνησαν το πρώτο. Πέρα από το γεγονός ότι εμφανίστηκε σχετικά ετεροχρονισμένα (1980), καθώς το πολιτικό σκηνικό και οι πολιτικές διεκδικήσεις έθεταν διαφορετικές κινηματικές προτεραιότητες[137], εντοπίζονται δομικές διαφορές τόσο ως προς την μορφολογία της ελληνικής κοινωνίας-οικογένειας όσο και ως προς τις χωρική ταυτότητα των αστικών κέντρων. Εκκινώντας με το ζήτημα της σύστασης της ελληνικής κοινωνίας, μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι

[136] Σύμφωνα με τον Castells (1983), τα Α.Κ.Κ. αναπτύσσονται γύρω από τρία μείζονα θέματα: τη συλλογική κατανάλωση, δηλαδή τα αγαθά και τις υπηρεσίες που άμεσα ή έμμεσα παρέχονται από το κράτος, την υπεράσπιση της πολιτιστικής ταυτότητας, που σχετίζεται και οργανώνεται γύρω από μια συγκεκριμένη περιοχή, και την πολιτική κινητοποίηση σε σχέση με το κράτος, ειδικότερα δίνοντας έμφαση στο ρόλο της τοπικής κυβέρνησης.

[137] Εργατικές απεργίες(π.χ ITT,National Can), αγώνας εκδημοκρατισμού της κοινωνίας και του κράτους, ανάδυση αριστερόστροφου ένοπλου αντάρτικου πόλης κ.α

την εποχή που πρωτοεμφανίζεται το καταληψιακό φαινόμενο στην Ελλάδα η πυρηνική οικογένεια αποτελεί ιδεολογικό πυλώνα στην ελληνική κοινωνία (Καραμπελιάς 1982:79). Τα χρονικά όρια συνύπαρξης με την οικογένεια από τη μεριά των νέων είναι πολύ πιο μακροπρόθεσμα συγκριτικά με εκείνα των υπόλοιπων Ευρωπαίων. Οι νεαροί από την υπόλοιπη Ευρώπη διεκδικούν νωρίτερα την αυτονόμησή τους, γιατί έχει παρέλθει το μοντέλο της μικρής οικογενειακής επιχείρησης που βασιζόταν στα μέλη της οικογένειας και ενισχύονται παράλληλα με επιδόματα και κοινωνικές παροχές(Σούζας 2014:100). Αντίθετα, στην Ελλάδα εξαντλείται το χρονικό όριο της γονικής παροχής, καθώς εξακολουθεί να είναι κεντρικός πυλώνας της εργασίας η οικογενειακή επιχείρηση (Καραμπελιάς 1982:79).

Παράλληλα, ενώ στην υπόλοιπη Ευρώπη εντοπίζεται ένα έλλειμα ως προς τις κτηριακές εγκαταστάσεις, στην Ελλάδα κυριαρχεί για δεκαετίες το φαινόμενο της αντιπαροχής. Δεν υπήρξε, δηλαδή, η λογική του real estate, της ανακαίνισης και της ανατίμησης της στέγης, αλλά αντίθετα η διόγκωση του αστικού ιστού. Κατά αυτόν τον τρόπο, ενώ στο εξωτερικό υπήρχε μικρό και ακριβό κτηριακό απόθεμα, στην Ελλάδα εγκαταλειπόταν ή υποτιμούταν το παλιό ή δομούταν άναρχα ένας νέος τεράστιος κτηριακός όγκος και κατασκευάζονταν ένα νέο οικιστικό περιβάλλον στα προάστια των πόλεων. Τη δεκαετία του 1980, την δεκαετία του ΠΑΣΟΚ, της σοσιαλδημοκρατίας και της «Αλλαγής» ένα νέο κύμα μετοίκησης προς τα προάστια εμφανίστηκε. Αν και το Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο του 1983 και το πρώτο Ρυθμιστικό Σχέδιο της Αθήνας του 1985 προσπάθησε να ελέγξει την διάπλαση της πόλης, φάνηκε ότι καμία κεντρική αρχή δεν θα μπορούσε να διαχειριστεί κάτι τέτοιο. Τα πολλαπλά μικρά και μεγάλα κέντρα εξουσίας με τα δικά τους συμφέροντα και προσόδους φαίνονταν να καθορίζουν την διαμόρφωση και την παραγωγή χώρου. Αν και η κρατική πολιτική αξίωνε πολιτικές προστασίας της μορφολογίας της πόλης(περιορισμός της ακραιφνούς και άτακτης εξάπλωσης της πόλης) και παράλληλα αναπτυξιακές στοχεύσεις (αξιοποίηση νεοκλασικών κτηρίων και ανακήρυξή τους ως διατηρητέων), αυτό δεν φάνηκε να εφαρμόζεται στην ολότητά του. Πολλά ιστορικά κτήρια των προηγούμενων δεκαετιών κατεδαφίστηκαν και τη θέση τους πήραν άμορφα κτήρια για να στεγάσουν εταιρίες και γραφεία, παράλληλα βέβαια με την αποσυμφόρηση και αναβάθμιση

ιστορικών περιοχών. Νομιμοποιήσεις χιλιάδων αυθαίρετων κύριων και παραθεριστικών κατοικιών εφαρμόστηκαν ταυτόχρονα με ανάπτυξη δικτύων και διαδρόμων για τον πεζό. Η κεντρική πολιτική ατζέντα βρισκόταν σε μια αντίφαση. Στην ίδια αντίφαση όπου βρίσκονταν και τα συλλογικά και ατομικά αιτήματα των πολιτών.

Μέσα σε αυτή την δεκαετία των ευκαιριών, της «Αλλαγής» και του νεοπλουτισμού δεν ήταν περίεργο και αναπάντεχο το να δεχτείς κανείς όλες αυτές τις αντιφατικές αναδιαρθρώσεις. Θα μπορούσε κανείς να δεχτεί την ύπαρξη πεζοδρόμων από την στιγμή που είχε το ιδιωτικό του αυτοκίνητο. Θα μπορούσε να δεχθεί τα τεράστια οικοδομήματα που στέγαζαν εταιρίες, εφόσον αυτές αντικατόπτριζαν μια οικονομική άνθιση και μια επαγγελματική ασφάλεια και αποκατάσταση. Θα μπορούσε κάποιος να υπομείνει το καυσαέριο του κέντρου από την στιγμή που θα μπορούσε να μετακομίσει σε μια πολυτελή μεζονέτα στο προάστια της Αθήνας. Έτσι και συνέβη με την διαδικασία «μετανάστευσης» εντός της πόλης. Όσοι (κυρίως) μεσοαστοί παρέμειναν στα διαμερίσματα του κέντρου ή γενικά εντός των ορίων της πρωτεύουσας προσπάθησαν να προβάλλουν μέσω της ιδιωτικής κατοικίας τις προσωπικές επιλογές, επιθυμίες και τα όνειρά τους. Εμφανίστηκε η επιθυμία των οικογενειών αυτών να εκπέμπουν μέσα από το σπίτι τους το κοινωνικό τους προφίλ. Δηλαδή μια οικειότητα προς τους άλλους ζητώντας όμως και σεβασμό. Να αποδείξουν ότι επρόκειτο για μια οικογένεια προοδευτική με αυστηρές αρχές ταυτοχρόνως.

Πέρα από τα παραπάνω, διακρίνεται μια επιπλέον διαφορά συγκριτικά με το ευρωπαϊκό παράδειγμα. Όπως ήδη περιγράψαμε, το καταληψιακό κίνημα και πιο συγκεκριμένα η καταληψιακή πρακτική δεν αποτελούσε δραστηριότητα που πήγαζε από έναν μονάχα πολιτικό χώρο. Κομμουνιστές (λενινιστές, μαοϊκοί, τροτσκιστές) , αναρχικοί, καταστασιακοί και συμμετέχοντες από άλλα θεωρητικά ρεύματα της Αριστεράς καταλάμβαναν χώρους τόσο ως προς την παροχή στέγασης όσο και ως προς την χρήση των ιδίων για τους δικούς τους πολιτικούς σκοπούς. Αντιθέτως, στην ελληνική επικράτεια το καταληψιακό φαινόμενο (συγκεκριμένα κατάληψη ιδιωτικών κτηρίων) δείχνει να ταυτίζεται με τον «χώρο» της αναρχίας/αντιεξουσίας, αν και κατά τα πρώτα χρόνια της καταληψιακής πρακτικής και ακροαριστερές

οργανώσεις/ομάδες (κυρίως φοιτητικές) θα συμμετέχουν σε τέτοιες δομές και δράσεις. Όμως, δεν εντοπίζεται δηλαδή ιστορικά το ευρύτερο αντικαπιταλιστικό-αριστερό-κομμουνιστικό κίνημα να καταλαμβάνει χώρους προς χρήση του ιδίου, αλλά αντιθέτως να προβαίνει σε κινήσεις καταλήψεων μποϋκοτάζ (κυρίως σε εργασιακούς χώρους) ή συμβολικών καταλήψεων σε δημόσια κτήρια.

8.4. Ο αναδυόμενος αντιεξουσιαστικός χώρος στην Ελλάδα τη δεκαετία του ’70

Σε αντίθεση με τα αντίστοιχα ευρωπαϊκά καταληψιακά παραδείγματα τα οποία ως προς την πολιτική τους απόχρωση συναντάει κανείς ένα πολιτικό μωσαϊκό από κομμουνιστές, εργάτες, αναρχικούς, ελευθεριακούς κομμουνιστές, οικολόγους, καταστασιακούς, άπορους και άστεγους, στην Ελλάδα οι καταλήψεις θα ταυτιστούν σχεδόν σε απόλυτο βαθμό με τον πολιτικό χώρο της ευρύτερης αντιεξουσίας και πιο συγκεκριμένα της αυτονομίας, της αναρχίας και του ελευθεριακού κομμουνισμού. Αν και οι καταλήψεις δεν ταυτίζονται χρονικά με την εμφάνιση αντιεξουσιαστικών ομαδοποιήσεων και οργανώσεων αυτές θα προκύψουν από άτομα τα οποία είτε είναι οργανωμένα σε τέτοιες ομάδες είτε αναφέρουν πως φέρουν τέτοιες πολιτικές πεποιθήσεις.

Η αντιεξουσία στην Ελλάδα έχει ιδεολογικές αναφορές σε θεωρητικούς του αναρχισμού όπως: ο Προυντόν, ο Μπακούνιν, ο Μαλατέστα κ.α και ιστορικές αναφορές στις αναρχοσυνδικαλιστικές οργανώσεις τη CNT/FAI του ισπανικού εμφυλίου, στην Παρισινή Κομμούνα κ.α. Παράλληλα όμως είναι ιδιαίτερα επηρεασμένη από την Διεθνή Καταστασιακή, τους Provos, την Ιταλική Αυτονομία και το ρεπερτόριο δράσης της και σίγουρα από τον Γαλλικό Μάη του ‘68. Είναι δηλαδή επηρεασμένη όχι μόνο από θεωρητικές αναφορές του προηγούμενου αιώνα, αλλά συγχρόνως από τις πρωτοποριακές και ριζοσπαστικές αναταραχές του «παγκόσμιου Μάη» ως προς την «Εξουσία» στο επίπεδο της καθημερινότητας και την επανοικειοποίησή της (καθημερινότητας).

Η ανάδυση του αντιεξουσιαστικού χώρου φημίζεται ότι συναντάται κατά τα γεγονότα της εξέγερσης του Πολυτεχνείου το 1973. Αποδεικτικό στοιχείο για τη συγκεκριμένα θέση αποτελεί το

φωτογραφικό υλικό της εξέγερσης στο οποίο μπορεί να βρει κανείς συνθήματα που γράφουν «Κάτω η εξουσία».[138]Η πρώτη επίσημη καταγραφή βρίσκεται ένα χρόνο αργότερα (1974) όπου μικρή ομάδα αναρχικών θα εμφανιστεί στα Εξάρχεια με αφορμή τις ανερχόμενες εκλογές που θα εξασφάλιζαν την ιστορική στροφή της αποκαλούμενης «Μεταπολίτευσης», κατηγορώντας πως το εκλογικό συμβάν διαστρέβλωνε το πολιτικό νόημα της εξέγερσης του Πολυτεχνείου(Βασιλειάδης 2012:30). Μέσα στο υπόλοιπο αυτής της δεκαετίας θα δώσουν το παρόν στις εργατικές απεργίες και διαδηλώσεις και θα συμμετάσχουν στις συγκρούσεις δίπλα στους εργάτες και θα αποκαλεστούν από τα εγχώρια media ως «αναρχοαυτόνομοι» καθώς οι ίδιοι δεν αυτοπαρουσιάζονται ως αναρχικοί αλλά κατά κύριο λόγο ως «χώρος» ή «αυτόνομοι» δείχνοντας την έντονη επιρροή τους από το κίνημα της Ιταλίας(Καλαμαράς 2013: 22, 67, 78).

8.4.1. Σχέσεις αντιεξουσίας και Κ.Κ.Ε. Η αντιεξουσία θα αναδυθεί σε ένα πλεονεκτικό περιβάλλον για την ίδια, καθώς η Αριστερά της εποχής βρίσκεται σε εσωτερική κρίση ύστερα από τις διασπάσεις τους Κ.Κ.Ε και της νεολαίας του και την ανάδυση μικρών ολιγομελών ομάδων οι οποίες βρίσκονται σε μια κατάσταση πολιτικού αποπροσανατολισμού. Ακόμη, οι σχέσεις του αντιεξουσιαστικού χώρου με την ΚΝΕ και γενικότερα με το ΚΚΕ δεν θα συγκλίνουν από την αρχή. Το ΚΚΕ δεν αποτελεί μόνο ένα κρατικό όργανο, αλλά αποτελεί τόσο τον εκφραστή μιας ηγεμονικής και εξουσιαστικής ΕΣΣΔ (παγκόσμιας δύναμης) όσο και έναν συντηρητικό/οπισθοδρομικό πολιτικό γείτονα ο οποίος συντηρεί πρακτικές κι αντιλήψεις που δεν συνάδουν με την ριζοσπαστικότητα που φέρει ο πολιτικός αέρας της περιόδου[139]. Παράλληλα οι συγκεντρωτικές λογικές του ΚΚΕ, οι προσπάθειες διεκδίκησης πολιτικής ηγεμονίας στα «χωράφια» της

[138] https://www.alerta.gr/archives/10199 Το συγκεκριμένο άρθρο φέρει ιδιαίτερο ενδιαφέρον καθώς αποτυπώνει αναφορές για τις έντονες διαμάχες μεταξύ αναρχικών και συντονιστικής επιτροπής στα γεγονότα της κατάληψης του Πολυτεχνείο το ’73 και της επετείου της εξέγερσης το ’74.

[139] Την συγκεκριμένη άποψη την υιοθετούμε τόσο από την συνέντευξη του Γ. Κολοβού στο κανάλι «Ο Ελευθεριακός» στο youtube https://www.youtube.com/watch?v=Gan4mri3L_s&ab_channel=%CE%9F%CE%95%CE%BB%CE%B5%CF%85%CE%B8%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CF%8C%CF%82 όσο κι από το σύνολο των υπόλοιπων προφορικών αφηγήσεων νεαρών punks του ’80 που έχουμε αλιεύσει από ντοκιμαντέρ για την εν λόγω περίοδο.

Αριστεράς και η αρνητική και βίαιη στάση που κρατάει απέναντι στις αντιεξουσιαστικές κινήσεις θα διαμορφώσουν ένα τεράστιο πολιτικό και πολιτισμικό χάσμα μεταξύ των δύο αυτών πολιτικών χώρων.

8.4.2. Αντιεξουσία και Εξάρχεια. Η τακτική παρουσία των αντιεξουσιαστών στην περιοχή των Εξαρχείων, μια περιοχή που βρίσκεται ανάμεσα σε τρία πανεπιστημιακά συγκροτήματα (Νομική, Χημείο, Πολυτεχνείο και λίγο πιο πέρα ΑΣΟΕΕ) κι όπου ανθίζει η τυπογραφία, οι εκδοτικοί οίκοι και τα καφενεία (π.χ Καφενείο Ναυαρίνου 17) στα οποία συχνάζουν άνθρωποι με ριζοσπαστικές ιδέες, θα προσδώσει μια ώθηση σε αυτούς τόσο πολιτική όσο και πολιτισμική. Τόσο οι πολλές ριζοσπαστικές πολιτικές εκδόσεις που είχαν πρόσφατα μεταφραστεί όσο και η πολιτισμική επιρροή υποκειμένων σαν την Κ. Γώγου ή το περιοδικό «Ιδεοδρόμιο» και το περιοδικό «Ο Κόκορας» θα προσθέσουν ουσιώδη στοιχεία στην ταυτότητα του «χώρου» για την μετέπειτα εξέλιξη του(Σούζας 2014:61-62). Η αναγραφή συνθημάτων και η τοιχοκόλληση θα διαμορφώσουν συμβολικά και πραγματικά «σύνορα» στη περιοχή σε σχέση με το υπόλοιπο μητροπολιτικό κέντρο προσκαλώντας να φιλοξενήσει κάθε υποκείμενο που παρεκκλίνει από τις νόρμες της κυρίαρχης κουλτούρας, γεγονός που διαμορφώνει νέα ανθρωπογεωγραφικά και ανθρωπολογικά χαρακτηριστικά στην περιοχή, ιδιαίτερα ύστερα από την ανάπλαση της Πλάκας.

Η ανάπλαση της περιοχής της Πλάκας είναι σημαντική, καθότι έως τις αρχές του ’80 θα αποτελέσει σημείο συνάντησης για λούμπεν υποκείμενα, ανθρώπους με ομόφυλο σεξουαλικό προσανατολισμό και τη πλειονότητα των νέων που ανήκαν σε υπο-πολιτισμικές κουλτούρες(Κολοβός 2015:150-151). Καθώς η γειτονιά που σύχναζαν άλλαζε και δεν ήταν πλέον φιλόξενη, η επόμενη κατεύθυνσή τους δεν θα μπορούσε παρά να ήταν τα Εξάρχεια(Κολοβός 2015:191-204). Η συνάντηση αυτών των υποκειμένων με τους αναρχικούς οδήγησε άμεσα σε συνθήκες συμβίωσης και αμφίδρομης επιρροής(Κολοβός 2015:191-204). Η κοινή έχθρα που μοιράζονταν για τον «μπάτσο», τον «νοικοκυραίο», τον «εξουσιαστή», αλλά και αντίστροφα η εχθρική στάση των παραπάνω απέναντί τους αποτέλεσε την συγκολλητική ουσία για την συνύπαρξή τους στην εν λόγω περιοχή(Κολοβός

2015:201). Με αυτόν τον τρόπο, λοιπόν, ο αντιεξουσιαστικός χώρος όχι μόνο θα στελεχωθεί σταδιακά από τα νέα αυτά υποκείμενα, αλλά ταυτόχρονα θα υιοθετήσει πολλά από τα πολιτισμικά τους χαρακτηριστικά τα οποία θα ανασχηματίσουν μια νέα αντίληψη ως προς τον τρόπο ζωής στην πόλη. Η μετατροπή των Εξαρχείων σε μια περιοχή φρικιών, punks και αναρχοαυτόνομων θα οδηγούσε στο «σχέδιο Αρετή»(Νοταρά 24:17), το οποίο με τη σειρά του θα οδηγούσε στην πρώτη εμφανή υπεράσπιση του δημοσίου χώρου σαν δικαίωμα πολιτικής έκφρασης και κοινωνικής «ορατότητας» έχοντας συγκρουσιακή δράση με «καταφύγιο» και «ορμητήριο» τη σχολή του Χημικού.

8.5. Η ανάδυση του καταληψιακού φαινομένου στον ελλαδικό χώρο

Ήδη από τη δεκαετία του ’80, οι εγχώριες καταλήψεις στέγης λειτουργούν άλλες σε μεγαλύτερο και άλλες σε μικρότερο βαθμό ως «αυτό-διαχειριζόμενα στέκια», δηλαδή ως αυτό-διαχειριζόμενοι κοινωνικοί χώροι καθημερινής συνεύρεσης και δράσης. Η βασική λειτουργία των αυτό-διαχειριζόμενων στεκιών έγκειται στη στέγαση καφενείου, βιβλιοθήκης, διαφόρων εργαστηρίων αυτό-μόρφωσης και άλλων αντίστοιχων κινηματικών υποδομών, στη διοργάνωση εκδηλώσεων ποικίλου ενδιαφέροντος, οι οποίες κατά βάση λαμβάνουν χώρα εντός του εκάστοτε «στεκιού», αλλά και συχνά σε δημόσιους χώρους και στη συμμετοχή σε διάφορες κοινωνικές κινητοποιήσεις, τοπικού ή κεντρικού ενδιαφέροντος. Η ονομασία τους συγκριτικά με τα παραδείγματα των καταλήψεων του εξωτερικού που αναφέρονται ως «κοινωνικά κέντρα», δεν σχετίζεται άμεσα παρά μόνο με το παράδειγμα της Ιταλίας. Αυτό συμβαίνει διότι όπως στην Ιταλία, έτσι και στη Ελλάδα υιοθετείται μια θέση που απορρίπτει τη λογική του εμπορεύματος, της κερδοσκοπίας και της συνεργασίας με τους επίσημους θεσμούς και με φορείς της κυρίαρχης πολιτικής εξουσίας, προτάσσοντας την έννοια της αυτό-διαχείρισης(Σούζας 2014:141-142).

8.5.1 Οι πρώτες καταλήψεις. Έχοντας παραθέσει τα παραπάνω, συνειδητοποιούμε ότι οι καταλήψεις στην Ελλάδα προκύπτουν ,ακόμα και αν παρέχουν και μόνιμη στέγαση στους καταληψίες, με σκοπό την αναδιαμόρφωση-έξω από τα θεσμικά και κοινωνικά στερεότυπα-της

καθημερινής ζωής, την ελεύθερη έκφραση και τη διαμόρφωση ενός μόνιμου τόπου-σημείου για πολιτική ζύμωση και κινηματική παρουσία σε πρωτόλειο/μοριακό επίπεδο. Έτσι θα εμφανιστούν οι πρώτες τρεις καταλήψεις στην Ελλάδα: Βαλτετσίου 49[140], η «Βίλλα Στέλλα», και η κατάληψη των Αυτόνομων Πατησίων «Κτήμα Δρακοπούλου» το 1981. Σε αυτές θα συμμετάσχουν νεαροί επηρεασμένοι από αναρχικές, αντιεξουσιαστικές και ελευθεριακές αντιλήψεις. Αυτές θα αποτελέσουν το πρώτο κύμα καταλήψεων επηρεασμένες από το αντίστοιχο ευρωπαϊκό, οι οποίες όμως θα εκκενωθούν σε σύντομο χρονικό διάστημα, καθώς ο Τύπος της εποχής θα της διαφθείρει κατηγορώντας τες για χρήση ναρκωτικών στο εσωτερικό τους και χλευάζοντάς τες οδηγώντας τόσο στην εσωτερική τους αυτοδιάλυση[141] όσο και στην έντονη παρέμβαση της αστυνομίας μετέπειτα (Σούζας 2014:105). Επιπροσθέτως, παράγοντας στην σύντομη αποδυνάμωση τους θα αποτελέσει η έλλειψη εμπειρίας στο μοντέλο οργάνωσης και διαχείρισής τους, που θα οδηγήσει στο να συμβαίνουν πράγματι όσα τους κατηγορεί ο Τύπος, γεγονός που τους φέρνει σε μια ευάλωτη κατάσταση (Σούζας 2014:105-106). Οι αθηναϊκές καταλήψεις σύντομα θα εκκενωθούν από την αστυνομία τόσο λόγω του κιτρινισμού του Τύπου που της διαβάλλει/δυσφημίζει όσο και λόγω του ότι δεν έφεραν ισχυρές οργανωτικές δομές, λόγω έντονων διαφωνιών στο εσωτερικό τους. Οι παρεμβάσεις, όμως, της αστυνομίας θα αποτελέσουν συγκολλητική ουσία για τα μέλη του αντιεξουσιαστικού χώρου, καθώς οι δράσεις αλληλεγγύης προς τους συλληφθέντες συντρόφους τους διαμορφώνουν ένα καθεστώς αυτοσυνείδησης της πολιτικής τους ταυτότητας το οποίο οδηγεί σε μια εσωτερική πολιτική συνοχή και οργάνωση μεταξύ τους.(Σούζας 2014:106)

8.5.2. Οι επιρροές από την άκρα Αριστερά. Από τα μέσα της δεκαετίας του ‘80, οι επιρροές της άκρας αριστεράς με το περιοδικό

[140] Ενδεικτική του ιδιαίτερου πολιτιστικού χαρακτήρα της κατάληψης Βαλτετσίου είναι η συμμετοχή γνωστών αντιεξουσιαστών καλλιτεχνών της εποχής, όπως είναι η Κατερίνα Γώγου και του Νικόλα Άσιμου.

[141] Τόσο η μείωση της υποστήριξης της κοινωνίας λόγω των καταγγελιών του Τύπου όσο και η χρήση ουσιών εντός των καταλήψεων δίχασε αρκετά τους ενοίκους τους. «Οι καταλήψεις από διάφορα άτομα κτηρίων σταμάτησαν γιατί το υπουργείο Δημοσίας Τάξεως χειρίστηκε με προσοχή το θέμα. Οι καταληψίες δεν εμποδίστηκαν αρχικά και απομυθοποιήθηκαν μόνοι τους».Από Σούζας 2014:105 στο Απόσπασμα από δημοσίευση στον Τύπο της εποχής που αναδημοσιεύεται στο περιοδικό Εκτός Ελέγχου, τχ. 1, c. Ιούνιος 1982, σ. 45.

«Ρήξη», «Convoy» και τις εκδόσεις «Κομμούνα» θα έχουν καθοριστικό θεωρητικό ρόλο. Θα μεταφραστούν και θα εκδοθούν πολιτικά άρθρα και μπροσούρες του εξωτερικού ,τα οποία θα εισάγουν την βιωμένη εμπειρία της καταληψιακής πρακτικής και θα αποτελέσουν βασικό θεωρητικό και πολιτικό υπόβαθρο ως προς την ανάλυση του καταληψιακού φαινομένου(Σούζας 2014:107). Ταυτόχρονα η ίδια η εμπειρία των ταξιδιών και της επικοινωνίας με καταλήψεις στέγης του εξωτερικού, επιστρέφουν στην Ελλάδα προσδίδοντας ένα εμπλουτισμένο «know how» πολιτικά και οργανωτικά εμπλουτισμένο.

8.5.3. Το δεύτερο κύμα καταλήψεων. Όντας τα παραπάνω ένα στέρεο πολιτικό υπόβαθρο, το δεύτερο κύμα καταλήψεων στέγης έρχεται να κάνει την εμφάνισή του. Στην Αθήνα από το 1985 μέχρι το 1989 θα καταληφθούν πέντε κτήρια : Χαριλάου Τρικούπη 91(όπου μένουν και punks), Χαριλάου Τρικούπη 170, Κατάληψη του Φωτεινίου, Λέλας Καραγιάννη 37 και η Πάτμου και Καραβίας(όλες βρίσκονται σε περιοχές γύρω από τον νοητό άξονα της Πατησίων). Από τα ονόματα των καταλήψεων, τα οποία έχουν παρθεί από τις οδούς όπου και βρίσκονται, καταλαβαίνουμε πως υπάρχει μια ροπή προς την σταθερή παρουσία και δραστηριοποίηση εντός τους αστικού κέντρου. Το κέντρο, το οποίο αποτελεί το σημείο συγκέντρωσης του εμπορεύματος, των δημόσιων υπηρεσιών και των κέντρων εξουσίας, είναι και το σημείο όπου διεξάγεται ο κινηματικός αγώνας. Σύμφωνα με την Μαρλέν Λογοθέτη(2003), «το κέντρο επιλέγεται συνειδητά ως τόπος δημιουργίας καταλήψεων. Ο ιστός της πόλης άλλωστε εκτείνεται γύρω από το κέντρο και δομείται με τέτοιο τρόπο ώστε οι κάτοικοι της Αθήνας να καταλήγουν από την περιφέρεια σ' αυτό για μια σειρά από δραστηριότητες. Εδώ συγκεντρώνονται και τα κέντρα εξουσίας. Η κλασική διαδρομή που ακολουθούν οι πορείες (Προπύλαια, Πανεπιστημίου, Ομόνοια, Σταδίου, Βουλή, με κατάληξη πάλι τα Προπύλαια) χαράσσει ένα νοητό κύκλο μέσα στην περιοχή που είναι το 'επίκεντρο των γεγονότων[…]».

8.6. Γιατί το κέντρο της Αθήνας αποτελεί προνομιακό πεδίο για την καταληψιακή πρακτική; Η επιλογή διαμονής και δραστηριοποίησης στο κέντρο συντελεί σε ακόμη δύο σημεία. Πρώτον, μπορούμε να

αντιληφθούμε ότι το μητροπολιτικό κέντρο διαπερνάται από μια αδιάκοπη κίνηση πληροφορίας. Μια κατάληψη επωφελείται από αυτήν την περίσταση, καθότι βρίσκεται τόσο υπό μια διαρκή πληροφόρηση των κοινωνικών εξελίξεων όσο και υπό μια συνεχή ζύμωση με την κοινωνική πραγματικότητα και τα υποκείμενά της. Παράλληλα, η ίδια η δομή της κατάληψης μετατρέπεται σε ένα κομμάτι αυτής της αδιάκοπης κίνησης της πληροφορίας. Αυτό συντελεί στο δεύτερο σημείο, το οποίο είναι η ορατότητα. Ο Melucci υποστηρίζει πως αυτό που γίνεται ευρέως γνωστό και ορατό σχετικά με ένα κίνημα, προέρχεται από προηγούμενη αναστοχαστική δράση που έλαβε χώρα στο εσωτερικό του ίδιου του κινήματος. Η ανάληψη μιας αυτό-στοχαστικής μορφής δράσης, είναι ουσιαστικά το μήνυμα προς το κοινωνικό σύνολο, που αφορά την κατανόηση/εμπέδωση των δυο κινηματικών συνθηκών, της αφάνειας και της ορατότητας. Η αφάνεια περιγράφει την δράση των κοινωνικών κινημάτων, τα οποία αν και επιθυμούν την εξωστρέφεια, η παρουσία τους δεν είναι εμφανής στη δημόσια σφαίρα, αλλά παραμένουν στο περιθώριό της(Melucci 1996:113-115). Η ορατότητα περιγράφει την κινητοποίηση εκείνη η οποία έχει χαρακτηριστικά μαζικότητας και προβάλλεται κάτω από ορισμένες συνθήκες(Αθανασιάδου 2018:38).

8.6.1 Καταλήψεις του κέντρου. Το κτήριο της Χαρ. Τρικούπη 91 καταλαμβάνεται το 1985 από πρωτοβουλία φοιτητών της αρχιτεκτονικής και μέλη του «Δικτύου για τα Πολιτικά και Κοινωνικά Δικαιώματα» με σκοπό να τεθούν αιχμές ως προς το στεγαστικό ζήτημα στην Ελλάδα, αλλά και για να δοκιμαστούν νέοι τρόποι συμβίωσης και πολιτικής δραστηριοποίησης στα πλαίσια της αστικής καθημερινότητας. Η κατάληψη θα λειτουργήσει με κοινό ταμείο και κοινές συνελεύσεις (διαχειριστική και πολιτική). «Στο σπίτι έμεναν φεμινίστριες, εργατιστές, αυτόνομοι, αναρχικοί punks, κάποιοι από την κατάληψη του Χημείου, ακόμα και απλώς άστεγοι και διάφορα άλλα είδη που καλύτερα να μην αναφέρουμε, αλλά αυτό δεν ήταν το καθοριστικό, γιατί δεν αποκλειόταν να ήταν κάποια και φεμινίστρια και

στο Χημείο και στους αυτόνομους και στο Κοντροσόλ στο χάος»[142]. Το 1990 οι καταληψίες αποχωρούν από τον συγκεκριμένο χώρο, λόγω εκκένωσής του από την αστυνομία. Το γεγονός αυτό δεν τους πτοεί. Αντίθετα, διαμορφώνει ισχυρούς δεσμούς μεταξύ των μελών της κατάληψης, τα οποία προβαίνουν σε αλλεπάλληλες καταλήψεις κτηρίων όταν διώχνονται από τα προηγούμενα. Στην τελευταία τους «μετακόμιση» τους στην οδό Ακομινάτου 62, όταν τίθεται σχέδιο παρέμβασης από την αστυνομία, αποφασίζουν για πρώτη φορά στα χρονικά των εγχώριων καταλήψεων να υπερασπιστούν με πολιτικά χαρακτηριστικά την κατάληψη μέχρι το τέλος, η οποία εκκενώνεται πάραυτα(Σούζας 2014:109).

Ο τότε ιδιοκτήτης του bar Πήγασος θα αναφέρει τις δικιές του αναμνήσεις από την κατάληψη/house project που ζούσε τη δεκαετία του ’80 στα Εξάρχεια: «Η συλλογικότητα που έμενε στο κτίριο μετακόμισε στη Βουλγαροκτόνου 64. Ο κόσμος δεν το ξέρει – και γιατί να το ξέρει άλλωστε; – αλλά η κατάληψη της Βουλγαροκτόνου, που δεν ήταν ακριβώς κατάληψη γιατί δίναμε ένα μικρό αντίτιμο, ήταν πιο σημαντική κατάσταση από τον Πήγασο. Ήταν όμορφα όσα γίνονταν εκεί, τα πάντα ήταν κοινά, υπήρχε ένα κοινό ταμείο που ο καθένας έβαζε σύμφωνα με τις δυνατότητές του και έπαιρνε σύμφωνα με τις ανάγκες του, και το όλο πράγμα λειτουργούσε μέσα από μία γενική συνέλευση, όπως συνέβαινε και παλιότερα στην Τηλεμάχου. Ήταν πάρα πολύ ρομαντικό όλο αυτό. Είπαμε, τελείως διαφορετική εποχή.»[143]

Ακόμη στην Αθηναϊκή πρωτεύουσα, άξια αναφοράς θα μπορούσε να λογιστεί η κατάληψη του «Φωτείνιου Μεγάρου» η αλλιώς «Κτήριο Αυτοστεγαζόμενων Καλλιτεχνών» που συνέβη το 1987 από φοιτητές της Α.Σ.Κ.Τ. Το εν λόγω εγχείρημα δεν προσέβλεπε μονάχα στη στέγαση και την αναβάθμιση εργαστηριακών μονάδων της Α.Σ.Κ.Τ, αλλά και στην διαμόρφωση ενός ποιοτικού συλλογικού τρόπου στέγασης μέσα από τον οποίο να ήταν δυνατόν να προκύψει ένα αναβαθμισμένο δημιουργικό περιβάλλον. Εντός της κατάληψης θα

[142] Το Κοντροσόλ στο χάος αποτελεί ένα από τα πλέον γνωστά και συμμετοχικά zines της εποχής, που κυκλοφορεί συνολικά πέντε τεύχη από τον Δεκέμβριο του 1986 μέχρι τον Φεβρουάριο του 1992, με επιμέλεια των Παύλου Αβούρη, Αλέξη Μπίστικα και Δημήτρη Παπαϊωάννου. Σχετικά, βλ. τον ιστότοπο http://www.fanzines.gr/fanzines-archive, (από Σούζας 2014:112).

[143] https://popaganda.gr/people/koutsoumpas-pegasus-an/

στεγαστεί και η χοροθεατρική «Ομάδα Εδάφους» του (πλέον πασίγνωστου χορογράφου) Δημήτρη Παπαϊωάννου. Η κατάληψη μέσα στην δεκάχρονη λειτουργία της θα διχαστεί. Η πολυμορφία των ομάδων που συμμετέχουν θα δημιουργήσει τριβές μεταξύ αυτών. Οι ομάδες θα χωριστούν ανάμεσα σε αυτές που έχουν μια κινηματική δραστηριοποίηση και που θέτουν σαν κύριο πρόσταγμα την προώθηση της καταληψιακής πρακτικής και σε αυτές που θα επικεντρωθούν στο κομμάτι της ελεύθερης καλλιτεχνικής δημιουργίας.

Το 1988 και το 1989 θα καταληφθούν τα κτήρια της Λέλας Καραγιάννη 37 και αυτό της Πάτμου και Καραβίας αντίστοιχα. Ξεκινώντας από την Λέλας Καραγιάννη, σε αυτή θα συμμετάσχουν μέλη του ευρύτερου αντιεξουσιαστικού χώρου, όπως και πρώην μέλη της Χαρ. Τρικούπη 91 και αρκετοί φοιτητές της αρχιτεκτονικής σχολής. Η κατάληψη έρχεται να θέσει τόσο μια συζήτηση επί του στεγαστικού ζητήματος στην Αθήνα, αλλά και να θέσει έντονους πολιτικούς ανταγωνισμούς που θα εκκινούσαν από τη γειτονιά της Κυψέλης(Σούζας 2014:110). Παρόλα αυτά, σύντομα θα υπάρξουν διαφωνίες στο εσωτερικό της κατάληψης, οι οποίες θα οδηγήσουν σε αποχωρήσεις μελών. Πολλοί από τους αποχωρήσαντες θα είναι εκείνοι που θα καταλάβουν το κτήριο στη συμβολή των οδών Πάτμου και Καραβίας. Η μορφολογία της κατάληψης και η χωρική της έκταση θα προσελκύσει τη συμμετοχή ενός σημαντικού αριθμού κατοίκων της περιοχής των Πατησίων, με αποτέλεσμα την ανάδειξή της σε ανοιχτό χώρο συνεύρεσης, όπου διοργανώνεται πληθώρα εκδηλώσεων πολιτικού, κοινωνικού και πολιτιστικού ενδιαφέροντος. Άξιο αναφοράς αποτελεί το γεγονός πως η «Πάτμου και Καραβίας» και η «Λέλας Καραγιάννη 37» αποτελούν τις μακροβιότερες καταλήψεις στον ελλαδικό χώρο.

8.7. Ο «θερμός χειμώνας» των καταλήψεων

Από τα μέσα της δεκαετίας του ‘80 εντοπίζεται μια κινηματική ύφεση ως προς την δραστηριότητα των κινηματικών υποκειμένων μέσα από μια πολύμορφη και πολυεπίπεδη καταστολή η οποία εμφανίζεται τόσο με την μορφή της αστυνομικής επιθετικότητας, της διαβολής από τα ΜΜΕ και την κυριάρχηση των καταστημάτων διασκέδασης στον

δημόσιο χώρο τόσο σε χωρικό επίπεδο όσο και πολιτισμικό(Σούζας 2014:124). Τα παραπάνω δημιουργούν μια έντονη ανάγκη στα κινηματικά υποκείμενα αλλά και στις περιφερειακές σε αυτά αντικουλτούρες να αναζητήσουν νέους χώρους, εντός των οποίων να έχουν τη δυνατότητα να ξεδιπλώσουν το κινηματικό τους ρεπερτόριο, να ζυμωθούν πολιτικά εντός αυτών και να πραγματώσουν τους όρους με τους οποίους επιδιώκουν να αναπαραχθούν κοινωνικά. Η παραπάνω ανάγκη μετατρέπεται σε μιας μορφής επιτακτικότητα, η οποία θα αποκρυσταλλωθεί με την σχεδόν ταυτόχρονη κατάληψη κτηρίων στον αστικό ιστό της Αθήνας, που θα αποκαλεστεί «θερμός χειμώνας των καταλήψεων».

Τα γεγονότα που διεξήχθησαν την περίοδο 1985-1990 μαρτυρούν από μόνα τους την εκρηκτικότητα της εποχής και εμμέσως μέσω αυτών δίνεται η εξήγηση τόσο όσο αφορά τον «θερμό χειμώνα των καταλήψεων» όσο και την ύστερη πορεία της καταληψιακής πρακτικής στην Ελλάδα(Σούζας 2014:117). Δύο αποτελούν τα ενδεικτικά ιστορικά παραδείγματα που εξηγούν τα παραπάνω: α)Η «επιχείρηση Αρετή» και β) η κατάληψη του Πολυτεχνείου το 1990.

8.7.1 «Αρετές», ανάπλαση κι αντιεξουσία. Από το 1960 οι επιχειρήσεις της τότε πολιτοφυλακής (πριν ενωθεί με την χωροφυλακή και δημιουργηθεί το σώμα της ΕΛ.ΑΣ.), οι επιχειρήσεις που αποκαλούνται «αρετές» θα αποτελέσουν μια πάγια επιθετική τακτική απέναντι σε κάθε τι που λογίζεται ως παραβατικό, περιθωριακό και παρρεκκλίνον(Σούζας 2014:75). «Αρετές» εφαρμόζονται τακτικά ειδικά στην περιοχή της Πλάκας στα νυχτερινά κέντρα και στους θαμώνες της περιοχής, οι οποίοι θα είναι οι νεολαιίστικες παρέες υποκουλτούρας, luben υποκείμενα, τρανς κ.α. Αυτό γινόταν επικουρικά με το σχέδιο ανάπλασης της περιοχής. Δεν θα μπορούσε να επιτευχθεί ανάπλαση με την παρουσία των παραπάνω κοινωνικών φιγούρων. Όταν τελικά κλείνουν τα νυχτερινά κέντρα και εκδιώκονται οι θαμώνες τους και κατευθύνονται προς τα Εξάρχεια, τα βλέμματα στρέφονται προς εκεί. Τα Εξάρχεια θεωρούνταν ως μια περιοχή με προοπτικές αναβάθμισης. Ήδη λόγω της μεταφοράς των δικαστηρίων επί της οδού Ευελπίδων, πληθώρα δικηγόρων αναζητούσαν γραφεία εντός της

περιοχής και κατά αυτόν τον διαμορφώθηκαν νέα συμφέροντα για τους ιδιοκτήτες ακινήτων που πλέον αναζητούσαν γρήγορη μετατροπή της περιοχής από την αστυνομία(Λάγος 2014:202). Το συγκεκριμένο γεγονός μαζί με τα σχέδια ανάπλασης του ΥΠΕΧΩΔΕ για την περιοχή των Εξαρχείων, οδήγησε στην συνέχιση των επιχειρήσεων «Αρετή»[144].

Χαρακτηριστικό και πρωτόλειο παράδειγμα θα αποτελέσει η επέμβαση της αστυνομίας στα Εξάρχεια στις 28 Σεπτεμβρίου του ’84. Η πρώτη κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ χρησιμοποιώντας ως πρόσχημα την παρουσία των punks[145] στην γνωστή συνοικία του κέντρου, θα εφαρμόσει, με διαταγή του διευθυντή της ΕΛ.ΑΣ. Αττικής, Μανώλη Μποσινάκη, επιδρομή 100 αστυνομικών (Μ.Ε.Α.,ασφαλίτες και ένστολοι) στην πλατεία Εξαρχείων. Εκεί θα συλληφθούν βάσει ενδυματολογικών κριτηρίων νεαροί με το πρόσχημα ότι είναι απειλητικοί[146] ως προς τα κοινωνικά ήθη. Οι συγκεκριμένες κατασταλτικές πρακτικές θα συνεχιστούν με ξυλοδαρμούς και απειλές σε καφετέριες, μπαρ και κινηματογράφους της περιοχής(Νοταρά 2024:23). Έτσι, αντιεξουσιαστές, αριστεροί, punks, τοξικοεξαρτημένοι κ.α βρέθηκαν στο στόχαστρο της ΕΛ.ΑΣ. Παράλληλα, πολιτικά τεκταινόμενα όπως η ένταση της τρομοκρατίας με την 17Ν στην Αθήνα και γενικότερες πολιτικές αναταραχές στο κέντρο (επίθεση στο Χίλτον κατά την ομιλία του Ζ. Μ. Λεπέν[147]), δίνουν το πράσινο φως στις αστυνομικές δυνάμεις για μαζικές προσαγωγές και αδιάκριτο «ξύλο».[148]

[144] βλ. Η «Επιχείρηση Αρετή» και «Άβατο ανομίας τα Εξάρχεια». Πότε και πώς βγήκαν αυτές οι φράσεις. Οι «μάχες» της Πλατείας Εξαρχείων στα 80’s... http://www.mixanitouxronou.gr/i-epicheirisi-areti-kai-avato-anomias-ta-exarcheia/

[145] Λάμψα Καρίνα, «Και τώρα οι… “Σιού”» Έθνος, 14/09/1984, σελ. 20 – 21. Από (Νοταρά 2024:23)

[146] Ανώνυμο, «Εξάρχεια: 35 χρόνια πολιορκία, «αρετή» και αστυνομική βία.» Voice Network,

https://voidnetwork.gr/2011/08/26/%CE%B5%CE%BE%CE%AC%CF%81%CF%87%CE%B5%CE%B9%CE%B1-35-%CF%87%CF%81%CF%8C%CE%BD%CE%B9%CE%B1-%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CE%BF%CF%81%CE%BA%CE%AF%CE%B1-%CE%B1%CF%81%CE%B5%CF%84%CE%AE-%CE%BA/

[147] https://ardin-rixi.gr/archives/8705

[148] Για τα παραπάνω βλ. Χημείο, 1985. Μια επιχείρηση όλο «Αρετή» https://www.alerta.gr/archives/30276

«Από το ’85 και μετά η καταστολή και η συμπεριφορά ήταν ίδια και απαράλλακτη όπως πριν. *Αν δεν διαλυθείτε θα παταχτείτε».*[149]

8.7.2. Πρώτο και δεύτερο «Χημείο». Στις 9 Μαΐου του 1985 με πρωτοβουλία της αναρχικής εφημερίδας «Σπάστης», ο αντιεξουσιαστικός χώρος , οργανώνεται και καλεί σε συγκέντρωση διαμαρτυρίας στην πλατεία Εξαρχείων, με αίτημα να φύγει η αστυνομία από τα Εξάρχεια. Η συγκέντρωση απαγορεύεται από την αστυνομία και τον εισαγγελέα και περικυκλώνεται από ΜΑΤ και ΜΕΑ[150] αποκλείοντας τον κόσμο να φτάσει στην πλατεία και ξυλοκοπώντας όσους βρίσκονταν ήδη εκεί. Οι αναρχικοί για να προστατευθούν «οχυρώνονται» στο Χημείο επί της οδού Σόλωνος. Κόσμος του αντιεξουσιαστικού χώρου (και όχι μόνο) κατεβαίνει στο κέντρο της Αθήνας προς συμπαράσταση και ενίσχυση στους καταληψίες, ενώ παράλληλα χιλιάδες αστυνομικοί αποκλείουν το κέντρο και περικυκλώνουν την κατάληψη. Η κατάληψη θα διαρκέσει πέντε ημέρες και θα λήξει αφότου πρώτα οι αστυνομικές δυνάμεις θα αποχωρήσουν από την περιοχή. Η κατάσταση δεν θα αλλάξει όμως πραγματικά, καθώς οι δυνάμεις της ΕΛ.ΑΣ. δεν θα παύσουν να έχουν εμφανή παρουσία και επιθετική στάση προς τα «περιθωριακά στοιχεία» των Εξαρχείων. Η χημική ,όμως, σχολή θα επανακαταληφθεί ύστερα από την δολοφονία του 15χρονου Μ. Καλτεζά. Οι συγκρούσεις με την αστυνομία θα είναι πολύ έντονες και η αντιμετώπιση αυτής προς τους καταληψίες θα είναι ιδιαίτερα βίαιη. Από την περίοδο εκείνη και έπειτα η περιοχή των Εξαρχείων εισάγεται στην πολιτική ορολογία ως «άβατο της ανομίας». Οι αστυνομικές δυνάμεις όσο και ο εγχώριος τύπος θα διαμορφώσουν ένα κλίμα υπόκωφου πολέμου. Ο δημόσιος χώρος των Εξαρχείων βρίσκεται σε κρίση και τα «περιθωριακά» στοιχεία (αναρχικοί,punks,αριστεροί και λοιποί «περιθωριακοί») βρίσκονται

[149] Ντίνος Ζούμπερης στο https://www.youtube.com/watch?v=psfmYInXHb0&ab_channel=StartASceneProductions Μέχρι Να Γίνεις Ο Βασιλιάς Των Ηλιθίων(2013) σκηνοθεσίας: Σ. Βαφειάδης- Μ. Δαλανίκας, παραγωγή: Stefi Productions

[150] Οι Μονάδες Ειδικών Αποστολών (ΜΕΑ) ήταν ένα ειδικό επίλεκτο σώμα της Αστυνομίας Πόλεων και, μετά την συγχώνευση Χωροφυλακής και Αστυνομίας Πόλεων, της νέας ενοποιημένης Ελληνικής Αστυνομίας. Δημιουργήθηκαν το 1978 και καταργήθηκαν το 1991. Οι άνδρες τους ήταν γνωστοί ως 'ΜΕΑτζήδες και αρκετές φορές εμφανίζονταν με πολιτική περιβολή ή με μαύρες κουκούλες.
https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9C%CE%BF%CE%BD%CE%AC%CE%B4%CE%B5%CF%82_%CE%95%CE%B9%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CF%8E%CE%BD_%CE%91%CF%80%CE%BF%CF%83%CF%84%CE%BF%CE%BB%CF%8E%CE%BD

υπό διαρκή απειλή, γεγονός που δεν τους επιτρέπει να μπορούν να δραστηριοποιηθούν στην περιοχή με «ομαλούς» όρους.[151]

8.7.3. Η κατάληψη του Πολυτεχνείου του '90, οι «επιθυμητικοί» και η σχετική αποκέντρωση των καταλήψεων. Το δεύτερο ενδεικτικό παράδειγμα αποτελεί η κατάληψη του Πολυτεχνείου στις 26 Ιανουαρίου 1990, όπου για πρώτη φορά ο α/α/α[152] χώρος αναλαμβάνει εξολοκλήρου μόνος του την όλη πολιτική διαδικασία. Στα γεγονότα που ακολούθησαν για πρώτη φορά διαφαίνεται έντονα ο υπόκωφος διαχωρισμός που επικρατούσε εντός του συγκεκριμένου πολιτικού χώρου ως προς τα μέσα κινηματικής δράσης και συνολικότερα ως προς τους σκοπούς που καλούταν να περατώσει. Έτσι μέσα από το πως (σύγκρουση ή προβολή συμβολισμών)επέλεξαν τα μέλη του «χώρου» να αντιπαρατεθούν στον δρόμο με την αστυνομία, βλέπουμε να διαχωρίζεται ο «χώρος» ανάμεσα στους «εξεγερτικούς» που βλέπουν τη σύγκρουση στο δρόμο σαν μοναδικό τρόπο διαχωρισμού από την καθεστωτική πολιτική και τους «επιθυμητικούς», που ενώ δεν διστάζουν να συγκρουστούν με την αστυνομία, παράλληλα θέτουν την ουσιαστική ανάγκη τους για «ρίζωμα» σε χώρους εντός της μητρόπολης(Καλαμαράς 2013:78-79). Εμφανίζεται δηλαδή μια επιθυμία μετατόπισης της σύγκρουσης (κυρίως με τις αστυνομικές δυνάμεις) ως αυτοσκοπός, στη σύγκρουση με τις φανερές ή μη εκφάνσεις της εξουσίας. Μια μετατόπιση η οποία δεν εντοπίζει τον εχθρό μονάχα απέναντι στην στολή ενός αστυνομικού, αλλά στο σύνολο των κοινωνικών δομών, οι οποίες μπορούν να αμφισβητηθούν σε σχέση με το πως οι ίδιοι κοινωνικά αναπαράγονται(παράδειγμα καταλήψεων στέγης).

Παρατηρώντας τις τοποθεσίες οι οποίες επιλέγονται εντός αυτού του διαστήματος από τους καταληψίες, παρατηρούμε μια σχετική διαφοροποίηση συγκριτικά με τις προγενέστερες καταλήψεις. Οι καταληψίες θα κινηθούν όχι στο κέντρο της πόλης, αλλά στη περιφέρειά του ή και εντελώς εκτός αυτού. Το σύμβολο «Ν» σε κύκλο της

[151] Για τα παραπάνω βλ. Χημείο, 1985. Μια επιχείρηση όλο «Αρετή» https://www.alerta.gr/archives/30276

[152] Αναρχικός/Αυτόνομος/Αντιεξουσιαστικός

κατάληψης θα διαχυθεί σε όλη την πόλη.[153] Αυτή η σχετική αποκεντροποίηση συμβαίνει, καθώς εκεί εμφανίζονται τα κενά του αστικού ανασχεδιασμού, όπου δεν έχουν προγραμματιστεί σχέδια ανάπλασης(Σούζας 2014:123). Παράλληλα, αναφερόμαστε σε γειτονιές όπου συγκριτικά με την κίνηση του εμπορεύματος, την ταξική ταυτότητα, και την αισθητική υπεροχή του κέντρου, αυτές θεωρούνται/είναι «υποβαθμισμένες» (με μίκρο-παραβατικότητα, πορνεία, χρήση ναρκωτικών ουσιών), εργατικές, γεμάτες μικρομάγαζα(π.χ Βικτώρια)(Μαλούτας 2013:48-49). Αυτά τα σημεία της πόλης φαίνεται να είναι ένα ιδανικό πεδίο στο να καταληφθεί ένα χώρος, καθώς φέρουν μεγάλο απόθεμα εγκαταλελειμμένων νεοκλασικών κτηρίων(Κωνσταντούλα 2020:30).

Βασιζόμενοι πάνω στην θεωρία των ΠΑΖ, βλέπουμε πως αποτελούν ένα κενό χώρο/κενό σημείο του κράτους-Πανοπτικόν, μια ρωγμή όπου φέρει περιθώρια να προκύψουν σημεία κινηματικής δράσης δίχως την διαρκή επίβλεψη και καταστολή από την αστυνομία. Ακόμη παρατηρείται μια νέα επιθυμία, η οποία στρέφεται προς την διαμόρφωση πολιτικών-κοινωνικών σχέσεων με την συνοικία-γειτονιά και απομακρύνεται ελαφρώς από τις κεντρικές πολιτικές διαδικασίες του κέντρου, οι οποίες αν και προσφέρουν μια έντονη ορατότητα δεν παύουν να είναι και απρόσωπες.

8.8. Οι νεαροί punks, η Αντιεξουσία και η Βίλα Αμαλίας.

Η χαρακτηριστικότερη κατάληψη εκείνων των ημερών θα είναι η «Βίλα Αμαλίας». Μια «ομάδα νεαρών punks» όπως θα αναφερθεί, έχοντας τόσο ανάγκη να βρουν έναν χώρο που να επιδιώκεται και να προτάσσεται η επανοικειοποίηση της καθημερινής ζωής όσο και κατά

[153] «Το μηδενιστικό 'Ν' είναι, ανάμεσα στις επαναστατικές σημειολογίες, αυτό που παραδοσιακά συνδέεται λιγότερο με την εργατική τάξη και είναι συνεπώς το πλέον κατάλληλο για να αντιπροσωπεύσει τα ανταγωνιστικά κινήματα των νέων μητροπόλεων. […] Ο κύκλος είναι η τέλεια γεωμετρία, ορθολογικότητα ακραία, μαθηματική και αφηρημένη. Είναι μια κλειστή,αυταρχική ΧΩΡΙΚΗ ολότητα. Αλλά είναι επίσης ένας ΧΡΟΝΙΚΟΣ εξαναγκασμός: είναι η ρουτίνα, ο μαθηματικός υπολογισμός των μετρήσιμων χρονικών υποδιαιρέσεων. Η τελειότητα, η ομογενοποίηση, η απουσία διάκρισης που χαρακτηρίζουν τον κύκλο, συνιστούν επίσης τα χαρακτηριστικά που ξεχωρίζουν μέσα από ένα σύμβολο τους χώρους και τους χρόνους, τους υπερκαθοριζόμενους από τη μητρόπολη. Σ' αυτούς, το βέλος αντιπαραθέτει το διακεκομμένο χρόνο και τον απελευθερωμένο και αυτοδιευθυνόμενο χώρο. Η μηχανική δομή του σχεδιοποιημένης μητρόπολης, διατρέχεται από την εκρηκτική ενέργεια, τη μη συσσωρευμένη,του βέλους». Απόσπασμα από το βιβλίο του Andrea Tiddi (1997), Il cerchio e la saetta. Autogestioni nello spazio metropolitano, Genova: Costa & Nolan, που αναδημοσιεύεται στο Παναγιώτης Καλαμαράς (1999), «Paint It Black», στο ΑΥΤΟΝΟΜedIA, τχ. 11, 1999, σ. 6. Από Σούζας (2014:136)

κύριο λόγο να βρουν έναν χώρο που να υλοποιείται το κύριο πολιτισμικό τελετουργικό αυτής της υποκουλτούρας (συναυλίες), ωθούνται στην καταληψιακή πρακτική(Κολοβός 2015:231). «Ποτέ δεν υπήρχαν μέρη για να μπορούν να παίζουν οι μπάντες. Καταλήψεις ήταν πάντα οι ΑΣΟΕΕ, τα Προπύλαια. Ήταν μια ευκαιρία για να μπορούν να παίξουν οι μπάντες. Μετά έγινε η κατάληψη στη λεωφόρο Αμαλίας κι όταν τους διώξανε από 'κει, προς τιμήν της πρώτης punk κατάληψης στην Αμαλίας έγινε η άλλη στην Χέυδεν και Αχαρνών».[154] Punk καταληψίες αρχικά θα καταλάβουν έναν κτήριο επί της Λεωφόρου Αμαλίας 56 τον Οκτώβρη 1989, σημείο το οποίο βρίσκεται κοντά στην Πλάκα και υποδηλώνει μια συμβολική συνέχεια της ύπαρξης στοιχείων αντικουλτούρας στην περιοχή. Η κατάληψη στο συγκεκριμένο χώρο δεν θα κρατήσει πολύ και ύστερα από λίγους μήνες (26 Ιανουαρίου 1990) θα εκκενωθεί έπειτα από αίτημα του Ιδρύματος Ωνάση το οποίο ήταν ιδιοκτήτης του κτηρίου. Το 1990 και έπειτα από ορισμένες σύντομες «μετακομίσεις» των καταληψιακών υποκειμένων σε άλλες καταλήψεις, το νεοκλασικό κτήριο στη συμβολή Αχαρνών και Χέυδεν θα καταληφθεί. Έχει ενδιαφέρον να αναφέρουμε σχετικά με την ονομασία του κτηρίου ότι προτιμήθηκε να δοθεί το προγενέστερο όνομα της κατάληψης και να μην ονομαστεί «Villa Χέυδεν» για να μην παραπέμπει σε ονομασία μνημείου (το κτήριο είχε κριθεί νωρίτερα διατηρητέο)(Σούζας 2014:119). Ακόμη, η συγκεκριμένη συνέχεια του ονόματος παραπέμπει σε μια συμβολική κίνηση, αντίστοιχης της χριστιανικής ονοματοδοσίας, η οποία υποδηλώνει την ιστορική συνέχεια που έχει μια κατάληψη όχι σαν χώρος, αλλά σαν ένα σύνολο σχέσεων, επιθυμιών, στοχεύσεων και δράσεων(Κολοβός 2015:216).

Η «Βίλα Αμαλίας», θα αποτελέσει ένα προϊόν της συνδιαλλαγής μεταξύ punks και μελών του χώρου της αυτονομίας. Στα Εξάρχεια, οι πάνκηδες μαθαίνουν μια εντελώς νέα ορολογία και νέες πρακτικές επανοικειοποίησης της καθημερινότητας, με πρώτη λέξη την «κατάληψη». Εντάσσονται, δηλαδή, στην αόρατη «ενδοχώρα» όπου παράγονται οι «γλώσσες και οι γραμματικές»(Melluci 2002:108-111)

[154] Θα αναφέρουν δυο μέλη του συγκροτήματος «Deus ex Machina» στο ντοκιμαντέρ των Σ. Βαφειάδης- Μ. Δαλανίκας, Μέχρι Να Γίνεις Ο Βασιλιάς Των Ηλιθίων (2013) παραγωγή: Stefi Productions
https://www.youtube.com/watch?v=psfmYInXHb0&ab_channel=StartASceneProductions

του «κινήματος» που έχει εκκολαφθεί στα Εξάρχεια. Αν και οι ιστορικές και ιδεολογικές του αναφορές του εγχώριου πολιτικού χώρου της Αυτονομίας προέρχονται από εκείνες της ιταλικής, φαίνεται να ταυτίζεται ως προς το περιεχόμενό της στα Νέα Κοινωνικά Κνήματα των Γερμανών αυτόνομων και των Ολλανδών(Κολοβός 2015:214).[155] Οι πάνκηδες της εποχής αν και έχουν άμεσες σχέσεις με τον αθηναϊκό αναρχικό χώρο, ταυτίζονται εμφανώς περισσότερο με τους αυτόνομους(κυρίως με την αυτόνομη ομάδα «Πειρατές της Ημισελήνου»), καθώς τίθεται εντονότερα από αυτούς η αξία της οικειοποίησης της καθημερινότητας και η συλλογική αξιοποίηση των κοινωνικών επιθυμιών(Κολοβός 2015:213). «Οι Αυτόνομοι εξέφραζαν με συγκεκριμένο τρόπο όλα όσα επιδίωκαν οι πανκς της Αθήνας αλλά δεν τα είχαν ακόμα συνειδητοποιήσει».(Katsiaficas 2007:146 από Κολοβός 2013) Η συγκεκριμένη κατάληψη υπήρξε ουσιαστικά ο πλέον δραστήριος χώρος επεξεργασίας μιας αναδυόμενης αντικουλτούρας, που προτείνει νέες μορφές διαχείρισης του «ελεύθερου χρόνου», πέρα από- και ενάντια στην εμπορευματική λογική και λειτουργία της πολιτιστικής βιομηχανίας συντελώντας καθοριστικά στην (ανά)συγκρότηση ατομικών και συλλογικών ταυτοτήτων. Στο ίδιο μήκος κύματος και την ίδια χρονική περίοδο θα κινηθεί και η κατάληψη «Villa Βαρβάρα» στη Θεσσαλονίκη, η οποία βέβαια δεν θα καταφέρει να διατηρήσει τη λειτουργία της για μεγάλο χρονικό διάστημα λόγω της εκκένωσής της από την αστυνομία.

[155] Σε ένα κείμενο που δημοσιεύτηκε στη Ρήξη με τίτλο «Εργατική Αυτονομία ή Κράκερς;», ο συντάκτης διαμαρτύρεται, επειδή η «αυτονομία αλά ελληνικά» δεν ακολουθεί τα πρότυπα της «αλά ιταλικά» εργατικής αυτονομίας, αλλά τα πρότυπά της έρχονται «από το Βορρά: Ολλανδία, δυτική Γερμανία, Ελβετία». Δηλαδή οι Έλληνες αυτόνομοι επηρεάστηκαν από την αυτονομία των καταληψιών-«κράκερς». Πρόκειται για μια «αυτονομία που δεν είναι της [κοινωνικής] τάξης αλλά του νέου ή -πιο καταχρηστικά- του "κοινωνικού προλετάριου"», η οποία, σύμφωνα με τον συντάκτη, πρέπει να αποκηρυχθεί, γιατί τελικά είναι «το ιδεολογικό άλλοθι ενός έσχατου υποκειμενισμού - που άλλωστε εκφράζεται όλα τα τελευταία χρόνια με την έκφραση "όπως τη βρίσκεις"». Ρήξη 7 (11/1981 57-61)

«Όταν κάναμε ανακατάληψη, οι άλλοι (εννοώντας τα μέλη του αντιεξουσιαστικού χώρου) είδαν ότι ναι μεν έχουν τα σπίτια τους(καταλήψεις), ότι είχαν καταλήψεις στέγης και πολιτικές ομάδες, αλλά όλος ο (αντιεξουσιαστικός) χώρος είδε ότι πέρα από το ότι ήμασταν τα μικρά punkάκια είχαμε φάει ένα φλας και κάνουμε μια ιστορία που ήταν στο πλαίσιο το δικό τους-των καταλήψεων».[156]

Είναι αδύνατο αντιληφθούμε το εγχώριο καταληψιακό φαινόμενο ως ένα φαινόμενο με έντονες πολιτισμικές αναφορές και συμβολισμούς, χωρίς να λάβουμε υπόψιν τον συσχετισμό του με την μουσική και χωρίς να αναλογιστούμε το ενδεικτικό παράδειγμα της Βίλας Αμαλίας. Αυτό συμβαίνει καθότι όπως φαίνεται με μία ύστερη ιστορική αλλά και κινηματική ματιά, από την δεκαετία του '90 και έπειτα το ένα επηρέασε το άλλο με έναν βαθύτατο τρόπο. Είναι δύσκολο, δηλαδή, να αναλογιστούμε μια κατάληψη δίχως την έννοια του D.I.Y.(Do It Yourself) και της punk (όχι μόνο) μουσικής, καθώς μέσα από το παράδειγμα της αυτό-οργάνωσης της έκφρασης αποκρυσταλλώνεται στο σύνολό της η έννοια της αυτό-διαχείρισης, της συλλογικής διεκδίκησης του «ελεύθερου χρόνου», της επανοικειοποίησης της καθημερινότητας και της συλλογικής αυτοαξιοποίησης.

8.9. Η περιοχή της Πλατείας Βικτώρια προς το 90' ως η γειτονιά που θα φιλοξενήσει την Βίλα Αμαλίας

Η Villa Amalias θα αναδυθεί στη γειτονιά της Βικτώριας. Η ευρύτερη περιοχή της πλατείας Βικτώριας θα πάρει το όνομα της χάριν του σταθμού του ΗΣΑΠ, ο οποίος εγκαινιάζεται το 1948[157]. Η ονοματοδοσία φέρει τρεις πιθανές εκδοχές, με την επικρατέστερη να είναι προς τιμήν της βασίλισσας Βικτωρίας [158] της Αγγλίας, ενέργεια που θα λειτουργούσε θετικά στις ελληνοβρετανικές σχέσεις. Την πλατεία οριοθετούν η λεωφόρος της 'Γ Σεπτεμβρίου και η οδός

[156] στο αυτό-οργανωμένο ντοκιμαντέρ της Βίλα Αμαλίας «Πως το καταλάβαμε» (2009) https://www.youtube.com/watch?v=5IFNrtqwEAw&t=2058s&ab_channel=VillaAmalias s

[157] http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A3%CF%84%CE%B1%CE%B8%CE%BC%CF%8C%CF%82_%CE%92%CE

[158] Η Βικτώρια (1819-1901) ήταν βασίλισσα του Ηνωμένου Βασιλείου Μ. Βρετανίας και Ιρλανδίας και αυτοκράτειρα των Ινδιών. Διαδέχθηκε στον θρόνο τον θείο της Γουλιέλμο τον Δ', βασιλιά της Αγγλίας και του Ανοβέρου (1837). Την περίοδο της βασιλείας της προσαρτηθήκανε στις βρετανικές κτήσεις η Κύπρος, ένα μεγάλο μέρος της κεντρικής Αφρικής, η Αυστραλία αλλά και άλλες χώρες κι από την Ελλάδα τα Ιόνια νησιά.

Αριστοτέλους. Παράλληλες των οδών αυτών αποτελούν οι κεντρικές αρτηρίες της Πατησίων και της Αχαρνών, όπως επίσης και η οδός Φυλής για την οποία θα μιλήσουμε στην συνέχεια.

Όμορες περιοχές με την Πλατεία Βικτωρίας διαχρονικά θα υπάρξουν η Πλατεία Ομονοίας, η Πλατεία Αμερικής, η Πλατεία Αγίου Παύλου, η Πλατεία Αιγύπτου και η περιοχή της Κυψέλης. Επιπροσθέτως, διαμορφώνεται μια νοητή γραμμή που ενώνει τις πλατείες της Ομόνοιας, της Βάθης και της Βικτώριας. Ο κοινός παρονομαστής θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι η ιστορική ταύτιση των τριών αυτών σημείων ως προς την δόμησή τους, την κοινή ανάπτυξη και τη μεταγενέστερη υποβάθμισή τους και τις αστικές συμπεριφορές που φέρουν.

Η πλατεία Βικτωρίας αποτελεί μια σχετικά όμορη πλατεία από την πλατεία του κέντρου, δηλαδή την Ομόνοια ή εκείνη της Αμερικής ή της Κολιάτσου. Είναι κομμάτι μια συνέχειας των λειτουργιών του κέντρου. Η πλατεία βρίσκεται σε απόσταση αναπνοής από τις λεωφόρους της Πατησίων, της Αχαρνών και της Αλεξάνδρας. Μέσα στον προηγούμενο αιώνα θα βλέπαμε το τοπίο της περιοχής να αλλάζει σταδιακά και να εντοπίζεται η έντονη αστικοποίηση του κέντρου. Περιφερειακά της Βικτώριας θα βλέπαμε να ανεγείρονται το μέγαρο του Οργανισμού Τηλεπικοινωνιών Ελλάδας (ΟΤΕ), τον υποσταθμό της ΔΕΗ και τα γραφεία της ΓΣΕΕ. Σχολεία όπως το ΄Β Γυμνάσιο Αρρένων (με εξέχοντες απόφοιτους), σχολές όπως το Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών (άλλοτε ΑΣΟΕΕ) , το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο και η σχολή Σταυράκου, που αποτυπώνουν την συγκέντρωση και την συμπύκνωση ενός υψηλού επιπέδου μόρφωσης στο κέντρο των Αθηνών. Ανεβαίνοντας κανείς την οδό Χέυδεν από την πλατεία θα διασταυρωνόταν με το ιστορικό καφέ Green Park στο μεγαλύτερο πάρκο της πρωτεύουσας, το «Πεδίον του Άρεως». Εστίες ψυχαγωγίας και πολιτισμού όπως τα σινεμά «Αλκυονίς», «Τριανόν» και «Ίλιον» ή τα θέατρα «Ρίντα» και «Άρης» βρίσκονταν γύρω από την υπό συζήτηση πλατεία.

Με όλα τα παραπάνω αντιλαμβανόμαστε ότι επρόκειτο για μια περιοχή, η οποία βρισκόταν από τα μέσα του προηγούμενου αιώνα στην καρδιά του εκκολαπτόμενου μητροπολιτικού κέντρου. Συναντάμε

,δηλαδή, ένα σημείο, όπου αποτυπώνεται ραγδαία αστικοποίηση μέσα από την συγκέντρωση πλήθους υπηρεσιών, σχολών ,εμπορικών και ψυχαγωγικών και δομών. Οι δρόμοι σφύζουν από ζωή, ένταση και κινητικότητα. Πλήθος κατοίκων που θεωρούν ευνοϊκή την παραπάνω συγκέντρωση, διότι αυτή αντικατοπτρίζει τις βιοποριστικές ευκαιρίες, την άνεση και την γνώση, συρρέουν να μετακομίσουν σε αυτή. Στο σύνολο της μιλάμε για μια περιοχή όπου, όπως θα δούμε και παρακάτω, χαρακτηρίζεται τουλάχιστον μέχρι τη δεκαετία του 1960 για την οικονομική ευμάρεια της που συναντάται ιδιαίτερα και στους ίδιους τους κατοίκους της.

«Η πλατεία Βικτώριας -πέρα από τις ανάγκες του δομημένου χώρου που εξυπηρετεί- αναδεικνύεται και τόπος δράσης των ανθρώπων, συνάντησης και συναναστροφής. Λόγω της γεωγραφικής της θέσης αλλά και της ιστορίας της η πλατεία της «Βικτώριας» συμβάλλει στην δημιουργία ενός "πολιτισμικού τοπίου" όπου οι κάτοικοι αναγνωρίζουν σε "πρόσωπα", συμβολισμούς και δραστηριότητες της καθημερινότητάς τους, τη δική τους ταυτότητα. Έτσι, η πλατεία εκτός από χώρος αναψυχής και περπατήματος μετατρέπεται σε τόπο γνωριμίας ανταλλαγής και παιχνιδιού». (Γουρνέλου 2013: 56)

Στην ευρύτερη γειτονιά πέρα από τους γιατρούς, τους δικηγόρους, τους φτωχούς κατοίκους των στενών ή τους κατοίκους με τις αριστερές πεποιθήσεις, βλέπουμε να εκτυλίσσεται μια ολόκληρη κοινωνική διαδικασία, όπου το πρωί οι άνδρες συχνάζουν στα καφενεία και συζητούν για το ποδόσφαιρο, τα αγόρια παίζουν μπάλα και οι μητέρες ή οι οικιακές βοηθοί βγάζουν τα παιδιά για βόλτα[159]. Όταν πέφτει ο ήλιος ο κατά τους κατοίκους «υπόκοσμος», δηλαδή οι επιχειρηματίες, οι μπράβοι και οι τραγουδιστές θα επισκεφθούν την γειτονιά για να φάνε. Ποιητές σαν τον Ελύτη, τον Εμπειρίκο, τον Γκάτσο και τον Εγγονόπουλο θα συναντηθούν στο καφέ «Ηραίον»[160] και οι διανοούμενοι της εποχής θα συναντηθούν με τους καλλιτέχνες στα βιβλιοπωλεία των κοντινών δρόμων από την πλατεία. (Γουρνέλου 2013 :57)

[159] Όπως ακούγεται και στην Οδό Ονείρων του Μάνου Χατζηδάκη(1962): «Κάθε κήπος έχει μια φωλιά για τα πουλιά//Κάθε δρόμος έχει μια καρδιά για τα παιδιά». Columbia Records.

[160] Του σπουδασμένου στη Γαλλία αρχιτέκτονα, Βασίλη Τσαγκρή.

Την παραπάνω συνθήκη που καταθέσαμε, βλέπουμε να περιγράφει και ο Τ. για την ίδια πλατεία τρεις δεκαετίες μετά. Μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του ‘90 τα επαγγέλματα είναι διαφορετικά, η σύνθεση των υποκειμένων αρκετά πιο πολύπλοκη τόσο ως προς την εθνικότητα όσο και ως προς τις κοινωνικές ταυτότητες. Παρόλα αυτά, ο πληροφορητής θα τονίσει πως οι ρυθμοί και οι σχέσεις μεταξύ των νέων γειτόνων κατά έναν παράδοξο τρόπο υπήρξαν οι ίδιες με τις παραπάνω. Η ζωή μιας γειτονιάς με τις κόντρες, τις φωνές της, τους καβγάδες, τις συμπάθειες, τις παρέες και τα παιχνίδια δεν σταμάτησε να υπάρχει.

Όπως αναφέραμε σε προηγούμενα κεφάλαια, το φαινόμενο της αντιπαροχής θα μετασχηματίσει ριζικά την συγκεκριμένη περιοχή του κέντρου. Η οικονομική κίνηση θα υποπέσει ιδιαίτερα, καθώς το κέντρο βάρους της καταναλωτικής δραστηριότητας θα δοθεί σε άλλα σημεία του αθηναϊκού κέντρου. Η Βικτώρια περιβάλλεται στα όρια της από δημόσιες υπηρεσίες και δημόσια ιδρύματα. Εντός της θα κυριαρχήσουν μικροκαταστήματα λιανικής που θα εξυπηρετούν τις βασικές ανάγκες των κατοίκων της. Πλήθος νεοκλασικών κατοικιών θα ερημωθεί και πολλά διαμερίσματα θα είναι ανεκμετάλλευτα. Σε αυτά θα εγκατασταθούν άνθρωποι των χαμηλότερων κοινωνικών στρωμάτων και θα αντικαταστήσουν σταδιακά τους μεσοαστούς και αστούς προκατόχους τους. Οικοδόμοι, υδραυλικοί, ηλεκτρολόγοι και άλλα υποκείμενα που ασχολούνται με τις χειρωνακτικές εργασίες θα βρουν σε αυτά τα διαμερίσματα στέγη με φθηνό ενοίκιο. Αυτούς θα τους ακολουθήσουν οι πρωτοεμφανιζόμενοι στην ελληνική πραγματικότητα μετανάστες που προέρχονται κυρίως από τα Βαλκάνια, οι οποίο και οι ίδιοι θα καταπιαστούν με τα χειρωνακτικά επαγγέλματα. Αυτό όμως δεν σημαίνει πως μεσοαστοί και πρώην αστοί και αριστοκράτες δεν θα συνεχίσουν να ζουν στην περιοχή, όπως θα μας αναφέρει και ο Τ.. Εντός της περιοχής της Βικτώριας κυριαρχούν υπόκωφα έντονες ταξικές κοινωνικές αντιθέσεις. «Στην μία γωνία ζούσε μια αστή γιαγιά με πολλά λεφτά και στην άλλη ζούσαν σε ένα υπόγειο 40 τετραγωνικών δύο οικογένειες σε κατάσταση ακραίας φτώχειας». Όπως καταλαβαίνουμε, οι πολυκατοικίες έχουν μια κάθετη ταξική κατάταξη.

«Στα ρετιρέ μένανε μεσοαστοί, στους μεσαίους ορόφους ηθοποιοί (π.χ Χάρης Ρώμας που ήταν γείτονας μου) και φοιτητές της ΑΣΟΕΕ και στα ισόγεια και στα υπόγεια κυρίως φτωχοί μετανάστες.»

Συγχρόνως, ενώ εντείνεται η αστικοποίηση της πόλης και εντατικοποιούνται οι ρυθμοί στην ζώνη του κέντρου, ο χαρακτήρας περιοχών όπως εκείνης της Βικτώριας αλλάζει. Μαζί με την Βικτώρια φαίνεται να αλλάζει συνολικά όλος ο χαρακτήρας του κέντρου κάτω από τον νοητό άξονα της Πατησίων. Ομόνοια, Βάθης, Βικτώρια δέχονται νέους κατοίκους, νέες αστικές συμπεριφορές, νέες κινήσεις του εμπορίου που κάποιες βασίζονται στην «μαύρη» οικονομία. Η περιοχή μέσα σε τρεις δεκαετίες σταδιακά λογίζεται ως «υποβαθμισμένη». Ένα πέπλο φόβου βρίσκεται στο πλέον κέντρο/απόκεντρο της μητρόπολης. Πορνεία, χρήση ναρκωτικών, εγκληματικότητα, εξαθλίωση και παρανομία έρχονται στο μυαλό των διερχομένων από τους δρόμους αυτών των περιοχών. Στις παρακάτω σελίδες θα προσπαθήσουμε να αναδείξουμε την μεταστροφή του χαρακτήρα του κομματιού αυτού της Αθήνας μέσα από τις ιστορικές αλλαγές που συνέβησαν ιδιαίτερα στην οδό Φυλής και μέσα από τις αφηγήσεις του Τ. , ο οποίος έζησε σε αυτόν τον δρόμο μέχρι τα μέσα της εφηβείας του.

8.10. Λίγα λόγια για την Φυλής

Λόγω της εγγύτητας της Βίλας με την οδό Φυλής κρίναμε ότι είναι χρήσιμο να αποτυπώσουμε δυο-τρία χαρακτηριστικά του εν λόγω δρόμου και να εξετάσουμε το ζήτημα της πορνικής εκμετάλλευσης εκεί. Η αναφορά στη κατάσταση που επικρατούσε στην οδό αυτή θα μας βοηθήσει να συνειδητοποιήσουμε καλύτερα τόσο το περιβάλλον μέσα από το οποίο αναδύθηκε η Βίλα Αμαλίας όσο και το γεγονός ότι η punk αντικουλτούρα «στέριωσε» μέσα σε «υποβαθμισμένα» κοινωνικά πλαίσια για τους λόγους που έχουμε ήδη προαναφέρει. Επιπροσθέτως, το παράδειγμα της Φυλής αποκρυσταλλώνει το γενικότερη κατάσταση που επικρατούσε σε όλες τις περιοχές κάτω από την Πατησίων που εξετάζουμε. Αυτό επιβεβαιώνεται όπως διαβάσαμε και παραπάνω στα λόγια του μέλους των South of No North (βλ. σελ. 113) αναφερόμενο στη περιοχή του Αγ. Παντελεήμονα. Τέλος, με την αναφορά στον πορνικό χαρακτήρα του συγκεκριμένου δρόμου, έρχεται ξανά στην επιφάνεια το ζήτημα της «υποβάθμισης» και της υποτίμησης κι

εκμετάλλευσης ανθρωπίνων σωμάτων (ειδικά των μεταναστριών) στον βωμό της κερδοσκοπίας και της ηγεμονικής ηθικής της κοινωνίας.

8.10.1. Η πολεοδομική και κοινωνική μορφολογία της Φυλής μέχρι τα μέσα του προηγούμενου αιώνα. Η οδός Φυλής αποτελεί δρόμο της Αθηναϊκής μητρόπολης, καθώς διασχίζει τον αστικό ιστό εκκινώντας δύο τετράγωνα ύστερα από την πλατεία Βάθης και καταλήγει στην περιοχή των Κάτω Πατησίων στην οδό Σύμης. Διαπερνά τις περιοχές της πλατείας Βικτωρίας, του Αγίου Παντελεήμονα, την πλατεία Αμερικής και καταλήγει στον Άγιο Νικόλαο Αχαρνών ανάμεσα από τους δύο κεντρικούς άξονες των οδών Πατησίων και Αχαρνών. Το όνομα της θα το λάβει από διάφορους αγροτικούς δρόμους που υπήρχαν κατά την ίδρυσή της που οδηγούσαν στην νότια Πάρνηθα όπου εδράζεται και ο οικισμός της Φυλής(Βουγιούκα & Μεγαρίδης 2010:251). Κατά τη δεκαετία του 1860 το πολεοδομικό σχέδιο της Αθήνας αρχίζει να επεκτείνεται και η οδός Φυλής σχηματίζεται από την αφετηρία της έως την οδό Αγίου Μελετίου το 1887[161].

Μέχρι τα τέλη του 19ου αιώνα οι δρόμοι όπως η Πατησίων, η Αχαρνών ή η Φυλής είναι έντονα αραιοκατοικημένοι. Το ίδιο και οι γειτονιές τις οποίες διαπερνάνε όπως η Κυψέλη ή τα Πατήσια. Η συνθήκη αυτή θα αλλάξει από την στιγμή που το κέντρο της πόλης θα μεταμορφωθεί ως το βιοτεχνικό και εμπορικό κέντρο της Αθήνας. Οι μεσοαστοί και αστοί θα επιλέξουν να μεταφερθούν τμηματικά στα τότε προάστια της τότε Αθήνας (π.χ επί της οδού Πατησίων), όπου έργα όπως η ανέγερση του Μετσόβιου Πολυτεχνείου και του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου θα αναβαθμίσουν τις περιοχές αυτές. Μέγαρα και πολυκατοικίες θα εμφανιστούν και θα αναδείξουν την οικονομική ευμάρεια των κατοίκων της οδού. (Κωνσταντούλα 2020: 10-12)

Κατά την περίοδο το μεσοπολέμου θα εισαχθεί ο θεσμός της οριζόντιας ιδιοκτησίας και θα εγκριθεί ο γενικός οικοδομικός

[161] ΤΕΑΜ 4, (14:1992)«Πολεοδομική Μελέτη Χρήσεων Γης, στις γειτονιές Πλατεία Βικτωρίας και Αριστοτέλους του 6ου Δημοτικού Διαμερίσματος, σε τμήμα της γειτονιάς Μουσείου και σε τμήμα της γειτονιάς Ιουλιανού – Φιλαδελφείας του 1ου Δημοτικού Διαμερίσματος», Α΄ φάση, συντον. Γ. Καρανίκας, Δήμος Αθηναίων.

κανονισμός ο οποίος πριμοδοτούσε την υπερεκμετάλλευση των οικοπέδων και την ανάπτυξη πολυώροφων κτιρίων στις κεντρικές περιοχές της πόλης.[162] Οι ιστορικές ανάγκες (αύξηση του πληθυσμού της πόλης λόγω προσφυγικού) θα καλυφθούν με την οικοδόμηση πολυώροφων κτηρίων.

8.10.2. Η κοινωνική και πολεοδομική αλλαγή της Φυλής. Η κοινωνική μεταστροφή της οδού Φυλής αρχίζει σταδιακά από τη δεκαετία του 1960 και 1970. Η ανέγερση των πολυκατοικιών (ιδιαίτερα στο βόρειο τμήμα του δρόμου) και η είσοδος σε αυτές μεσοαστικών και μικροαστικών στρωμάτων, η έξοδος των ανώτερων στρωμάτων προς τα προάστια της Αθήνας και η ενοικίαση ή η πώληση των κατοικιών τους σε κατώτερα εισοδηματικά στρώματα ή και σε επιχειρήσεις μειωμένης κοινωνικής αποδοχής (π.χ. οίκοι ανοχής, μπαρ, λέσχες), η εγκατάλειψη κτηρίων από τους ιδιοκτήτες τους και η συνεπακόλουθη φθορά τους ή η κατάληψη τους από άτομα του αντιεξουσιαστικού χώρου και «η ολοένα αυξανόμενη συγκέντρωση βιοτεχνιών, εργαστηρίων, χονδρεμπορίου και «οχλουσών» δραστηριοτήτων δυτικά της Αχαρνών» ενέτεινε την αλλαγή του χαρακτήρα του δρόμου. Στα τέλη της δεκαετίας του 1980 η οδός Φυλής είχε πια μια άλλη κοινωνική ταυτότητα (Κωνσταντούλα 2020: 25-26)

8.10.3. Πορνεία και εκμετάλλευση μεταναστριών γυναικών στην Φυλής. «Από μικρός θυμάμαι να ζούμε σε ένα σουρρεάλ σκηνικό. Εμείς να παίζουμε στον δρόμο και δίπλα μας να περνάν πορνοπελάτες, προστάτες και τσατσάδες. Τα Χριστούγεννα που βγαίναμε να μαζέψουμε χοντρό χαρτζιλίκι, εμείς της Βικτώριας πηγαίναμε στα μπουρδέλα. Οι τσατσάδες μας συμπαθούσαν πολύ και μας έδιναν πολλά λεφτά. Οι πελάτες που περιμένανε την σειρά τους, για να φύγουμε γρήγορα και για να μην τους δώσουμε σημασία μας έδιναν κι αυτοί καλά λεφτά. Από τα δεκατρία μου τα έβλεπα όλα από κοντά. Δούλευα τότε στο μίνι μάρκετ του κυρίου Θανάση και είχα γίνει το παιδί για όλες τις δουλειές. Και για τον κύριο Θανάση και για τα μπουρδέλα. Είχα γίνει

[162] ΤΕΑΜ 4, (20:1992)«Πολεοδομική Μελέτη Χρήσεων Γης, στις γειτονιές Πλατεία Βικτωρίας και Αριστοτέλους του 6ου Δημοτικού Διαμερίσματος, σε τμήμα της γειτονιάς Μουσείου και σε τμήμα της γειτονιάς Ιουλιανού – Φιλαδελφείας του 1ου Δημοτικού Διαμερίσματος», Α΄ φάση, συντον. Γ. Καρανίκας, Δήμος Αθηναίων

ο μεσάζοντας μεταξύ του μίνι μάρκετ και των οίκων ανοχής. Τους πήγαινα προφυλακτικά, λιπαντικά, κρουασανάκια για τα κορίτσια. Ό,τι θες.»[163]

Μέχρι το 1955 η πορνεία στην Ελλάδα λειτουργούσε δια κρατικής διαχείρισης. Αυτό σημαίνει ότι το κράτος ήταν υπεύθυνο για την νομιμοποίηση και τον έλεγχο του αγοραίου έρωτα. Η πορνεία έως τότε λειτουργούσε εντός ενός κλειστού κυκλώματος, στο οποίο οι εκδιδόμενες γυναίκες ασκούσαν το επάγγελμά τους σε δημόσιους οίκους ανοχής, όπου διέμεναν εκεί υποχρεωτικά, περνούσαν από τακτικούς υγειονομικούς ελέγχους και λάμβαναν άδειες εξόδου από την αστυνομία(Κωνσταντούλα 2020:27). Αυτό συνέβαινε υπό το πρόσχημα να μην είναι ορατές οι ιερόδουλες σε δημόσια θέα και ειδικά στα παιδιά και τις «τίμιες» και «ηθικές» γυναίκες-νοικοκυρές(Λάζος 2002:162).

Το 1955 οι δημόσιοι οίκοι ανοχής και ο ομαδικός εταιρισμός καταργούνται, ύστερα από επικρίσεις ότι ο παλαιότερος νόμος παραβίαζε βασικές αρχές του δικαίου[164]. Ο πρότερος νόμος αντικαταστάθηκε από τον 3310/1955 «Περί Καταπολεμήσεως των αφροδίσιων Νόσων και Άλλων Τινών Διατάξεων» και από τον νόμο 4095/1960, ο οποίος απαγόρευε στις εκδιδόμενες γυναίκες να νοικιάζουν μεμονωμένο δωμάτιο μονοκατοικίας, διαμέρισμα πολυκατοικίας και δωμάτιο ξενοδοχείου χωρίς την άδεια της κατά τόπου αστυνομικής διεύθυνσης[165]. Για να μπορούσε να λειτουργήσει ένας οίκος ανοχής, θα έπρεπε να ακολουθεί την προϋπόθεση του να βρίσκεται κοντά στην πελατεία του και παράλληλα σε ένα απόκεντρο/ απόμερο μέρος. Για αυτό το λόγο θα δούμε εκδιδόμενες γυναίκες να νοικιάζουν μικρά, ισόγεια διαμερίσματα κοντά σε λιμάνια, στρατόπεδα και σταθμούς τρένων(Πετρόπουλος 2014:53-54). Πολλοί εργολάβοι της περιόδου θα εκμεταλλευτούν αυτήν την συνθήκη και θα κτίσουν μικρά διαμερίσματα με δική τους είσοδο κατευθείαν από το πεζοδρόμιο(Πετρόπουλος 2014:150). Άλλες εργαζόμενες του κλάδου θα επιλέξουν τα ισόγεια και τα υπόγεια που ήδη προϋπήρχαν και έφεραν

[163] Αφηγείται ο Τ.

[164] Νόμος 3310/1955, άρθρο 19, παράγραφος 2

[165] 82 Νόμος 4095/1960, άρθρο 8, παράγραφος 2

την αυτονομία από την υπόλοιπη πολυκατοικία εκμεταλλευόμενες την αρχιτεκτονική των μεταπολεμικών κατοικιών(Κωνσταντούλα 2020:27).

Από τα παραπάνω αντιλαμβανόμαστε πως ο δρόμος της Φυλής ειδικά εκείνα τα χρόνια αποτελούσε ιδανικό σημείο για την εγκατάσταση οίκων ανοχής. Η οδός Φυλής έχει χαραχτεί στο συλλογικό φαντασιακό ως ο δρόμος του πληρωμένου έρωτα και των οίκων ανοχής. Αρχικά η γειτνίαση της οδού με την Ομόνοια όπου λειτουργούσε στο παρελθόν «πιάτσα»[166] εξασφάλιζε ένα ήδη υπάρχον πελατολόγιο(Λάζος 2002:88). Υπήρχε δηλαδή ζήτηση. Παράλληλα η σταδιακή υποβάθμιση της περιοχής λόγω της αντιπαροχής και κατά συνέπεια την αναδιαμόρφωσης της σύστασης των κατοίκων, άρχισε να δημιουργεί έλξη σε υποτιμημένα κοινωνικά φιγούρες, όπως αυτήν των σεξεργατριών για να ασκήσουν το επάγγελμά τους. Επιπλέον αποτελούσε ένα ιδανικό παράδειγμα κέντρου/απόκεντρου δίχως έντονη εμπορική δραστηριότητα. Βρισκόταν πολύ κοντά σε κομβικές λεωφόρους όπως εκείνης της Πατησίων και της Αχαρνών, αλλά χωρίς να είναι πολυσύχναστη με εντάσεις και κινητικότητα(Κωνσταντούλα 2020:28). Ακόμη η οικοδομική μορφολογία της Φυλής με τα αυτόνομα ισόγεια και ημιυπόγεια των πολυκατοικιών εξυπηρετούσε το προφίλ του χώρου που αναζητούσαν οι οίκοι ανοχής(Κωνσταντούλα 2020:28). Η μικρή απόσταση της οδού τόσο από έναν πολυσύχναστο σταθμό (Βικτώρια) όσο και από τον σταθμό Λαρίσης που αποτελούσε τον μεγαλύτερο επιβατικό σταθμό της τότε Ελλάδας, διαμόρφωνε την καταλληλότερη συνθήκη για να ευδοκιμήσει αυτή η αγορά. Μάλιστα, γύρω από τον σταθμό Λαρίσης θα διαμορφωθεί «πιάτσα» πρόσληψης υπηρετικού προσωπικού για τους ιδιωτικούς οίκους ανοχής(Πετρόπουλος 2014:54)

Από την δεκαετία του 1980 και έπειτα η παρουσία και εμφάνιση των οίκων ανοχής εντείνεται. Έπειτα από την διάλυση του «γκέτο πορνείας» της Τρούμπας ψηφίζεται ο νέος νόμος 1193/1981 «Περί της εξ

[166] «Το 1926 στην πρωτεύουσα, από στοιχεία του Α. Κουτσουμάρη, λειτουργούσαν 74 οίκοι ανοχής για κοινές γυναίκες και 26 για ελευθέριες γυναίκες. Τα σπίτια αυτά βρίσκονταν στο κεντρικότερο και πιο πολυσύχναστο μέρος της πόλης, γύρω από την πλατεία Ομονοίας, και σε μια ακτίνα 200 μέτρων»(Λάζος 2002:88).

αφροδισίων νόσων προστασίας και ρυθμίσεως συναφών θεμάτων» ο οποίος μεταξύ άλλων όριζε πως «δεν δύναται εις περιοχήν αστυνομικού τμήματος να χορηγούνται άδειες εγκαταστάσεως γυναικών περισσότεραι των 12 και δια χρόνου υπερβαίνοντα την διετίαν». Η οδός Φυλής καθώς αποτελούσε διοικητικό όριο δύο αστυνομικών τμημάτων, αυτών της Ομόνοιας και του Αγίου Παντελεήμονα, επέτρεψε την εγκατάσταση σχεδόν σε διπλάσιο αριθμό οίκων ανοχής δημιουργώντας τη συνθήκη μιας νέας πιάτσας, ενός νέου «γκέτο» στην περιοχή.

Βέβαια ,όμως, όπως μας περιγράφει ο Τ.: «Κανένας δεν αισθανόταν την γειτονιά ως «γκέτο». Στα μάτια κάποιου ανθρώπου από άλλη γειτονιά σίγουρα θα φαινόμασταν σα περίεργοι (αναφέρεται στους κατοίκους της οδού Φυλής) και ίσως θα φοβόταν να περπατήσει στην Φυλής. Για εμάς ,όμως, εκεί ήταν το σπίτι μας και ακόμα υπό περίεργες συνθήκες ήμασταν μια γειτονιά με τους ρυθμούς της. Δεν θα ξεχάσω τον Κώστα τον «καρχαρία» που τον σεβόταν όλη η γειτονιά. Ο τύπος ήταν τεντυμπούς. Είχε τατουάζ έναν καρχαρία και τη λέξη «mom» στο μπράτσο του. Ο «καρχαρίας» είχε σκοτώσει τον πατέρα του που ήταν νταβατζής/προστάτης και κακοποιούσε τη μάνα του που εκδιδόταν. Από τότε είχε γίνει ο προστάτης της γειτονιάς. Όχι με την έννοια του προστάτη νταβατζή, αν και αυτή ήταν η δουλειά του, αλλά του δίκαιου που καθαρίζει για σένα αν κάποιος σε αδικήσει. Όλη η γειτονιά τον αγαπούσε. Θυμάμαι και τον Κώστα τον «Ταττού» που έκανε και αυτός νταβατζιλίκια. Κλασσική καλτ φιγούρα που διαρκώς φορούσε μία λίκρα ολόσωμη φόρμα μηχανής και οδηγούσε μια χιλιάρα μηχανή. Αυτός ήταν μεγάλη κωλόμπα. Δεν θα ξεχάσω, επίσης, την Μιράντα τη τσατσά με το φριζαρισμένο το μαλλί, με το σκαμμένο πρόσωπο και τα βινύλ κολάν της που είχε γκόμενο γαύρο με χαίτη που χαπακωνόταν. Η Μιράντα μας καλημέριζε κάθε μέρα. Όλοι αυτοί οι άνθρωποι ήταν λούμπεν, δεν ήταν όμως υπόκοσμος. Μπορεί να ήταν κάποιοι πρώην φυλακόβιοι, αλλά δεν ενοχλούσαν κανένα. Απλά αυτός ήταν ο τρόπος που ζούσαν. Αυτή ήταν η ζωή τους. Όλα αυτά ήταν μέσα στα πλαίσια της δικιάς μας καθημερινότητας-της δικιάς μας γειτονιάς. Οι υπόλοιποι κάτοικοι αν και ήταν συντηρητικοί δεν είχαν θέμα. Όσες φασαρίες γίνονταν είχαν τον χαρακτήρα των φασαριών που έχουν όλες οι γειτονιές. Τίποτα δε μας φαινόταν περίεργο. Κι αν θες να ξέρεις, όσοι δυσανασχετούσαν με την κατάσταση ήταν οι ίδιοι που το βράδυ

επισκέπτονταν τα μπουρδέλα κρυφά από τις οικογένειές τους ή πήγαιναν τους γιους τους σε αυτά για να γίνουν άντρες και καλά.»

Στα παραπάνω εμφανίζεται σαν καινούριος παρονομαστής στο κλείσιμο της δεκαετίας του '80 ένας νέος παίχτης, τα διεθνή κυκλώματα και δίκτυα σωματεμπορίας, έπειτα από τα σημάδια ατονίας που εμφάνισαν τα τοπικά δίκτυα(Πονηρού 2015:29). Ιδιαίτερα, ύστερα από την πτώση των σοβιετικών καθεστώτων στην Ανατολική Ευρώπη, τα δίκτυα σωματεμπορίας καταφεύγουν σε νέες χώρες εισαγωγής γυναικών με οικονομικότερους όρους και με συνέπεια να εντοπιστεί μαζική εισαγωγή αυτών στην ελληνική επικράτεια. Μέσα στην δεκαετία του 1990 θα εκπορνευθούν παραπάνω από 75.000 γυναίκες[167]. Η καταγωγή τους είναι κατά κύριο λόγο από την Ρωσία, την Ουκρανία, την Αλβανία και την Βουλγαρία(Πονηρού 2015:27). Τα εν λόγω δίκτυα δεν θα μεταφέρουν γυναίκες μονάχα από τις έδρες τους, αλλά και από γείτονες χώρες εκμεταλλευόμενα τα υπό κρίση καθεστώτα. Έτσι, στην ελληνική πορνική αγορά θα εισαχθούν γυναίκες από την Αλβανία, το Αζερμπαϊτζάν, τη Βουλγαρία, τη Γεωργία, τη Γιουγκοσλαβία, την Εσθονία, το Καζακστάν, την Κιργισία, την Λετονία, τη Λευκορωσία, τη Λιθουανία, τη Μολδαβία, το Ουζμπεκιστάν, την Ουκρανία, την Πολωνία, τη Ρωσία, τη Ρουμανία και τη Σλοβακία(Πονηρού:2015).

Όπως μπορούμε να φανταστούμε και να αντιληφθούμε, οι γυναίκες αυτές προέρχονται από χώρες έντονης οικονομικής και πολιτικής αναταραχής, όπου η φτώχεια και η εξαθλίωση κυριαρχεί. Το άνοιγμα των αλβανικών συνόρων, όπως και η πτώση της ΕΣΣΔ διαμορφώνει συνθήκες μηδενικού ελέγχου των συνόρων αυτών των κρατών. Οι γυναίκες που θα εκπορνευτούν αναγκαστικά και υπό πίεση, αποτέλεσαν θύματα trafficking οι οποίες δεν γνώριζαν τη φύση της εργασίας για την οποία προορίζονταν(Πονηρού 2015:27). Πρόκειται για ανθρώπους που υπέστησαν ψυχική και σωματική βία. Πολλές από αυτές έπεσαν θύματα απαγωγής μαστροπών ή το ίδιο το συγγενικό περιβάλλουν τους τις πούλησε σε αυτούς(Πονηρού 2015:27). Σε άλλες περιπτώσεις, έχουμε να κάνουμε με γυναίκες (ιδιαίτερα της δεκαετίας του '80) που εισήλθαν στην Ελλάδα με σκοπό να βρουν εργασία και οι σωματέμποροι εκμεταλλεύθηκαν αυτή την επιδίωξη εισάγοντάς τες εξαναγκαστικά

[167] έρευνα της Τσακλάγκανου για το Κ.Ε.Θ.Ι. (38: 2001)

στην πορνεία(Πονηρού 2015:27). Βέβαια, υπήρχαν και οι γυναίκες που γνώριζαν ότι θα εργαστούν ως σεξεργάτριες, χωρίς όμως να γνωρίζουν τις συνθήκες εργασίας και εκμετάλλευσης από τους traffickers(Πονηρού 2015:27). Εντός αυτών το γυναικών θα συγκαταλεχθούν αμέτρητα ανήλικα κορίτσια, εισάγοντας έτσι ένα νέο «προϊόν» στην συγκεκριμένη αγορά, με το οποίο υποδηλώνεται το αδίστακτο των σωματεμπόρων και η όξυνση της ζήτησης και της προσφοράς στην Ελλάδα.

Οι εξαναγκαστικά εκδιδόμενες γυναίκες της τελευταίας δεκαετίας του 20ου αιώνα μεταφέρθηκαν κάτω από άθλιες συνθήκες, εξαπατήθηκαν για την επαγγελματική τους πορεία και βασανίστηκαν από τους σωματεμπόρους σε όλη τη διάρκεια της πορνικής τους θητείας. Οι ξυλοδαρμοί αλλά και η χρήση ψυχικής βίας γίνεται κομμάτι της καθημερινότητάς τους. Τα δίκτυα διεθνικής σωματεμπορίας διαφέρουν κατά πολύ σε σχέση με τα τοπικά δίκτυα που έδρασαν την προηγούμενη δεκαετία(Πονηρού 2015:31). Τα διεθνή δίκτυα χρησιμοποίησαν με «ωμό» τρόπο τη μοναδική δύναμη που είχαν, τη σωματική(Πονηρού 2015:31). Για τους σωματέμπορες η γυναίκα αποτελεί ένα «άψυχο κομμάτι κρέας» που θα φέρει τους ίδιους ένα βήμα πιο κοντά στα κέρδη, χωρίς κανένα ίχνος σεβασμού στο πρόσωπο της.

«Φίλε, δεν μου είχε περάσει ποτέ από το μυαλό να πάω στα μπουρδέλα. Ήταν λόγω ευαισθησίας; Λόγω συνείδησης; Επειδή τις ήξερα τις κοπέλες και δεν ήθελα να έχω τέτοιες σχέσεις μαζί τους; Θυμάμαι που μου είχαν πει για μια κοπέλα ότι ήταν 19 χρονών. Πέρναγα μια μέρα από εκεί που δούλευε και την είχε μαζέψει των ηθών. Ήταν τελικά ανήλικη 17 χρονών. Τότε τα μπουρδέλα χωρίζονταν στα «καλά» με τις άδειες και σε αυτά που 'κάναν "κονέ" με τους μπάτσους, τα οποία είχαν γεμίσει τη περιοχή. Δεν υπήρχαν τόσα πιο παλιά[168]. Σε αυτά δουλεύαν κυρίως αλλοδαπές. Δεν τις βλέπαμε συχνά. Τις κρατάγανε μέσα. Σε αυτά τα «σπίτια» μαζευόταν και ο περισσότερος κόσμος. Ήταν φτηνές βλέπεις και επειδή δεν είχαν λόγο για τη δουλειά τους, οι πορνοπελάτες πρέπει να τους κάνανε άσχημα πράγματα. Άσε…Μετά θυμάμαι κιόλας

[168] Το 1998 οι οίκοι ανοχής στον δρομο της Φυλής είχαν φτάσει τα 90 σύμφωνα με ρεπορτάζ εκπομπής του ραδιοτηλεοπτικού σταθμού ΑΝΤ1. «Αυτόν τον μήνα έχουν ανοιχτεί 11 μπουρδέλα…» θα αναφέρει κάτοικος της περιοχής στην κάμερα της εκπομπής.

στη πολυκατοικία μου ένα σκηνικό που είχε γίνει ψιλοχαμός στη γειτονιά, που είχαν μπουκάρει σε ένα διαμέρισμα, όπου εκδιδόταν μια μάνα και η ίδια εξέδιδε και την κόρη της. Είχαν αρχίσει τα πράγματα να αλλάζουν δραματικά.»[169]

Ένα ακόμη στοιχείο, που οφείλουμε να σταθούμε είναι η υγειονομική περίθαλψη των γυναικών αυτών. Όπως εννοείται από τα παραπάνω, πολλές γυναίκες πέρασαν τα σύνορά με παράνομο τρόπο, δηλαδή χωρίς χαρτιά. Αυτές οι γυναίκες ήταν ανέφικτο να περάσουν τον απαιτούμενο υγειονομικό έλεγχο που ο νόμος όριζε για τις εκδιδόμενες, λόγω της απέλασης ή κράτησης που παραμόνευε(Πονηρού 2015:31). Σαφώς οι διακινητές και αδιαφορούσαν για την υγεία των γυναικών που μετέφεραν, θολωμένοι από τα τεράστια κέρδη που η ίδια θα τους απέφερε(Πονηρού 2015:31). Αντίστοιχη αποτελεί και η αδιαφορία του πελάτη.

Ενδεικτικό στοιχείο για τα παραπάνω αποτελούν τα ρεπορτάζ της εποχής. Πιο συγκεκριμένα σε οδοιπορικό του δημοσιογράφου Δ. Μάρκου σε οίκους ανοχής εισάγεται το ζήτημα της υγείας των αλλοδαπών σεξεργατριών[170]. Η κάλυψη του συγκεκριμένου ζητήματος, ντύνεται υπό τον μανδύα του ενδιαφέροντος για αυτές τις «εκμεταλλευόμενες» γυναίκες οι οποίες είναι θύματα των «πατρόνων». Αυτό, όμως, που διαφαίνεται ξεκάθαρα από το σύνολο του ρεπορτάζ είναι η στοχοποίηση των γυναικών αυτών. Στο συγκεκριμένο ρεπορτάζ το επίδικο δεν αποτελεί εν τέλει η αβέβαιη υγειονομική κατάσταση των μεταναστριών για τις οποίες δεν υπήρχε υγειονομική μέριμνα, αλλά αντιθέτως η καταγωγή τους. Η καταγωγή τους θα ταυτιστεί αναίσχυντα με μια υποθετική μιαρότητα του σώματός τους. Το γεγονός ότι είναι μετανάστριες σημαίνει ότι είναι και μολυσματικές και άρα επικίνδυνες για το πελατολόγιο τους. Η πρώτη ερώτηση που κάνει ο ρεπόρτερ κατά τη διαδικασία της έρευνάς του στους οίκους ανοχής είναι το αν στους χώρους αυτούς εργάζονται «ξένες». Πολλές «τσατσάδες», ενώ αρχικά αρνούνται εντόνως δηλώνοντας πως «μόνο καθαρές Ελληνίδες έχουμε εμείς εδώ», στην συνέχεια αποκαλύπτουν ότι λειτουργούν τις

[169] Αναφέρει ο Τ.

[170] https://www.youtube.com/watch?v=NpJbgeAgUZM&t=25s

επιχειρήσεις τους με μετανάστριες. Το ζήτημα στην συγκεκριμένη περίπτωση, δεν αποτελούσε το γεγονός ότι εκμεταλλεύονταν τις γυναίκες αυτές, δίχως να τις ασφαλίζουν και να τις εκθέτουν στις ορέξεις των πελατών, δίχως όρια και δίχως υγειονομικές προφυλάξεις. Αντιθέτως, το σφάλμα της υπόθεσης αποτελούσε το γεγονός ότι είχαν προσλάβει μια μιαρή μετανάστρια. Αυτό προκύπτει, μέσα από την επιμονή του ρεπορτάζ να παρουσιάζει Ελληνίδες σεξεργάτριες, οι οποίες αν και «ιερόδουλες» ήταν καθαρές, δεν έκαναν «ανωμαλίες» και «έβγαζαν τίμια το ψωμί τους». Οι ντόπιες θα αναφέρουν πως έχει πέσει το μεροκάματό τους από αυτές που «δεν βάζουν προφυλακτικό», δηλαδή τις μετανάστριες και πως η αστυνομία κυνηγάει τις ίδιες και όχι τις ξένες, ωθώντας το ρεπόρτερ να πάρει το μέρος των Ελληνίδων[171].

Η δεκαετία του 1980 στάθηκε ορόσημο για την πορνεία στην Ελλάδα καθώς οι καινούργιες προτιμήσεις της πορνικής πελατείας δημιούργησαν σημαντικές αλλαγές στο εσωτερικό της. Όπως αναφέρει ο Γ. Λάζος οι νέοι πελάτες αναζητούν νέα χαρακτηριστικά στην εκδιδόμενη που να διαφέρουν από εκείνα του μεσογειακού τύπου γυναίκας, επιθυμούν νέες πορνικές τεχνικές ή αλλιώς την χειραφέτηση της πορνικής υπηρεσίας από τα στερεότυπα της παλαιάς πορνείας και τέλος μια πορνεία που να παρέχεται σε σύγχρονο περιβάλλον (Λάζος, 114:2001). Ως εκ τούτου η νέα πορνική ζήτηση φέρνει στον αντίποδα την Ελληνίδα εκδιδόμενη, η οποία εμφανίζονταν ιδιαίτερα ανεπαρκής στις συντεταγμένες της νέας πορνικής πελατείας, καθώς ήταν ικανή μόνο για την αναπαραγωγή του παραδοσιακού πορνικού κοινωνικού χώρου. (Λάζος 2001:117-120) . Στο ρεπορτάζ του Δ. Μάρκου μια ιερόδουλη θα αναφέρει πως: «Η Αλβανέζα θα πάρει λιγότερα από μένα και θα τα κάνει όλα. Ο άλλος(εννοεί τους πορνοπελάτες) σου λέει ότι η Ελληνίδα δεν μπορεί να κάνει αυτά που κάνει η Αλβανέζα(…)». Ο ερχομός αλλοδαπών γυναικών έρχεται να καλύψει την «ανεπάρκεια» της Ελληνίδας σεξεργάτριας στις νέες προτιμήσεις της πορνικής

[171] «Η Ελληνίδα πόρνη αν και παρέμεινε στον πορνικό τομέα, σε μικρότερο όμως ποσοστό λόγω της αδυναμίας να ανταπεξέλθουν στις νέες ανάγκες των πελατών καθώς και τη μη προτίμησή τους πλέον από τους ίδιους, είτε ως νόμιμη είτε ως παράνομη, έμεινε εκτός του πεδίου άσκησης εξαναγκαστικής πορνείας που επέβαλαν τα διεθνή δίκτυα. Προφανώς αυτό συνέβη διότι οι διεθνοσωματέμποροι κατανοούσαν την αδυναμία της να ανταπεξέλθει στις ανάγκες της νέας πορνικής εποχής και να αποδώσει τα οικονομικά κέρδη που επιθυμούσαν, ενώ παράλληλα έβλεπαν ότι η πτώση της Ελληνίδας πόρνης στην προτίμηση του άντρα πελάτη είχε αρχίσει να υποχωρεί ήδη από την προηγούμενη δεκαετία». (Πονηρού 2015:28)

πελατείας. Συνεπώς κατά την δεκαετία 1980-1990 η εμφάνιση της εξαναγκαστικής πορνείας και διεθνικής σωματεμπορίας και μαστροπείας δημιουργεί ριζικές ανακατατάξεις στην «παλαιά» πορνεία διαμορφώνοντας ένα καινούργιο πλαίσιο που ισχύει μέχρι σήμερα στην πορνική αγορά.

Οι γυναίκες αυτές εκπορνεύθηκαν σε μπαρ και νυχτερινά κέντρα, σε οίκους μασάζ, σε οίκους ανοχής, στην κατ' οίκον πορνεία και στο πεζοδρόμιο (Λάζος 2001:256). Οι ηλικίες κυμαίνονται από 14 έως 41 ετών[172], ενώ δεν απουσιάζουν και μεμονωμένα περιστατικά ακόμη μικρότερων ηλικιών (Λάζος, 2001:248). Η μαζική πορνολόγηση των ανηλίκων που κάνει την εμφάνισή της στη δεκαετία αυτή, τρομάζει με τα νούμερα που της αποδίδονται.

Σύμφωνα με όσα μας περιέγραψε για την πορνεία στην οδό Φυλής ο Τ. διαπιστώνουμε ότι από το 1994-1995 το καθεστώς στην περιοχή αλλάζει. Η εξάπλωση των παράνομων οίκων ανοχής θα αναδιαμορφώσει την πλατεία. Τόσο η διόγκωση του κυκλώματος trafficking που στελεχώνει τα «μαγαζιά» αυτά (όπως τα αποκαλούσαν) όσο και η ένταση που λάμβαναν οι μεταναστευτικές ροές από την Αλβανία θα συντελέσουν στο φαινόμενο. Όπως θα μας αναφέρει ο Τ., η εμφάνισης της αλβανικής μαφίας στην Φυλής θα παίξει καθοριστικό ρόλο στην αύξηση των οίκων ανοχής. Η αλβανική μαφία θα αναλάβει τα ηνία του ελέγχου των «σπιτιών» (δηλ. οίκων ανοχής) και θα «πουλήσει προστασία» σε αυτά και σε διάφορα μπαρ της γειτονιάς. Αυτή η μετάβαση θα υπάρξει ιδιαίτερα βίαιη. Ο Τ. θα αναφέρει:

«Είχαν γίνει πολύ σοβαρά σκηνικά. Δε θα ξεχάσω ένα μπιλιαρδάδικο/ουφάδικο στη γειτονιά που είχε γίνει μακελειό. Είχε πάει η αλβανική μαφία και το είχε γαζώσει όλο. Σε αυτό το περιστατικό σκοτώθηκαν τρείς ή τέσσερις νταβατζήδες και κάτι τσατσάδες. Υπήρχε λουτρό αίματος.» Παράλληλα η αύξηση των χώρων αυτών θα διογκώσει και το πελατολόγιο της συγκεκριμένης αγοράς. Πλέον δεν κυκλοφορούν εκείνες οι «καλτ» κατά τον Πέτρο φιγούρες των φρικιών που μπορεί και να σου «φέρμαραν κάνα χιλιάρικο ή το φλάι μπουφάν σου(…)».

[172] «Βρίσκουν κάθε ηλικία από 15 μέχρι 20 χρονών» θα αναφέρει σε ρεπορτάζ εκπομπής του ραδιοτηλεοπτικού σταθμού ANT1 το 1998. https://www.youtube.com/watch?v=BfXy7OC_9WU&t=38s

Τα ρεπορτάζ είναι ενδεικτικά. Σε αυτά οι κάτοικοι δηλώνουν ιδιαίτερο φόβο και μαρτυρούν πως δεν κυκλοφορούν τη νύχτα στη γειτονιά. Το 1995 οι κάτοικοι θα φτάσουν στο σημείο να κινητοποιηθούν[173]. Με κεντρικό σύνθημα «Όχι Τρούμπα η Φυλής» θα κινηθεί ένας όγκος κατοίκων στον δρόμο όπου διαμένουν στα πλαίσια πορείας και το 1998 το ζήτημα της οδού Φυλής θα φθάσει στα έδρανα της Βουλής. Λίγα χρόνια πιο μετά (αρχές 2000), ο Τ. που έμενε πλέον στα Εξάρχεια θα περπατήσει προς την οδό Φυλής και θα μας αναφέρει πως η γειτονιά δεν του θύμιζε τίποτα από το παρελθόν. «Ήταν τρομερά αφημένη. Οι φιγούρες δεν έμοιαζαν καθόλου με εκείνες των ανθρώπων της φτωχολογίας που ακόμα και με τα κουσούρια τους τους δεχόσουν.(…)Πλέον έβλεπα μούρες τρομερά εξαθλιωμένες. Οι μπάτσοι και οι μαφίες τους τα 'χαν καταφέρει».

8.11. **Villa Αμαλίας, punk και αυτοοργάνωση**

Μέσα από την αφήγηση των περιπλανήσεων του, ο Τ. θα σημειώσει ως ένα από τα πιο έντονα σημεία για την ζωή του τις πρώτες του επαφές με τον αντιεξουσιαστικό χώρο και πιο συγκεκριμένα με την κατάληψη της Βίλας Αμαλίας. Από μικρό παιδί θυμόταν την ύπαρξη ενός κατειλημμένου χώρου στη συμβολή των οδών Φυλής και Φερών απέναντι ακριβώς από το σπίτι του.

«Θυμάμαι ένα τσούρμο ανθρώπων νεαρών σε ηλικία να μπαίνουν συνωμοτικά στο απέναντι κτήριο και τα φώτα να είναι ανοιχτά για ώρες. Και, επίσης, δε θα ξεχάσω το ακραίο "ντου" που έγινε με φωνές και τη γιαγιά μου να κοιτάζει έξω από το μπαλκόνι να δει τι συμβαίνει. Είχαν μπει μέσα φουριόζοι πολλοί μπάτσοι και είχαν βγάλει έξω πολύ κόσμο. Κάποιοι από αυτούς ήταν οι φιλοξενούμενοι που είχαν καταλάβει την πρώτη Βίλα το 1990 και που τους είχαν διώξει από το κτήριο στην λεωφόρο Αμαλίας. Που να ήξερα ότι με μερικούς από αυτούς θα συναντιόμουν μετά από κάποια χρόνια και θα ήμασταν φίλοι έως σήμερα.»[174]

[173] https://www.youtube.com/watch?v=4TasaSPhqXs

[174] Αφηγείται ο Τ.

8.11.1. Η κατάληψη «Φυλής και Φερών». Στη βραχύβια κατάληψη της Φυλής και Φερών, «οι καταληψίες συμμετέχουν σε ευρύτερα συλλογικά εγχειρήματα, θέτοντας ως βασικές πολιτικές αιχμές του λόγου και της δράσης τους το στεγαστικό πρόβλημα, καθώς και τον αντιεθνικισμό και τον αντιμιλιταρισμό, με ιδιαίτερη έμφαση στο ζήτημα της ολικής άρνησης στράτευσης, ενώ παράλληλα προσπαθούν να διατηρήσουν αρμονικές σχέσεις με τους κατοίκους μιας της περιοχής του αθηναϊκού κέντρου. "Με τη παρουσία μας εκεί πέρα, με τις δραστηριότητες ανοίγματος που τους καλούσαμε στο σπίτι τις Κυριακές είχαν έρθει κάποιοι δειλά και κάποιοι πιο αποφασιστικά όπως θυμάμαι χαρακτηριστικά την κα. Κατερίνα με τον σύντροφό της, που ήταν παλιοί ΕΑΜίτες"»[175]. Στις 18 Δεκέμβρη του 1991 λαμβάνει χώρα μια πρωτόγνωρη επιχείρηση εκκένωσης με εισβολή των Μ.Α.Τ. κατά τη διάρκεια δημόσιας εκδήλωσης, η οποία καταλήγει στο μεγαλύτερο μέχρι τότε αριθμό προσαγωγών από κατάληψη στέγης (86 άτομα). Μετά από ενάμιση χρόνο ζωής και αρκετές συζητήσεις για τις προοπτικές του εγχειρήματος, οι καταληψίες αποφασίζουν να εγκαταλείψουν το εγχείρημα, υπό το βάρος της καταστολής και των πιέσεων του «Κοινωφελούς Ιδρύματος Υποτροφιών Α. Σβώλος», που ως νόμιμος ιδιοκτήτης μεθοδεύει διαδικασίες πλειστηριασμού για την πώληση του κτιρίου. Στην κατάληψης της Φυλής και Φερών ο Τ. θα συμπληρώσει πως αν και ο χώρος ανήκε στον «Οργανισμό Σχολικών Κτιρίων», για ένα χρονικό διάστημα θα λειτουργήσει παράνομα ως οίκος ανοχής με πολύ άσχημες συνθήκες στο εσωτερικό του, μέχρι αυτός να επανακαταληφθεί από αντιεξουσιαστές.

«Έχει αποτυπωθεί στη μνήμη μου βαθιά στις βόλτες που έκανα από πολύ μικρός να χαζεύω αυτά τα "Α" σε κύκλο και τα "Ν" με το βέλος στην άκρη σε κύκλο και να αναρωτιέμαι τι μπορεί να σήμαιναν. Θυμάμαι να παίζω με το μυαλό μου διαβάζοντας το σύνθημα «Πάνω οι Κάτω και Κάτω Κανείς» και να βλέπω στο συμβολικό κτήριο της συμβολής Χέυδεν και Αχαρνών γραμμένο με μεγάλα γράμματα το «Ούτε φασισμός- Ούτε δημοκρατία, Κάτω ο κρατισμός-Ζήτω η αναρχία!». Αυτό όμως που δεν θα ξεχάσω ποτέ είναι κάτι στίχοι

[175] Θα αναφέρει πρώην μέλος της κατάληψης «Φυλής και Φερών» στο αυτό-οργανωμένο ντοκιμαντέρ της Βίλα Αμαλίας «Πως το καταλάβαμε» (2009) https://www.youtube.com/watch?v=5IFNrtqwEAw&t=2058s&ab_channel=VillaAmalias

γραμμένοι στην είσοδο της πολυκατοικίας μου "Δεν ειν' Δημοκρατία, Δεν ειν' Ελευθερία, είναι μόνο μια Μπασταρδοκρατία" από την μπάντα Γενιά του Χάους. Επειδή πάντα μου προξενούσε φόβο, περιέργεια και δέος τι μπορεί να συνέβαινε μέσα σε αυτό το κτήριο, κάπου στα δεκατρία μου χτυπάω την πόρτα να δω τι γίνεται. Στην αλήθεια δεν φοβόμουν, αλλά πάντα ήμουν περίεργος να λύνω μυστήρια μέσα στην πόλη. Εκεί μου ανοίγει ο Φ.. Με το που μπαίνω μένω με το στόμα ανοιχτό. Ήταν ένας τεράστιος χώρος γεμάτος αφίσες, καθίσματα και με έναν μεγάλο χώρο για συναυλίες. Είχα καταλάβει πως εδώ θα πέρναγα μεγάλο κομμάτι από τη ζωή μου(...)»

«(…)Ο Φ. βλέποντας με τα περιλαίμια που είχα φτιάξει μόνος μου με καρφιά, τη τούφα στο μέτωπο που είχα κάτω και γενικά όλο το περίεργο look αυτό το black metal-goth μου λέει κατευθείαν "Εσύ πρέπει να ακούς αυτά τα Christian death και Virgin Prunes[176]." Εγώ τότε δεν είχα ιδέα από αυτά τα συγκροτήματα. Εγώ σατανιστής δήλωνα τότε. Που να ήξερα ότι μετά από λίγα χρόνια θα γίνονταν οι αγαπημένες μου μπάντες. Εγώ τότε άκουγα ότι να 'ναι και ήμουνα ότι να 'ναι. Την μία μέρα άκουγα black metal και την άλλη reggae και ντυνόμουν αντίστοιχα. Δεν με ένοιαζε. Εγώ αγαπούσα απλά τη μουσική και τον σατανισμό (γέλια). Δεν ήταν ότι ήθελα να είμαι περίεργος. Ήμουν περίεργος, επειδή μου άρεσαν τα περίεργα ντυσίματα και μουσικές. Ήμουν περίεργος από την φύση μου. Στην Βίλα όμως έμαθα το punk. Και μέσα από την Βίλα και το punk γνώρισα την πολιτική· όχι μέσα από τα ξύλινα λόγια των κομμάτων, αλλά μέσα από τον ίδιο τον τρόπο της ζωής. Ήμουν μικρός και ζούσα σε ένα σαλόνι με την οικογένεια μου και καθόμουν καθηλωμένος στην τηλεόραση. Και οι φίλοι μου το ίδιο. Όλοι ακολουθούσαμε τους κανόνες του σπιτιού. Στο σχολείο πηγαίναμε και δεν μας ιντρίγκαρε τίποτα. Στη Βίλα με γοήτευε το ότι δέκα άτομα αράζανε μαζί και όποτε έλεγαν να μαγειρέψουν το έκαναν όλοι μαζί. Ήθελαν να βάψουν έναν τοίχο και πάλι μαζί το έκαναν. Μου άρεσε αυτό το χαλαρό και το κοινοβιακό. Υπήρχε ένα κλίμα ισοτιμίας. Πήγαινες για να μιλήσεις με ανθρώπους. Στην Βίλα υπήρχε μια δημιουργική-παραγωγική κατάσταση που δεν μπορούσα να τη βρω πουθενά αλλού στη ζωή μου. Μέχρι τότε βαριόμουν την πολιτική, γιατί ούτως ή άλλως

[176] Deathrock συγκροτήματα. Το είδος της Deathrock αποτελεί μια σύνθεση goth και punk ήχου και αισθητικής

κανένας δεν μου την έμαθε. Κατάλαβα ότι μέσα από τον τρόπο που επιλέγεις να ζεις πολιτικοποιείσαι. Και ότι η καθημερινότητα και ο τρόπος με τον οποίο τη διαμορφώνεις είναι το μόνο πεδίο διεκδίκησης και αντίστασης.»[177]

8.11.2. Η Βίλα Αμαλίας ως χώρος διεκδίκησης και «επανοικειοποίησης της καθημερινότητας». Οι καταληψίες επιχειρούν να αναδείξουν εκείνες τις πτυχές του στεγαστικού προβλήματος, που δεν περιορίζονται στην κάλυψη των αυτονόητων βιοτικών αναγκών, αλλά συνδέονται με το ζήτημα της ποιότητας των όρων διαβίωσης. Έτσι, επιχειρείται ουσιαστικά μια ενδιαφέρουσα σύνδεση μεταξύ ανάγκης και επιθυμίας, οι οποίες στο εξής εκλαμβάνονται ως αυτονόητα αλληλένδετες, μια ρητορική η οποία εν πολλοίς θα συμπυκνωθεί στο περίφημο σύνθημα «Ζωή όχι επιβίωση!»(Σούζας 2014:121). Επίσης, συμβολικά πρότασσαν το μότο «Καταλήψεις και όχι Προκαταλήψεις». «Οι καταλήψεις πρότειναν έμπρακτα την κατάληψη και την αυτό-οργάνωση σαν τόπους και τρόπους για την κάλυψη τόσο των αναγκών όσο και των επιθυμιών. Έθεσαν στο καθημερινό επίπεδο τη σύγκρουση με τους νόμους και τις αξίες του κράτους, της αγοράς και της οικογένειας. Δοκίμασαν τις ιδέες στη πράξη. Πειραματίστηκαν προωθώντας έναν αδέσποτο αντιεμπορευματικό πολιτισμό».[178]Λειτουργούν όπως οι Autonomen· επιχειρούν να «δημιουργήσουν χώρους ελευθερίας όπου οι αποφάσεις για τον αυτοκαθορισμό των ανθρώπων θα μπορούσαν να παίρνονται αυτόνομα και να εφαρμόζονται άμεσα. Μεταθέτουν, δηλαδή, τη δράση τους στην καθημερινή ζωή: λύνουν το πρόβλημα της στέγασης καταλαμβάνοντας σπίτια όπου συγκροτούνται κομμούνες, κινηματικά εστιατόρια και μπαρ στα οποία η "σκηνή" μπορεί να έχει το δικό της χώρο σε αντίθεση με τον εμπορευματοποιημένο κόσμο της μαζικής κουλτούρας»(Katsiaficas 2007:379)

Σε αυτήν ακριβώς τη λογική της μοιάζουν να κινούνται οι καταληψίες της «Villa Amalias», όταν υποστηρίζουν ότι: «Το μεγάλο

[177] Αφηγείται ο Τ.

[178] https://www.youtube.com/watch?v=5IFNrtqwEAw&ab_channel=VillaAmalias

σπίτι δεν είναι απλά ένα όνειρο»: «Όλοι μας μοιραζόμαστε το όραμα του μεγάλου σπιτιού. Είναι παντού γύρω μας, μέσα μας, στα όνειρά μας, ένα μέρος δικό μας όπου όλες οι επιθυμίες πραγματοποιούνται, όπου ζούμε και αγαπάμε μαζί, όπου οι διαφορετικές εκφράσεις του εαυτού μας ενώνονται για ένα σκοπό. Είναι ένα όνειρο που αρχίζει από την παιδική ηλικία, στα παιχνίδια και τη φαντασία μας, το μεγάλο σπίτι όπου λειτουργούμε όλοι σαν ένας, αλληλεξαρτώμενοι αλλά αυτόνομοι. Ένα μέρος όπου μπορούμε να αλλάξουμε τους ρόλους μας, να γίνουμε οποιοιδήποτε θέλουμε να είμαστε. Είναι ένα όνειρο, το οποίο όπως τόσα άλλα πράγματα από την παιδική μας ηλικία, πεθαίνει καθώς μεγαλώνουμε, καθώς η κοινωνία μας σπρώχνει στην απομόνωση. Φιμώνουμε τις επιθυμίες μας για να γίνουμε κοινωνικά αποδεκτοί και αποτραβιόμαστε σε μικρά σκοτεινά κουτιά ψάχνοντας για μια ψεύτικη ασφάλεια στην απομόνωση. Κλειδωνόμαστε ο ένας από τον άλλο και τρέμουμε όταν χτυπάει η πόρτα. Φοβόμαστε να ανοιχτούμε στον ίδιο μας τον εαυτό, πόσο μάλλον στους άλλους. Αυτό το σπίτι μας δίνει τις προοπτικές να καλύψουμε το στεγαστικό μας δικαίωμα, που στην Αθήνα του 1990 έχει γίνει εμπόριο και μέσο εκμετάλλευσης από τους οικονομικά ισχυρούς και μόνο. Πιστεύουμε ότι η κατοικία είναι ένα αναφαίρετο δικαίωμα του καθενός. Κανείς δε μπορεί να κρίνει αν σου αξίζει ή όχι να νοικιάσεις ένα σπίτι κρίνοντάς σε από την εξωτερική σου εμφάνιση, τον τρόπο ζωής σου, την εθνικότητά σου, την οικονομική σου επιφάνεια κ.τ.λ. Όμως οι ιδιοκτήτες έχουν ανάγει τους εαυτούς τους σε ρυθμιστές της ζωής μας (από)φασίζοντας πόσα παιδιά πρέπει να έχει ο νοικάρης τους, πόσα ζώα, αν θα είναι φοιτητής ή όχι, ρυθμίζοντας ακόμα και τις σχέσεις μας. Σαν απάντηση σε όλα αυτά και στην απομόνωση που προωθεί η ζωή στα διαμερίσματα, αποφασίσαμε να ζούμε συλλογικά, να πάρουμε τις τύχες μας στα χέρια μας και να δώσουμε μια υγιή διέξοδο στις πολιτιστικές ανάγκες, τόσο τις δικές μας όσο και μιας ολόκληρης νεολαίας, μακριά από τα ναρκωτικά, μακριά από τις υποτιθέμενες 'διασκεδάσεις' (μπαρ, καφενεία, ηλεκτρονικά), μακριά από τα άρρωστα υποκατάστατα που μας δίνουν».

«Οι αφίσες τότε σαν πολιτικό εργαλείο δεν ήταν σαν σήμερα. Οι αφίσες είχαν έναν αλληγορικό και ποιητικό ύφος όπως γράφονταν. Ο λόγος μας δεν ήταν ξύλινος όπως είναι σήμερα. Τα θέματα που θίγαμε μιλούσαν για την καθημερινότητα μας, αλλά όχι όπως το έκανε το ΚΚΕ.

Ήμασταν απέναντι στο αδηφάγο γρανάζι της κοινωνίας, που θέλει να μας καταπιεί και που αυτό το αντικρύζαμε κάθε μέρα μπροστά μας. Μέσα σε μια κοινωνία που διαρκώς αλλοτριώνεται από το θέαμα και την εμπορευματοποίηση των ανθρώπινων σχέσεων, εμείς προτάσσαμε την συλλογική ζωή, δίχως εξουσίες. Τις εξουσίες δεν τις βλέπαμε μόνο στον μπάτσο που μας χτύπαγε, αλλά και στην οικογένεια, στις διαφορές που προσπαθούσαν να μας επιβάλλουν μεταξύ μας, στον σεξισμό, στον ρατσισμό μέσα στο λεωφορείο, στον δάσκαλο. Και για αυτό το λόγο η Βίλα για μας δεν ήταν το μοναστήρι στο οποίο μονάζαμε και απομακρυνόμασταν από τα προβλήματα του υπόλοιπου κόσμου. Αντίθετα, ήταν το μέρος εκείνο μέσα από το οποίο προσπαθούσαμε πειραματικά να δούμε αν μπορούν να εφαρμοστούν αυτά που λέμε. Είχαμε βαρεθεί από τα λόγια των αριστερών. Θέλαμε στη πράξη να αποδείξουμε μέσα από τον τρόπο που ζούσαμε και που εκφραζόμασταν πως μπορούμε να τα κάνουμε όλα μόνοι μας».[179]

8.11.3. Βίλα Αμαλίας και η αντιεμπορευματική-αυτοοργανωμένη μουσική έκφραση. Είναι αδύνατο αντιληφθούμε το εγχώριο καταληψιακό φαινόμενο ως ένα φαινόμενο με έντονες πολιτισμικές αναφορές και συμβολισμούς, χωρίς να λάβουμε υπόψιν μας τον συσχετισμό του με την μουσική. Αυτό συμβαίνει καθότι όπως φαίνεται με μία ύστερη ιστορική αλλά και κινηματική ματιά, από την δεκαετία του ‘90 και έπειτα το ένα επηρέασε το άλλο με έναν βαθύτατο τρόπο. Είναι δύσκολο, δηλαδή, να αναλογιστούμε μια κατάληψη δίχως την έννοια του D.I.Y.(do it yourself) και της punk (όχι μόνο) μουσικής, καθώς μέσα από το παράδειγμα της αυτό-οργάνωσης της έκφρασης αποκρυσταλλώνεται στο σύνολό της η έννοια της αυτό-διαχείρισης, της συλλογικής διεκδίκησης του «ελεύθερου χρόνου», της επανοικειοποίησης της καθημερινότητας και της συλλογικής αυτοαξιοποίησης.

Από τα μέσα της δεκαετίας του ‘80 που εμφανίζεται δυναμικά το είδος της punk στην Ελλάδα, άμεσα θα συσχετιστεί με το αντιεξουσιαστικό κίνημα(Κολοβός 2015:201). Πρόκειται για κάτι το

[179] Αφηγείται ο Τ.

οποίο δεν αποτελεί ελληνική εξαίρεση, αλλά αντιθέτως ένα παγκόσμιο φαινόμενο. Η χαοτική διάσταση της μουσικής, η προλεταριακότητά της, η ένταση και ο θυμός που βγάζει απέναντι στην εξουσία και στον συντηρητισμό της κοινωνίας, το «άγριο» αισθητικό περίβλημα και η στάση της κοινωνίας απέναντι του αποτελούν κάποιους από τους λόγους που ιστορικά συναρτήθηκε η punk ιδιαίτερα με τον αναρχισμό και με τις καταλήψεις. Οι καταληψιακοί χώροι του εξωτερικού έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην εξάπλωση του συγκεκριμένου είδους και ταυτόχρονα το συγκεκριμένο είδος έφερε μια τέτοια αποδοχή που καθόρισε την αισθητική και την νοοτροπία της ευρωπαϊκής αντιεξουσιαστικής ταυτότητας. Συνεπώς, ήταν αναπόφευκτο κάτι τέτοιο να μην συνέβαινε και στην Ελλάδα. Η έλλειψη συναυλιακών χώρων ή οι περιορισμοί που αυτοί οι χώροι (ακριβά εισιτήρια, συντηρητική στάση απέναντι στο κοινό της μουσικής) έθεταν στους νεαρούς punks την επιτακτικότητα εύρεσης νέων χώρων για να πραγματώσουν τα πολιτισμικά τους τελετουργικά. Η άμεση σχέση τους με τον αντιεξουσιαστικό χώρο θα τους κατευθύνει στο να γίνουν και οι ίδιοι καταληψίες, ούτως ώστε να έχουν τον κατάλληλο χώρο για να μπορούν να κάνουν τις μουσικές τους πρόβες, να τραγουδήσουν, να κοινωνικοποιηθούν και να διαμορφώσουν κοινότητες που να έχουν αναφορές σε σημεία της πόλης με όρους μονιμότητας. Όπως αναφέραμε και παραπάνω η πιο ενδεικτική κατάληψη με αυτά τα χαρακτηριστικά αποτέλεσε η «Βίλα Αμαλίας».

Οι punks δίχως να έχουν κάποιες ήδη υπάρχουσες και έτοιμες υποδομές ως προς το πως θα έστηναν την «σκηνή» (όργανα, ηχεία, distro, έντυπα κ.α), ωθούνται σε μια διαδικασία να κατασκευάσουν τα παραπάνω μόνοι τους. Εισάγονται συνεπώς σε μια διαδικασία αυτό-οργάνωσης, όπου οι ίδιοι είναι υπεύθυνοι για το πως θα διαμορφωθεί η σκηνή τους. Αρνούνται την ιδιότητα του «καλλιτέχνη», η οποία τόσο για να θεωρηθεί ότι αποκτήθηκε χρειάζονταν πιστοποιήσεις όσο επίσης λογιζόταν ως κάτι που διαμόρφωνε διαχωρισμούς-διαμόρφωνε ιεραρχικά ανώτερες κοινωνικές κατηγορίες.(Σούζας 2014:243). Επιπροσθέτως, επηρεασμένοι από τις θέσεις των αντιεξουσιαστών αρχίζουν και αποκτούν μια κριτική και αρνητική στάση στις παραστάσεις του εμπορεύματος και του θεάματος, όπως αυτό διεξάγεται στους συναυλιακούς χώρους. Η μουσική τους είναι

ακατέργαστη με δύο-τρεις συγχορδίες. Τα τραγούδια είναι σύντομα και αποτελούν το ένα υποτυπώδες, αλλά απαραίτητο «μουσικό χαλί» για να πατήσει πάνω η άγρια φωνή που θα εκφέρει πολιτικό και κοινωνικό στίχο (Laing 2016). Στα «συναυλιάδικα» τα εισιτήρια είναι ακριβά, η σχέση καλλιτέχνη και κοινού είναι αισθητά διακριτή (ο ροκ σταρ και τα «πρόβατα») και το συνολικό επαναστατικό ύφος της μουσικής χάνεται μέσα σε αυτά τα πλαίσια. Σημαντικό ρόλο για τα παραπάνω θα παίξει η στάση της «Βίλας Αμαλίας» το 1993, η οποία θα αποφασίσει να μην δέχεται μπάντες που παίζουνε στα μαγαζιά, καθότι οι συγκεκριμένες μπάντες είχαν πάρει την θέση του καλλιτέχνη-εμπόρου.

Όπως θα μας αναφέρει και ο Τ.: «(…)δεν είχαμε κάποιες ήδη υπάρχουσες και έτοιμες υποδομές ως προς το πως θα στήναμε την «σκηνή» (όργανα, ηχεία, distro, έντυπα κ.α) κι έτσι μπήκαμε σε μια διαδικασία να χτίσουμε τα παραπάνω μόνοι μας.» Εισάγονται συνεπώς σε μια διαδικασία αυτό-οργάνωσης, όπου οι ίδιοι είναι υπεύθυνοι για το πως θα διαμορφωθεί η σκηνή τους. Επιπροσθέτως επηρεασμένοι από τις θέσεις των αντιεξουσιαστών αρχίζουν και αποκτούν μια κριτική και αρνητική στάση στις παραστάσεις του εμπορεύματος και του θεάματος, όπως αυτό διεξάγεται στους συναυλιακούς χώρους.

«Στα «συναυλιάδικα» τα εισιτήρια ήταν ακριβά. Εγώ σαν έφηβος που γούσταρα τη μουσική δεν είχα λεφτά να πηγαίνω να τα σκάω κάθε τρεις και λίγο στα μαγαζιά, που στην τελική δεν μας γουστάραν και καθόλου. Δεν γούσταραν ούτε να παίζουμε, αλλά ούτε και να πηγαίνουμε γιατί ήμασταν περίεργοι και κάναμε πανικό. Επίσης ήμασταν ξενερωμένοι και με αυτή την άρρωστη σχέση καλλιτέχνη και κοινού, δηλαδή του ροκ σταρ και των «προβάτων». Γενικά βλέπαμε όλο αυτόν τον ηλεκτρισμό και την επαναστατικότητα που θέλαμε να πάρουμε αλλά και να βγάλουμε μέσω της μουσικής, να χάνεται μέσα σε αυτά τα σκηνικά. Και επίσης, μην ξεχνάς ότι δεν γουστάραμε και εκμετάλλευση. Δεν γινόταν εμείς να τα σπάμε και κάποιοι άλλοι που ήταν σαν και εμάς, για κάτι ψίχουλα να μαζεύουνε τα δικά μας τα σπασμένα. Έτσι προέκυψε και το σχίσμα».[180]

[180] Αφηγείται ο Τ.

8.11.4. Το σχίσμα μεταξύ καταλήψεων και εμπορικών συναυλιακών χώρων. Σημαντικό ρόλο για τα παραπάνω θα παίξει η στάση της «Βίλα Αμαλίας» το 1993, η οποία θα αποφασίσει να μην δέχεται μπάντες που παίζουνε στα μαγαζιά, καθότι οι συγκεκριμένες μπάντες είχαν πάρει την θέση του διασκεδαστή-εμπόρου. Η έννοια της αυτό-οργανωμένης έκφρασης θα αποκτήσει μια υψηλή θέση στα περιεχόμενα των καταλήψεων. Αυτό συνέβη, καθότι μέσα σε αυτό το μουσικό πλαίσιο τόσο ο τρόπος με τον οποίο πραγματοποιούταν όσο και το περιεχόμενο των τραγουδιών, συμβολικά αποκρυσταλλώνουν τον ρόλο των καταλήψεων. Η εξωθεσμική-αντιθεσμική στάση της αυτό-οργανωμένης μουσικής, η οποία δεν δεχόταν να συσχετιστεί με τις εμπορευματικές σχέσεις μιας αλλοτριωτικής για την έκφραση καπιταλιστικής κοινωνίας ταυτιζόταν με συνολικότερη καταληψιακή νοοτροπία (Σούζας 2014: 249-251). Η συγκεκριμένη συνθήκη θα διαμορφώσει ένα έντονο «σχίσμα» μεταξύ των μουσικών γκρουπ σε εκείνα που επέλεγαν αυστηρά να κινηθούν μόνο στα πλαίσια της DIY-αντιεμπορευματικής σκηνής και σε εκείνα που είτε επέλεγαν να παίζουν μόνο σε μαγαζιά είτε δεν επιθυμούσαν να πάρουν θέση, οπότε προσπαθούσαν να βρουν μέσες λύσεις. Η συγκεκριμένη απόφαση προέκυψε το 1993. Έως τότε η Villa είχε μια συμβολική τιμή εισόδου για να καλύψει τα έξοδα των συναυλιών(κυρίως τα μεταφορικά έξοδα των μουσικών γκρουπ). Επίσης, μέχρι τότε δεν υπήρχε το κριτήριο για μια μπάντα αν παίζει και σε μαγαζιά ή όχι. Η στάση αυτή προέκυψε, όταν τα μέλη της κατάληψης συνειδητοποίησαν ότι πολλές μπάντες έπαιζαν στο «σπίτι» έως ότου γίνουν γνωστές από εκεί (εκμεταλλευόμενες τις δυνατότητες που παρείχε ο εν λόγω χώρος) και στη συνέχεια κατευθύνονταν σε δισκογραφικές εταιρείες και «συναυλιάδικα» για να επωφεληθούν τόσο ένα οικονομικό κέρδος όσο και ευρύτερη δημοσιότητα. Ακόμη παρατηρήθηκε ότι πολλοί «κυνηγοί μουσικών ταλέντων» επισκέπτονταν την Βίλα για να «τσιμπήσουν» από εκεί εν δυνάμει μουσικά ταλέντα για να τα αξιοποιήσουν σε μη πολιτικά πλαίσια με κερδοσκοπικούς όρους.

Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να εμφανίζονται στο μεγαλύτερο χρονικό διάστημα της δεκαετίας του 1990 κυρίως hardcore-punk συγκροτήματα στον χώρο της Villa Amalias, καθώς τόσο τα ίδια προσέγγιζαν το αισθητικό γούστο των καταληψιών όσο και επειδή στην Ελλάδα το

συγκεκριμένο υπό-είδος της punk είχε συσχετιστεί εντονότερα με τον αντιεξουσιαστικό χώρο και τις αξίες της αυτό-οργάνωσης(Σούζας 2014). Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η μπάντα Ναυτία. Ως επόμενο αυτό οδήγησε να συσχετιστεί άμεσα η αυτό-οργάνωση και ο πολιτικός χώρος της αντιεξουσίας με την punk και κυρίως με την hardcore punk και να μην υπάρχουν συσχετισμοί με άλλα είδη μουσικής, ακόμα κι αν αυτά υπήρξαν είτε παραπλήσια της punk είτε έφεραν κοινά σημειολογικά χαρακτηριστικά. Συνεπώς, η συγκεκριμένη συνθήκη λειτούργησε αρκετά πολωτικά για τα μουσικά σχήματα ωθώντας την εμπορική μουσική πλευρά να σχολιάζει ως «μεταλλάδες»(διότι υπήρχαν πολλές ομοιότητες της hardcore με την metal μουσικής) τους «DIY punks» και την αυτό-οργανωμένη πλευρά να τους λογίζει ως «πουλημένους» όσους επέλεγαν τον δρόμο των «συναυλιάδικων». Θα ήταν παρόλα αυτά άδικο να πιστέψουμε πως οι συναυλίες που διεξάγονταν στη Βίλα είχαν μόνο hardcore punk πρόγραμμα. Πολλές μπάντες του ήχου της νέο-ψυχεδέλειας, του dark/post punk και hip hop σχήματα εμφανίστηκαν τη δεκαετία του ’90. Από το 2000 και έπειτα όλα τα είδη μουσικής εντοπίζονται σε έντονο βαθμό και με συχνότητα στις συναυλίες του εν λόγω κατειλημμένου χώρου. Γενικά ως προς τη Βίλα δεν είχε τεθεί ποτέ ζήτημα ως προς το είδος μουσικής που θα έπαιζε στον χώρο, αλλά το αν τα μουσικά σχήματα ήταν σύμφωνα με τις αξιώσεις της αυτό-οργάνωσης και της αντιεμπορευματικής-αντιθεαματικής λογικής.

8.11.5. Η αυτοοργανωμένη μουσική ως εκφραστής των αντιεξουσιαστικών ιδεών. Υπό τη λογική του DIY, η Βίλα θα αποτελέσει έναν «μικρότοπο» έξω από τις εμπορευματικές και κυρίαρχες λειτουργίες και κουλτούρες της πόλης. «Η υλικότητα της πόλης επεκτείνεται εκτός από τη φάση της κατανάλωσής της.(…)»(Παντελίδου 2012:122).

Επιπροσθέτως, η κατάληψη της Villa Amalias ως προς το περιεχόμενο έθετε τα κινηματικά προτάγματα της αντιεξουσίας, προέκρινε την κοινοβιακή-συλλογική ζωή, αναφερόταν στα αστικά βιώματα και στις αλλοτριώσεις της καθημερινότητας της πόλης, έκανε κριτική στον ρόλο της οικογένειας και γενικότερα έθετε το μικροσκόπιο στο πλαίσιο της καθημερινής ζωής και της συλλογικής αυτό-αξιοποίησης. Τα παραπάνω «μελοποίησαν» τις θέσεις των ανθρώπων

που ζούσαν εντός των καταλήψεων και συμμετείχαν στα ανταγωνιστικά κινήματα.

«Η μουσική μας έκανε να αντιληφθούμε τις αξίες για τις οποίες μιλάγαμε στα κείμενά μας. Αυτή μας έφερε σε επαφή με την πολιτική φιλοσοφία, την ποίηση και τη λογοτεχνία(...)» θα αναφέρει ο Τ. Επιπλέον, διαμορφώθηκαν πολιτικές γεφυρώσεις με κομμάτια της κοινωνίας και αναπτύχθηκαν κινηματικοί δεσμοί με αφορμή την μουσική. Η κατάληψη κρατάει καλές σχέσεις με τη γειτονιά. Οι γείτονες επισκέπτονται τη Βίλα σε παραστάσεις, προβολές, συλλογικές κουζίνες. Τοιουτοτρόπως, αποτέλεσε ένα από τα κοινωνικά ανοίγματα των καταλήψεων, διότι έδωσε την ευκαιρία σε ανθρώπους να παίξουν μουσική δίχως κριτήρια εμπορικής επιτυχίας ή μουσικών γνώσεων, εφόσον το κύριο ζήτημα ήταν η αυτό-έκφραση χωρίς περιορισμούς.

Επιπλέον, η αυτό-οργανωμένη μουσική σκηνή επηρέασε με τη σειρά της τον τρόπο με τον οποίο λάμβαναν τα κινηματικά υποκείμενα τις κινηματικές δομές. Από τα χειροποίητα ηχεία οδηγήθηκαν στις αυτό-οργανωμένες δομές των τυπογραφείων , των μεταξοτυπίων, των εκδοτικών οίκων κ.α(Σούζας 2014:217). Το σημαντικό στα παραπάνω ήταν το ότι δεν πήραν την μορφή υποδομών που θα είχαν έναν φιλανθρωπικό ρόλο που θα αντιμετώπιζε ένα σύνολο εκτεταμένων κοινωνικών προβλημάτων. Αντιθέτως, οι υποδομές αυτές είχαν έναν παραδειγματικό χαρακτήρα που στην ουσία του πρότεινε την αντιγραφή του παραδείγματος της αυτό-οργάνωσης και της συλλογικής αλληλεγγύης. Μέσα δηλαδή από την συλλογική συμμετοχή το συλλογικό υποκείμενο μπορεί να ιδιοποιηθεί και να κατασκευάσει υποδομές που θα είναι τόσο χρήσιμές για την επιβίωσή του όσο και για την συλλογική του πολιτισμική αυτό-αξιοποίηση. Η έννοια της αυτό-οργανωμένης έκφρασης θα αποκτήσει μια υψηλή θέση στα περιεχόμενα των καταλήψεων. Αυτό συνέβη καθότι μέσα σε αυτό το μουσικό πλαίσιο τόσο ο τρόπος με τον οποίο πραγματοποιούταν όσο και το περιεχόμενο των τραγουδιών, συμβολικά αποκρυσταλλώνουν τον ρόλο των καταλήψεων. Η εξωθεσμική-αντιθεσμική στάση της αυτό-οργανωμένης μουσικής, η οποία δεν δεχόταν να συσχετιστεί με τις εμπορευματικές σχέσεις μιας αλλοτριωτικής για την έκφραση καπιταλιστικής κοινωνίας ταυτιζόταν με συνολικότερη καταληψιακή νοοτροπία(Σούζας 2014: 249-251). Επιπροσθέτως, ως προς το

περιεχόμενο έθετε τα κινηματικά προτάγματα του αναρχισμού, προέκρινε την κοινοβιακή-συλλογική ζωή, αναφερόταν στα αστικά βιώματα και στις αλλοτριώσεις της πόλης, έκανε κριτική στον ρόλο της οικογένειας και γενικότερα έθετε το μικροσκόπιο στο πλαίσιο της καθημερινής ζωής και της συλλογικής αυτοαξιοποίησης .Ο Χρίστος Panther της μπάντα Πανικός στο ντοκιμαντέρ «Μέχρι να γίνεις ο βασιλιάς των ηλιθίων» θα σημειώσει πως: «Όλα αυτό-διαχειριζόμενα ήταν· δηλαδή ήταν στέκια δικά μας. Αυτό ήταν που ξεχώριζε στο punk. Δεν περίμενες το τάδε club/χώρο να σε φωνάξει για να σε κάνει κάτι. Κάναμε εμείς συναυλίες κι όχι μόνο για μας, αλλά και για άλλα πράγματα. Για τον φασισμό και για οτιδήποτε πέραν από εμάς. Για ό,τι αντικοινωνικό (εννοεί αντιπαράδειγμα) υπήρχε ήμασταν αλληλέγγυοι».[181] Τα παραπάνω μελοποίησαν τις θέσεις των ανθρώπων που ζούσαν εντός των καταλήψεων και συμμετείχαν στα ανταγωνιστικά κινήματα. Επιπλέον, διαμορφώθηκαν πολιτικές γεφυρώσεις με κομμάτια της κοινωνίας και αναπτύχθηκαν κινηματικοί δεσμοί με αφορμή την μουσική.

8.11.6. Συμπεράσματα για την Βίλα Αμαλίας. Ο τρόπος ζωής που αντέταξε η Βίλα, η επανοικειοποίηση της καθημερινότητας, οι αντί-εμπορευματικές κι αντί-θεαματικές της λογικές συγκρότησαν μια ετεροτοπία-έναν χώρο «ορατά αόρατο», ο οποίος αν και είχε περιθωριοποιηθεί και απωθηθεί από τους «καταπιεστικούς-κατασταλτικούς εξουσιαστικούς μηχανισμούς» συγκρότησε την «άλλη σκηνή»(Παντελίδου 2012:122). Μια σκηνή μιας άλλης καθημερινότητας στην πόλη με άλλες πρακτικές και λόγο και με άλλα συναισθήματα και δραστηριότητες (Παντελίδου 2012:122). Βλέπουμε μία «καταχρηστική» οικειοποίηση του χώρου στην βάση των επιθυμιών ως ικανοποίηση του αιτήματος και της αναγκαιότητας των χρηστών του(Rendel στο Hill 1998:234). Η κατάληψη της Βίλας βρίσκεται στους τόπους της ευταξίας και της πολιτικής κοινωνικής ομαλότητας (κέντρο), όπου η ανατρεπτική πολιτική της προκύπτει μέσα από την ίδια της την ύπαρξη εντός της ηγεμονικής αστικής δράσης(Παντελίδου 2012:122).

Μπορούμε να συμπυκνώσουμε τα όσα οδήγησαν για να δημιουργηθεί η Βίλα με τα λόγια του Γ. Κολοβού « Το ένα είναι η

[181] https://www.youtube.com/watch?v=psfmYInXHb0&t=992s&ab_channel=StartASceneProductions

εμπειρία του εξωτερικού, ότι στην Ιταλία υπάρχουν καταλήψεις, που ήταν στο κίνημα της Αυτονομίας, το οποίο για μένα επηρεάζει ακόμα περισσότερο τους πάνκηδες. Είναι οι πρώτες καταλήψεις που μένουνε και πάνκηδες εκεί μέσα. Γιατί αμφισβητεί (εννοεί την καταληψιακή ζωή) αυτό το μοντέλο της ζωής και την οικογένεια, αλλά έχεις και έναν χώρο όπου μπορείς να κάνεις πρόβες. Είναι η εμπειρία του εξωτερικού. Δηλαδή, όταν ακούνε ότι κάθε ιταλική πόλη έχει και μια κατάληψη που έρχονται μπάντες απ' το εξωτερικό και δε χρειάζεται να ψάχνεις που θα κάνεις τη συναυλία είναι ένας λόγος. Ένας δεύτερος είναι που θα φιλοξενηθούν αυτές οι μπάντες. Είναι πολύ βολικό να έχεις ένα τέτοιο κτήριο. Έρχεται ο άλλος, παίζει, τον κοιμίζεις, τον ταΐζεις και ακολουθεί μετά τον επόμενο προορισμό του. Ένα τρίτο είναι αυτό το "πού θα μείνουμε κι εμείς". Ότι λύνει το πρόβλημα της στέγασης και όχι τόσο τη σημερινή ότι λογική "δεν έχω να πληρώσω το ενοίκιο" όσο "να ζω με τους φίλους μου σε ένα χώρο που κάνουμε ότι γουστάρουμε, βγαίνουμε όποτε θέλουμε, μπαίνουμε όποτε θέλουμε, ακούμε ότι μουσική γουστάρουμε, πλένουμε τα πόδια μας άμα θέλουμε-δεν τα πλένουμε άμα δε θέλουμε". Και το άλλο είναι ακριβώς να γίνουνε εκεί συναυλίες με έναν εξοπλισμό που σιγά θα τον φτιάχνεις· και αυτό το αίσθημα της δημιουργικότητας : "σιγά-σιγά θέλω να βελτιώνω πράγματα". Οπότε, όπως και στο εξωτερικό, έχουμε αυτή την ανάγκη για ριζώματα, όχι για Προσωρινές Αυτόνομες Ζώνες, αλλά για πιο μόνιμες. Και αυτό δημιουργεί μια κουλτούρα από μόνο του. Δεν είναι τυχαίο ότι λέγανε τη Βίλα Αμαλίας "Το Σπίτι". Βγήκε τραγούδι "Το Μεγάλο Σπίτι". Άρα από μόνη της αποτελεί μια (αναφορά) κουλτούρα(ς) για το punkί· είναι σημείο αναφοράς».[182]

Παρακάτω παραθέτουμε τους στίχους του τραγουδιού «Το μεγάλο Σπίτι» της punk μπάντας «Ξεχασμένη Προφητεία», το οποίο εμπνεύστηκε από τα ιδεώδη τις κατάληψης Villa Αμαλίας. Κατά την άποψη μας οι στίχοι του συγκεκριμένου τραγουδιού συμπυκνώνουν σε απόλυτο βαθμό τους προβληματισμούς, τις επιδιώξεις και την ίδια την εμπειρία της καταληψιακής ζωής:

[182] Στη συνέντευξη του στο κανάλι του youtube Ο Ελευθεριακός
https://www.youtube.com/watch?v=Gan4mri3L_s&ab_channel=%CE%9F%CE%95%CE%BB%CE%B5%CF%85%CE%B8%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CF%8C%CF%82

Για πόσο ακόμα καιρό θα αντέχουμε να ζούμε στην μιζέρια των σχέσεών μας; Μια άχαρη ζωή μέσα σε πόλεις νεκρές με χιλιάδες κοιμισμένους κατοίκους, χωρίς σκοπό, χωρίς αιτία, χωρίς χαρά...//Σε σπίτια φυλακές, με πόρτες κλειστές, με κάγκελα και φράχτες, με τοίχους κι αυταπάτες ζωής...//αδύναμες αχτίδες φωτός πού παλεύουν να τρυπήσουν τα μαύρα σύννεφα πού κρέμονται πάνω απ' αυτή την πόλη...//Άλλη μια ανέραστη νύχτα, άλλη μια πεταμένη μέρα, άλλος ένας ύπνος χωρίς όνειρα, άλλο ένα βήμα προς το τέλος...//Είμαστε πιασμένοι σ' έναν ιστό φιμωμένοι και παγιδευμένοι απ' τούς ίδιους τούς εαυτούς μας, κοιμισμένοι και προγραμματισμένοι να ζούμε άσκοπα. Μοιάζουμε μόνο να σπέρνουμε ερήμωση και θανατικό στην μάνα μας τη Γη, που ουρλιάζει από τον πόνο που της προξενούμε.//Αυτό το λες ζωή; Γεννήθηκες, μεγάλωσες και ζεις μέσα σε ψέματα/ολόκληρα κομμάτια της ζωής σου σού ξεφεύγουν/Μια άσκοπη και άχαρη πορεία προς το θάνατο/στα σίγουρα δεν είναι η αιτία της ύπαρξής σου/Σ' έχουν στιγματίσει, σ' έχουν ευνουχίσει/σ' έχουνε φιμώσει και λοβοτομήσει/Σ' έχουν προγραμματίσει να ζεις μεσ' στην απάτη/ζήσε σαν σκλάβος και πέθανε σαν σκλάβος/Η δύναμη είσαι εσύ, η δύναμη είναι μέσα σου/νοιώσ' τη να ξεχειλίζει από την θέλησή σου/Ζήσε τη ζωή σου όπως εσύ θέλεις/Η μόνη εξουσία είναι ο εαυτός σου! Μαζί μπορούμε να κάνουμε τα πάντα!/Μπορούμε να διώξουμε το όραμα του τέλους/πού φαίνεται πολύ κοντά/Μπορούμε να ζήσουμε σαν άνθρωποι ελεύθεροι/σαν άνθρωποι περήφανοι και άνθρωποι ελεύθεροι/Μπορούμε να γκρεμίσουμε τον τοίχο και να δούμε/μια ολόκληρη ζωή χαράς που μας περιμένει![183]

Η Βίλα Αμαλίας μέσα στην 20χρονη πορεία της θα εκκενωθεί τέσσερεις φορές (27/3/90, 17/11/94, 12/95, 17/12/98) μέχρι την τελευταία και οριστική τον χειμώνα του 2013. Θα αποδειχθεί ένα από τα μακροβιότερα πολιτικά και καταληψιακά εγχειρήματα του αντιεξουσιαστικού χώρου, καθώς η υπομονή και η επιμονή για ένα διεκδικητικό κοινωνικό και χωρικό «ρίζωμα θα οδηγήσουν σε άμεσες απαντήσεις-επανακαταλήψεις. Σαν κατάληψη θα λοιδωρηθεί ουκ ολίγες φορές. Οι κιτρινισμοί που θα προσπαθήσουν να τη διαβάλλουν, θα αποτελέσουν και τις αφορμές για να εκκενωθεί τόσες φορές. Στις

[183] Συγκρότημα: Ξεχασμένη Προφητεία (1990), τραγούδι: Το μεγάλο Σπίτι, δίσκος:Forgotten prophecy, αυτοέκδοση

αναφορές πέρι «κέντρο ανομίας» και «ορμητήριο κουκουλοφόρων» ή «βιλιώτες» θα απαντήσουν με τις συλλογικές τους σχέσεις, την αλληλεγγύη και με την εικόνα που έχει σχηματιστεί πραγματικά στην ευρύτερη γειτονιά τους και στον πολιτικό κόσμο της χώρας και του εξωτερικού.

Οι καταλήψεις στον ελλαδικό χώρο θα αναδυθούν μέσα σε μια περίοδο, όπου ο σύγχρονος καπιταλισμός θα επιβληθεί ολοκληρωτικά σε όλες τις εκφάνσεις της καθημερινότητας μέσα από τις μορφές του έμμεσου ελέγχου-πειθάρχησης του θεάματος, της εμπορευματοποίησης και ψηφιοποίησης των σχέσεων και του «ελεύθερου χρόνου» και της υπερ-εξειδίκευσης σε όλα τα σημεία του ανθρώπινου βίου που οδηγούν προς την σωματική και πνευματική αλλοτρίωση του κοινωνικού υποκειμένου. Αυτές θα θέσουν αντιστάσεις, οι οποίες δεν θα ταυτιστούν άμεσα με τις διεκδικήσεις του παρελθόντος που αφορούν τις εργατικές διεκδικήσεις. Εντός του κοινωνικού εργοστασίου τίθενται στο μικροσκόπιο των νέων κοινωνικών κινημάτων οι εκφάνσεις της καπιταλιστικής εξαθλίωσης που πέρα από την δουλειά συναντώνται στο σπίτι, στην οικογένεια, στις σχέσεις, στην σεξουαλικότητα, στην κοινωνική καταξίωση, στη διασκέδαση, στη μόρφωση. Αν και στην Ελλάδα δεν θα λάβουν την μορφή κινήματος, όπως συνέβη σε χώρες του εξωτερικού, οι καταλήψεις σαν κομβικό κομμάτι του αντιεξουσιαστικού ρεπερτορίου δράσης θα διαμορφώσουν πεδία γόνιμης αμφισβήτησης των όρων διεξαγωγής της καθημερινής ζωής και συγχρόνως θα διαμορφώσουν πεδίο (ανά)συγκρότησης κινημάτων. Θα διαμορφώσουν πεδία αυτόνομου χώρου και χρόνου από το υπάρχον σύστημα.

9. Συμπεράσματα-Επίλογος

Μέσα από την αστική περιπλάνηση των πρώτων punks στην Αθηναϊκή μητρόπολη προσπαθήσαμε να αποδείξουμε λόγους και αιτίες που οδήγησαν στην εμφάνιση και στη διεκδίκηση δημόσιων χώρων που «στέγασαν» τις πολιτισμικές ανάγκες και επιθυμίες των κοινοτήτων αντικουλτούρας (με έμφαση στο punk) τις δεκαετίες του 1980 και 1990. Βασιζόμενη στην φράση του Carl Jung «Δεν υπάρχουν συμπτώσεις και τύχη, υπάρχει συγχρονικότητα» εξετάσαμε τους κοινωνικούς, οικονομικούς, αρχιτεκτονικούς και πολιτικούς λόγους που η ύπαρξη τέτοιων χώρων επάνω στον νοητό άξονα της λεωφόρου Πατησίων δεν ήταν προϊόν κάποιων τυχαίων γεγονότων, αλλά αποτέλεσμα εκτοπισμών, κοινωνικής περιθωριοποίησης και λύσεων-απαντήσεων των υποκειμένων που υπέστησαν τα παραπάνω. Χωρίς να μπούμε στη διαδικασία να αναφερθούμε σε μεγάλο βαθμό στα χαρακτηριστικά του υποκειμένου του ντόπιου punk, για το οποίο κρίνω ότι υπάρχει μια μικρή σε ποσότητα αλλά πυκνή σε πληροφορία και ποιότητα βιβλιογραφία (βλ. Κολοβός 2013 και Σούζας 2012), επέλεξα να εξετάσω τις κινήσεις του εντός της πόλης και να επεξεργαστώ την διάδρασή του με αυτήν. Όπως παρακολουθήσαμε στο σύνολο της εργασίας, οι οικονομικές, επιθυμητικές, ιδεολογικές αναδιαρθρώσεις στο εσωτερικό της ελληνικής κοινωνίας, τα κρατικά σχέδια ως προς τη πόλη και τους κατοίκους της, η ανάδειξη νέων καταναλωτικών σημείων/κέντρων και η παρακμή των παλαιότερων, ο ερχομός των οικονομικών μεταναστών και η αλλαγή του εθνοτικού προφίλ περιοχών της πρωτεύουσας, η εκμετάλλευση γυναικών στην Φυλής, οι μουσικές και πολιτισμικές επιρροές από το εξωτερικό, η αλλαγή του πολιτικού κλίματος ήταν κάποιοι από τους βασικότερους παράγοντες που ώθησαν, κατεύθυναν και διαμόρφωσαν το «νομαδισμό» των punks και των παρεμφερών πολιτισμικών κοινοτήτων της εποχής που ερευνήσαμε στο να βρουν χωρικές «νησίδες» ελευθερίας για την πραγμάτωση των πολιτισμικών τους αναγκών κι επιθυμιών.

Μέσα από το ιστορικό ξεδίπλωμα των κινήσεων εντός του αστικού ιστού των υποκειμένων αντικουλτούρας συνειδητοποιήσαμε πως η έννοια της υποβάθμισης είναι μια εννοιολογική κατασκευή του κυρίαρχου λόγου και της ηγεμονικής πλειοψηφίας, που την επιρρίπτει σε συνθήκες που στην πραγματικότητα είναι ο ίδιος υπαίτιος. Όπως

είδαμε αν και για τον «συμβατικό»/συντηρητικό «άλλο» οι punks ήταν παράγοντας υποβάθμισης, οι punks εξωθήθηκαν στα σημεία της πόλης που είχαν ήδη θεωρηθεί και διαμορφωθεί ως «υποβαθμισμένα». Η αιτία της «υποβάθμισης» αποδόθηκε στους κατοίκους-χρήστες των «υποβαθμισμένων» περιοχών και όχι στο νέο κοινωνικό εποικοδόμημα της κυρίαρχης κοινωνίας. Το μικροαστικό όνειρο για κοινωνική ανέλιξη μέσω της χωρικής μετατόπισης προς τα προάστια της πόλης, το οποίο συμπυκνώνεται στο φαινόμενο της αντιπαροχής, υπήρξε καθοριστικός παράγοντας για την διαμόρφωση του νέου οικονομικού και κοινωνικού κλίματος στην περιοχή που εξερευνήσαμε. Οι περιοχές που διαπερνά η Πατησίων δεν αποτέλεσαν απλά σημεία που παράκμασαν, αλλά σημεία που σταδιακά διαμορφώθηκαν στρατηγικά με τέτοιο τρόπο ώστε να «στοιβάζονται» τα κατώτερα και περιθωριοποιημένα κοινωνικά στρώματα με οριοθετημένα χωρικά σύνορα και δυνατότητες σε ένα ελεγχόμενο πλαίσιο. Οπότε, συγκεκριμένη συνθήκη που επικρατούσε και επικρατεί σε αυτές τις περιοχές, δεν αντικατοπτρίζει το αποτέλεσμα τυχαίων ιστορικών γεγονότων, αλλά μια ιστορική διαδικασία που είναι συνεχείς και μεθοδευμένη. Η «υποβάθμιση» είναι μέτρο διαχείρισης των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων και όχι το αποτέλεσμα που φέρουν αυτά μέσω της ύπαρξής και δραστηριοποίησής τους σε μια περιοχή. Όπως είδαμε και με το παράδειγμα της ιστορίας των μετατοπίσεων των punks ο κοινωνικός στιγματισμός συναντήθηκε με τις αστυνομικές δράσεις καταστολείς. Τα αστικά σχέδια ανάπλασης συνέκλιναν με τον κοινωνικό αποκλεισμό όσων θεωρούνταν ότι αποκλίνουν από την κυρίαρχη κουλτούρα και τρόπο ζωής. Η έμμεση και άμεση βία εμφανιζόταν, όταν οι μηχανισμοί πολιτισμικής αφομοίωσης αδυνατούσαν να εφαρμοστούν. Όλα αυτά γίνονταν στο πρίσμα καταπολέμησης της «υποβάθμισης» τόσο σκελών του ιστού της πόλης όσο και των κοινωνικών ιδανικών.

Σε αυτές τις «υποβαθμισμένες» περιοχές του κέντρου εμφανίστηκαν και οι punks. Είτε γιατί σε αυτές βρήκαν στοιχεία του εαυτού τους, είτε γιατί εκεί εξαναγκαστικά ωθήθηκαν να υπάρχουν, είτε γιατί εκεί βρήκαν το καταφύγιό τους. Οι κοινότητες αντικουλτούρας βρίσκονται σε μέρη που πρόσκαιρα είχαν διεκδικήσει, οπού θα μπορούσαν να υπάρξουν δίχως το εχθρικό βλέμμα του συμβατικού άλλου και δίχως την επιθετικότητα της αστυνομίας. Οι περιοχές που κατευθύνθηκαν οι

punks, ήταν μέρη που ο φοβικός περαστικός δεν θα μπορούσε να διασχίσει. Το αόρατο πέπλο του φόβου και η ταμπέλα της «υποβαθμισμένης» περιοχής ήταν στη πραγματικότητα η ασφάλειά τους αλλά και τα συρματοπλέγματά τους. Οι αντικουλτούρες αυτές τα χωρικά σημεία τα βρήκαν εκεί που προ-υπήρχαν υποκείμενα τα οποία ήταν και αυτά κοινωνικά στιγματισμένα και είχαν διαμορφώσει μικρές «νησίδες» σχετικά ελεύθερης κοινωνικής ύπαρξης και κοινωνικής αναπαραγωγής. Μέσα σε αυτά τα χωρικά και κοινωνικά πλαίσια προσπάθησαν να διαμορφώσουν πολιτισμικές κοινότητες αντικουλτούρας, μέσα από διεργασίες αυτό-συνείδησης, όπως το να γνωρίσουν ανθρώπους με κοινά πολιτισμικά χαρακτηριστικά, να αναπτύξουν στιλ, να παίξουν τα πρώτα ακόρντα. Μέσα σε αυτά τα πλαίσια εξέφρασαν τις αρνήσεις τους απέναντι στο υπάρχον σύστημα, στην οικογένεια, στη γονεϊκή κουλτούρα, στα προκαθορισμένα πρότυπα ζωής. Η συνύπαρξη με άλλα «περιθωριοποιημένα» υποκείμενα τροφοδότησε τους punks με βιώματα, πολιτικά εργαλεία και τους έδωσε κατευθύνσεις για να γίνουν κάτι πέρα από μόνο εκφραστές και φορείς ενός μουσικού ιδιώματος.

Οι περισσότεροι δρόμοι που θα μπορούσαμε αλληγορικά να αναφέρουμε ως «υπό» του κέντρου της Αθήνας, όπως και η Πατησίων, χαρακτηρίζονται από πυκνοδόμηση, πυκνοκατοίκηση, προβλήματα νέφους, έλλειψη δημόσιων υποδομών, έλλειψη καταναλωτικού ενδιαφέροντος, φτώχεια, εγκληματικότητα και «παρεκκλίνουσες» συμπεριφορές. Οι περιοχές που διαπερνάει ο συγκεκριμένος δρόμος, όπως αποτυπώθηκε στην εργασία, είναι όμορες και φέρουν μια κοινή πορεία. Βλέπουμε να «ευδοκιμούν» την ίδια χρονική περίοδο, να επιτελούνται όμοιες οικονομικές και κοινωνικές λειτουργίες, η δομική μορφολογία να είναι κοινή, ο ανθρωπότυπος των κατοίκων να μην έχει διαφορές από γειτονιά σε γειτονιά κάτι το οποίο από κοινού μεταστρέφεται και αλλάζει στην περίοδο «υποβάθμισης». Η Πατησίων φαίνεται να ενώνει οντολογικά αυτές τις περιοχές μεταξύ τους και να αποτελούν ένα σύμπλεγμα περιοχών με όμορα χαρακτηριστικά που επηρεάζονται σαν ντόμινο.

Όμως, αυτό που κάνει μοναδική την οδό Πατησίων είναι οι ετεροτοπίες που την χαρακτηρίζουν. Η εν λόγω λεωφόρος με τις καταλήψεις, τους οίκους ανοχής, τις πολυάριθμες γλώσσες που

ακούγονται, τα καφενεία των μεταναστών, τα «φρικιά» και τους χώρους που στεγάζουν τις ανάγκες και τις επιθυμίες τους θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι αποτέλεσαν ένα σημείο εντός του αστικού χάρτη που συσσώρευε αυτό που ο Φουκώ αποκάλεσε ετεροτοπίες. Μέρη όπως οι οίκοι ανοχής για παράδειγμα είναι οι «άλλοι» τόποι οι οποίοι, αν και μπορούν εύκολα να εντοπιστούν στο αστικό κέντρο, στην πραγματικότητα βρίσκονται «έξω» από αυτό. Μπορεί η πορνεία, δηλαδή, να αποτελεί αναπόσπαστη λειτουργία της κοινωνίας, κομμάτι της πραγματικής ηθικής της και μέσο υποτίμησης της εργατικής και οντολογικής αξίας της γυναίκας, αλλά η παροχή σεξουαλικών υπηρεσιών βρίσκεται φαινομενικά «έξω» από την επικρατούσα ηθική, έξω από το κοινωνικά αποδεκτό και αποτελεί μια συμβολική απειλή για τα καθιερωμένα κοινωνικά ήθη (Κωνσταντούλα 2020:5). Για αυτούς ακριβώς τους λόγους δρόμοι με πορνική ταυτότητα έχουν χαραχτεί τόσο έντονα στη συλλογική μνήμη. Επί παραδείγματι μέρη όπως οι καταλήψεις δρουν ετεροτοπικά στον αστικό ιστό, καθώς στην ουσία είναι τόποι τους οποίους μπορεί κάποιος εύκολα να εντοπίσει στον αστικό ιστό, αλλά στην πραγματικότητα δρουν ως μη τόποι, ως τόποι δηλαδή που καταγγέλλουν υπόκωφα και «άναρθρα» κάθε πραγματικό χώρο στο εσωτερικό του οποίου η ανθρώπινη ζωή είναι οριοθετημένη και υποτιμημένη (Κωνσταντούλα 2020:5).

Συνεχίζοντας στην λογική της «ετεροτοπίας» εντοπίζεται η έννοια του τρίτου χώρου (thirdplace), ενός χώρου μεταξύ του υλικού και του πνευματικού. Ο τρίτος χώρος θα αποτελέσει έναν βιωμένο χώρο με άμεσες και αδιαμεσολάβητες μορφές από τα κυρίαρχα πρότυπα όπου μπορεί να ανθίσει η άρνηση και η αμφισβήτηση απέναντι στην σύγχρονη καπιταλιστική αναπαραγωγή, τον κοινωνικό αποκλεισμό και την αλλοτρίωση της αστικής καθημερινότητας όπως συνέβη τόσο στην Βίλα Αμαλίας ή στη Rebound όσο και στην γενικότερη καθημερινότητα του δρόμου της Πατησίων, της Φυλής ή της πλατείας Βικτωρίας. Ολοκληρώνοντας την παρούσα ερευνητική εργασία, συνειδητοποιούμε πως οι νεαροί punks της εποχής του 1980 και του 1990 στην προσπάθειά τους να στεγάσουν τις ανάγκες και τις επιθυμίες του συγκρότησαν μια νέα πόλη μέσα στην ήδη υπάρχουσα. Όπως θα αναφέρει και ο Ίταλο Καλβίνο στο *Οι αόρατες πόλεις*: «Μερικές φορές διαφορετικές πόλεις διαδέχονται η μία την άλλη στον ίδιο χώρο με το ίδιο όνομα, γεννιούνται

και πεθαίνουν χωρίς να γνωρίσει η μία την άλλη, χωρίς να επικοινωνήσουν μεταξύ τους» (Καλβίνο 1983:42). Αυτό αποτυπώθηκε μέσα από τις προσπάθειες διαμόρφωσης αυτόνομων χώρων και χρόνων μέσα από τις περιπλανήσεις, τον «νομαδισμό» και τις βραχυπρόθεσμες στάσεις που έκαναν στον αστικό λαβύρινθο της Αθήνας.

Συνειδητοποιήσαμε πως η Πατησίων στα μάτια των κατοίκων της αποτελούσε το φυσικό και συμβολικό όριο των δυνατοτήτων τους. Η Βικτώρια, η Αμερικής, η Βάθη ήταν οι γειτονιές των μεταναστών, των σεξεργατριών, των εργατών, των πάνκηδων, των νταρκάδων, των τοξικοεξαρτημένων. Η Πατησίων επρόκειτο για έναν δρόμο που εξέφραζε τα όρια της κοινωνικής κινητικότητας. Παρόλα αυτά μέσα σε αυτό το πλαίσιο «υποβάθμισης» δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι αναφερόμαστε σε γειτονιές που φέρουν τους ρυθμούς που έχει και μια οποιαδήποτε γειτονιά, με τον αστερίσκο όμως, ότι εντός αυτών οι άνθρωποι προσπαθούσαν να διαμορφώσουν τους δικούς τους αυτόνομους χρόνους και χώρους μέσα από τους οποίους προσπαθούσαν τόσο να ξεφύγουν από την δύσκολη καθημερινότητά τους όσο και να διαμορφώσουν σημεία αντίστασης ως προς αυτήν την καθημερινότητα. Κατασκεύασαν συμβολικά και υλικά αναχώματα όπως οι πλατείες, οι συναυλιακοί χώροι και οι καταλήψεις μέσα από τα οποία μπορούσαν να διαμορφώσουν πλαίσια συλλογικής αυτό-αξιοποίησης, άλλοτε με εμφανή πολιτικά χαρακτηριστικά και εργαλεία και άλλοτε με απλά συνυπάρχοντας με τους διάχυτους κοινωνικούς όρους που έθεταν οι ίδιοι οι άνθρωποι μεταξύ τους. Διαμόρφωναν, δηλαδή, τις δικές τους Προσωρινές Αυτόνομες Ζώνες, οι οποίες κρυμμένες κάτω από την Πατησίων και πίσω από την αδιαφορία και τον φόβο της κοινωνίας, διαμόρφωναν σχέσεις και καταστάσεις-ρωγμές απέναντι σε ό,τι τους καταπίεζε. Το μίσος, ο ρατσισμός και η βία που δέχονταν αυτοί οι άνθρωποι πίεζαν να βρεθούν λύσεις. Οι λύσεις αποκρυσταλλώνονται στα τραγούδια, στην εμφάνιση, στην συμπεριφορά, στους χώρους που διεκδίκησαν να τους στεγάσουν. Η βία μετατράπηκε σε αντί-βία και αυτό-άμυνα, ο ρατσισμός σε αλληλεγγύη, το μίσος σε συμβίωση. Η συνύπαρξη που βασιζόταν στην κοινή απόρριψη που δέχονταν έφτιαξε κοινωνικές άτυπες συμμαχίες. Αυτού του είδους η συμβίωση διαμόρφωσε μια αόρατη πόλη μέσα στην πόλη.

Τα υποκείμενα για τα οποία αναφερθήκαμε είναι αυτό που οι Γάλλοι καταστασιακοί αποκάλεσαν «τα περιθώρια στο κέντρο». Με αυτό το παιχνίδι των εννοιών, οι καταστασιακοί θα αποτυπώσουν το ότι όσο και να γίνεται μια προσπάθεια κάλυψης των κοινωνικών ανισοτήτων αυτές αναδεικνύονται στο επίκεντρο των κοινωνικών διαδικασιών (δηλ. στο κέντρο της πόλης). Αν το κέντρο αποτελεί μια αρχή-ένα σημείο εκκίνησης και το περιθώριο κάτι το οριακό, με την εν λόγω φράση καταλαβαίνουμε ότι κέντρο και περιθώριο ταυτίζονται. Συμβολικά ,δηλαδή, από το κέντρο εκκινούν τα περιθώρια ή καλύτερα από το κέντρο εκκινεί η εκμετάλλευση, η υποτίμηση, η εξαθλίωση. Με λίγα λόγια, τα υποκείμενα που ζουν σε «υποβαθμισμένες» γειτονιές δεν είναι υπαίτια για την «υποβάθμιση» της γειτονιάς, ούτε η γειτονιά υπαίτια για την «υποβάθμισή» τους. Το κέντρο είναι ο ίδιος ο πυρήνας της Ηγεμονίας, ο ίδιος ο πυρήνας της πόλης (κέντρο), ο ίδιος ο πυρήνας του συστήματος (καπιταλισμός) που διαμορφώνει αυτές τις ανισότητες. Το κέντρο είναι το ίδιο που παράγει το περιθώριο. Το περιθώριο είναι σημαντικό για την ύπαρξη του κέντρου, διότι εντός του συμπυκνώνονται οι θεμελιακές αρχές εκμετάλλευσης και υπεραξίας που διέπουν την πόλη-σύστημα. Δίχως το περιθώριο δεν υπάρχει αντιπαράθεση καλού και κακού πολίτη και δίχως το δίλημμα καλού και κακού δεν μπορεί να υπάρχει έλεγχος ή αυτό που αποκαλούσε ο Φουκώ «Πανοπτικόν», με αποτέλεσμα να μην μπορεί να ασκηθεί η Εξουσία. Παρόλα αυτά «τα περιθώρια στο κέντρο» αποτελούν και μία κατεύθυνση-μία προτροπή να κινηθούν όλα τα «περιθωριακά» και «παρεκκλίνοντα» κοινωνικά στοιχεία στο κέντρο-στο κέντρο Εξουσίας και να το αμφισβητήσουν. Στο τέλος «τα περιθώρια στο κέντρο» είναι το οξύμωρο σχήμα ότι εκεί που βρίσκεται και η Ηγεμονία εντοπίζονται και οι «υποτελείς».

Μέσα από τις εξιστορήσεις διάφορων συνθηκών και περιστατικών από την οδό Φυλής και τη Βικτώρια, δεν θα ήταν αδόκιμο να επιστρέφαμε στην φράση «Το κέντρο είναι πόλεμος» της αφίσας που αναφέραμε στην εισαγωγή της εργασίας. Μια υπόκωφη διαμάχη, μια υπόκωφη διαλεκτική διεξάγεται εδώ και δεκαετίες στο κέντρο της αθηναϊκής μητρόπολης. Μια διαμάχη τόσο σημειολογική-συμβολική όσο και υλική που σε αυτήν αντιπαρατίθεται ο κυρίαρχος λόγος της τάξης, της ασφάλειας και της συντηρητικής ηθικής και της αδιαφορίας

με την πολυεθνικότητα, την διαφορετικότητα, την αυτό-οργάνωση, την αλληλεγγύη. Μια διαμάχη μεταξύ της κερδοφορίας, της ευμάρειας και του καταναλωτισμού με την φτώχεια, την ανεργία και την εκμετάλλευση κορμιών. Μια διαμάχη μεταξύ των απρόσωπων σχέσεων και της αδιαφορίας με τις σχέσεις της γειτονιάς. Η ίδια η πόλη συγκρούεται με τον εαυτό της. Στην εποχή στην οποία ζούμε, πλέον αυτές οι συμβολικές και υλικές συγκρούσεις διαφαίνονται περισσότερο. Η εντεινόμενη κοινωνική και οικονομική κρίση κάνει περισσότερο ευδιάκριτες τις διαφορές μεταξύ των κατοίκων της Αθήνας και ιδιαίτερα των κατοίκων του κέντρου. Αυτές οι συγκρούσεις, όταν δεν καταστέλλονται από την αστυνομία, η οποία εμφανίζεται διαρκώς για να επαναφέρει τις «ανισόρροπες ισορροπίες» στην περιοχή, καταστέλλονται μέσα από την αισθητικοποίηση των ζωών των ανθρώπων αυτής της περιοχής και τον εξευγενισμό. Η ρομαντικοποίηση της καθημερινότητας αυτών των περιοχών και των «κατώτερων» κατοίκων τους από τους «ανώτερους» κατοίκους της άλλης Αθήνας, μέσα από την οποία πιστεύουμε ότι ερχόμαστε πιο κοντά, είναι εκείνη η στάση που μας απομακρύνει περισσότερο από το να κατανοήσουμε πραγματικά τι συνέβαινε και τι συμβαίνει κάτω από την Πατησίων. Η σύλληψη του «άλλου» από απόσταση ασφαλείας ως μουσειακό είδος είναι η άλλη όψη του νομίσματος του αποκλεισμού τους. Παρόλα αυτά θα σταθούμε σε μια αφίσα του «μακρινού» 2008 που ανέγραφε «Κύριοι μην θορυβείστε! Έχουν και οι σχίζο-μητροπολιτάνοι τις δικές τους απότομες, άναρθρες, σύντομες ΓΙΟΡΤΕΣ!!!».

Στην εποχή που ζούμε η διαδικασία του εξευγενισμού-gentrification, όπου περιοχές, οι οποίες πρότερα θεωρούνταν από το συλλογικό ασυνείδητο «υποβαθμισμένες» με άμεσα και έμμεσα μέτρα, αλλάζουν χαρακτήρα, ανεβαίνει η αντικειμενική αξία των ακινήτων και οι προηγούμενοι κάτοικοι της περιοχής αναγκάζονται έμμεσα ή άμεσα να απομακρυνθούν από αυτή. Εργατικές, μεταναστευτικές-πολυεθνικές γειτονιές ή γειτονιές όπου επικρατούσε ένα άλλο κοινωνικό καθεστώς μετατρέπονται σε εναλλακτικές-ακριβές γειτονιές και αλλάζουν χαρακτήρα. Λόγω του εξευγενισμού το πιο αδύναμα κομμάτια της κοινωνίας απομακρύνονται από τις κατοικίες τους, γιατί δεν έχουν την δυνατότητα να ανταποκριθούν στις οικονομικές και πολιτισμικές απαιτήσεις των «εξευγενισμένων» γειτονιών. Σημεία δημόσιου χώρου

όπως πλατείες, πάρκα, συνοικιακά γήπεδα, ακόμη και παγκάκια εξαφανίζονται και αντικαθίστανται από εμπορικά κέντρα, τραπεζοκαθίσματα εστιατορίων, κέντρα νυχτερινής διασκέδασης κ.α. Παράλληλα, τα διαμερίσματα των «υποβαθμισμένων» γειτονιών ανακαινίζονται ή απλά ανατιμάται ακριβότερα η τιμή τους λόγω της συνολικής αναβάθμισης της γειτονιάς, μέσω καλύτερων δρόμων, νέων μέσων μαζικής μεταφοράς, καταστημάτων διασκέδασης και άλλων παραγόντων. Με αυτόν τον τρόπο, εντοπίζεται ένας στρατηγικός κοινωνικός εκτοπισμός στο όνομα της «εξέλιξης» και «αναβάθμισης» γειτονιών που ζούσαν οι «από τα κάτω».

Τόσο λόγω της εντατικοποίησης του gentrification όσο και λόγω των συντηρητικότερων πολιτικών που λαμβάνονται, πλησιάζοντας προς το σήμερα συναντούμε την τακτική επίθεση του κράτους απέναντι σε κατειλημμένους αυτό-διαχειριζόμενους χώρους που αποτελούσαν έμπρακτο παράδειγμα αξιοποίησης των εγκαταλελειμμένων κτηριακών υποδομών, την επίθεση σε σημεία ζωτικά για τις μεταναστευτικές κοινότητες, επιχειρήσεις «σκούπα» σε τοξικοεξαρτημένους. Ταυτόχρονα τόσο λόγω των αφομοιωτικών πολιτισμικά κινήσεων των ιδρυμάτων πολιτισμού όσο και της αδυναμίας χρήσης δημοσίων χώρων για μουσικά δρώμενα λόγω των αστυνομικών αποκλεισμών και των αρνήσεων των πρυτανικών αρχών ή των δημοτικών αρχών βλέπουμε ότι οι ιστορίες των punks επαναλαμβάνονται ως προς την απουσία δημόσιου χώρου. Παράλληλα, ο Τύπος αναφέρεται τακτικά σε μια «αύξηση της νεανικής εγκληματικότητας» συσχετίζοντάς την με την μουσική που ακούνε οι νέοι/ες, μετατοπίζοντας το ζήτημα από τον πραγματικό πυρήνα των προβλημάτων των νέων. Τα παραπάνω, μάλλον, αποδεικνύουν πως η μουσική είναι ακόμα μάλλον απειλητική απέναντι στην κυρίαρχη κουλτούρα ή τουλάχιστον θα έπρεπε να γίνει. Αν περιπλανηθεί κάποιος μέσα στην Αθήνα μπορεί να συναντήσει σε κάποιον τοίχο το σύνθημα «Να ξανακάνουμε τα punk απειλή!».

Κλείνουμε με τα λόγια του Melluci: «Μια κοινωνία που ξέρει να εξασφαλίζει ένα αυθεντικό δημόσιο χώρο όπου οι διαφορές εισακούγονται στο βαθύτερο λόγο τους, ίσως μπορεί να αποκαλύψει τις ανισότητές της και να δώσει φωνή σε ό,τι κινδυνεύει να παραμείνει χωρίς ακρόαση» (Melucci 1996:153).

Βιβλιογραφία

Ελληνόφωνη

Wooditch, R. Δραγώνας, Π. Θεοχαροπούλου, Ι. Μαλούτας, Θ. Σουλιώτης , Ν. (2015). Η πολυκατοικία της αντιπαροχής. Πρακτικά Συνεδρίου από την ομιλία που διεξήχθη στην Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών στην Αθήνα στις 27 Ιανουαρίου 2015. [online] Φορέας Διεξαγωγής : Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών του Ιδρύματος Ωνάση. Ίδρυμα Μποδοσάκη. [20/4/2021] Ανακτήθηκε από: https://www.blod.gr/lectures/ipolykatoikia-tis-antiparohis/, Αθήνα.

Αγγελίδης Μ., Αειφόρος ανάπτυξη των πόλεων στην Ευρώπη και την Ελλάδα, ΕΜΠ, ΥΠΕΧΩΔΕ, 2004

Αθανασιάδου, Ι. Π. (2018). Καταλήψεις–αυτοδιαχειριζόμενοι χώροι και στρατηγική άγνοια: χώρος και γνώση ως μηχανισμός άσκησης εξουσίας (Doctoral dissertation, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης).

Αντωνοπούλου Ν. & επιβλέπουσα καθηγήτρια Βάιου Ν. (2013) «κρίση κατοικίας στο κέντρο της Αθήνας». ΔΙΑΛΕΞΗ ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ Ε.Μ.Π. ,Αθήνα.

Αριστοτέλους του 6ου Δημοτικού Διαμερίσματος, σε τμήμα της γειτονιάς Μουσείου και σε τμήμα της γειτονιάς Ιουλιανού – Φιλαδελφείας του 1ου Δημοτικού Διαμερίσματος», Α΄ φάση, συντον. Γ. Καρανίκας, Δήμος Αθηναίων, Σεπτέμβριος 1992, σ. 14

Αστρινάκης Α. (1991), ΝΕΑΝΙΚΕΣ ΥΠΟΚΟΥΛΤΟΥΡΕΣ-ΠΑΡΕΚΛΙΝΟΥΣΕΣ ΥΠΟΚΟΥΛΤΟΥΡΕΣ ΤΗΣ ΝΕΟΛΑΙΑΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΤΙΚΗΣ ΤΑΞΗΣ. Η ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ ΚΑΙ Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΜΠΕΙΡΙΑ. Εκδ. Παπαζήσης. Αθήνα.

Αστρινάκης, Α., & Στυλιανούδη, Λ. (1996). Χέβυ μέταλ, ροκαμπίλι, φανατικοί οπαδοί: νεανικοί πολιτισμοί και υποποπολιτισμοί στη δυτική Αττική

Βαΐου Ντ., Καλαντίδης Α. (2009) Πόλεις των ‘άλλων’: Καθημερινές πρακτικές και συγκρότηση του δημόσιου χώρου, στο Μ. Σπυριδάκης (επιμ.) 2009, Χωρικοί Μετασχηματισμοί και Κοινωνική Έρευνα, Αθήνα: νήσος

Βενάρδου, Μ. Π., & Βρεττού, Ι. Ι. (2021). Η Αθηναϊκή πολυκατοικία (Doctoral dissertation, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης). Βουγιούκα Μάρω & Μεγαρίδης Βασίλης, Οδωνυμικά. Η σημασία των ονομάτων των οδών της Αθήνας, 3 τόμοι, Πνευματικό κέντρο δήμου Αθηναίων, Αθήνα, 2010, τόμ. Α΄

Γιάννης, Κ. (2013). Νεανικές υποκουλτούρες και συγκρότηση κοινωνικής ταυτότητας: Η περίπτωση των πανκ στην Αθήνα, 1979-2013, διδακτορική διατριβή. Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

Γουρνέλου, Ε. (2013). Χώρος, μνήμη και ετερότητα στο κέντρο της Αθήνα: η" πλατεία Βικτωρίας" μέσα από τις αναπαραστάσεις των Ελλήνων.

Δέφνερ Α. (1998). Ελεύθερος χρόνος και κοινωνικότητα στον αστικό χώρο. The Greek Review of Social Research, 96, 7–35. https://doi.org/10.12681/grsr.728

Δρίβας, Ν., (2012) Release the bats: Η ιστορία της ελληνικής σκοτεινής εναλλακτικής μουσικής. Εκδ. Ars Nocturna, Αθήνα

Βαμβακάς, Β., Παναγιωτόπουλος, Π., (2014). Ελλάδα στη δεκαετία του ’80. Κοινωνικό, πολιτικό και πολιτισμικό λεξικό, Εκδόσεις: Επίκεντρο, Αθήνα

Ευάγριος Αληθινός (2009), «Εξάρχεια, η ελληνική ‘Λωρίδα της Γάζας’. 35 χρόνια πολιορκία, ‘αρετή’ και αστυνομική βία», εφημερίδα δρόμου Άπατρις, αρ. φύλλου 5, Νοέμβριος 2009

Ζαϊμάκης, Γ. (2018). Νεολαία συλλογική μνήμη και οπαδισμός στην Ελλάδα την περίοδο της Μεταπολίτευσης. Στο, Κ. Κατσάπης (επιμ.), Οι Απείθαρχοι: Κείμενα για την Ιστορία της Νεανικής Αναίδειας τη μεταπολεμική περίοδο (σελ. 39-72). Αθήνα: Οκτώ.

Ζήκα, Μ. & Γατανά, Κ. & επιβλέποντας Μαυριδάκης, Θ. (2006). Η Οικονομική Ανάπτυξη της Ελλάδας την περίοδο 1980-2000. Πτυχιακή Εργασία. Μεσολόγγι.

Ιωάννου Βύρων, Σερράος Κωνσταντίνος. (2006). Μετασχηματισμοί της Ελληνικής πόλης, Επιπτώσεις στην εικόνα του αστικού τοπίου, στο: Γοσποδίνη Άσπα, Μπεριάτος Ηλίας, επιμελητές, Τα νέα αστικά τοπία και η ελληνική πόλη, εκδ. Κριτική, Αθήνα.

Καλαμαράς Παναγιώτης (2013), Πατησίων και Στουρνάρη γωνία, Αθήνα: Ελευθεριακή Κουλτούρα

Καλβίνο, Ι. (1983), Οι αόρατες πόλεις, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα.

Καραμπελιάς, Γ. (1986). Μικρομεσαία Δημοκρατία. Εκδ. Κομμούνα. Αθήνα

Καρανίκας, (1992), Δήμος Αθηναίων, Σεπτέμβριος 1992

Καρύδης Δημήτρης, (2008), Τα επτά βιβλία της πολεοδομίας, Β’ Έκδοση Παπασωτηρίου, Αθήνα

Καρύδης Δημήτρης, Το δίπτυχο της Αθήνας- Η πόλη στην Τουρκοκρατία και ο πρώτος αιώνας της πρωτεύουσας (1456-1940), Αθήνα: Παπασωτηρίου, 2015

Κολοβός, Γ. (2013). Νεανικές υποκουλτούρες και συγκρότηση κοινωνικής ταυτότητας: Η περίπτωση των πανκ στην Αθήνα, 1979-2013, διδακτορική διατριβή. Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

Κολοβός, Γ. (2015). «Κοινωνικά Απόβλητα» Νεανικές υποκουλτούρες και συγκρότηση κοινωνικής ταυτότητας: η περίπτωση των πανκ στην Αθήνα, 1979-2015. Εκδ. Αλεξάνδρεια. Αθήνα

Κουτσογιαννάκης, Ε., Επιβλέπων Καθηγητής: Τ. Ανδριανόπουλος (2022) Θανάτω Θάνατον Πατήσια. Η ανα-κατασκευή του βλέμματος στον άξονα της Πατησίων. Ερευνητική Εργασία, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών

Κωνσταντούλα Α. & επιβλέποντας καθηγητής Γιαννιτσιώτης Ι. (2020) «Ο δρόμος έχει τη δική του ιστορία: Οδός Φυλής». Μεταπτυχιακή ερευνητική διπλωματική εργασία. Αθήνα.

Λαγός, Ε.,(2014) «Επιχείρηση Αρετή» στο Βαμβακάς Βασίλης, Παναγιωτόπουλος Παναγής, Η Ελλάδα στη δεκαετία του ’80. Κοινωνικό, πολιτικό και πολιτισμικό λεξικό, Εκδόσεις: Επίκεντρο, Αθήνα.

Λάζος, Γ., (2002)Πορνεία και διεθνική σωματεμπορία στη σύγχρονη Ελλάδα, Καστανιώτης, Αθήνα.

Λάζος, Γ., (2001). Πορνεία και Διεθνική Σωματεμπορία στην Σύγχρονη Ελλάδα. Εκδ.Καστανιώτη. Αθήνα

Λογοθέτη Μαρλέν (2003), Καταλήψεις στέγης: ταυτότητες και αναπαραστάσεις, Ανακοίνωση στο διεθνές συνέδριο Κοινωνιολογίας 'Ετερότητα και Κοινωνία', Αθήνα, 7-10/5/2003

Μαλούτας, Θ., (2013).«Η υποβάθμιση του κέντρου της Αθήνας και οι επιλογές περιοχής κατοικίας από τα υψηλά και μεσαία στρώματα», στο, Μαλούτας Θ., Κανδύλης Γ., Πέτρου Μ., Σουλιώτης Ν., Το κέντρο της Αθήνας ως πολιτικό διακύβευμα, ΕΚΚΕ/ Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα

Μαλούτας Ο. και Οικονόμου Δ. (επ.), (1992), Κοινωνική Δομή και Πολεοδομική Οργάνωση στην Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Παρατηρητής. Αθήνα.

Μαλούτας, Θ. (2013). Η υποβάθμιση του κέντρου της Αθήνας και οι επιλογές περιοχής κατοικίας από τα υψηλά και μεσαία στρώματα. Στο Θ. Μαλούτας, Γ. Κανδύλης, Μ. Πέτρου και Ν. Σουλιώτης (Επιμ.). Το κέντρο της Αθήνας ως πολιτικό διακύβευμα, 29-51. Μητσέλου Χ. Επιβλέπουσες καθηγήτριες: Βαΐου Ντίνα, Κουτρολίκου Παναγιώτα (2018) Ο φόβος ως μέσο στιγματισμού του χώρου και του "άλλου". Η περίπτωση της Ομόνοιας Ερευνητική Μεταπτυχιακή Εργασία, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο Σχολή Αρχιτεκτόνων-Μηχανικών Δ.Π.Μ.Σ. "Αρχιτεκτονική-Σχεδιασμός του χώρου" Κατεύθυνση Β' "Πολεοδομία-Χωροταξία". Αθήνα, Δεκέμβριος 2018

Μπαλαμπανίδης Δ. (2015) «Η πρόσβαση των μεταναστών στην ιδιοκατοίκηση (2000-2010): Βασικά σχήματα «οριζόντιου» και «κάθετου» εθνοτικού στεγαστικού διαχωρισμού στον Δήμο Αθηναίων». Athens Social Atlas.

https://www.athenssocialatlas.gr/%CE%AC%CF%81%CE%B8%CF%81%CE%BF/%CE%BC%CE%B5%CF%84%CE%B1%CE%BD%CE%AC%CF%83%CF%84%CE%B5%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B9%CE%B4%CE%B9%CE%BF%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%BF%CE%AF%CE%BA%CE%B7%CF%83%CE%B7/

Μποζίνης, Ν. (2008). Ροκ παγκοσμιότητα και ελληνική τοπικότητα, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα

ΝΟΤΑΡΑ, Ε. (2024). Μεταπτυχιακή εργασία. Η Επιχείρηση Αρετή ως Ηθικός πανικός.

Νταίηβ Λαινγκ (1992), Η αισθητική του πανκ: Μια σημειολογική ανάλυση, μτφρ. Ηλίας Μαλεβίτης, Αθήνα: Πρίσμα.

ντε Σουά, Φιλ,(2011) « "Εξευγενίζοντας" τους πληβείους: (Ορισμένες) διαδικασίες "κυριλοποίησης" στην Αθήνα», Τα Παιδιά της Γαλαρίας 15, σ.σ. 110-127.

Παντελίδου, Χ. (2012) Σώμα και Αρχιτεκτονική στην αναζήτηση μιας κοινωνικής-πολιτικής δημοσιότητας της νεολαίας στο ΝΕΟΛΑΙΑ.WWW. ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΧΩΡΟΣ // ΑΤΑΚΤΕΣ ΣΥΝΑΘΡΟΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΛΟΞΕΣ ΔΙΕΛΕΥΣΕΙΣ (συλλογικό). Εκδ. Επίκεντρο, Αθήνα

Παπαδοπούλου, Ο. & επιβλέπουσα καθ. Πετράκου Ηλέκτρα (2005). Βαλκανικές χώρες και μετανάστευση προς την Ελλάδα, μετά το 1990. Πτυχιακή εργασία. Πανεπιστήμιο Αιγαίου. Τμήμα Γεωγραφίας. Μυτιλήνη

Παπακώστας, Ι. (2023). Το συγκρουσιακό τοπίο στα" ορφανά" της Λεωφόρου Αλεξάνδρας (Doctoral dissertation, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών. Σχολή Διεθνών Σπουδών,

Επικοινωνίας και Πολιτισμού. Τμήμα Επικοινωνίας, Μέσων και Πολιτισμού). Πετρόπουλος, Η., (2014) Το μπουρδέλο, Νεφέλη, Αθήνα.

Πονηρού Σ. & και επιβλέποντες καθηγητές: Σπυριδάκης Ε.,Καρύδης Β., Γάζη Ε. (2015). Trafficking και μετανάστευση γυναικών. Κόρινθος.

Σούζας, Ν. (2014). Πολιτικές και πολιτισμικές διαστάσεις των κοινωνικών κινημάτων: η περίπτωση του ανταγωνιστικού κινήματος στην Ελλάδα (1974-1998) (Doctoral dissertation, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (ΕΚΠΑ). Σχολή Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών. Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης).

Σταυρίδης Σ. (1990) Η συμβολική σχέση με τον χώρο-Πώς οι κοινωνικές αξίες διαμορφώνουν και ερμηνεύουν τον χώρο, εκδ. Κάλβος, Αθήνα

Σταυρίδης Σ.,(1998). Οι χώροι της ουτοπίας και η ετεροτοπία: στο κατώφλι της σχέσης με το διαφορετικό, Ουτοπία, τεύχος 31,

Σταυρίδης Σταύρος, (2002)Από την πόλη οθόνη στην πόλη σκηνή, εκδ: Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα

Σταυρίδης, Σ. (2010). Μετέωροι χώροι της ετερότητας. Αλεξάνδρεια. Αθήνα.

Στεφανάκη Θ.Δ., επιβλ. καθηγήτρια Γυιόκα Χ. (2015) Το φαινόμενο του φόβου για την εγκληματικότητα & οι χωρικές προεκτάσεις του.Το παράδειγμα της πλατείας Βικτωρίας., Ερευνητική Μεταπτυχιακή Εργασία, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Πολυτεχνική Σχολή, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών

ΤΕΑΜ 4, (2001)«Πολεοδομική Μελέτη Χρήσεων Γης, στις γειτονιές Πλατεία Βικτωρίας, «Η διεθνική σωματεμπορία- Trafficking», Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας, Αθήνα

Τζιόβας, Δ., (2022) Η Ελλάδα από την χούντα στην κρίση. Η κουλτούρα της Μεταπολίτευσης Εκδόσεις: Gutenberg, Αθήνα.

Τσιαμπάος Κ. (2017) Κατάλογος Έκθεσης GR80’s (επιμέλεια Βαμβακάς Β, Παναγιωτόπουλος Π.) «Μετασχηματισμοί του δημόσιου και ιδιωτικού χώρου στην Ελλάδα της δεκαετίας του 80’». Τεχνόπολη Δήμου Αθηναίων, Στέγη Onassis, Δήμος Αθηναίων. Αθήνα

Τσίγκανου, Ι. (2008). Δεμερτζής Ν., Σταυρακάκης Γ., Ντάβου Μπ., Αρμενάκης Α., Χρηστάκης Ν., Γεωργαράκης Ν., Μπουμπάρης Ν., 2008, Νεολαία-Ο αστάθμητος παράγοντας;, Αθήνα, Εκδόσεις Πολύτροπον. *The Greek Review of Social Research*, 163-170.

Τσολάκη, Δ. Δ. (2019). Κίναιδος ο Κοσμοκράτορας; Η πολιτική διάσταση της ομόφυλης επιθυμίας μέσα από το χρονικό της «αύξουσας καταστολής της».

Χίου Μ., Κορωνη Δ. ,Υπεύθυνος καθηγητής Σταύρος Βεργόπουλος. (2010). Βιώνοντας το κατώφλι: ο σταθμός μετρό ως σχήμα μεταβατικό. Ερευνητική Εργασία. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών

Χτούρης Σ., Ζήση Α., (2012) “Ενεργοποιημένοι" δημόσιοι χώροι στη σύγχρονη πόλη: Φιλοσοφικές και αρχιτεκτονικές προσεγγίσεις στο ΝΕΟΛΑΙΑ.WWW. ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΧΩΡΟΣ // ΑΤΑΚΤΕΣ ΣΥΝΑΘΡΟΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΛΟΞΕΣ ΔΙΕΛΕΥΣΕΙΣ (συλλογικό). Εκδ. Επίκεντρο, Αθήνα

Βασιλειάδης, Κ. (2012), Ο αδελφός μου ο Στέλιος: Αναφορά μνήμης και καταγραφής των αντιεξουσιαστικών ημερών στα χρόνια της χούντας και της όψιμης μεταπολίτευσης (1970-1974), εκδ. Ρήγμα, Νίκαια.

Ντάλιου, Σ. (2014). Αναδιάρθρωση Αστικού Χώρου & Κοινωνικά Κινήματα Πόλης (Doctoral dissertation, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης).

TEAM 4 (1992) Πολεοδομική Μελέτη Χρήσεων Γης, στις γειτονιές Πλατεία Βικτωρίας και Αριστοτέλους του 6ου Δημοτικού Διαμερίσματος, σε τμήμα της γειτονιάς Μουσείου και σε τμήμα της γειτονιάς Ιουλιανού – Φιλαδελφείας του 1ου Δημοτικού Διαμερίσματος», Α΄ φάση, συντον. Γ. Καρανίκας, Δήμος Αθηναίων

Αγγλόφωνη

Arapoglou V and Maloutas T (2011) Segregation, inequality and marginality in context: The case of Athens. The Greek Review of Social Research 136(C): 135–155.

Arendt H, (1986), μτφρ. Στέφανος Ροζάνης, Γεράσιμος Λυκιαρδόπουλος, (2009),Η ανθρώπινη κατάσταση, εκδ. Γνώση. Αθήνα

Arendt H., μτφρ. Νικολαϊδου-Κυριακίδου Βάνα, (2000), Περί Βίας, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2000, [On Violence, (1970), Harcourt Brace & Company]

Baghel, R. , 2010. Fear of crime in South Africa: Obsession, compulsion, disorder. *Transcience Journal*, [online] 1 (No. 2, ISSN 2191-1150), σελ. 71-84. Διαθέσιμο μέσω: http:// www2.hu-berlin.de/transcience/Vol1_Issue2_2010_71_84.pdf

Bauman Z.(2017) Ρευστοί Καιροί, Γεώρμας Κ.Δ.(μεταφρ.), Γεώρμα; Κ.Δ.(επιμ.), Αθήνα: εκδόσεις Μεταίχμιο

Bauman, Z. (2005) Σπαταλημένες Ζωές. Οι απόβλητοι της νεοτερικότητας μτφ. Μ. Καρασαρίνης. Εκδ. Κατάρτι

Benjamin W., One Way Street and Other Writings, Verso, London 1985, “Naples”,. (μτφ. E. Jephcott)

Butler, J., «Παραστασιακές επιτελέσεις και συγκρότηση του φύλου: Δοκίμιο πάνω στη φαινομενολογία και τη φεμινιστική θεωρία», στο: Α. Αθανασίου (επιμ.) Φεμινιστική θεωρία και πολιτισμική κριτική, μτφρ. Π. Μαρκέτου, Μ. Μηλιώρη, Αιμ.Τσεκένης,(2006). Αθήνα.

C/krümel (2005), Μεταξύ διαθλασμένου βέλους και ευθείας γραμμής, Αθήνα: Primitive

Castells, M. (1983). The city and the grassroots: a cross-cultural theory of urban social movements. Edward Arnold, London

Clarke, J. - Hall, S. - Jefferson, T. - Roberts, B., (2005) «Subcultures, Cultures and Class» στο Hall, Stuart - Jefferson, Tony (Επ.), Resistance Through Rituals: Youth Cultures in Post-war Britain, Routledge, Νέα Υόρκη

Conrads U. (1977) Μανιφέστα και προγράμματα της Αρχιτεκτονικής του 20ου αιώνα, εκδ. Επίκουρος, Αθήνα.

Hebdige, D., «The Meaning of Mod» στο Hall, Stuart - Jefferson, Tony (Ett.), Resistance Through Rituals: Youth Cultures in Post-war Britain, Νέα Υόρκη: Routledge, 2005

Foucault M., «Περί αλλοτινών χώρων: Ουτοπίες και Ετεροτοπίες», https://biennale1.thessalonikibiennale.gr/pdf/MICHEL_FOUCAULT_HETEROTOPIAS_GR.pdf

Foucault M. (1987). Χώρος, γνώση και εξουσία στο Εξουσία, γνώση και ηθική. Αθήνα: Ύψιλον. https://libcom.org/library/factory-society

Foucault, M. (1987). Χώρος, γνώση και εξουσία στο Εξουσία, γνώση και ηθική. Αθήνα: Ύψιλον. https://libcom.org/library/factory-society

Fuchs, C., (2006). The Self-Organization of Social Movements. Syst. Pract. Action Res.

Katsiaficas G., (2007)Η Ανατροπή της Πολιτικής - Ευρωπαϊκά Αυτόνομα Κινήματα και η ΑποαποικιοποΙηση της Καθημερινής Ζωής, εκδ. Ελευθεριακή Κουλτούρα, Αθήνα

Genet J. (1967), The thief's Journal. Penguin

Grossberg, Lawrence. (1992). «Is there a fan in house? Affective Sensibility of Fandom». Στο L. Lewis (επιμ.), The adoring culture: Fan culture and popular media, London: Routledge.

Hebdige D (1988) Υπο-Κουλτούρα: Το Νόημα Του Στυλ, Εκδ. Γνώση, Αθήνα

Hill, J. (1998). «An Other Architect». Στο J. Hill (επιμ.), Occupying Architecture Between the Architect and the User. Λονδίνο και Νέα Υόρκη: Routledge

Clarke κ.λπ, «Subcultures, Cultures and Class» στο S. Hall - T. Jefferson (Επ.), Resistance Through Rituals: Youth Cultures in Post-war Britain, (2006), εκδ. Routledge, Νέα Υόρκη.

Habermas,J., (1992) "Immigration et chauvinism du Bien- être", La revue nouvelle XVC,11.

Katsiaficas George (2007), Η ανατροπή της πολιτικής: Ευρωπαϊκά αυτόνομα κοινωνικά κινήματα και η αποαποικιοποίηση της καθημερινής ζωής, μτφρ. Παναγιώτης Καλαμαράς, Αθήνα: Ελευθεριακή Κουλτούρα

Lefebvre, H. (1977). Δικαίωμα στην Πόλη. Χώρος και Πολιτική, μτφ. Π. Τουρνικιώτης- Κλώντ Λωράν, Αθήνα: Παπαζήση.

Lefebvre, H. (1977). Δικαίωμα στην Πόλη. Χώρος και Πολιτική, μτφ. Π. Τουρνικιώτης- Κλώντ Λωράν, Αθήνα: Παπαζήση.

Lefebvre, H. (1977). Δικαίωμα στην Πόλη. Χώρος και Πολιτική, μτφ. Π. Τουρνικιώτης- Κλώντ Λωράν, Αθήνα: Παπαζήση.

Lefebvre, H. (1987). Μια σκέψη που Έγινε Κόσμος: Πρέπει να εγκαταλείψουμε τον Μαρξ; Αθήνα: Κένταυρος.

Lefebvre, H. 2000 (1974/1991). The production of space, μτφρ. D. Nicholson – Smith. Οξφόρδη: Blackwell Publishing

Leontidou, L., (2006). Urban social movements: from the "right to the city" to transnational spatialities and flaneur activists: Introduction. City 10.

Mamadouh, V. (1992) De Stad in Eigen Hand: Provo's, Kabouters en Krakers as Stedelijke Sociale Bewegingen [The city in our own hand: Provos, kabouters and squatters as urban social movements] (Amsterdam: SUA)

GAUSA M., GUALLART V., MULLER W., SORIANO F., PORRAS F., MORALES J, (2003) The metapolis dictionary of advanced architecture, Actar, Barcehelona, "intermediate places", Jose Alfonso Ballesteros,

Melucci, A. (1995). Individualization and globalization: new frontiers for collective action and personal identity. Hitotsubashi journal of social studies, 129-142.

Melucci, A., (1996) Challenging Codes: Collective Action in the Information Age, Cambridge cultural social studies

Melucci, A., (2002) Κουλτούρες στο Παιχνίδι: Διαφορές για να Συμβιώσουμε, εκδ. Gutenberg, Αθήνα.

Melucci, A. (2005). Por uma sociologia reflexiva: pesquisa qualitativa e cultura. Vozes.

Neil Maycrof, Henri Lefebvre: Alienation and the Ethics of Bodily Reappropriation, in Marxism's Ethical Thinkers, Edit: 2001, PALGRAVE, NY.
https://link.springer.com/search?facetcreator=%22Lawrence+Wilde%22 προσβάσιμο 2/2/2018

Proshansky, H.M., Fabian, A.K., Kaminoff, R. (1983). Place-identity: Physical world socialization of the self. Στο Journal of Environmental Psychology.

Pruijt, H.D., (2007). Urban movements

Reddington, H. (2003). 'Lady' punks in bands: A subculturette?, Στο D. Muggleton & R.

Rendell, J. (1998). «Doing It, (Un) Doing It, (Over) Doing It Yourself: Retorics of Architectural Abuse». Στο J. Hill (επιμ.), Occupying Archtecture. Between the Architect and the User, σ. 135-160. Λονδίνο και Νέα Υόρκη: Routledge

Rizzo, D., (2008) «Δημόσιες σφαίρες και πολιτικές της ομοφυλοφιλίας μετά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο», στο: R. Aldrich (επιμ.), Ομοφυλοφιλία μία παγκόσμια ιστορία, μτφρ. Μ. Μηλιώρη, Πάπυρος, Αθήνα

Rowe P.G., Sarkis H. Isopolis, (1997) Addressing Scales of Urban Life in Modern Athens, Harvard College.

Simmel G.,(2004) Περιπλάνηση στην νεωτερικότητα, (μτφ. Σαγκριώτης Γίωργος), Α' Έκδοση, Αθήνα: Αλεξάνδρεια,

Soja, E., (1996) Thirdspaces. Journeys to Los Angeles and Other Real-and-Imagined Places, Οξφόρδη: Blackwell.

Sparks R., Girling E. and Loader I., (2001), «Fear and everyday urban lives», Urban Studies,

Tilley, C. (1994). A Phenomenology of Landscape. Oxford. Berg

Tilley, N. & Laycock, G. (1995). Policing and neighbourhood watch: strategic issues. London: Home Office Police Research Group.

Tulumello S. (2017) Fear, Space and Urban Planning, A Critical Perspective from Southern Europe, Switzerland: UNIPA Springer Series

Van de Ven C. (1980). Space in Architecture, Assen, Van Gorcum

Vernant, J.P. Μύθος και σκέψη στην Αρχαία Ελλάδα, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα

Wacquant L. (2012) A Janus-faced institution of ethnoracial closure a sociological specification of the ghetto, στοHutchison R., Haynes B. D.(2012) The Ghetto: Contemporary Global Issues and Controver- 100 sies, Boulder, Colorado Westview Press,A Member of the Perseus Books Group

Weinzierl (2003), The post-subcultures reader. Oxford & New York: Berg

Hebdige, D., «The Meaning of Mod» στο Hall, Stuart - Jefferson, T. (Ett.),(2005) Resistance Through Rituals: Youth Cultures in Post-war Britain, εκδ: Routledge,Νέα Υόρκη

J. Clarke κ.λπ, «Subcultures, Cultures and Class» στο S. Hall – Jefferson, T. (Επ.), (2005) Resistance Through Rituals: Youth Cultures in Post-war Britain, εκδ: Routledge, Νέα Υόρκη

A. Melucci,(2002) Κουλτούρες στο Παιχνίδι: Διαφορές για να Συμβιώσουμε, εκδ: Gutenberg, Αθήνα

Mayer, K. J., & Salomon, R. M. (2006). Capabilities, contractual hazards, and governance: Integrating resource-based and transaction cost perspectives. Academy of Management journal, 49(5)

Laing, D., 2016, One Chord Wonders: Λόγος και σημασία στο πανκ ροκ. Εκδ.Κουκίδα, Αθήνα.

Andrea Tiddi (1997), Il cerchio e la saetta. Autogestioni nello spazio metropolitano, Genova: Costa & Nolan